שלמה פרנקל שמשון ביכלר

המיוחסים

אצולת-ההון של ישראל

עורך הסדרה: ארנון הדר
הפקה: רוית

הוצאת כדים
תל-אביב
CADIM – Publishing House

The Rich Families

By

SHLOMO FRENKEL
SHIMSHON BICHLER

Printed In Israel, 1984

עיצוב גרפי: דובי שפירא

סידור והדפסה: דפוס מופת-רוזמרין בע"מ
נדפס בישראל, 1984

ספר זה אנו מבקשים להקדיש לאמהות, ציפורה פרנקל ודבורה ביכלר. ספר זה מוקרש גם לאבות, לאברהם פרנקל פועל המספנה וליהודה ביכלר פועל הבנין. ספר זה מוקדש לעשרות השנים של עמל ויזע – ללא מרכאות כלל, שידעו הורינו בארץ הזאת.

אנחנו מבקשים להודות מקרב-לב לכל אותם עיתונאים חרוצים, שבלעדיהם כתיבה ספר זה בלתי-אפשרית. הרשימה, ארוכה ככל שתהיה, בוודאי אינה מכילה את כולם:

אריה אבנרי, שאול אברון, אמנון אברמוביץ, דוד אורן, איה אורנשטיין, עקיבא אלדר, אילנה אלון, גדעון אלון, יובל אליצור, שמשון ארליך, לאה אתגר, חיים ביאור, אילן בכר, אמנון ברזילי, אבינועם בר-יוסף, נורית ברצקי, בני ברק, מרדכי גילת, יגאל גלאי, דוב גנחובסקי, מיכאל גרטי, דוד גרין, אברהם דישון, עדה הוז, צבי הראל, גבי זוהר, מרסל זוהר, אברהם טל, יוסי ינאי, שולה יריב, אילן כפיר, אריה לביא, יגאל לביב, אלעזר לוין, גבי ליאור, משה ליכטמן, דוד ליפקין, יצחק ליש, ברוך מאירי, לוי מורב, שמואל מיטלמן, שרגא מקל, דן מרגלית, זאב סטרומינסקי, יגאל סרנה, גדעון עשת, ישעיהו פורת, עמירם פליישר, אברהם צהר, בן-ציון ציטרין, יאיר קוטלר, סטלה קורין-ליבר, צבי קליין, גבי קסלר, אבי רז, אילן שחורי, ראובן שפירא, דרור שרביט, אלי תבור, מאיר תדמור, ישראל תומר ואברהם תירוש.

תוכן העניינים:

דף זה הושאר ריק במכוון

דף זה הושאר ריק במכוון

דף זה הושאר ריק במכוון

דף זה הושאר ריק במכוון

פרק ראשון

החמצן של המדינה

כמו עופות טרף גדולים יושבים שליטי הבנקים בכיסאות-המנהלים שלהם שבקומה העליונה וסוקרים את אבק-האדם, הרחק למטה, נכנס ויוצא בסניפיהם. בעניין מרובה הם מתבוננים בתוצאות הכלכלה שלהם, כדי שיוכלו לבור את הרגע המתאים, לדאות כלפי מטה ולשלח את מקוריהם לכיסם של הלקוחות. בשום מקום בעולם לא הגיעו הבנקאים למידה כזאת של עוצמה, כפי שהגיעו אליה בישראל, מקום שמאזנם השנתי של הבנקים גדול פי שלושה ויותר מן התוצר הלאומי כולו. הם בעצמם בוודאי לא יאהבו את הדימוי הזה, לעופות-טרף. הם עצמם מעדיפים, כמובן, דימוי אחר; "הבנקים הם החמצן של המדינה."

בזו אחר זו עצרו המכוניות ליד בית המשרדים הגבוה בשדרות רוטשילד 50 בתל-אביב. השעה היתה 7.30 בבוקר, וחמשת הבנקאים שיצאו איש-איש ממכוניתו טיפסו במדרגות הבניין, ועלו במעלית אל אולם הישיבות שבבניין ההנהלה של **בנק הפועלים**.

הפגישה היתה סודית, ומכמה בחינות גם חסרת תקדים. אך המצב, כך נראה, חייב אמצעי-חירום. זה היה באמצע חודש מאי של שנת 1983. חמשת הבנקאים, שכל אחד מהם יצג קבוצת-הון אדירה, השו כיצד מתנודדים כסאותיהם תחתיהם ברוח הקדים הנושבת מן הבורסה. ירידות השערים היו מדהימות בתנופתן.

אולם הישיבות **בבנק הפועלים** אינו מפואר כל-כך כמו אולם הישיבות של **בנק לאומי**. עדיין שורה בבניין רוחו הפוריטנית של האיש שהוליך את **בנק הפועלים** אל גדולתו, הבנקאי קפוץ-השפתיים יעקב לווינסון.

גיורא (ג'ורי) גזית ירש את לווינסון כיו"ר הנהלת הבנק. הוא הגיע אל תפקידו ממיסדרונות משרד האוצר. הוא קידם בברכה את המוזמן השישי לפגישה, הממונה על שוק ההל, יהודה דרורי.

גזית הוא איש רחב-גוף בעל בלורית שיער עבותה. בניגוד לקודמו בהנהלת הבנק, גזית מתרחק מאוד מפירסום. בחדר הישיבות, תפס את מקומו גם מנכ״ל הבנק המתחרה. זה היה מרדכי אינהורן, מ**בנק לאומי**. לא מזמן הוא נכנס לתפקידו, שבמשך שנים רבות היה בידי יו״ר מועצת המנהלים של **בל״ל**, ארנסט יפת. אינהורן הוא איש כסוף-שיער בעל גבות עבותות, שעשה את כל הקריירה שלו ב**בנק לאומי**.

השלישי מבחינת חשיבותו, היה גם צעיר המתכנסים. זה היה אודי רקנאטי בן ה-34, בנו של רפאל רקנאטי ונכדו של ליאון רקנאטי, מי שיסד את **בנק דיסקונט**. אודי רקנאטי השמנמן צורף שנתיים קודם לפגישה סודית זאת אל ההנהלה המצומצמת של **בנק דיסקונט**. זמן קצר לפני הפגישה קיבל עליו אודי רקנאטי את האחריות על העיסוק בניירות-הערך בדיסקונט. בפגישה הוא מילא את מקומו של מנכ״ל הבנק, אלי כהן. המנכ״ל שהה באיטליה, ולא הספיק להגיע.

עוד היה שם אהרון מאיר, המנכ״ל החייכן של **בנק המזרחי המאוחד**, איש גבה קומה, כסוף-שיער וממושקף. לידו ישב בינו צדיק שחום העור, מנכ״ל **הבנק הבינלאומי-הראשון**. פחות משישה חודשים חלפו מאז סוכלה עסקת הענק בין שני אלה, כאשר משרד האוצר התנגד לתוכניתו של **בנק המזרחי** לרכוש את **הבנק הבינלאומי-הראשון** תמורת 150 מיליוני דולרים.

הפגישה ארכה זמן רב. משתתפיה הסכימו לשמור בסוד את תוכנה, אך לא חלף זמן רב עד שנודעו הפרטים על מה שהתרחש בין כותלי חדר הישיבות.

חמשת הבנקאים החליטו כי הגיעה העת לייצב את שוק המניות. הם הבינו כי הסערה הפוקדת אותו עומדת לפרוץ אל קודש-הקודשים: מניות הבנקים. בשבועות שקדמו לפגישה נאלצו הבנקים הגדולים להביא מחו״ל מאות מיליוני דולרים כדי לתמוך במניותיהם, אך הם ידעו כי לא די בכך. מניות הבנקים היו בבחינת קו ההגנה האחרון, והבנקאים החליטו להציב קו הגנה נוסף, לפניו, ולתמוך גם במניות החופשיות.

כדי שקו הגנה זה יהיה יעיל, החליטו הבנקאים להרכיב רשימה של מניות נתמכות. כל אחד מהבנקים יתחייב להגן על שעריהן של חלק מהמניות הנתמכות, ובמידת האפשר — להריצן כלפי מעלה. המניות הנתמכות, כך קיוו הבנקאים, ימשכו בעיקבותיהן את שאר המניות, והמגמה בבורסה תשתנה לטובה. כך יוסר הלחץ הכבד מעל למניות הבנקאיות.

ולהחלטה זאת — ששמה שוב ללעג ולקלס את מושגי ״התחרות החופשית״ ו״שוק ההיצע והביקוש״ שהבנקאים מרבים לעשות בהם שימוש מן השפה ולחוץ — נתן את ידו גם נציג משרד האוצר. בשעת-חירום אשר כזאת, הרי אין טעם לעסוק בזוטות אשר כאלו.

ובשעה שהתקבלה ההחלטה, סקרו הבנקאים זה-את-זה במבטים חשדניים.

הם לא חתמו על הסכם כתוב. הם דיברו על הסכם ג׳נטלמני. מי מהם יהיה זה שיפשוט ראשון את מחלצותיו של הג׳נטלמן?

כפי שהסתבר בדיעבד, היה זה המארח דווקה, גיורא גזית. **בנק הפועלים**, כמה שבועות אחרי הפגישה, הפסיק את תמיכתו במניות שברשימה. ההחלטה היתה נבונה, ללא ספק. התמיכה הבנקאית לא הועילה הרבה למניות החופשיות, וגזית החליט שמוטב להכין עתודות-הון לתמיכה במניות הבנק שלו. מוטב גם, כך סבור היה, להיות הראשון שיסיק את המסקנות הנכונות, ולא האחרון.

המפולת החדשה הוליכה לפגישה סודית חדשה. זו נערכה בחדר הישיבות של בניין ההנהלה **בבנק דיסקונט**, ברחוב יהודה הלוי, באמצע חודש ספטמבר. מטעם **בנק לאומי** השתתף העוזר למנכ״ל נחום אשל. מטעם **בנק הפועלים** השתתף המשנה למנכ״ל אבי אולשנסקי. מטעם **בנק המזרחי** השתתפו שניים: המישנה למנכ״ל אלי אונגר והסמנכ״ל ירח ניסן. **בנק דיסקונט** שיגר את הנציגות הרמה ביותר: המנכ״ל אלי כהן, ומי שהשתתף כבר בפגישה הראשונה, אודי רקנאטי.

גם הפעם דנו הבנקאים במפולת שבשוק המניות. הפעם הופנו תביעותיהם בעיקר אל משרד האוצר, ולא אל עצמם. הבנקאים חשו שהם מתקרבים, מבחינתם, אל תחתיתה של החבית. הם לא העלו בדעתם לספוג את ההפסדים העצומים בעצמם. וכי לשם מה קיים משרד האוצר – אם לא כדי לסייע לבנקים ולהתחלק עימם בהפסדים?

אך גם הפגישה הזאת לא הועילה הרבה. חלפו רק שלושה שבועות, והוסרו כל המסווים. הבורסה לניירות-ערך ננעלה ב-6 בחודש אוקטובר 1983, ונודעה תוכניתם של משרד האוצר והבנקים להפוך את מניותיהם לאיגרות-חוב דולריות, כשתוך כך נגרם למשקיעים במניות האלה הפסד של עשרות אחוזים. כאשר נפתחה הבורסה אחרי שבועות אחדים, התברר כי גם זה היה ללא הועיל, ומשרד האוצר נאלץ להזרים מאות מיליוני דולרים אל הבורסה, כדי לתמוך במניות המטות-ליפול של הבנקים.

ימים קשים היו אלה לבנקאים. כמעט נוגע ללב היה המחזה, כאשר היו״ר רב העוצמה של דירקטוריון **בל״ל**, ארנסט יפת, פרץ בבכי ומחה דימעה בישיבת ועדת הכספים של הכנסת, כשהוא נאלץ להתגונן בפני האשמות קשות של הפוליטיקאים. לפתע נודע לציבור – וזה היה קצת פחות נוגע ללב – שכמה וכמה בנקאים ופוליטיקאים הצליחו להיפטר בעוד מועד מן המניות הבנקאיות שלהם.

הבנקים, כך נראה, נפגעו מן המשבר הקשה. קומתם הגבוהה שחה במיקצת, אך אולי לא לזמן רב. שכן הבנקים מיהרו להודיע שהם מצטרפים ליוזמת המיתון של שר האוצר החדש, יגאל כהן-אורגד: הם מצמצמים את האשראי, מעלים את שער הריבית. ופירושו של דבר, שהבנקים מקווים לשפל כלכלי,

תקופה שאין יפה ממנה לבנקים הגדולים. מתחריהם הקטנים נקלעים לקשיים בתקופה אשר כזאת, התעשיינים והסוחרים נלחמים על נפשם, ואז, כשמזדמנת שעת הכושר, יכולים הבנקים הגדולים להסתער על השוק, ולבוז את הבנקים הקטנים ואת המיפעלים פושטי-הרגל, ולאספם אל חיקם כאסוף ביצים עזובות.

כך בדיוק היה בעת שהשתרר במדינת ישראל השפל הכלכלי של אמצע שנות השישים. מאותו שפל, שנודע בשם "מיתון" יצאו **בנק לאומי**, **בנק הפועלים** ו**בנק דיסקונט** כמנצחים הגדולים, כשהם שולטים ביד רמה במשק כולו, ועוצמתם הפינאנסית רבה מזו של הממשלה. עד לכך הגיעו הדברים, שבשנה שקדמה להתמוטטות הבורסה היה מאזנם של שלושת הבנקים הגדולים גדול פי שלושה ויותר מן התוצר הלאומי הגולמי כולו.

בין שלושת הבנקים הגדולים האלה, יש בנק אחד שהוא פרטי, ומעט המשפחות השולטות בו, **בבנק דיסקונט**, הריהן המשפחות העשירות שבמדינה. והחשובה שבמשפחות האלה היא משפחת רקנאטי.

גבינה צהובה כשרה

משפחת רקנאטי היתה בעלת-שם, בעלת-הון ובעלת-כוח בקהילה היהודית של העיר סאלוניקי שביוון. את שמה חבה המשפחה לייחוסה אל הפוסק רבי מנחם רקנאטי. את הונה צברה בעסקי מסחר מגוונים, וכוחה נבע גם מן העמדות הפוליטיות שכבשו בניה.

ליאון יהודה רקנאטי נולד ביום הראשון של חג החנוכה בשנת 1890, שנתיים אחרי אחיו אברהם-שמואל. לכל אורך חייהם של שני האחים, שררה בינהם תחרות סמויה. הניצחון, ללא כל ספק, נפל בחלקו של האח הצעיר יותר, שהיה תכליתי, עקשן ותקיף. ליאון רקנאטי הבין כי העיסוק בפוליטיקה ובעסקי צדקה יכול לסייע יפה לעסקים המשפחתיים ולשיגשוגם, אך אסור שעיסוקים אלטרואיסטיים אלה יבואו במקום העסקים.

האח המבוגר, אברהם-שמואל, נמשך לעסקי-ציבור בגיל צעיר מאוד: כבר בהיותו בן 16 התחיל לכתוב בעיתונות יהודית מקומית, ומאוחר יותר היה כתב קבוע ביוון של העיתון הגרמני **די-וולט** ושל **ג'ואיש-כרדיקל** הלונדוני. לאברהם-שמואל היו דיעות נחרצות מאוד: הוא היה נגד סוציאליזם, נגד קומוניזם, ונגד "...יהודים המחלישים את עמדת היהדות בחומר וברוח."

במשך שמונה שנים היה אברהם רקנאטי סגן ראש עירית סאלוניקי, ורק כאשר סיים את תקופת כהונתו, ב-1933, החליט – יחד עם אחיו הצעיר ליאון – כי הגיעה שעתם להגר לארץ-ישראל-פלסטינה, ושנה מאוחר יותר הוא הגיע לחופי הארץ.

הוא היה חבר-הכנסת הראשונה מטעם **חרות**, אך לא חולל גדולות. מן העיתונות של אותם הימים, בהתחלת שנות ה-50', אפשר ללמוד שאברהם רקנאטי טען בלהט כי "...הדלק הפרטי למכוניות הוא-הוא הרעה החולה של מאזן התשלומים," ולפיכך הציע "...לאסור על נסיעה במכוניות ובמוניות מערב שבת ועד מוצאי שבת." חבר-הכנסת רקנאטי גם דאג מאוד ל"...אספקת גבינה צהובה כשרה בריכוזים שיש בהם הרבה אוכלוסיה דתית, כמו חיפה."

אברהם רקנאטי נפטר בשנת 1980, והוא בן 93 שנים. בסוף ימיו היה מאוכזב מאוד ממנהיג **חרות** וראש-הממשלה דאז מנחם בגין: "...שאין לו עוד כנפי הנשר שבעזרתם טס בשעתו במרומי המהפכה הלאומית-ציונית ישראלית." את אברהם רקנאטי הכעיסה מאוד המתינות המדינית הפיתאומית של ראש הממשלה.

בניו של האח הבכור למדו את הלקח. הם הניחו לפוליטיקה, והקדישו עצמם לעסקים. הבן שמואל השתלב בעסקי הבנק המשפחתי, והוא מנהל האחראי על 80 מסניפי **בנק דיסקונט**. האח השני, דוד-סופר, מנהל את עסקי הביטוח שהוריש לו אביו. הבת בלה נישאה ליעקב אברבנאל, שהוא מנהל סניף **בנק דיסקונט**, בבורסת היהלומים ברמת-גן.

כאשר הגיע האח הצעיר ליאון-יהודה לפירקו, כבר נשא את תווי הפנים האופייניים למיטפחת רקנאטי: מיסגרת מלבנית, עינים שקועות עמוק בחוריהן, שפתים ארוכות ודקות, אף ישר ומרשים, ומצח מקריח. ליאון רקנאטי קיבל בילדותו חינוך דתי, אך מאוחר יותר סיים בית-ספר למסחר, ולמד גם תקופה מסויימת בפאריס. כאשר חזר ליוון, השתלב בעסקי המסחר של המשפחה, ותקופה מסויימת ניהל בית-חרושת לטבק, **פומארו** שמו.

ליאון רקנאטי עסק ביוון גם בעסקי ציבור, "...תוך טרדותיו בעסקים הפרטיים", כפי שנאמר בביוגרפיה שלו. הוא היה נשיא לישכת **בני-ברית** בסאלוניקי, היה נציג יהודי יוון במועצת הסוכנות היהודית, היה ציר בקונגרס היהודי העולמי, והיה נשיא הקהילה היהודית. בביוגרפיה נאמר: "...ייצג בכבוד ובהדר את קהילתו בפני אנשי השילטת וזכה להוקרה כללית בכל חוגי התושבים..."

כאשר התקבלה במשפחת רקנאטי ההחלטה להגר לפלסטינה, הם נהגו כאנשי עסקים מנוסים, וערכו תחילה ביקור היכרות, כדי לבדוק מהן האפשרויות ההולמות את כישוריהם והונם. תחילה ביקר האח הגדול, אברהם, ואחר-כך, ב-1934, הגיע גם ליאון.

א"י-פלסטינה שמצאו האחים, שונה היתה תכלית שינוי מן הדימוי המקובל היום אודות אותה תקופה, זה שעולה מתוך סיפרי ההיסטוריה הרישמיים, הספרים והזיכרונות שנכתבו על ידי עשרות היסטוריונים-מטעם, פוליטיקאים ועסקנים.

בלשון פשטנית וציורית אפשר לתאר כך את הדימוי המקובל על תולדות הישוב היהודי בשמם שקדמו להקמת המדינה: קומץ חלוצים נועזים, חדורי תודעה ציונית עמוקה, הגיעו לארץ פראית ולא-נושבת בסוף המאה הקודמת. הם התחילו במלאכת הבראשית, ובעיקבותיהם באו חלוצים נוספים, אשר יבשו ביצות, סללו כבישים, יסדו קיבוצים ומושבות, רקדו הורה ולחמו מעטים מול רבים, עד השלטון העותומני ואחר-כך נגד השלטון המנדטורי, וכמובן נגד "הפורעים הערביים." רוב החלוצים, על פי המיתוס הזה, היו סוציאליסטים אדוקים אשר יסדו את **ההסתדרות**, את **תנובה** ואת **הפלמ"ח**. המשק הישובי היה מבוסס על החקלאות, ועל רמת המוסר הגבוהה תעיד העובדה שבתל-אביב, העיר העברית הראשונה, לא נעלו דלתות. החברה, כמובן, היתה שיוויונית להפליא. אמנם פה-ושם הגיעו כמה חנוונים פולניים וקצת ייקים תמהוניים שהרבו לשבת בבתי הקפה, אך גם הם לא הצליחו להפריע ליצירה המקורית של הבית הלאומי היהודי.

הישוב היהודי שמצא ליאון רקנאטי בפלסטינה של שנות השלושים היה שונה תכלית שינוי מתמונה ציורית זו.

ב-1934, היא השנה שבה הגיע ליאון רקנאטי לא"י כדי להתיישב בה, היו בה 320 אלפי יהודים, וארבע חמישיות מהם לא ידעו חקלאות מהי. רק עשרת אלפים תושבי קיבוצים היו אז, וכמספר הזה שכנו במושבים ובמושבי עובדים. ארבע רבבות חיו במושבות הוותיקות – אך רבים מאוד מאלה כבר לא עסקו בחקלאות. הגדולות שבין המושבות הוותיקות – פתח-תיקווה, ראשון-לציון, רחובות וחדרה, כבר הפכו לישובים עירוניים-למחצה. רוב מניינם של היהודים תושבי הארץ התגוררו בערים הגדולות – תל-אביב, יפו, ירושלים, חיפה, טבריה וצפת. וכל הערים הללו היו ערים מעורבות, שבהן שכנו יהודים וערבים אלה בצד אלה.

מחצית מן המועסקים היהודיים באמצע שנות השלושים עסקו במסחר, בשרותים ובמקצועות החופשיים. עוד חמישה אחוזים מהם התפרנסו ממה שמוגדר בסטאטיסטיקות הרישמיות כריווחי-הון.

מצב זה אפשרי היה, משום שהישוב היהודי של אותם הימים לא התקיים כיחידה כלכלית נפרדת מן המשק הערבי. באמצע שנות השלושים היוו הערבים שישים אחוזים ויותר מן הפועלים החקלאיים שעבדו בפרדסי ההדרים של המושבות. ושתי חמישיות מפועלי הבניין בירושלים היו ערבים. על ענפים אלו יש נתונים, אך אפשר להניח כי המצב היה דומה גם בענפים אחרים שבהם היה צורך בעבודת כפיים.*

* ד. הורביץ, **כלכלת ישראל**, 39-19.

ארץ יפה לבנקאים

כאשר ביקר בארץ-ישראל-פלסטינה ב-1934, הבחין ליאון רקנאטי בכמה וכמה תופעות ומגמות שמבחינתו כאיש כספים היו מעניינות מאוד.

הבנקאי הסאלוניקאי הגיע מאירופה, שכבר היתה שקועה בתוך משבר כלכלי עמוק. היצור התעשייתי קפא על מקומו, והמערכת הפינאנסית היתה נתונה לזעזועים קשים בכמה מדינות, ואילו באחרות היתה שרוייה בקיפאון מוחלט. האבטלה פשתה בכל מקום, תנועת ההגירה צומצמה בגלל הגבלות ואלו הביאו לאי-שקט חברתי ומדיני.

רקנאטי הבין עד מהרה את מה שהבינו הבנקאים ואנשי העסקים ממרכז אירופה שבאו אף הם באותה עת לארץ-ישראל. אסונה של אירופה היה קרש קפיצה לשיגשוגה המהיר של ארץ-ישראל.

בעוד שבאירופה הלך וגבר המיתון הכלכלי, חומות המכס שבין המדינות הלכו וגבהו ומעמדות הביניים נשחקו בנפלם טרף לידי הפאשיזם, היו ארץ-ישראל והמזרח-התיכון מקום מצויין להשקעות ולצמיחה כלכלית.

בעוד שבאירופה הלכו וצנחו שערי-הרווח והריבית, אפשר היה לקבל שערי-רווח גבוהים יחסית בארץ-ישראל, במיוחד בענפי ההדרים, הבניה ואפילו בכמה ענפי תעשייה שאך החלו לצמוח.

לדוגמא: בין השנים 1929 ו-1934 היתה עקומת יצור חומרי גלם בעולם נתונה למגמת ירידה, ועימה עקומת היצור התעשייתי, אולם באותה שעה הוכפל ושולש מידי שנה יצוא ההדרים מארץ-ישראל, והיצור התעשייתי צמח בשיעורים גדולים עוד יותר, ועימו ענפים משלימים כגון בניה ושירותים.

המשבר הכלכלי אשר פקד את ארץ-ישראל במרוצת סוף שנות ה-20׳ ובתחילת שנות ה-30׳ היה מלווה בתופעות של הגירה שלילית, אבטלה וקיפאון. בשנת 1932, הסתמן המיפנה הגדול. זו היתה השנה שבה הגיעו לארץ-ישראל יותר מ-12 אלפי מהגרים יהודיים, לעומת פחות מחמשת-אלפים בשנה שקודם לכן. שנה לאחר מכן, ב-1933, התחילה להתגבר ההגירה מגרמניה. באותה שנה הגיעו לארץ-ישראל יותר מ-37 אלפי מהגרים יהודיים. בשנה שבה הגיע ליאון רקנאטי, ב-1934, באו 45 אלפי מהגרים, ובשנת 1935, שנת ייסודו של **בנק ארץ-ישראל לדיסקונט בע״מ**, באו יותר מ-66 אלפי יהודים, מספר שיא.

כמויות ההון שהביאו עימם היהודים הללו היו אדירות. עד ל-1931 לא עלה יבוא-ההון הפרטי על שלושה מיליוני לירות שטרלינג (לירות ארץ-ישראליות) מדי שנה. בשנת 1932 כבר הביאו עימם היהודים לא פחות מ-6 מיליוני ליש״ט. בשנת 1933 היה יבוא-ההון הפרטי בסך 10 מיליונים ליש״ט. בשנת 1934 הביאו עימם המהגרים היהודיים 11 מיליוני ליש״ט. באשר לשנת 1935,

שבה יסד רקנאטי את **בנק דיסקונט**, חלוקות הדיעות. יש סימנים המעידים כי יבוא-ההון באותה שנה פחת, וכבר התחיל להסתמן השפל הכלכלי שתחילתו ב-1936. אך על פי מקור אחר, היתה אותה שנה שנת שיא ביבוא-ההון, וזה הגיע ל-14 מיליוני ליש"ט.

אם עד לשנות השלושים, היווה יבוא-ההון "הלאומי" והציבורי את המקור העיקרי להשקעות שהופנו ליוזמות חדשות, הרי שבין 1932 ובין 1938 היווה יבוא-ההון הפרטי גורם דומיננטי בכניסה לענפים וליוזמות חדשות, לעתים עד-כדי הרפתקנות. עד-כדי-כך היה גדול לחץ המשבר באירופה. מפעלים ומוצרים מודרניים שקיימים עד היום בתחומי הטקסטיל, הזכוכית, האופטיקה, המלט, מוצרי המתכת והמוצרים החקלאיים החלו את דרכם בתקופה ההיא.

המשק הארץ-ישראלי שיווע לאשראי לשם המשך גידולו, וכך צמחו בתחילת שנות השלושים כשבעים בנקים ולמעלה ממאה אגודות אשראי קואופרטיביות.

רבים מאלו היו בנקים פרטיים קטנים, משפחתיים, שיסדו עולי גרמניה. כאלו היו **בנק אלרן, בנק יפת ובנק פויכטונגר**. היו גם חברות-השקעה שהיו בשליטת יהודים בעלי-הון מחוץ-לארץ: חברת ההשקעות **פי-אי-סי** שלימים נרכשה על-ידי **בנק דיסקונט**, ובאותה העת עמד בראשה השופט האמריקאי הידוע לואי בראנדייס; וכזו היתה גם חברת ההשקעות **אפריקה-ישראל**, שבבעלות יהודים דרום-אפריקאים עשירים. זו נרכשה מאוחר יותר על-ידי **בנק לאומי לישראל**. אך רבות מכולן היו קופות האשראי. מהגרים מכל ארץ, כמעט, יסדו לעצמם קופת אשראי משלהם, וכמוהם עשו האיגודים המקצועיים והאירגונים המסחריים.

גם האווירה מבחינת מוסדות השלטון היתה נוחה לבעלי-הון פרטיים מסוגו של ליאון רקנאטי. השקעותיו של שלטון המנדט הבריטי בא"י-פלסטינה היו עצומות ביחס להשקעות האימפריה הבריטית במושבותיה האחרות. זה היה פועל-יוצא מהגידול בהכנסות של שלטון המנדט ממכס, ממסים לסוגיהם, ומדמי שימוש בשירותי הדואר והטלגראף. מס הכנסה לא היה וחלק גדול מההכנסות שב והושקע בפיתוח התשתית המקומית.

נוחה לא פחות להון הפרטי היתה עמדת מוסדות השלטון היהודיים – הסוכנות היהודית, העיריות המקומיות, ואף ההסתדרות למפלגותיה. ההון הלאומי וההון הציבורי – שהיוו פחות מחמישית ההון הפרטי שהובא לארץ-ישראל – הושקעו ברובם בתשתית הכלכלית: ברכישת קרקעות, בניה במימדים גדולים ובחקלאות. שליטי ההון הזה ששו לשיתוף פעולה עם בעלי ההון הפרטיים, וכמעט בכל מיקרה היה שיתוף פעולה זה לטובת בעלי-ההון הפרטיים. השיתוף עם ההון הציבורי והלאומי צימצם מאוד את מידת הסיכון של בעלי-ההון הפרטיים, והבטיח להם מידה של תמיכה פוליטית איתנה.

ובתנאים אשר כאלו, קשה היה לראות ביסודו של **בנק דיסקונט** מעשה של העזה כלכלית יוצאת-דופן. יותר מכך: לבעל-הון גדול שעסק בענייני פינאנסים בארץ מוצאו, היה מעשה כזה כמעט בבחינת המובן-מאליו.

אך כבר במעשה היסוד של **בנק דיסקונט** גילה ליאון רקנאטי הבנה וזהירות אשר הבדילו אותו משאר הבנקאים הפרטיים, ואשר הודות לכך יכול היה הבנק שלו לצמוח ולשגשג בימים הקשים שלאחר מכן, ולהפוך לבנק הפרטי הגדול שבמדינת ישראל.

שלא כמו הבנקאים הייקים, לא הסתפק ליאון רקנאטי בהון המשפחה שהביא עימו. הוא ביקש לעצמו בסיס איתן יותר, ופנה אל כמה משפחות של יהודים-ספרדיים, שהיו וותיקים ממנו בארץ, וכבר היו בעלי קשרים ומעמד. החשובות שבין המשפחות הללו, שהשתתפו עם ליאון רקנאטי במעשה יסודו של הבנק, היו משפחות קרסו וחסידוף.

קרסו קונה קרקעות

שותפו החשוב של ליאון רקנאטי היה בן-עירו משה קרסו. כבר בסאלוניקי שבין שתי המלחמות פגשו שני הסוחרים הממולחים איש את רעהו. קרסו היה מבוגר מרקנאטי בחמש שנים. אמו, מרים, היתה בת לאחת המשפחות הידועות של הקהילה היהודית ביוון, הלוא היא משפחת אנג׳ל. אשתו של משה קרסו, ציפורה (פלומבה) היא בת למשפחה סאלוניקאית אחרת, עתירת נכסים אף היא, משפחת פילוסוף. משפחת קרסו היתה אחת המשפחות העשירות של הקהילה, ועל שמה קרוי אחד הבניינים הגדולים של סאלוניקי, **הסטואה קרסו** שנבנה אחרי השריפה הגדולה בעיר.

משה קרסו ואחיו הבכור של ליאון, אברהם רקנאטי, יסדו את אגודת **קדימה** הציונית, וכך נזדמן לקרסו לפגוש גם באח הצעיר יותר. למשה קרסו היה אותו חוש מפותח המבדיל סוחרים חדי-ריח מאחד האדם: הוא ידע להרוויח כסף ממחסורם של אחרים. אחרי מלחמת-העולם הראשונה היה ביוון מחסור חריף בשמיכות, בבגדים, ובמצרכים היוניים אחרים. משה קרסו, שבאותה תקופה התגורר בעיר הנמל של אתונה, פיראוס, מיהר לנסוע לצרפת, שם קנה עודפי-ציוד של הצבא האמריקאי, ומכרם במחירים גבוהים ביוון העניה.

בדיוק כמו ליאון רקנאטי, שהגיע לארץ-ישראל עשור שנים אחריו, הבין משה קרסו מיד היכן מצוי המרכז המסחרי. הוא לא כילה את זמנו בחיפה עיר-הנמל, או בירושלים עיר-הקודש הוא התחשב בתל-אביב.

כיוון שהתמחה בעסקי יבוא ובנכסי דלא-ניידי ביוון, היה זה אך טבעי שיעסוק בכך גם בתל-אביב-יפו של אותם הימים. משה קרסו בדק ומצא כי עסקי יבוא המזון מצויים בידי הסוחרים הערביים של יפו, ולא חלף זמן רב עד

שהתיידד עם כמה מהגדולים שבהם. תחילה נהג לממן את עסקיהם, אחר-כך הפך שותפם, ולבסוף, כאשר יצר לו קשרים משלו, נפרד מהם לשלום, והתחיל ליבא בעצמו את הדגנים והירקות, הקיטניות והתבלינים לצרכיה של תל-אביב הגדלה במהירות.

משה קרסו, שהעריך נכונה את סיכויי ההתפתחות העירונית בתל-אביב ובנותיה, התחיל לעסוק באותה עת גם בעסקי המקרקעין. הוא קנה אדמות ממשפחות אבו-חדרה ונבולסי משכם, ועל האדמות הללו ניבנו לימים שכונות פלורנטין, גבעת-משה, גן-משה וימין-משה שליד שדרות רוטשילד בתל-אביב. השכונות נקראו על שמו, כמובן. עד היום יש לבני המשפחה שטחי קרקע נרחבים בתל-אביב, שטחים שהיו שייכים פעם למשפחות העשירות של שכם.

למשה קרסו היו שני שותפים עיקריים בעסקי המקרקעין. אחד מהם היה מרקו כהן, והשני היה יהודה מוזס, שלימים יסד בנו נוח את העיתון היומי **ידיעות אחרונות**. באותם ימים היה מוזס בעל בנק משלו, **הבנק היהודי** שמו. גם קרסו לא היה מרוחק מעסקי הבנקאות. כבר בשנת 1925, שנה אחרי שהגיע לארץ-ישראל, היה קרסו האב חבר בהנהלת אחד הבנקים העדתיים, **בנק אוצר בולגרי**. חמש שנים אחר-כך, בשנת 1930, הוא נבחר להנהלת **בנק אזרחי** שלימים נקרא שמו **בנק קדם**.

קרסו הרחיב את עסקיו במהירות. לא-עוד הסתפק בקניית אדמות מהערבים של שכם. עתה החל קונה גם קרקעות מהפטריארך היווני של יפו, ושלח את ידו גם בעסקי הטקסטיל. יחד עם משפחת רוטלוי הפולנית הוא יסד בתי-חרושת לטכסטיל, שהתמחו ביצור בד הטריקו, שהתאים מאין כמוהו לאקלימה של הארץ החמה.

אך לא בעסקי יבוא-המזון, המסחר בדלא-ניידי או הטקסטיל קנתה משפחת קרסו את שמה בכלכלת ישראל.

ידידותו של משה קרסו עם הצמרת הפוליטית של המחנה האזרחי שבישוב, הביאה אותו לעסקי הקולנוע. ראש העיר תל-אביב דאז, מאיר דיזנגוף, סבור היה כי ראוי לה לעירו שיהיה בה בית-ראינוע מפואר, כמו לערים האירופאיות. ועוד סבור היה, שאין טוב ממשה קרסו להקימו. לא היה צורך להתחנן הרבה. בשנת 1928 יסד משה קרסו את הראינוע השני בתל-אביב – מפואר וגדול ומודרני בהרבה מן הראשון, הוא קולנוע **אופיר** דהיום. וכיוון שכבר נכנס לעסקים אלה יסד חברה ליבוא סרטים והפצתם, ששמה נקרא על-שם הראינוע. הוא פתח גם סניף לחברה בעיר המצרית אלכסנדריה, וקיבל מחברת **האחים וורנר** הגדולה את הזיכיון על הפצת סרטיה במזרח התיכון כולו. חברה זו יבאה לאיזור גם מכונות הקרנה שנמכרו או הושכרו לבעלי בתי הראינוע.

קרסו, שהיה איש בעל חוש מסחרי מפותח מאוד, הפעיל אותו גם בעסקי

הראינוע החדשים. הוא נסע לגרמניה כדי להביא לכאן סרטים דוברי גרמנית למען ההגירה הייקית של ראשית שנות השלושים, ונסע לוורשה כדי ליבא סרטים פולניים למען הגירת החנוונים מפולין. אותו כלל-ברזל של טובי הסוחרים – לספק את המחסור היקר במקום אחד מן העודף הזול שבמקום אחר – עמד לו לקרסו גם בעסקי הצלולואיד.

וכך בדיוק עשה גם בעסקי המכוניות. הגירת היהודים הגרמנים שתחילתה ב-1933 הביאה לארץ-ישראל – ובמיוחד לתל-אביב העברית – גל אדיר של יהודים בעלי-הון, שהיו בעלי תרבות-צריכה ומנהגים אירופאיים למהדרין. בברלין, מינכן או פרנקפורט והמבורג של אותם הימים כבר לא היתה המכונית קוריוז מופלא העומד לשירותם של פקידי השלטון – כפי שהיתה בתל-אביב של שנות העשרים – אלא כלי תחבורה של ממש.

עסק חדש: מכוניות

כאשר גונב לאוזנו של משה קרסו כי פקיד-בכיר לשעבר של חברת המכוניות הגדולה **ג'נראל מוטורס** הגיע לתל-אביב, מיהר ליצור עימו קשר, ואכן, הוא קיבל את הזיכיון על הפצת מכוניות החברה. המשא והמתן, יודעים בני משפחת קרסו לספר היום, היה קצר מאוד, תמשך רבע שעה בלבד, כשהוא מסתיים בלחיצת יד. משה קרסו התחיל ליבא מכוניות מהדגמים הנפוצים של אותם הימים: **ווקסהול**, **בדפורד**, **אולדסמוביל**, ומשאיות **ג'י-אם-סי**.

מחירי המכוניות בארץ-ישראל המנדטורית לא היו גבוהים ממחירי המכוניות שמייבאים היום בני משה קרסו. מחיר המכונית הגיע ל-250 לירות שטרלינג, בשעה שהשכר השנתי הממוצע בערים היהודיות היה 100 לירות שטרלינג. אך תנאי התשלום היו נוחים במיוחד: די היה להשליש 10 לירות שטרלינג כדי לזכות במכונית, והיתרה שולמה בתשלומים נוחים, במשך שנים.

שיטת מכירה זאת, והשפל הכלכלי שתחילתו היתה בשנת 1936, גרמו למשבר הגדול בעסקי המכוניות של קרסו. רבים מבין הקונים – עגלונים שקיבלו רישיון למונית, חקלאים ופרדסנים אמידים – לא יכלו לעמוד בתשלומים. לקרסו, שמכר בשיטתו 300 עד 400 מכוניות בשנה, היתה זו מכה קשה. השטרות התחילו חוזרים – והקונים הנבוכים החזירו לקרסו את המכוניות שלא יכלו לשלם את מלוא מחירן.

כאן עמד לקרסו אורך הנשימה שלו. היו לו מקרקעין רבים, והוא מכר במהירות חלק מהם כדי שיוכל לעמוד בהתחייבויותיו לחברות המכוניות. גם **בנק א"י לדיסקונט**, שקרסו כבר היה בכיר שותפיו, חש לעזרתו, והילווה לו כספים בריבית נוחה מאוד. קרסו כבר נשא את עיניו אל העתיד: במגרשיו הצטברו מאות מכוניות חדשות כמעט לחלוטין, וברגע שיפסק המשבר יוכל

לשוב ולמכור את המכוניות הללו, שהוא כבר הרווית על מכירתן פעם אחת.

ובדיוק כך היה. כאשר הסתיים השפל, לא היה די אפילו במספר הרב של המכוניות שהצטברו במגרשיו של קרסו. היתה זו המלחמה שסיימה את המשבר, וקרסו העריך אל-נכונה את המחסור הצפוי בכלי-רכב. הוא הזמין משלוחים גדולים של מכוניות-נוסעים ומשאיות בארצות-הברית, וכאשר הגיעו המכוניות לנמל אלכסנדריה, שלח לשם נהגים שהסיעו את המכוניות לתל-אביב. חושיו של קרסו לא הכזיבו. המשבר הגדול של סוף שנות השלושים טיאטא את מתחריו הקטנים מן השטח – וסיומו של המשבר הביא לקרסו עושר גדול והעמיד אותו כספק העיקרי של מכונת המלחמה הבריטית בארץ-ישראל בכל מה שכרוך במכוניות ובחלפים. קרסו השתלט באותה תקופה גם על שוק הצמיגים, הפך סוכן ראשי של חברות **סאן** ו**סינקלר-אוייל**, ויבא גם שמני סיכה למכוניות.

משה קרסו לא שקט על שמריו במשך כל אותה העת. הוא הקים בית-חרושת נוסף לאריגים, וביחד עם היהודי-הגרוזי איש ירושלים אברהם חסידוף, שעוד ידובר בו, השתתף בהקמת **החברה הישראלית להשקעות** ו**בנטיעות הדרום**, וכך הרחיב את עסקי המשפחה גם אל עסקי המטעים.

במרוצת שנות ה-30׳ סיימו בניו של קרסו את לימודיהם, והצטרפו אל עסקי האב. משה קרסו דאג כי בניו ילמדו עברית, ומיד לאחר-מכן שלח אותם ללמוד היטב את השפה הערבית. רק משידעו לשלוט בשפות הללו, שיגר אותם אל בתי הספר. שלמה קרסו סיים את לימודי הכלכלה באוניברסיטת ביירות, חיים למד הנדסה בלונדון, ובנימין למד כלכלה בארצות-הברית. אריה קרסו כבר היה פעיל בעסקים, קודם שסיימו אחיו את לימודיהם. הוא היה זה שנשלח לעמאן שבעבר-הירדן כדי לפתוח סוכנות לעסקי המכוניות של המשפחה. שתי הבנות – מרים ובלה – מילאו את חלקן, כנהוג, ונישאו לבני-מעמדן, כפי שעוד יפורט.

סאלוניקי דומה לחיפה

שנות השפל ו״הבום״ הכלכלי שלאחריהן בעת מלחמת-העולם השניה הביאו את משפחת קרסו אל עמדות ועסקים מגוונים, שאפשר היה לנצלם היטב כדי להפיק רווחים נאים מן המלחמה הבאה: מלחמת העצמאות. הם יבאו מארצות-הברית שמני-סיכה, והמיתולוגיה המשפחתית מספרת כי משלוח מסויים של שמן כזה, הוא שהזניק לאוויר את מטוסי חיל-האוויר הישראלי.

הרווחים הגדולים הטמונים באפיק הזה, של האספקה הצבאית, מצאו חן בעיני משה קרסו. הוא היה כבר מעבר לגיל השישים, כאשר התחיל ללמוד

אנגלית, לראשונה בחייו. כל זאת, לצורך מסעותיו לארצות-הברית. קרסו הזקן נסע לשם מיד אחרי המלחמה, ועסק ברכישת חלקי-חילוף, חוטי-כותנה ומוצרים אחרים שמערכת הביטחון היתה זקוקה להם. לא פחות מחצי שנה ישב משה קרסו בארצות-הברית, ולבסוף קרא לבנו אריה להחליפו שם, וחזר לארץ.

שנתיים לפני מותו הזדמן למשה קרסו, והוא אז בן 76, לערוך ביקור אחרון בעיר מולדתו סאלוניקי. לבד מההיבט הנוסטאלגי היו לביקור גם צדדים מעשיים. משה קרסו הצביע בפני בנו אריה, שהתלווה אליו, על הנכסים המשפחתיים שעדיין נותרו בעיר היוונית, כדי שזה יוכל למכרם. אריה קרסו סיכם את רשמיו מן העיר שבה צמחה המשפחה במילים הבאות: "...היא דומה לחיפה — נקייה מאוד, וגם בה אין חיי לילה!"

כאשר נפטר האב, בשנת 1962, ניטשה מלחמת ירושה מרירה. עיקבותיה ניכרים עד היום ביחסים במשפחת קרסו. בני המשפחה — ארבעת האחים ושתי האחיות, כמעט שאינם נפגשים בנסיבות חברתיות, ואפילו את ליל הסדר — אותו אירוע דתי של איחוד משפחות — הן חוגגות כל אחת לעצמה. היחסים העכורים במישור המשפחתי לא מנעו מהאחים לבית קרסו שיתוף פעולה מלא בתחום העסקי, ולדעת שלטונות המס — היה זה אף שיתוף פעולה מלא מדי, וגם חשוד. בשנת 1978 הועלו חשדות נגד חברת **האחים קרסו**, יבואנית הרכב, על-כי מאז שנת 1973 העלימו האחים המומלחים מספרי החשבונות שלהם כמה אלפי לירות ממחיר כל מכונית שיבאו ומכרו.

מכיוון שהדבר נעשה באורח שיטתי ולאורך זמן, העריכו שלטונות המכס כי בדרך זו התחמקו **האחים קרסו** מתשלום של מיליוני לירות. עוד חשדו במכס כי כאשר התגלתה התרמית, זייפו עובדי החברה את הספרים על-פי מיצוותו של חיים קרסו, מנכ"ל החברה.

אך שותפים של **בנק דיסקונט** אינם מושלכים לכלא בעוון רמאויות כאלה. אגף המכס לא הגיש נגד **האחים קרסו** תביעה משפטית, כמו נגד כל מבריח קטן. תחת זאת באו שני הצדדים — המכס וחברת היבוא, להסדר משביע רצון מבחינת בני קרסו.

וזה היה דבר ההסכם: המכס חייב את **האחים קרסו** לשלם את מלוא סכום המס אשר העלימו, ובנוסף לכך, ככופר, עוד מחצית מן הסכום הזה, וביחד 1.3 מיליוני לירות.*

למבקר המדינה, בביקורתו על שנת הכספים 1978/9, היו כמה מילים קשות במיוחד באשר להסכם זה. המבקר קבע כי הסכום שהמכס קבע כאילו הינו הסכום שהעלימה ממנו חברת **האחים קרסו**, חושב בצורה לא נכונה, ולמעשה

*80 אלף דולר (מחירי 1982).

הוא חייב להיות גדול בהרבה. ועוד קבע המבקר שהמכס לא טרח לחשב את הריבית של ההפרשים שחבה החברה למכס, וריבית זאת לבדה מגיעה ל-1.1 מיליוני לירות.

משפחת קרסו היא היום (1982) השותף השלישי בגודלו **בבנק דיסקונט** – אחרי משפחת רקנאטי ואחרי משה-בנו גיטר, שעוד ידובר בו. וכך, מלבד עסקיהם האחרים – ביבוא המכוניות, בעסקי הסרטים, המקרקעין והטקסטיל, הם מקפידים על כך שנציגי המשפחה יכהנו בתפקידים מרכזיים בהנהלת **אי-די-בי** או בחברות הבנות שלה – הבנק **והחברה להשקעות**. מחזיקי המניות העיקריים במשפחה הם חיים קרסו, בכור האחים, ואחיו אריה, הידוע כ״שר החוץ״ של המשפחה. את עסקי הרכב מנהלים בנימין קרסו ויואל, בנו-בכורו של אריה קרסו, ואילו שלמה קרסו מנהל את מיפעלי הטקסטיל של המשפחה.

חסידוף איש ישר היה

שותפו האחר של רקנאטי ליסוד הבנק היה אברהם חסידוף, איש ירושלים. חסידוף היה בן למשפחה גרוזית אדוקה. ששת ילדיהם של הוריו מתו בגרוזיה, ורב הקהילה יעץ להם להגר לירושלים כדי שתחלוף הקללה. ואכן, אברהם היה הבן היחיד שנולד להם כאן, והוא האריך ימים. לא מעט משפחות גרוזיות כבר נמצאו אז, בסוף המאה ה-19, בירושלים. רובן היו בעלות דרכון רוסי, ונמצאו תחת חסותו של הקונסול הרוסי בירושלים שבין החומות. אברהם חסידוף נולד ב-1989 בבית שברחוב השלשלת, מול שער שכם.

תחילה למד בחדר, כמנהג בני עדתו. אך אביו של אברהם נטל על עצמו החלטה קשה ומכאיבה. הוא לא שלח את בנו היחיד להמשיך בלימודים בישיבה, אלא **בגימנסיה העברית** שנמצאה אז בשכונת הבוכרים שבירושלים, ושהיתה בית-ספר חילוני לכל דבר, שנערים ונערות הסתופפו בין כתליו באותן כיתות.

כשהיה בן 16 הפסיק אברהם חסידוף את לימודיו בגימנסיה, וירד לתל-אביב, שם עבד אצל משפחת שלוש בעסקי המקרקעין והבניין שלה. הוא התגורר בחדר שכור ליד התחנה המרכזית של היום. שותפו לחדר היה אורי קיסרי, שלימים היה מייסדו ועורכו של שבועון **העולם הזה** בגלגולו הראשון.

במלחמת-העולם הראשונה גוייס חסידוף לצבא העותומני, והיה איש חיל-הרפואה. כאשר השתחרר, עם תום המלחמה, והוא אז בחור צעיר בן 20, החליט לחדול מעבודה בשירותה של משפחת שלוש, שכבר אז היתה קשורה בעבותות-שותפות אמיצים עם משפחה ספרדית אחרת, משפחת מטלון. חסידוף חזר לירושלים כדי לבסס לעצמו עסק משלו. הוא נפרד מבני שלוש ברוח טובה, והמשיך לבוא עימם בקשרי עסקים.

חסידוף, ביחד עם משה פרץ, פתח סוכנות-תיווך לנכסי דלא-ניידי. מקומה היה מחוץ לחומות, במקום שהתחיל ללבוש צורתו של רובע מסחרי, ליד **בניין ג'נראלי** הידוע. משפחת פרץ היתה מן המשפחות הוותיקות שבירושלים. בן המשפחה הזאת הוא שבנה את בית הקולנוע הראשון בירושלים, **ציון** שמו. ואחד מצאצאי המשפחה, אבנר פרץ, היה בהתחלת שנות ה-80' יו"ר התאחדות התעשיינים בירושלים. רוב בניו של משה פרץ היגרו לדרום- אפריקה.

לא חלפו שנים רבות והשניים הקימו חברה קבלנית. העיר ירושלים גדלה והתפתחה במהירות רבה, כאשר יצאו היהודים אל מחוץ לחומות הרובע היהודי שבעיר העתיקה. השותפים הקימו בתים, ורכשו במהירות אדמות. אחד הבניינים הידועים שהקימו היה **בנקו די-רומא**, שלימים הפך למשכנו של **בנק ישראל**.

לאברהם חסידוף היתה ראיית הנולד: הוא נהג לרכוש אדמות זולות, מרוחקות מהשכונות המיושבות. כאשר התקרבה העיר המתפתחת אל אדמותיו, היה מפצלן לחלקות, מקים ועד-שכונה, ורק אז, כשהיתה קניית הבתים מובטחת, היה מקימם.

בדרך זו היה חסידוף מעורב בבניית שכונות רבות בירושלים: כרם-אברהם, מקור-ברוך, חלק מרחביה, ושכונת גאולה.

שכונה זו, שהיום היא שכונה דתית, לא היתה כזאת במקורה. חסידוף כינה את חברת הבניין שלו בשם **שיכון-עממי-חסידוף**, ואכן בנה גם את שכונת גאולה ל"זוגות צעירים פרולטארים", כהגדרתו. הצורה שבה קיבלה השכונה את שמה משעשעת: אחת מבנותיו של חסידוף נכנסה לחדר העבודה של אביה, שם עסקו כמה אנשים בחלוקת-השטח (פרסלציה), והתייגעו גם בפרשת השם שיינתן לשכונה. האם גערה בבת: "צאי מהחדר, גאולה," ואז קפץ אחד מהנוכחים ואמר: "הבה נקרא לשכונה על שם בתו של חסידוף, גאולה," וכך היה.

לא תמיד שיחק המזל לחסידוף. גרוזי ממולח זה העריך כי ירושלים תתפתח לכיוון צפון, ולפיכך רכש את אדמות תל-ארזה. אלא שמלחמת העצמאות שיבשה את תכניותיו. קו הגבול עבר ליד השכונה, שהפכה בין-לילה לאיזור-ספר מסוכן. חסידוף היה מוכן למכור את רכושו שם כמעט בכל מחיר, ואכן, הוא הצליח בכך לבסוף. היה זה ב-1966 כאשר מכר את תל-ארזה ליהודי דתי בשם טרייגר. חלפה רק שנה אחת, ובעקבות מלחמת ששת-הימים חדלה תל-ארזה להיות שכונת-ספר, ומחירי הדירות בה זינקו כלפי מעלה.

נאמן לרעיון שלו, לכבוש את החלקה הספרדית של עשירי הישוב, הגיע ליאון רקנאטי לירושלים. האגדה המשפחתית מספרת כי בסוף שנות ה-30' בא ליאון לעיר ושאל את נכבדי העדה הספרדית מי מקובל עליהם כאיש ציבור

ישר ונקי כפיים, וכולם אמרו לו: חסידוף. אלא שחסידוף לא הבין דבר בענייני פינאנסים, וסירב לקחת על עצמו את המשימה. ליאון רקנאטי הרגיע את אברהם חסידוף. הוא אמר לו שאינו צריך לדעת דבר, ועליו להעניק לעסק רק מכספו — ואת שמו. וכך היה.

עד לשנות ה-30׳ של המאה ה-20 קשה לדבר על בנקאות של ממש בירושלים. אמנם גם קודם היו כמה וכמה סוחרים שכונו ״בנקאים״, אך אין שום פרטים על היקף פעילותם. הם שימשו בעיקר כנציגים של בנקים אירופאיים שדרכם הועברו כספי ״החלוקה״ לתושבי ירושלים.

הבנק הירושלמי הראשון נוסד על-ידי יעקב ולירו, בן למשפחה ספרדית ותיקה. את הבנק ניהל אחיו, חיים-אהרון-ביי ולירו. אחיו משה למד משפטים בשווייץ. ואחר-כך היה שופט מחוזי. **בנק ולירו** היה נציגם של הרוטשילדים מפאריס ומלונדון, ושימש גם כסוכנן של ממשלות אוסטריה, גרמניה, רוסיה ותורכיה. **בנק ולירו** חיסל את עסקיו בשנת 1915. בני ולירו מתגוררים עד היום בירושלים ומתפרנסים מראיית הנולד של אביהם הבנקאי, שקנה אדמות רבות מחוץ לחומות.

מתחרהו של ולירו היה חיים אמזלג, מי שהיה קונסול בריטניה ביפו, ובעל קרקעות בנווה-צדק הסמוכה. בניו של אמזלג היו סוכני המבטחים של **לוידס** בארץ-ישראל. בנק חשוב אחר היה **בנק פרוטיגר ושות׳** שהיה סוכנו של **בנק אימפריאל** העותומני. שותפו של פרוטיגר היה **יוסף נבון ביי**. שני השותפים האלה מימנו ביחד את השיכון העממי הראשון שמחוץ לחומות, ומאוחר יותר הם מימנו את הקמת מסילת הברזל שבין ירושלים ובין יפו. הבנק התמוטט בהתחלת המאה, כשהסתבכו עסקי מסילת הברזל. גם לכמה מקרובי משפחתו של יוסף נבון היו בנקים קטנים משלהם, והם כולם היו מעורבים בעסקות רבות אלה עם אלו. בין הקרובים אפשר למנות את נסים אלישר, את בנימין קוקיה ואת סלים בנין. כל הבנקים האלה נמכרו או חוסלו במהלך מלחמת-העולם הראשונה או מייד אחריה.

חסידוף מילא תפקיד חשוב מאוד בגידול **בנק דיסקונט**. הוא הירבה לבקר במצרים, שם עסק בתיווך ובמכירת קרקעות בארץ-ישראל-פלסטינה למשפחות המצריות העשירות. אחת המשפחות הללו היתה משפחת בנין. חסידוף הצליח לשכנע את בנין לרכוש חבילה נאה של מניות **בבנק דיסקונט**, ומאוחר יותר סייע לבנין להעביר חלק גדול מרכושו לארץ, משפחת בנין היא היום משפחה עשירה בישראל, וקשורה עד היום **בבנק דיסקונט**.

המיקטורן של קוקיה

המשימה העיקרית אשר נטל חסידוף על עצמו, היתה לשכנע את עשירי ירושלים לנהל את עסקיהם באמצעות **בנק דיסקונט**. תנופת הגידול של הבנק התחילה כאשר הצליח חסידוף לשכנע את גדול עשירי ירושלים באותם הימים, יוסף קוקיה, להפקיד בבנק את כספו, ולהזרים אליו את הכנסותיו השוטפות מן הרנטות האדירות שזרמו אליו מכל רחבי ירושלים.

קוקיה, כמו חסידוף, היה גם הוא ממוצא גרוזי. הוא נחשב לחסכן מופלג. חסידוף, שהיה איש בעל הומור, אף תיכנן פעם לכתוב בצוותא עם מי שהיה נשיא המדינה, יצחק נבון, ספר בדיחות על עלילות "חסכנותו" של קוקיה הזקן. בתו של חסידוף, גאולה, זוכרת כי יום אחד, בשנות ה-40', טיילה עם אביה במעלה רחוב בן-יהודה, ושם ראו השניים את קוקיה יורד לעומתם. חסידוף, שהיה איש בעל עין חדה, הבחין שקוקיה לובש מקטורן חדש אחרי שנים רבות שבהן לבש חליפה מרופטת אחת. אחרי שברך את קוקיה על הרכישה החדשה, התעניין חסידוף לדעת מדוע תפורה הביטנה מחוץ למקטורן. קוקיה השיב כי לאחר שיתרפט הצד הזה, אפשר יהיה להפוך את המקטורן, והרי לכם שני מקטורנים במחירו של אחד...

קוקיה, כך מספרים בירושלים, גם לא אהב את המצאת המים הזורמים, וזמן רב סירב להתקינם בביתו. הוא העדיף את המשא-ומתן עם מחלקי המים הירושלמים שאותם הכיר, ויכול היה לקבל מהם הנחה אחרי עמידה על המקח. ככלל לא האמין קוקיה לאיש, ויצא מכלל זה אברהם חסידוף בן-עדתו. בו האמין קוקיה אמונה שלמה, ואף-על-פי-כן היה חסידוף זקוק לכל עורמתו כדי לשכנע את הגרוזי הזקן להתחיל לנהל את עסקי הבניין והשכרת הבתים שלו באמצעות הבנק.

כבר בשנות ה-40' ניסה חסידוף לשכנע את ליאון רקנאטי להכנס לעסקי הקרקעות. רקנאטי סירב אז בתוקף. "מה לנו ולעסקים הללו?" הוא שאל. אך בסופו של דבר שיכנע חסידוף את ליאון רקנאטי ואת בנו הבכור הארי בצידקת טיעוניו, ונוסדה **החברה לנכסים ובניין**, שהיום היא אחת מחברות המקרקעין הגדולות בישראל.

חסידוף עצמו לא נטש את עסקי המקרקעין שלו גם אחרי שנכנס בשותפות **בבנק דיסקונט**. שותפיו בעסקים היו קוקיה עצמו, ומשפחות שלוש וקרסו. עם אלה יסד גם את חברת **נטיעות הדרום**. בזו היה שותף גם יהודי-מצרי, אמבש שמו. בנותיו של אמבש נישאו לחיים (ויויאן) הרצוג, ולאבא אבן. הראשון, נשיא המדינה, היה איש מועצת המנהלים של **בנק דיסקונט**. שלא כמשפחת קרסו, אשר למרות המריבות הפנימיות שבתוכה נשארה מאוחדת סביב הונה, התפרקה משפחת חסידוף. דני חסידוף נמוך הקומה היה נער שיהירותו הלכה

לפניו. הוא ביקש לשאת לו לאשה את עדית גודיק, בתו של האמרגן הידוע, גיורא גודיק. אך משפחתו התנגדה לכך בתוקף, והוא נכנע לבסוף, ונשא לאשה את זהבית לווין בת-מעמדו. הוא עבד בשנות ה-60׳ בסניף הניו-יורקי של **בנק דיסקונט**, אך בסופו של דבר נטש את הבנק, והקים חברה ושמה ווסטור, שעסקה בייבוא מכונות צילום וצרכי צילום.

אח אחר, יוסי חסידוף מתגורר ליד אחותו, גאולה, בשכונת רחביה שבירושלים, לא הרחק ממעון הנשיא.

יוסי חסידוף, עורר גם הוא שערוריה משפחתית. הוא למד בגימנסיה לבני עשירים בעירברייטון שבאנגליה, וכאשר חזר לירושלים לפני השירות הצבאי, הוא היה ידוע בידידותו ליעקב סלומון שהיה מכונה ״יאק״, בנו של הפרקליט הידוע מחיפה. שני הצעירים היו מתהוללים כשהם נוסעים ממשתה למשתה במכונית ספורט אדומה, שהיתה מחזה נדיר בירושלים. יוסי חסידוף התאהב ביפיפיה ירושלמית, ברכה שמה, שאביה היה בעל עגלה למימכר עיתונים בשוק מחנה-יהודה שבירושלים (אחיה של היפיפיה נודע בירושלים בכינויו ״דוד השמן״). משפחת חסידוף, כרגיל, התנגדה לנישואים מן הסוג הזה, אך יוסי היה עקשן מאחיו, ולא נכנע. כיוון שכך, נכנעה המשפחה לבסוף, ולשניים נערכה חתונה גדולה ומפוארת. בני הזוג עקרו ללונדון בתחילת שנות ה-70׳, והם התגוררו בשכונת הנדון-פארק שבבירה הבריטית.

אחר-כך הרחיב יוסי חסידוף את עסקיו גם לניו-יורק, והוא נודע כנער שעשועים בינלאומי.

הבת גאולה נישאה לאליעזר שמואלי. אביה ואחיה התנגדו, כמובן, לנישואי אהבה אלה לשמואלי חסר-הפרוטה. אליעזר שמואלי הוא היום מנכ״ל משרד החינוך, ואשתו גאולה סייעה לשני בני רקנאטי, אהוד (אודי) וליאון בשעה שלמדו באוניברסיטה העברית בירושלים: היא עזרה להם ״בשלב החיזורים״, ושני נכדיו של ליאון נשאו להם נשים שאינן בעלות יחוס משפחתי מפואר.

באמצעות קרסו וחסידוף, פנו אל **בנק דיסקונט** המשפחות הידועות והעשירות של העדה הספרדית. כך היה הדבר לגבי משפחת חכמי, השולטת בחברת הביטוח **הפניקס**. אחת מבנות קרסו נישאה לאפרים חכמי, וזו היתה עילה לסיכסוך בין המשפחות מאוחר יותר: בני חכמי סברו שלמעשה נושלה אשתו של אפרים מן הירושה. רפאל מולכו, גם הוא בן למשפחה סאלוניקאית ותיקה בירושלים, הובא לבנק על-ידי חסידוף עצמו, ומובן שהעסקות של חסידוף וקרסו עם שלוש, מטלון ואחרים נעשו גם הן באמצעות הבנק של משפחת רקנאטי.

סוד ההצלחה

באמצע שנת 1936, התחיל מיתון פתאומי. בניגוד לגיאות ששררה קודם לכן, ושמשמעותה היתה גידול והתרחבות המשק, בישר המיתון תהליך הפוך, של הצטמצמות מחזור הכסף. המחירים החלו לרדת, והאבטלה התחילה להתפשט. נתוך זמן קצר הוצאו מהבנקים פיקדונות בסכום עצום בן מיליון וחצי המיליון ליש״ט. נפגע האשראי ובנקים רבים פשטו רגל.

לא כך היה **בבנק דיסקונט**. ליאון רקנאטי יסד את הבנק כשבכיסו 60 אלף ליש״ט. כעבור שנה, ב-1936, כבר עמד הונו של הבנק על 170 אלף ליש״ט. הבניין שברחוב יהודה הלוי 27, מישכנו הראשון של הבנק, רחש פעילות. כאשר התבקש בנו של ליאון, דניאל רקנאטי (״אדון דני״) להגדיר את הצלחתו של דיסקונט לעומת הבנקים הפרטיים האחרים – רובם של היהודים הגרמניים, השיב כך:

״...הבנקים הגרמניים היו שייכים למשפחות. האינטרסים של הבנקים האלה הוכתבו על-ידי ראשי המשפחות. הם לא קירבו משקיעים אחרים, או לא רצו בהם. לאבי המנוח (ליאון) ולנו לא היה אכפת לצרף גופים אחרים לדיסקונט בהון ובהנהלה. זה אחד הדברים שתרמו להצלחת הבנק.״* מדיניותו הנבונה של ליאון רקנאטי הביאה לכך שהבנק שלו התגבר ללא קושי מיוחד על שנות המשבר של הכלכלה הארץ-ישראלית. משבר זה פגע בצורה קשה בבנקאות המקומית, אך **בנק דיסקונט** אף גדל והתרחב באותן השנים, ואל תקופת השיגשוג שתחילתה במלחמת-העולם השניה, הגיע כשהוא ראש-וראשון לבנקים הפרטיים של הישוב היהודי.

שנות המלחמה בישרו גידול עצום בהוצאות ממשלת המנדט. הבריטים בנו מחנות צבאיים לרוב, ולראשונה התחילו לעודד גם את התעשייה המקומית, שהיתה אמורה לספק חלק מצרכי הגייסות הבריטיים שחנו במזרח-התיכון. חלק מעסקיה הפינאנסיים ניהלה הממשלה באמצעות בנק **אפ״ק** (**בנק אנגלו-פלסטינה**, ולימים **בנק לאומי לישראל**), חלק אחר מעסקיה בוצע באמצעות הבנק הזר העיקרי שפעל בא״י-פלסטינה – **בנק ברקליס**, וכן פעלו הבריטים באמצעות **בנק דיסקונט**.

וכך, בתחילת שנת 1944, יכול היה יו״ר מועצת המנהלים של הבנק ומנכ״לו, ליאון רקנאטי, להודיע בגאווה לשותפיו כי בשנה היוצאת, שנת 1943, כבר היה סך הפיקדונות שהוחזקו בבנק 417 אלף ליש״ט, ואילו מאזנו הסתכם ב-800 אלף ליש״ט.

מימדים אלה הביאו את ליאת רקנאטי למחשבות התרחבות. ואכן, באותה

* **הארץ**, 14.11.1969.

שנה, היא 1944, השתלט למעשה **בנק דיסקונט** על **בנק מרכנתיל** החיפאי. בנק זה היה בבעלות משפחה סלוניקאית, משפחת מגריזו, אשר הגיעה לארץ-ישראל-פלסטינה כבר ב-1921. שלא כרקנאטי, ניהל מגריזו את הבנק שלו בדרך שעשו הבנקאים היהודים-גרמנים, כמוסד פינאנסי קטן ומשפחתי. השפל הקשה פגע בבנק, וההצעה של ליאון רקנאטי נראתה הוגנת. הוא רכש את מרבית המניות של הבנק מידי מגריזו, אך הניה לבנק להמשיך ולשאת בשמו, ולמשפחת מגריזו – להמשיך ולנהלו. למעשה כבר לא היה ל**בנק מרכנתיל** קיום עצמאי – הוא הפך לסניפו החיפאי של **בנק דיסקונט**, שעשה בו כרצונו. כך, למשל, הפסיק **בנק מרכנתיל** את פעולתו בשנת 1949, אך שב וחידש אותה ב-1953, כאשר היו בני משפחת רקנאטי זקוקים ל**בנק מרכנתיל** כדי להעביר אליו את סניפי **בנק עותומן**, אחרי שנתחתם הסכם על-כך בין **בנק עותומן** הלונדוני ובין **בנק דיסקונט**.

ב-1971 היה **בנק מרכנתיל** לחברת-בת, אשר **בנק ברקליס-דיסקונט** שולט בה. מנכ״ל **בנק מרכנתיל**, החולש על סניף אחד ויחיד, הוא שלמה מגריזו, בן המשפחה המייסדת של הבנק, שלמד באוניברסיטת **הארוואר**ד האמריקאית, ונשא לאשה בת למשפחה ספרדית עשירה, את מרגלית לבית מטרסו. שלמה מגריזו משמש גם במועצות מנהלים של **בנק דיסקונט**, של **בנק ברקליס-דיסקונט** ושל חברת האם שלו, **אי-די-בי**.

מלחמת ירושה מתישה

כאשר מת ליאון רקנאטי, כבר לא שכן הבנק ברחוב יהודה הלוי 39, אלא במספר 27 שבאותו רחוב, שם שכן מלון **אמריקן-האוז**. משרדי הבנק תפסו קומה ומחצה של המלון, ובנו הבכור של ליאון, הארי-זכריה, היה המועמד הטבעי לרשת את אביו כמנהל הבנק. הארי היה אז בן 26, וכבר עבד לצד אביו בהנהלת הבנק, אחרי שמילא בו שורה של תפקידים.

פרשת הדחתו של הארי רקנאטי מהנהלת הבנק, והניתוק שחל בינו לבין אחיו, נשארה מיסתורית ורבת-חידות עד היום. לא רק בני משפחת רקנאטי עצמם אינם ששים לדבר על-כך. גם בני המשפחות הספרדיות האחרות השותפות בבנק אינם נוטים להרחיב את הדיבור על הפרשה.

על פי עדויות ידידיו, ניהל הארי רקנאטי בהצלחה רבה את הבנק שהוריש לו אביו. היו לו ״חזון ותנופה.״

הארי רקנאטי ביקש לנהל את הבנק כדרך שעשה זאת אביו. ליאון שלט ב**בנק דיסקונט** שלטון ללא מצרים. הוא היה הפוסק האחד והיחיד בכל עניין, קטן כגדול. גם אל ארבעת בניו התייחס כאל כל עובד אחד בבנק – היה עליהם לעבור את כל שלבי העבודה. הארי רקנאטי ביקש לאמץ גם הוא סיגנון

פטריארכלי זה — והדבר היה למוהת רוחם של שלושת אחיו. הללו היו סבורים כי חלקם בבנק אינו נופל מזה של הארי, ועליהם לקבל בבנק תפקידים ההולמים את חלקם בבעלות עליו.

את המרד הנהיג בנו השני של ליאון רקנאטי, דניאל, שהיה צעיר בשנתיים מהארי. שני האחים האחרים הם רפאל שהיה אז בן 21, ויעקב שהיה בן 18.

ככל הנראה זכו שלושת האחרים גם לתמיכה של כמה מהמשפחות הספרדיות השותפות בבנק. בעוד שהארי נשא לו לאשה את פאולין גולדברג האמריקאית היה דניאל נאמן יותר למסורת המשפחתית. ב-1946 התקיים טקס כלולותיו עם מתילדה קרסו, בתו של אנג׳ל קרסו. משפחת קרסו, השותפה בדיסקונט, אכן תמכה מאוחר יותר בדניאל.

כאמור, יש מעטה כבד של סודיות סביב להרחקתו של הארי רקנאטי מהנהלת הבנק. בין המשפחות המקורבות ל**דיסקונט** רווחות כמה גירסאות באשר לפרשה. גירסה אחת היא שהאחים הצעירים נתלו ברצונו של הארי רקנאטי להעביר חלק ממניותיו לרשות בתו המאומצת. גירסה אחרת היא, שאשתו של הארי, פאולין, ביקשה להתגרש ממנו, ולהתחלק עימו במניות הבנק שברשותו, דבר שהאחים ושותפיהם לא אבו להסכים לו. ועוד גירסה יש, שהארי רקנאטי ביקש לקשור עסקה גדולה עם סיר אייזיק וולפסון. טיבה של עסקה זו לא היה ברור לאחים, והארי לא הסכים לתת הסברים מפורטים מדי. האחים שיתפו במרד את השותפים לבנק, שגם הם לא קיבלו הסברים מספקים. הארי רקנאטי נאלץ לפרוש מהנהלת הבנק. הוא התרחק לאירופה, שם בז׳נבה, אשר בשווייץ, ייסד הארי את הסניף האירופאי הראשון של **בנק דיסקונט אוברסיז**. אך היחסים בינו ובין האחים המשיכו והידרדרו. הארי מכר להם את חלקו, וכמעט שאין לו עוד מגע עם המשפחה. הגירסה הרישמית-למחצה היא שהארי ״עוסק באמנות״, וככל הנראה הוא מחלק את זמנו בין לונדון ובין דרום-אמריקה.

דניאל רקנאטי עשה דרך לא-קצרה עד שנטל לידיו את הנהלת הבנק, בתום מאבק הירושה. הוא למד בגימנסיה **הרצליה** שבתל-אביב. כאשר סיים את לימודיו התיכוניים הוא נשלח ללמוד בלונדון, ביחד עם בני-מעמדו. שם הוא למד בבית הספר הידוע לכלכלה. כשפרצה מלחמת-העולם השניה, חזר דניאל רקנאטי לתל-אביב ועבד **בבנק דיסקונט** במשך שלוש שנים, עד שהתגייס לצבא הבריטי בשנת 1942. הוא שירת בחיל ההנדסה. בצה״ל היה דניאל רקנאטי קצין שלישות במחנה תל-השומר. אחרי שיחרורו מהצבא הוא התחיל לקחת לידו את הנהלת הבנק, תהליך שבא אל סיומו בשנת 1954. אז ירש דניאל רקנאטי את שני התפקידים שהחזיק בידו אביו — יו״ר מועצת המנהלים של הבנק ומנכ״לו.

בשנים שחלפו בין הקמת המדינה ובין כניסתו של דניאל רקנאטי לנעליו

הגדולות של אביו, עברה על **בנק דיסקונט** המהפכה הראשונה, והחשובה ביותר בתולדותיו. הוא חדל להיות בנק מסחרי בלבד, והפך להיות קונצרן כלכלי. במרוצת השנים הללו עשה גם **בנק דיסקונט** עצמו חיל רב. כאשר נוסדה המדינה, היה **בנק דיסקונט** גדול הבנקים הפרטיים, והיה הבנק השלישי בגודלו במדינה, אחרי **בנק לאומי** ו**בנק הפועלים**. הוא התקרב בגודלו אל **בנק לאומי**, וקצב הגידול היה מהיר מאוד.*

בשנת 1951 היה סך-כל הנכסים של **בנק דיסקונט** כ-28 מיליוני לירות — בשני מיליונים פחות מ**בנק הפועלים**, אך כחמישית מגודל הנכסים של **בנק לאומי**. בשנת 1957 הגיע סך הנכסים של **דיסקונט** ל-154 מיליוני לירות בערך — שוב, מעט פחות מ**בנק הפועלים**, אך כבר שתי חמישיות, כמעט, מ**בנק לאומי**. שנת המיפנה הגדולה היתה 1961. באותה שנה הסתכמו נכסיו של **בנק דיסקונט** ב-425 מיליוני לירות, יותר מכל נכסיו של **בנק הפועלים**, וכמעט שלוש חמישיות מסך נכסיו של **בנק לאומי**.

אין כל ספק כי לממשלת ישראל היה חלק חשוב בגידולו המהיר של **בנק דיסקונט**. יותר ויותר הרבו שרי האוצר של **מפא"י** ו**הציונים-הכלליים** להעביר את פיקדונות הממשלה לבנק הפרטי, וכמו-כן העבירו אליו פיקדונות להלוואות-פיתוח. בראיון עיתונאי לא הכחיש דניאל רקנאטי עובדה זו:

"...אני חושב שהממשלה אינה מתייחסת אלינו בצורה שאינה תואמת את האינטרסים שלה. ודאי היתה לה סיבה לנהוג כפי שנהגה. היא עושה איתנו עסקים כפי שהיא עושה עם יתר הבנקים, על בסיס של תחרות. הממשלה היא הלקוח היותר גדול של כל בנק. מגיע לה כלקוח היותר גדול יחס מועדף. אם העבירה אלינו הממשלה פיקדונות — נתנו לה תמורה מתאימה או שהצענו לה הצעות שהיו כדאיות לה..."

המדינה טובה לבנק

הבנקאים ראו רק ברכה בהקמת המדינה החדשה, ששליטיה היו רחבי-לב ונדיבים מאוד כלפי בעלי-ההון, והניחו להם כר חופשי לפעולה.

הברית שבין תנועת העבודה ובין ההון הפרטי לא התרופפה עם הקמת המדינה, אלא להיפך, התחזקה מאוד. עתה כאשר בידי **מפא"י** היה גם השלטון הפוליטי במדינה, הפכה הברית מכפולה — למשולשת. המדינה, ההסתדרות

* בשנת 1957 היה סך הנכסים של **בנק דיסקונט** 154 מיליוני לירות, שהיו 5% מהתוצר-הלאומי-הגולמי. בשנת 1961 כבר היו נכסי **בנק דיסקונט** 8% מהתל"ג. בשנת 1967 היו נכסי **בנק דיסקונט** חמישית מהתל"ג. בשנת 1975 הם היו שליש מהתל"ג, ובשנת 1980 היו נכסי של **בנק דיסקונט** כ-65% מתוצר הלאומי הגולמי של ישראל באותה שנה.

וההון הפרטי המקומי והזר, שיתפו פעולה. שיתוף-פעולה זה איפיין את ההשקעות הראשונות של **דיסקונט** בתחום החוץ-בנקאי.

וכך, כבר בשנת 1949, ביצעו בעלי **בנק דיסקונט** את הגיחה המאורגנת הראשונה שלהם אל מעבר לתהומים המוגדרים של עולם הבנקאות. הם רכשו את השליטה **בחברה הישראלית למימון והשקעות**. חברה זו עסקה בעיקר בנכסי דלא-ניידי, עד שנרכשה על-ידי **דיסקונט**. אך בדעתם של בני רקנאטי לא עלה להצטמצם רק בתחום זה. החברה אורגנה מחדש — ופנתה לאפיקי השקעות מגוונים.

במשך תריסר השנים של פעולתה רכשה **החברה למימון ולהשקעות** מפעלים וחברות בענפים שונים ומגוונים: **אלקו, אלבר, פילאריג, משטן, מהדרין, נטיעות-הדרום, החברה-לכבלים-וחוטי-חשמל, וחברת-קו-צינור-אילת.**

המקור העיקרי לאספקה לישראל היתה ארצות-הברית — והממשלה החליטה על הקמת קו תובלה ימי בין אמריקה לישראל. הזיכיון נימסר לחברה שבה היו שותפים **צים** — חברת הספנות ההסתדרותית דאז, **אמפ״ל** — חברת-הבת האמריקאית של **בנק הפועלים**, **פי-אי-סי** — חברת ההשקעות האמריקאית, **והחברה הישראלית למימון ולהשקעות** של **בנק דיסקונט**. **צים** רכשה ארבע אוניות מסוג **ליברטי**, שהוליכו חלק נכבד מן הייבוא האמריקאי לישראל.

שנה אחר-כך, ב-1950, הופעל דגם דומה כאשר נוסדה חברת **דלק**, שברבות הימים הפכה לאחת משלוש חברות הדלק המהוות את אוליגופול הדלק הישראלי.

בשנת 1950 קיבלו בני רקנאטי את הזיכיון להקמת בית-החרושת לצמיגים **ג׳נרל**, שלימים נקרא שמו **שמשון**. הזיכיון נירכש מידי אחת החברות הגדולות לגומי בארצות-הברית, אחרי **שסולל-בונה** ההסתדרותית דחתה את התנאים האמריקאים הנוקשים.

באותה תקופה השתתפה חברת ההשקעות החדשה של **דיסקונט** ביסודה של חברת-הביטוח **הפניקס** ביחד עם בני משפחת חכמי.

על בסיס של תחרות

בראיון עיתונאי, שנערך בשנת 1969, תואר דניאל רקנאטי, האיש שהביא את הבנק לגדולתו, במילים הבאות:

״...הוא רזה, פניו כחוורים, לחייו שקועות, צבע עורו שחום. בשערו הדליל זורקה שיבה. קומתו בינונית, אלגאנטי, מדבר בנחת, מנסח דבריו בזהירות ובבהירות. אצבעות ידיו מטופחות, ארוכות כשל פסנתרן. אין הוא נוהג

במכונית. אינו שותה. הוא מעשן בשרשרת סיגרים ארוכים מתוצרת הוואנה. כמעט ואין לו זמן לבילוים. פעם פעמיים בשבוע הוא יוצא עם רעייתו לקונצרט, לתיאטרון, לסעודה חברתית. הוא מדבר אנגלית וצרפתית. יוונית שכח. זמנו אינו פנוי לקריאת ספרות יפה. הוא אמנם קורא הרבה, אך בעיקר בתחום המיקצועי. הוא אוהב לקרוא גם ביוגרפיות. אין לו תחביבים. הוא אינו עוסק בספורט. הוא אינו אספן של תמונות או של שאר דברי אמנות. הוא נוטל חופשה רק של שבועיים בשנה, לרוב מפזר אותה לסופי-שבוע. הבנק הוא כל חייו. הפוליטיקה אינה מעניינת אותו. עשיית רווחים, מתן שרות יעיל ללקוחותיו, התקדמות ללא הרף, פיתוח יוזמות חדשות, הרחבת הקונצרן – אלה משימות חייו. רק לעתים רחוקות משמיע דניאל רקנאטי את דיעותיו בענייני חברה ומשק..."

על דיעותיו של רקנאטי אפשר ללמוד מתשובותיו למראיין:

"...עשיית רווחים אינה הדחף היחיד המניע אותי. אמנם זהו אחד החשובים. כל השנים אנו מנהלים מדיניות לטווח ארוך. כך גם הפעילות החדשה שלנו בשטחים המוחזקים. אנו משקיעים בדברים הנראים לנו כי בטווח הארוך יתנו פירות. כך נוהג הבנק וכך נוהגת חברת ההשקעות שלו. אנו רואים בכך גם חובה ציבורית להרתם למשימות אם הן ביסודן בריאות מבחינה כלכלית, גם אם אינן מניבות פירות בטווח הקצר. זה הכל עניין של מידה...

"...זה תפקידי ותפקידו של כל אחד האחראי למוסד לדאוג לאינטרסים שלו, להפיק רווחים. אין שום פגם בכך. מדובר בשרות ציבורי. זה לא שרות מונופוליסטי. יש תחרות חריפה. הרצון לעשות רווחים לגיטימי ומותנה בתחרות ובכושר העשייה. אנחנו אחד הבנקים היותר ריווחיים בישראל..."

הג'נטלמן של בנק דיסקונט

אך בני רקנאטי לא הסתפקו ברווחים שהביא להם הבנק שלהם. בשנת 1961, כפי שהוזכר כבר, הגיע הבנק לשיא מבחינת גודלו היחסי במערכת הבנקאות הישראלית. הערכתם הנבונה של בני רקנאטי היתה, שהקלפים בשדה הבנקאי כבר חולקו כולם בין שלושת הבנקים הגדולים, וסיכויי ההתרחבות בשטח זה אינם מזהירים. כל מה שיהיה עליהם לעשות, הוא לשמור על מקומם, ועל הנתח שלהם בשוק. היה עליהם למצוא אפיק חדש, אם כן, למירצם, ליוזמותיהם, ולסכומי הכסף הנזילים שיש בידיהם. ולא פחות חשוב מאלו: היה עליהם למצוא דרך טובה כדי לנצל את יחסיהם ההדוקים עם השלטון, הבנקאים של **דיסקונט** פנו אל התעשיה.

החברה הישראלית למימון ולהשקעות אמנם כבר היתה ברשות **בנק דיסקונט**, ופעלה מזה תריסר שנים. אך אופי פעילותה היה מוגבל, כמו גם

פיזור השקעותיה. בני רקנאטי שבו והוכיחו את תבונתם הפוליטית, ואת רוחב-הראיה החברתי שלהם.

בשנת 1961 התאגדה **החברה להשקעות של בנק דיסקונט** – ובני רקנאטי צירפו אליהם את אחת הרכישות המוצלחות ביותר שלהם – דן טולקובסקי.

כמו הרוב הגדול של עשירי ישראל – בניגוד מוחלט לאגדות שמנסים לעתים להפיץ – לא צמח דן טולקובסקי מאשפתות, ולא עשה את הונו הגדול במו-שתי ידיו, בעבודתו ובחריצותו בלבד. טולקבוסקי הוא נצר לאחת ממשפחות האצולה של הישוב הארץ-ישראלי, ונתיב התקדמותו היה סוגה בשושנים, כמו מסלולם של רבים מחבריו למעמד.

הוא נולד למשפחת פרדסנים עשירה. סבו היה יצחק-לייב גולדברג, עסקן ציוני עשיר יליד פולין. עיקר עושרו של גולדברג בא לו מעסקי משפחתו שלו, ומעסקי משפחת אשתו, נצר למשפחת פינס. גולדברג עסק ברוקחות, בכימיה, בעסקי דלא-ניידי ושלח את ידו גם בהוצאה-לאור.

הוא היה ממייסדי **אוצר התיישבות היהודים**, רכש קרקעות בארץ-ישראל-פלסטינה, וקנה מידי הצבא הבריטי את ביטאונו **חדשות-הארץ**, שהוא שינה את שמו ל**הארץ**, עיתון שברבות הימים הגיע לידי משפחת שוקן.

חנה, בתו של יצחק-לייב גולדברג, נישאה לשמואל טולקובסקי, אגרונום ידוע, ומראשי המחנה האזרחי. שמואל טולקובסקי נולד באנטוורפן שבבלגיה, ובמלחמת-העולם הראשונה הוא היה חייל בצבא הבלגי. מיד אחרי המלחמה הוא היגר לארץ-ישראל-פלסטינה, ונעשה מעורב בחייה הכלכליים והפוליטיים. הוא היה עסקן בעירית תל-אביב, והקים חברה ליצוא פרי הדר. בשנת 1933 יסד טולקובסקי ביחד עם הצייר הידוע ראובן רובין את מועדון **רוטרי** בתל-אביב, אחד מסימלי המעמד של הבורגנות החדשה של הישוב. ממשלת שווריה מינתה את טולקובסקי להיות קונסול הכבוד שלה בתל-אביב ובחיפה. אחרי הקמת המדינה מונה טולקובסקי להיות קונסול ישראל בשווייץ.

דן הוא בנם של האגרונום ובת-העסקן.

כבני מעמדו למד טולקובסקי בגימנסיה **הרצליה** בתל-אביב, וכמו רבים מהם יצא להמשיך את לימודיו באנגליה. הוא למד הנדסת מכונות ב**קולג' האימפריאלי למדע ולטכנולוגיה** שבלונדון. פריצת מלחמת-העולם השניה לא הפריעה למסלול האקדמי של בן העשירים מתל-אביב. הוא המשיך בלימודיו וסיימם כחוק בשנת 1942.

כשבכיסו תעודת סיום של המיכללה המלכותית, התנדב טולקובסקי לצבא הבריטי. גם כאן היה המסלול שבחר בו דומה לזה של כמה מחבריו, בני העשירים של הישוב היהודי בארץ ישראל. הוא פנה אל חיל-האוויר המלכותי. שם רכש כמה מגינוניו של הקצין הבריטי, חזות חיצונית מטופחת, תסרוקת קצרה ושפם קצוץ. טולקובסקי עשה את קורס הטיס שלו בדרום-אפריקה.

לימים הוא עתיד לעשות עסקים פורחים עם מדינה זאת, תוך ניצול מחוכם של הנידוי והחרם הכלכלי שהטילו עליה מדינות נאורות רבות.

טולקובסקי הטיס מטוסי-קרב מדגם ספיטפייר. הוא השתתף בקרבות באיטליה, בדרום צרפת וביוון. את סוף תקופת שירותו, אחרי שתמה מלחמת-העולם השניה, עשה בבסיס חיל-האוויר הבריטי בלוד. הוא שירת בחיל-האוויר המלכותי עד ל-1946, ואז השתחרר בדרגת סרן.

כאשר התברר כי עומדת לפרוץ מלחמה בין הישוב היהודי והערבים, ומוסדות ההגנה התחילו בהכנות להקמת צבא סדיר, פנו אל טולקובסקי באנגליה. זה היה בחודש דצמבר של שנת 1947, מעט אחרי הכרזת האו״ם על חלוקת ארץ-ישראל. המהנדס הצעיר התבקש להצטרף לאירגון חשאי שעסק בקניית מטוסים ובהטסתם לישראל.

רק במאי 1948, עם הכרזת המדינה, חזר טולקובסקי לארץ, והצטרף לחיל-האוויר. אחרי המלחמה, היה לו מוצאו מן הצבא הבריטי לעזר רב. דוד בן-גוריון העדיף את יוצאי הצבא הבריטי על הקצינים שמוצאם מן ההגנה והפלמ״ח. הסיבות לכך היו פוליטיות. בן-גוריון, אשר הבין את הכוח הפוליטי שעלול להימצא בידיהם של קציני צבא בכירים, ניסה ככל יכולתו למנוע את עלייתם בדרגה של קצינים בעלי דיעות פוליטיות שמאליות. הללו, בעיקרו של דבר באו אל צה״ל מחטיבות הפלמ״ח. לעומת זאת קידם את בני העשירים בעלי הדיעות הימניות, שאת שרותם הצבאי עשו בצבא הבריטי.

הסרן לשעבר מן הצבא הבריטי התקדם במהירות רבה בסולם הדרגות. מאז מלחמת העצמאות ועד לשנת 1951 שרת טולקובסקי בתפקידי מטה, בהדרכה ובמבצעים, ובאותה שנה מונה לראש המטה של חיל-האוויר. שנתיים לאחר מכן, ב-1953, הוא מונה למפקד החיל, תפקיד אותו מילא במשך חמש שנים.

אין חולקים על הצלחתו של דן טולקובסקי כמפקד חיל-האוויר. הוא נטל לידו חיל קטן המצוייד במטוסי בוכנה מיושנים, והוריש לבא אחריו, בן-מעמדו עזר וייצמן, חיל אוויר מודרני המצוייד במטוסי סילון.

אחרי שיחרורו מהצבא, והוא אז גבר צעיר בן 37, שרת טולקובסקי במשך שנה במשרד הביטחון, ואחרי פרישתו חיפש לו עניין לענות בו.

לנגד עיניהם של בני רקנאטי עמדו ללא ספק קשריה הענפים של משפחת טולקובסקי הצעיר עם הממסד הפוליטי בישראל – לא פחות משהיתה חשובה להם ההשקעה הכספית שהביאה משפחתו כנדוניה לעסקה.

חשובים לא פחות לבנקאים של **דיסקונט**, היו הקשרים האישיים שהצליח דן טולקובסקי עצמו לטפח ולבנות במשך שנות שירותו הצבאי עם כל הצמרת הביטחונית של ישראל, שלימים עתידה היתה להפוך ולהיות הצמרת הפוליטית – ובמידה רבה גם הצמרת הכלכלית של המדינה הצעירה. באותן שנים כבר היה ברור התפקיד המרכזי שממלא הממסד הפוליטי בחיים הכלכליים, גם

בהכוונתם, גם בהיותו הקניין הגדול ביותר במשק, וגם משום ששלט על תעול ההון הזר – הון השילומים מגרמניה, הון התרומות והון ההשקעות היהודיות הזרות. בני רקנאטי, שהתבוננו בקינאה בצמחיתם המהירה של **בנק לאומי ובנק הפועלים**, ביקשו נתיבי-גישה נוחים ומהירים אל שלטון **מפא"י**, ודן טולקובסקי נראה להם האיש הנכון במקום הנכון.

והוא לא איכזב את הבנקאים הממולחים.

הוא קפץ הישר לתפקיד של סמנכ"ל **החברה להשקעות** של הבנק, כסגנו של המנכ"ל, הד"ר אוגוסטו לוי.

מיד עם הקמתה, "רכשה" החברה מידי **בנק דיסקונט** וחברות-הבנות שלו מניות בכמה עשרות מיפעלים וחברות. בתחילת פעילותה התמחתה **החברה להשקעות** בהלוואות לתעשיה. משרד האוצר היה מוכן לסייע: הוא הסכים לכך **שבנק דיסקונט** יעביר לחברה את פיקדונות הממשלה שהיו בבנק, והיו מיועדים להלוואות כאלה. משרד האוצר גם הסכים לכך **שהחברה להשקעות** תנפיק איגרות-חוב לציבור הישראלי ולציבור האמריקאי.

הנפקה זאת, לחוץ-לארץ, לא היתה מיקרית. "קברניטי האוצר" בישראל, כפי שכונו בפי העיתונים החנפים, היו מוכנים באותה תקופה לתת הטבות מפליגות לבעלי-הון יהודיים, וגם ללא-יהודיים מארצות-הברית ומאירופה, שהיו מוכנים להשקיע בתעשיה הישראלית – ולא רק בתעשיה. השמועה עשתה לה כנפיים במהירות רבה בעדת המיליונרים של הקהילה היהודית בארצות-הברית, כי להיכנס למועדון הפרוטקציונרים של מדינת היהודים, די היה בתרומה למגבית, בתרומה לאחת ממפלגות השלטון, או סתם בקשרים אישיים לבביים, עם אישיות פוליטית או כלכלית בכירה.

הנפקת איגרות-החוב הדולריות של **החברה להשקעות**, בסך מיליון דולר, נקנתה על-ידי חברת-בת של בנק בפילדלפיה. אותה חברה רכשה גם מניות בסך מיליון דולר בחברה עצמה. לא חלף זמן רב עד **שהחברה להשקעות** הציעה את מניותיה למכירה גם בבורסה של לונדון. כשותפות עם משקיעים זרים רכשה **החברה להשקעות** מחצית מבית-החרושת למוצרי מתכת **ישקר**, והיא שיתפה את החברה האמריקאית **TRW** בייסוד **להבי ישקר** ליצור להבים למטוסי סילון.

החברה להשקעות שיתפה פעולה עם משקיעים זרים גם במיפעליה **אלרון, אלסינט ואלביט**, יסדה את חברת **ברינקס** המקומית – שלוחה של חברה אמריקאית, הקימה בשותפות עם משקיעים זרים אם בית-החרושת **ירלונה** לייצור חוטים סינטתיים, והשתתפה בייסוד **החברה הישראלית למחקר ופיתוח** – שוב בשותפות אמיצה עם משקיעים אמריקאיים.

החברה להשקעות, תחת שרביטו של טולקובסקי הפעלתן, לא משכה את ידה מעסקות פיננסיות מפולפלות, כשעיקרון הרווח הקדוש עומד לנגד עיניה.

כבר בשנה השנייה לפעילותה, ייסדה **החברה להשקעות** את **דקל** שכונתה בלשון נקיה **קרן צבירה להשקעות משותפות. החברה להשקעות** נטלה לרשותה גם את השליטה **בבנק לפיתוח ולמשכנתאות** שבשליטת **בנק דיסקונט**, ובשנת 1965 ניצלה את הגאות בברוסה התל-אביבית, והנפיקה מניות שנמכרו מיד ברווח עצום – פי שלושה ויותר מערכן הנקוב. את מניות **בנק מרכנתיל** שהיו ברשותה, מכרה החברה בחזרה ל**בנק דיסקונט**, כשהיא מפיקה רווח נאה גם מעסקה זו.

בשנת 1968 נטל טולקובסקי לידיו את ניהול **החברה להשקעות**. האיש תואר באחת הביוגרפיות שלו כ"...מיושב, נימוסי, ועושה רושם של אנגלי טיפוסי", ואשר בהיותו מפקד חיל האוויר "...הטיל מורא על הכפופים לו בעזרת סרגל חישוב קטן, שהפך לסמל לקפדנותו ולסדר המשובח שלו", ניהל את החברה ביד רמה.

ביצים בידי טולקובסקי

עיתונאי, שערך עימו ראיון, כותב: "...משרדו של דן טולקובסקי, מנהל **חברת ההשקעות של בנק דיסקונט**, הוא הצנוע ביותר שראיתי בשנים האחרונות. קירות ערומים, שולחן עבודה פשוט וישן שידע ימים טובים מאלה". טולקובסקי מסביר: "...אין לי כאן, ואינני צריך יותר מזה. זה הרי הרעיון, שלא לבזבז את ההכנסות בנושאי-סרק אלא להועידם לתכליתם: פיתוח, יצוא, הרחבת היצור."

טולקובסקי מגדיר את עצמו: "...אני מתייחס בחיוב רב למונח ביצועיזם. אני חסיד גדול שלו... טוב לקום בבוקר ולעשות דברים. התנאי: שהעשיה תהיה ללא פשרות של ערכים מוסריים מוחלטים, של שיקול דעת בלתי-פוסק, מה אסור ומה מותר." מעניין לעמוד גם על הפילוסופיה הרחבה יותר של טייקון התעשיה של **בנק דיסקונט**:

"...האנושות נמצאת במצב שלא הכירה מעולם... אין אנו יודעים לנהל מאסות גדלות והולכות של בני אדם... אנו מפירים יותר ויותר את מאזן הטבע... השנים הבאות יהיו קשות לאנושות כולה ולישראל בפרט."

הראיון עם טולקובסקי נערך בשנת 1974, ויש לו מה לומר גם באשר לעתיד המדינה: "...לעולם לא יהיה שלום. זהו חוק טבע... אנחנו מאשימים את עצמנו שהחמצנו הזדמנות ולא עשינו מה שביכולתנו לעשות, והציבור שלנו מסתובב מתוסכל. צריך להגיד את האמת כולה: יש לחזור לבסיס... הרציונלי... לא שלום יהיה לנו כאן, אלא שנים קשות, מתוחות, חמורות ונקווה שנגיע למצב של אי-לוחמה. אבל אנחנו נתגבר על הכל אם נשתחרר מן האשליות."

ועוד: "...בעיה שניה: נהיה ארבעה מיליון בעשור הבא, אבל זה מעט. נצטרך להתרגל לאורח-חיים בו אנו מפיקים יותר מעצמנו, מנצלים את הגורם האנושי בהרבה יותר יעילות."

על מדיניות-העסקים שלו אומר טולקובסקי בראיון עיתונאי אחר כך: "...אנחנו שונאים כישלונות, ומשום כך אנו משתדלים לתכנן את השקעותינו בצורה נבונה, כך שנסיגה בתשואה בענף אחד תקוזז על-ידי שגשוג בענף אחר."*

על כמה דוגמאות לרמה המוסרית הגבוהה המאפיינת את הכרעותיו של דן טולקובסקי, ועל יכולתו לקזז נסיגות בענף אחד על-ידי שיגשוג באחר, אפשר יהיה לעמוד בהמשך.

עד לשנות ה-70' לא עסק טולקובסקי בפועל בפוליטיקה. הוא היה מקורב לאנשי **רפ"י**, ומאז 1967 היה מאנשי **ארץ-ישראל-השלמה**. היה קשר בין הפוליטיקה והעסקים: אנשי **רפ"י** תפסו את צמרת משרד הביטחון — קניינים חשובים של מיפעלי **דיסקונט-השקעות**. ובדומה לבוס שלו, דני רקנאטי, היה גם דן טולקובסקי ער להזדמנויות העסקיות שסיפקו הגדה-המערבית ורצועת-עזה: החל בכוח עבודה זול, וכלה בשוק לא-קטן לעודפי-תוצרת.

חדירתו של טולקובסקי לפוליטיקה המעשית היתה בבחינת גיחה קצרה, שהוא היה מעדיף, מן הסתם, לשכוח אותה במהירות. הוא השתתף ביסודה של **ד"ש**, וסחף למערבולת זאת לא מעט מאנשיו ב**דיסקונט-השקעות**. הוא לא היה רחוק מלערב בפארסה גם את דני רקנאטי בכבודו ובעצמו.

דן טולקובסקי היה אחד משבעה אנשים שהוזמנו לפגישה בביתו של יגאל ידין באמצע חודש דצמבר 1975. בפגישה השתתפו שני רמטכ"לים לשעבר, שני אלופים לשעבר, בנקאי אחד ושני ופרופסורים. היו שם מלבד ידין גם חיים למקוב, מאיר זורע, הפרופסור יובל נאמן — שהיה אז יועצו של שר הביטחון דאז שמעון פרס; טולקובסקי עצמו, מנכ"ל **בנק לאומי** ארנסט יפת, והפרופסור הניצי מרדכי אביר.**

הבנקאי ארנסט יפת לא התמיד לזמן רב בפגישות שתכפו והלכו. לא כן דן טולקובסקי. הרעיונות ששמע מחבריו מצאו חן בעיני בן-הפרדסנים שנמנה כל חייו על עלית החברה הישראלית. מאיר זורע, הקיבוצניק ממעגן מיכאל, דיבר על המפלגה של "מאה הטובים", או "הצנטוריונים". גם האנשים מצאו חן בעיניו. כבר בפגישה הרביעית הופיע משה גורן, מנהל **רשות ההשקעות הממשלתית**, גורן, יפת וטולקובסקי לא היו בטוחים כי יש מקום להקים מיד מפלגה. הם העדיפו פגישות של "חוב רעיוני מצומצם". טולקובסקי טען כי

* **מעריב** 6.12.1974

** סיפור **ד"ש** מבוסס על פרקים שונים בספרם של אוריאלי וברזילי **עלייתה ונפילתה של ד"ש**.

הזמן קצר מדי להקמת מפלגה, והתבטא בלשון ציורית: "...מי יניף את התנועה לגבהים שאליהם היא צריכה להגיע כדי להחליף את השלטון?" ובפחות מהחלפת השלטון הוא לא היה מוכן להסתפק. לא חלף זמן רב עד שהוצע להזמין גם את דני רקנאטי לפגישות הללו, "לצוות הכלכלי."

אך זורע ניצח, והחבורה שניפנפה ביגאל ידין התחילה לעשות צעדים לקראת התארגנות כמפלגה. השותפים שחיפש לו ידין לדרך שהחליט עליה, לא מצאו חן בעיני חבריו. הם נראו לטולקובסקי, ללסקוב ולאביר כ"שמאלנים." ידין הבהיר לחבריו כי אינו יכול להתייצב לבדו בבחירות, וטולקובסקי אכן הודה כי לא יהיה מוכן להתמסר לפוליטיקה ולעזוב את עסקיו החשובים לו יותר: "...אני מעורב בהרבה תוכניות. יש לי הרבה ביצים ביד. אם אעזוב את התפקיד ואלך לפוליטיקה ישמטו כל הביצים", אמר טולקובסקי.

הביצים שהחזיק טולקובסקי **בחברת ההשקעות של בנק דיסקונט** לא נשמטו, אך אותן ביצים — והן לא היו מעטות — שהחזיק בידו **בד"ש**, נשמטו והתרסקו כאשר התפוררה מפלגה זאת.

כאשר קמה לבסוף **ד"ש**, יכול היה דן טולקובסקי לסקור בהנאה את האנשים שעמדו בראשה. רבים מהם היו מוכרים לו היטב. כך, למשל, היה שם סטף וורטהיימר המנכ"ל של **ישקר** שנבחר לבסוף כח"כ מטעם **ד"ש**. בציבור הישראלי בטוחים הכל כי וורטהיימר הוא בעליו היחיד של מיפעל זה, כל-כך הוא מזוהה עימו. האמת שונה קצת: כמעט מחצית המניות מוחזקות על-ידי **החברה להשקעות** של **בנק דיסקונט**, וחברה אמריקאית מקליבלנד, אוהיו.

בין הפעילים המרכזיים של **ד"ש** שהגיעו למפלגה זאת עם וורטהיימר מקבוצת **שינוי**, היה גם גדעון ארהרד, מנהל בכיר **בחברה להשקעות** של הבנק, ומי שהתמנה על-ידי טולקובסקי למועצות המנהלים של רבים ממפעלי החברה, כמו **אלקו**, **אלבר**, **החברה-לכבלים-וחוטי-חשמל**, **אלרון**, **ארגמן** **ודלק**.

היה שם גם עוזיה גליל, מנכ"ל **אלרון**. האגדות מספרות כי מיפעל מצליח זה של **החברה להשקעות** נוצר כך: עוזיה גליל היה מרצה בטכניון בחיפה, ומי שהיה אחר-כך חבר-כנסת ושגריר ישראל בארצות-הברית, משה ארנס, הפגיש אותו עם דן טולקובסקי. כאשר הגיע לארץ בתחילת שנות השישים אחד מבני רוקפלר, ישבו השלושה יחד — גליל, טולקובסקי ורוקפלר, ושני בעלי ההון הסכימו להשקיע ברעיון שהציג בפניהם המהנדס מהטכניון.

אברהם סוחמי, גם הוא היה **בד"ש**. סוחמי הוא מנכ"ל חברה אחרת של **דיסקונט**, היא חברת **אלסינט**. גם סמנכ"ל החברה הזאת, הר"ר ראובן סיני, היה אחד הפעילים המרכזיים של **ד"ש**. היה שם גם מאיר גירון, מנכ"ל **החברה למימון ולהשקעות בספנות** שרשומה בשווייץ, וברוך ברק שהיה נציגו בישראל של המיליונר האמריקאי ויקטור קרטר. קרטר הוא אחד החשובים שבין

השותפים הלא-ישראליים של **בנק דיסקונט**.

עוד היה **בד"ש**, אף הוא בין הפעילים המרכזיים, אבנר פרץ, תעשיין וקרוב משפחה של משה פרץ, מי שהיה שותפו של אברהם חסידוף, מן השותפים החשובים בתחילת דרכו של **בנק דיסקונט**.

עשרות אנשים נוספים מבין פעיליה של **ד"ש** היו בעלי-הון שהיו קשורים בעבותות שונים לבנק הפרטי הגדול ביותר בישראל. בין אלה אפשר להזכיר את רמי אילין, בנו של אפרים אילין, שבא **לד"ש** ממפלגת **המרכז החופשי**; את אמנון רובינשטיין, בנו של הקבלן הידוע אהרון רובינשטיין; התעשיין בן-עמי פרידריך; איש העסקים מאיר (ממי) דה-שליט, סמנכ"ל קונצרן **תדיראן**, עקיבא מאיר; יהודה ארבל שמילא תפקיד בכיר **בחברה לישראל**, שם היה **בנק ריסקונט** שותף חשוב; ודוד סמטלר, נציגו של המיליונר האיראני-יהודי המיסתורי אברהם ראד, שבנה לעצמו ליד תל-אביב בית בסיגנון הטאג'-מאהאל ההודי, ושהיה אחד מהתורמים החשובים **לד"ש**, כמוהו כקבלן אהרון רובינשטיין אביו של מנהיג **שינוי**, וכמו גם המליונר ואיש הביטוח שלמה אליהו שקפץ על עגלת **ד"ש** ברגע האחרון.

בהקמת **ד"ש** היו מעורבים גם נתן פיק, מיליונר יהודי מדרום-אפריקה, המיליונר הרברט אברהמס משווייץ שתרם למפלגה 25 אלף דולרים, אוסקר ואן-ליר מהולנד, סוחר נשק ידוע, שתרם גם הוא 25 אלפי דולרים, וכן גם שרלוט ג'ייקובסון וסידני אפלבאום, עסקנים ותיקים של **המגבית היהודית המאוחדת**.

אלא שבסופו של דבר לא היה "מי שיניף את **ד"ש** לגבהים שהיא צריכה להגיע אליהם כדי להחליף את השלטון", אך התברר גם שאין שום צורך בכך: **הליכוד** עלה לשלטון, ובעיני הבנקאים של **דיסקונט** כבר היתה **ד"ש** כמעט מיותרת. עם אנשי הליכוד היה להם שיג-ושיח ישיר, וכך באה לבנקאות הפרטית בפרט ולבנקאות בכלל תקופת פריחה ושיגשוג שלא היתה כמותה בתולדות מדינת ישראל.

וממש ביום שבו ארע הדבר הזה, איבד קצת מחשיבותו אחד השותפים הבכירים האחרים **בבנק דיסקונט**, הוא בנו ניטר, מי שהיה איש אמונו של פנחס ספיר ותומך מושבע של **מפא"י**.

הבשר היקר של גיטר

בנו גיטר נולד בהולנד בשנת 1918. בלשון הביוגרפים הוגדרה משפחת גיטר שלתוכה נולד בנו-משה כ"משפחה אמידה". בקהילה היהודית של אמסטרדאם היו בני המשפחה "האמידים" מוכרים יפה. הם באו מפולין חסרי-כל ועשו את הונם הגדול בסחר העורות והפרוות. בנו-משה ביקש להשתלב

בעסקי המשפחה. אחרי שסיים את לימודיו בגימנסיה פנה ללמוד בבית הספר הגבוה לבורסקאות. עשרות שנים מאוחר יותר, ידע גיטר לטעון כי כבר באותה תקופה, והוא אז צעיר בתחילת העשור השני לחייו, הוא היה ציוני, ואפילו החליט לעלות לארץ-ישראל. אלא שמעשה שטן, בדיוק בלילה שבו קיבל משה-בנו את הסרטיפיקט המיוחל, פלשו הנאצים להולנד.

זמן-מה חי בנו גיטר תחת שלטונם של הגרמנים, ואז, בשנת 1942, הוא הצליח להימלט לארגנטינה. זו לא היתה בחירה מקרית: ארגנטינה היוותה מאז ומתמיד מקור חשוב לחומרי-גלם בתעשיית העורות, ולמשפחת גיטר אף היה מעין סניף באותה מדינה.

הציונות לא נשכחה מגיטר גם בארגנטינה. ואלה דברי הביוגרפים "...שם היה פעיל בתעשיה ובמסחר וכן בחיי הקהילה היהודית ובארגונים הכלכליים בין ישראל לארגנטינה".

קשה לומר שגיטר לא הפיק רווחים נאים לכיסו מן הציונות שפעמה בליבו. בשנת 1946, מיד עם תום מלחמת-העולם השניה, כאשר השתחררו נתיבי הים ממורא הצוללות הגרמניות, יסד גיטר את חברת **ארפלסה** – מין קיצור של ארגנטינה-פלסטינה. החברה סימנה מפנה בתחום ההתעניינות של גיטר. הוא התחיל לעסוק גם במה שמצוי מתחת לעור, והיה ליבואן הבשר הגדול ביותר לישראל ממקור הבשר החשוב ביותר שלה – דרום-אמריקה. בה-בעת יודעים הביוגרפים לספר, פעל גיטר גם למען השקעות של יהודים דרום-אמריקאים בארץ-ישראל המתפתחת.

הקמת המדינה לא הזיקה לעסקיו של גיטר. היפוכו של דבר. גיטר ביקר מדי פעם בישראל, ואף מצא מהלכים אל ליבם של נציגי הממשלה בארצו, ארגנטינה. לא חלפו שנים רבות עד שקיבל לידיו מעין מונופול על יצוא בשר-הבקר מארגנטינה לישראל. המחירים שגבה גיטר לא היו מן הנמוכים ביותר. עדות לכך היא העובדה שכאשר נשבר המונופול ותחום יבוא הבשר נפתח לתחרות בתחילת שנות ה-70' – אולי משום שגיטר כבר היה אז בישראל – התחילו קבוצות אחרות ליבא בשר מדרום-אמריקה במחירים זולים בעשרות אחוזים מן המחירים שגבה גיטר. אך השלטון זכר לו חסר נעוריו: על-פי הוראה מפורשת של פנחס ספיר, שהיה אז אדוניה של הכלכלה הישראלית, נותר בידי גיטר המונופול על יבוא הבשר מאורוגוואי. שם לא היתה דריסת רגל לפולשים החדשים שהעזו להוריד מחירים.

כבר בשנות ה-40' המאוחרות נוצר הקשר בין **ארפלסה** ובין **פי-אי-סי**, קבוצת משקיעים יהודיים-אמריקאים שכבר הוזכרה. המשותף לגיטר ולמשקיעים האמריקאים באותה תקופה, היו ההטבות המפליגות שהיה נכון השלטון בישראל להעניק למשקיעים מן החוץ. יחד הם הקימו את מלון **פלהאוז** ואת מלון **אכדיה** שבהרצליה. מאוחר יותר השתלט למעשה **בנק**

דיסקונט על **פי-אי-סי** האמריקאית, מהלך שגם לגיטר היה בו חלק.

בנו גיטר היה מסוג אנשי העסקים היהודיים שספיר חיבב כל-כך ושלא פעם הפילו אותו בפח. הוא איש רחב גרם ובעל גוף דשן, האוהב את "החיים הטובים" ואת הסיגרים העבים. האפשרויות שפתחה בפניו ההיכרות המועילה עם ספיר לא נעלמו מעיניו של גיטר. הוא עשה חישוב מהיר: עסקי הבשר והעורות שלו בארגנטינה לא יסבלו הרבה אם ינהל אותם מישראל, וידע להשתמש כהלכה בעתודות-ההון שלו.

ואכן, בשנת 1958 הגיע בנו גיטר לישראל. הוא יצג כאן קבוצות משקיעים דרום-אמריקאיים, וכמובן לא ניתק את קשריו עם **פי-אי-סי** הצפון-אמריקאית. ספיר העניק לו כמעט מיד את היקר מכל: רישיון להקמת בנק. גיטר **ופי-אי-סי** נפטרו אחר כבוד ממלון **אכדיה**, שעבר לרשות רשת **המלונות דן** של יקותיאל פדרמן, וגיטר הקים בנק.

כאן נכרתה הברית בינו ובין **בנק דיסקונט**. לגיטר היה רישיון יקר מפז ומעט כסף שהוא היה מוכן להשקיע, ואילו **בנק דיסקונט** שחיפש דרך להגדיל את חלקו בתחום הבנקאות, ביקש לסנף לרישתו עוד בנק. היו אלו אנשי **בנק דיסקונט** שקבעו איזה בנק יהיה זה. היו ברשותם חברות להשקעה בדלא-ניידי, כגון **נכסים ובניין**, והם היו זקוקים לבנק למשכנתאות. כך הוקם, איפוא, **הבנק לפיתוח ומשכנתאות**. בנו גיטר עמד בראש הבנק הזה עד לשנת 1966, ואחר-כך כיהן כיו"ר מועצת המנהלים שלו.

ועוד מעוללות ידידותם רבת התנובה של שר האוצר והאיש **מדיסקונט**: ניהול קונצרן הענק **כלל**. לא ברור עד כמה היה גיטר מעורב בתיכנונה של ההרפתקה הגדולה, אך התוצאות מדברות בעד עצמן: היה זה ארבע שנים בערך אחרי שהחליט בנו גיטר לנהל את עסקיו מישראל, כאשר התכנסה במיאמי שבפלורידה ועידה של יהודים עשירים למען ישראל. בישראל היו אלה ימי תחילת המיתון: התגברות האבטלה, שביתות והתמרמרות ציבורית רחבה. במיאמי היתה האווירה שונה לחלוטין: בתי מלון מפוארים, סעודות פאר רבות-משתתפים, ונאומים נמלצים על הצורך לסייע לישראל.

היה זה שר המסחר והתעשייה דאז, פנחס ספיר, שהוצג כהוגה החברה. וזה היה הרעיון: עשר חברות ישראליות גדולות יקימו חברה להשקעות בתעשיה. חברה זו תגייס הון בין היהודים העשירים של דרום-אמריקה (ומכאן החשד כי גיטר עצמו, ידיד קרוב לשר האוצר, עמד מאחורי הרעיון). עשר החברות הישראליות המייסדות, ירכשו חמישית ממניות החברה.

אין צורך לומר **שבנק דיסקונט** היה שותף חשוב בעסקה זו. הבנק עצמו, וכן **הבנק לפיתוח ומשכנתאות** שבראשו עמד בנו גיטר, היוו שתיים מבין עשר החברות המייסדות החברות האחרות היו: **החברה המרכזית להשקעות והבנק לסחר-חוץ**, שאף הוא היה שייך לה, **קונצרן כור**, חברת **סולל-בונה ובנק הפועלים**, שהבטיחו את אגפיה של מפא"י, השולטת בהסתדרות; **בנק לאומי**

לישראל ייצג את **הסוכנות היהודית, בנק החקלאות והבנק לפיתוח התעשיה** הבטיחו כי גם לנציגי הממשלה יהיה מה לומר במועצת המנהלים.

כל החברות האלו השקיעו 10 מיליוני דולרים ביסוד החברה החדשה, וסכומים נכבדים גוייסו בדרום-אמריקה, וגם בצפונה. בנו גיטר עצמו (עוד סיבה לחשד כי מילא תפקיד מפתח בהגיית הרעיון) ניהל את הקונצרן בשנתיים וחצי הראשונות לקיומו, ואחר-כך מילא תפקידי-מפתח במוצעת המנהלים של **כלל**.

בנו-גיטר ניהל את **כלל** כמעט לשם שמיים. שכרו היה דולר אחד לשנה. מבחינה זאת היה שירותו לקונצרן זול ביותר. אך מבחינה אחרת עלה גיטר ל**כלל** ביוקר רב: בשנים שבהן הוא ניהל את החברה, היא הפסידה כסף רב – לא פחות מ-50 מיליוני לירות, אשר היוו מחצית מכלל נכסי החברה.*

כדי להסוות ולטשטש את עיקבות הכישלון המחפיר, ננקטו שיטות מקובלות בעולם העסקים הישראלי, כמו הקמת חברות-בת שלמעשה "רכשו" מן הקונצרן את הפסדיו הכבדים. גיטר וספיר לא רצו שהמשקיעים היהודיים העשירים ידעו את האמת על מה שאירע לכספם. הכלכלן יאיר אהרוני מתאר את הפרשה במילים עדינות: "...כאמור היו ל**כלל** בשנים הראשונות לקיומה הפסדים ניכרים. כדי למנוע הצגת הפסדים במאזן **כלל** הקימה החברה חברת-בת בשם **כללית** בהון מניות של 500,000 ל"י והעניקה לה הלוואות בעלים לצורך השקעה בניירות-ערך הרשומות בבורסה. **כללית** רכשה מ**כלל** ניירות-ערך במחיר עלותן ל**כלל** בסכום כולל של למעלה מעשרים ושניים מיליוני לירות ומחיר זה נחשב כהלוואה בלתי-צמודה שאינה נושאת ריבית של החברה ל**כללית**, שתוחזר לחברה בזמן מכירת אותם ניירות-ערך על-ידי **כללית** או בשעת פרוק **כללית**..."

אחרי שנתיים וחצי העביר בנו גיטר את ניהול הקונצרן לידי חביב אחר של שר האוצר – אהרון דוברת, גם הוא יהודי מדרום-אמריקה, שהיטיב להינשא: דוברת נשא לו לאשה את דליה, בתו של יעקב צור, מי שהיה שגריר ישראלי בארגנטינה, וידיד לצמרת של מפא"י.

דוברת – והרבה יותר מזה מלחמת ששת הימים ו"הבום" הכלכלי שלאחריה, חילצו את **כלל** מן הצרות. הממשלה סייעה יפה, משום שיוקרתו של ספיר היתה על כף המאזניים, וגם השותפים המקומיים ב**כלל** גילו עניין רב. עברו רק כמה שנים, ומטרת הקמתו של קונצרן **כלל** כבר נישכחה כליל. הבנקים הגדולים השתלטו עליו לחלוטין, והקונצרן משמש להם כלי-שליטה ראשון במעלה בתעשיה הישראלית, וגם בענפים אחרים של המשק. 170 החברות

* בערך 17 מיליוני דולרים.

השייכות במידה זו או אחרת ל**כלל** פרושות על-פי כל מיגזרי המשק הישראלי, ואם הוא עושה חשבון לטווח ארוך, יכול בנו גיטר לשבת בניחותא על זרי הדפנה. חלקם של **בנק דיסקונט** ושלו עצמו מובטח יפה בענק הזה.*

הבנקאי מתעניין בהשכלה גבוהה

גיטר גילה עניין רב ב**חברה להשקעות של בנק דיסקונט**. עוד לפני הקמת קונצרן **כלל**. כאשר הוקמה החברה, העביר אליה גיטר את מרבית ההשקעות של הקבוצה הדרום-אמריקאית שבראשה עמד, ובכלל זה השקעותיו שלו. הוא גם מילא תפקיד חשוב בבליעת חברת ההשקעות **פי-אי-סי** על-ידי בני רקנאטי ושותפיהם, ומאוחר יותר נשלח לייצג את האינטרסים של **בנק דיסקונט** ב**החברה-לישראל**, שעוד ידובר בה נכבדות.

הוא מילא שורה ארוכה מאוד של תפקידים, ובמשך תקופה קצרה בראשית שנות השבעים אף מילא תפקיד מדיני-כלכלי בשליחותו של פנחס ספיר. יחסיו עם ספיר התקלקלו קצת בפרשת **החברה-לישראל**, כאשר בנו גיטר תבע חקירה ממצה, ואף יצא בחריפות נגד הסתרת האמת ותבע הסקת מסקנות.

מעט יותר מאבק שערוריה דבר בבנו גיטר כאשר נישאה בת זקוניו ביאטריס לאיתן לצקי, בנו של בעל בית קפה קטן בתל-אביב. ביקסי — זה היה כינוי החיבה של ביאטריס — הכירה את אהוב נפשה כאשר באה לפתוח חשבון בנק. איתן לצקי הוא זה שפתח לה את החשבון, ולשני בני הזוג בוודאי היו נושאים משותפים לשיחה, שכן גם ביאטריס עבדה באותה תקופה כפקידת-בנק.

בנו גיטר, ככל הנראה, לא היה מאושר מן השידוך. הוא הזמין את איתן לצקי לשיחה שמגמתה היתה ברורה. לצקי תיאר כך את הפגישה: "...לא היה לי מושג כמה הניטרים עשירים. ידעתי שיש להם קשר עם חו"ל, אבל לא יותר מזה. גיטר היה הראשון שגילה לי כמה הוא עשיר, כשהזמין אותי לפגישה. מדבריו הבנתי שהוא מיליונר, אבל לא סתם מיליונר, אלא סופר-מיליונר".

לצקי נחקר "על העתיד", או, במילים אחרות, "...אם וכיצד יוכל לקיים בית ומשפחה". בנו של הבורגני הקטן מתל-אביב מספר כי "הוכיח" לבנו גיטר שיצליח להסתדר גם ללא עזרתו של הסופר-מיליונר. לצקי מספר כי בתגובה

* בינתיים הפך **כלל** לתמנון השולח את זרועותיו המרובות לכל עמדות המפתח במשק. הקונצרן הענק נשלט על-ידי **בנק הפועלים** ו**בנק דיסקונט**. בשנת 1983 גבר תאבונם של הבנקאים העומדים בראש הקונצרן, והוחלט לרכוש באמצעות **כלל** יהלום יקר: **החברה-לישראל** המשוחררת ממס (ראה פרק **אורחים יקרים**), שחלק מכריע ממניותיה נימצא בבעלות **בנק המזרחי**, **הברון רוטשילד** וקבוצת **אייזנברג**. העסקה לא התבצעה, בסופו של דבר.

לכך שאל אותו גיטר "בציניות" אם היה רוצה לעזוב את עבודת הפקידות האפורה בבנק, "...ולהכנס לעסקי המיליונים."
טוען לצקי: "...הבנתי שהוא עושה ממני צחוק. הוא עשה עלי רושם של אדם פיקח, שלא יקח לעבודה סתם אחד רק בגלל שהוא התחתן עם הבת שלו". מסתבר שגיטר יצא מן הפגישה ורק חצי תאוותו בידו. הנישואין לא בוטלו, הם רק נדחו בשנה.

עם הנישואין העניק בנו גיטר לבתו ולאהוב-נפשה מכונית **פורד אסקורט** ודירת-פאר ברחוב ליפסקי שבתל-אביב. "...גיטר יכול היה לקנות לי וילה..." אמר על-כך לצקי, "...אבל הוא לא ראוותן."

איתן לצקי היה ער לאפשרויות שנפתחו בפניו בעיקבות הנישואים הללו. הוא התחיל ללמוד משפטים, בני-הזוג לא זכו לקבל תמיכה מניטר העשיר, עד שנולדה לו נכדתו, יפעת. או-אז התחיל גיטר לערוך ביקורים חודשיים בבית לצקי. "...הוא היה קורא תמיד לביקסי למיטבח, ונותן לה שם את הכסף. הוא אף פעם לא נתן צ'ק. תמיד מזומנים". הסכום שהקציב גיטר היה בן 1000 ל"י. השכר הממוצע למישרת שכיר באותן שנים הגיע ל-700 ל"י בחודש, ועל-פי המושגים הצנועים של איתן לצקי, לא היה לבני הזוג על מה להתלונן.

לקירבה המשפחתית היו יתרונות נוספים. לצקי מספר בגעגועים על חופשה בשווייץ, כאשר הוא ובנו גיטר טיילו בהרים ושוחחו, בעוד שתי הנשים – רעייתו של גיטר ובתו עורכות מסעי-קניות.

איתן לצקי ביקש להתחיל בהתמחותו כעורך-דין שנתיים לפני המועד הקבוע ובנו גיטר לא חסך ממנו את קשריו הטובים. לצקי התקבל כמתמחה במשרדו של חיים צדוק. איש זה, מגבירי מפא"י, ולימים שר המסחר והתעשייה ושר המשפטים, כבר היה אז בעל משרד עורכי-דין מהגדולים בישראל, שבאורח קבע קיבל לטיפולו תיקים גדולים וחשובים, ממשלתיים ואחרים.

התיאבון בא עם האוכל, ולצקי ביקש להמשיך את התמחותו בארצות-הברית. גיטר הציע לו לנסות את כוחו במשרד עורכי-הדין של הסינאטור פרוסקאואר, מידידיו של הבנקאי. למרבית הצער לא התקבל לצקי לעבודה במשרד זה, ועלה בדעתו שיוכל להתמחות גם בסניף **בנק דיסקונט** בניו-יורק, שהעסיק סוללה על עורכי-דין.

לכך לא הסכים החותן העשיר. היו לו פיקפוקים כבדים באשר לחתנו: אם כלה ונחרצה שלצקי אכן יעבוד שם, לא יהיה זה גיטר שיכניס אותו לעבודה. לצקי מספר שחתנו הפנה אותו אל מנהל עסקי **דיסקונט** בארצות-הברית, רפאל רקנאטי, "...כדי שלא יגידו שהוא הכניס את האידיוט הזה", כדברי לצקי.

לצקי שלח לרפאל רקנאטי את תולדות חייו והמלצותיו, והוחלט לאפשר לו להתמחות בבנק. משפחת לצקי התגוררה ברחוב 70 המכובד, ואז התחילו הצרות. איתן לצקי עמד להתמוטט מבחינה נפשית. הוא הסביר זאת בכך שלא

הצליח לקלוט את השפה האנגלית, "...ובלי אנגלית אין לי סיכוי להגיע לצמרת של **דיסקונט**."

גיטר, המודאג ממכתביה של בתו, חש לארצות-הברית, והפנה את חתנו ביש-המזל לפסיכיאטרים. אך הכל היה ללא הועיל. מחלתו של איתן לצקי היתה קשה, והוחלט לסלקו. לצקי מספר שלצורך זה כונסה פגישה במשרדו של אהרון כהנא, שהיה סגנו של רפאל רקנאטי בניו-יורק. הפגישה נמשכה מהשעה שמונה בבוקר ועד לשעה חמש אחר-הצהריים, ובמהלכה היטיבו המישתתפים את ליבם בהרבה מעדנים ויינות משובחים. בסופו של דבר צווה לצקי לחזור לארץ.

הוא עשה כמצווה עליו, ונלקח הישר מנמל התעופה בן-גוריון אל בית חולים לחולי-רוח. נסיבות האישפוז הזה היו חשודות למדי, באשר לא היה שום צו אישפוז רישמי. בנו גיטר, ככל הנראה, לא רצה לעורר תשומת-לב רבה מדי פרשה, וניסה לעקוף את ההליכים המקובלים. בסופו של דבר הוא השיג את מבוקשו, ובתו היקרה ביקסי קיבלה גט-גירושין. במיסגרת ההסדר הועברה הדירה שברחוב ליפסקי לרשותו של איתן לצקי והוא קיבל גם כסף נוסף.

איתן לצקי לא היה היחיד שאושפז באותה תקופה. בנו גיטר עצמו לקה בהתמוטטות עצבים כתוצאה מהתמוטטות **החברה-לישראל**, ואושפז במשך תקופת-מה בסנאטוריום מכובד בשווייץ.

המהפך הפוליטי של שנת 1977 והפרשיות הלא-נעימות שהיה גיטר מעורב בהן – וגם הגיל מן הסתם, עשה את שלו – הביאו להתמעטות הדרגתית בעוצמתו של האיש שהגיע לבנקאות מעסקי העורות והבשר, אך הוא לא היה יחיד בכך. בסוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים חלו שינויים מפליגים **בבנק דיסקונט**.

בתהליך התחיל כבר דניאל רקנאטי. היה זה בשנת 1969 כאשר נוסדה חברת האחזקות **אי-די-בי** אשר התחילה בפעולותיה בתחילת שנת 1970. החברה נוסדה על-פי מתכונת אמריקאית, כשכוונתה ליצור מוסד-על שירכז את כל הפעילויות של משפחת רקנאטי ושותפיה העיקריים. ואכן – משפחת רקנאטי הקפידה לשמור בידיה את השליטה. **אי-די-בי** נשלטת על-ידי **חברת אחזקות פיננסיות לישראל**, חברת אוניות המשא **אל-ים** ו**החברה למימון ולהשקעות**, זו שהקדימה את **החברה להשקעות של בנק דיסקונט**.

בתחילת שנות השמונים חל שינוי משמעותי נוסף, שזו הפעם כבר היה מלווה בחילופי מישמרות. בשנת 1981 הוקמה **אי-די-בי פיתוח**, שנועדה לרכז בידיה את כלל הפעילויות הלא-בנקאיות של **דיסקונט**. החברה קיבלה לידיה את השליטה בחברה ההשקעות **פי-אי-סי**, שליש ממניות **קנדה-ישראל**, רוב ממניות **דיסקונט-השקעות**, את מניות **דיסקונט** בקונצרן **כלל**, ואת מניותיו בחברת ההשקעות של הברון דה-רוטשילד, **ישרופ**. עוד קיבלה **אי-די-בי** את

השליטה **ביתרון**, חברה להשקעות שעיסוקה בניירות-ערך.

בחודש אפריל 1981 הודיע דניאל רקנאטי על פרישתו מהניהול הפעיל של **בנק דיסקונט**, והוא בן 60 שנה. במדורים הכלכליים של העיתונות לא הירבו לדבר על הסיבות לכך. מרחיקי-לכת העזו לרמוז כי מדובר בסיבות בריאותיות. ואכן – דניאל רקנאטי לקה במחלה הקשה, היא מחלת פרקינסון, שלמעשה אינה מאפשרת לו עוד לתפקד כהלכה. דניאל רקנאטי אמנם הושאר על-מכונו כיו״ר מועצת המנהלים של **אי-די-בי**, אך אינו מרבה בעבודה. אחיו הצעיר ממנו בשנתיים, רפאל רקנאטי, מי שניהל את עסקי **בנק דיסקונט** בניו-יורק ניבחר לתפקיד יו״ר הדירקטוריון של הבנק, ואילו אלי כהן שהיה המשנה למנכ״ל הבנק מונה ליו״ר ההנהלה המצומצמת של דיסקונט והיה ל״...בנקאי הבכיר ביותר בקבוצת **בנק דיסקונט** שאיננו בן ממשפחת רקנאטי״, כלשון העיתונות.

אך בו-בעת הכינה משפחת רקנאטי את הדור הבא, והציבה אותו בעמדות זינוק נוחות. ליאון (השני) רקנאטי המזוקן, שהיה אז בן 33 שנים צורף להנהלה המצומצמת של הבנק, ובן-דודו הצעיר ממנו בשנה, בנו של רפאל, הוא אודי רקנאטי, צורף אף הוא להנהלה המצומצמת. שני אלה, ללא ספק, יזנקו בבוא-העת אל ראש הסולם.

היורש נושא אישה

ליאון רקנאטי, שנולד בשנת 1948 בתל-אביב, עשה את המסלול המקובל של בני העשירים בתל-אביב, בגימנסיה ואחר-כך באוניברסיטה, כאשר רכש תואר שני במינהל עסקים באוניברסיטה העברית בירושלים. בעת לימודיו הכיר את מירה ליטצ׳בסקי, בת למורים מטיבעון. אשתו של ליאון רקנאטי היא עתה בימאית קולנוע וגם פסלת לעת-מצוא, ובתוקף המיקצועות שבחרה לעצמה, אין היא יכולה להסתתר מפני זרקורי התיקשורת. ודומה שגם בעלה, למרות שבתחילת הדרך היה מסוייג במידת-מה כבני משפחתו האחרים, התחיל לחבב את הפירסום. בעיתון הנשים **לאשה** רואיינה מירה רקנאטי, וסיפור נישואיה וחייה עם עתוד-הבנק מגלה פרטים מאלפים.

״...העניין״, מספרת מירה רקנאטי, ״התחיל כידידות סתם.״ ליאון רקנאטי למד יחד איתה בשיעור לסטאטיסטיקה, ונהג ללוות אותה לדירתה בקירית-יובל שבירושלים. חברותיה ״...אמנם סיפרו לי שיש כאן בחור ממשפחה חשובה״, היא אומרת, ״אבל אצלי זה לא שיחק.״ כאשר היא נשאלת איזו מכונית היתה למחזר, היא טוענת כי הוריו לא פינקו אותו. והראייה: הוא קיבל מכונית רק אחרי שסיים את לימודיו לתואר הראשון.

הרומן ״האמיתי״ התחיל אחרי שמירה ליטצ׳בסקי עוררה את קינאתו של

ליאון רקנאטי, כאשר חקרה אותו על בחור אחד, ממיודעיו. הוא הזמין אותה לסרט, אך חלה, והגברת רקנאטי לעתיד הגיעה אל דירתו של בן הבנקאים בשכונת רחביה, שם היה לו שותף, ושמו אמנון גולדנברג (לא הפרקליט הידוע). היא מתארת את מה שהתרחש כך: "...ליאון שכב עם חום ואני באתי לביקור חולים. באותו לילה שוהתנו שלושתנו, אמנון, ליאון ואני. השניים הכינו ארוחת ערב עם נרות ונקניקים. איזו לוקסוס, איזו אווירה... באותו לילה התאהבנו. ראיתי את הרגישות של ליאון. בדירה היה מכשיר טלפון. פזלתי לעברו. הוא הבין שאין לי טלפון משלי והציע שאתקשר להורי, שאותם הייתי מבקרת רק פעם בשבוע. אני זוכרת עד היום את מחיר כרטיס הנסיעה. חמש לירות ושישים. הכל היה מתוקצב. ליאון פינק אותי. ללא שחצנות. בצניעות. בקערה היו פיסטוקים. מי הרשה אז לעצמו שקדים יקרים?"

הוריה, מספרת מירה, היו מוכנים "להסתפק" בליאון, למרות שחשבו כי עליה להינשא לאחד "הדוקטורים-שמוקטורים." בחתונה שנערכה במלון **הילטון** המפואר, "...היו ראש הממשלה, משה דיין וכל מיני". כאשר החליטה מירה רקנאטי לביים סרט, לא היה גיוס ההון הדרוש לכך קשה מדי. המשפחה עזרה (לא משפחת הוריה) וגם משה שפילמן ושלמה מוגרבי, נצר לאחת מאותן משפחות ותיקות, שבדומה למשפחות קרסו ומטלון שלחו ידן גם בעסקי הקולנוע. חיי הנישואין, כפי שמתארת אותן הגברת רקנאטי, אינם עסק מייגע. בני הזוג הצעיר, טוענת מירה רקנאטי, דוגלים בסיסמה: "חייה ותן לחיות."

אודי רקנאטי דודנו של ליאון נולד בניו-יורק בשנת 1949. הוא למד בבית-ספר יסודי צרפתי בארצות-הברית, ואת לימודיו התיכוניים השלים, כמובן, בגימנסיה הרצליה בתל-אביב. הוא רכש לו תואר בי-אי במדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים, ונשא לו לאשה את אילנה רונת. גם הוא, כמו דודנו, זכה לבירכתה ולעזרתה של גאולה שמואלי-חסידוף, שעמדתה בזכות נישואי-אהבה כבר הוזכרה בפרק זה.

הבנק הוא גם ידיד

הסגנון החדש של הרקנאטים הצעירים אינו מסתיים בחייהם הפרטיים. בשנים האחרונות עסקו **בנק דיסקונט** ושלוחותיו בכמה וכמה עניינים שליאון רקנאטי הראשון היה בוודאי מניד בראשו לאות תמיהה אילו היה יכול לדעת עליהם.

אחת הפרשיות הידועות ביותר היא "המכירה בחסר" של מניות **אי-די-בי פיתוח** החדשה, שהתחילו להיסחר בבורסה התל-אביבית בסוף קיץ 1981. יועצי ההשקעות בסניפי **בנק דיסקונט** רמזו ללקוחותיהם שכדאי להם לקנות את מניות **אי-די-בי פיתוח**, אך יעצו להם גם מה למכור: את מניות **אי-די-בי**

הרגילות. מדוע? בעיתון **הארץ** מן ה-4 בספטמבר 1981 יש הסבר: "...נראה שהמלצה זו באה בעיקבות צמצום מלאי המניות של **אי-די-בי** בבנק...", במילים אחרות: הבנק מכר ללקוחותיו את מניות **אי-די-בי** במחירים נאים. כה נאים היו המחירים, עד שאנשי **אי-די-בי** לא יכלו לעמוד בפיתוי, ומכרו כמות מניות גדולה עד-כדי-כך, שכמות המניות שבידיהם הצטמצמה מאוד. כדי לחדש את השליטה בנתח גדול מן המניות, צריך היה לקנותן מידי הלקוחות. אולם שער מניות **אי-די-בי** הרגילוה היה גבוה, והפיתרון נמצא בדמות מניות **אי-די-בי פיתוח**

כאשר כל יועצי ההשקעות מייעצים ללקוחותיהם להיפטר מניות **אי-די-בי** רגילות, הרי ששעריהן יורדים ואנשי **דיסקונט** יבולים לחדש – ובזול – את מלאי המניות שברשותם, וכך היה. אך הפרשה אינה מסתיימת בזה. כדאי לראות מה אירע למניות **אי-די-בי פיתוח** שעליהן המליצו יועצי ההשקעות של דיסקונט בחום כה רב. רק ימים מעטים אחרי שהתחיל המסחר במניה, ירדו לפתע שעריה בכמה וכמה אחוזים. הסיבה היתה פשוטה: כאשר צברו אנשי דיסקונט די מניות **אי-די-בי** רגילות, התחילו שעריהן לעלות, בקצב מהיר בהרבה מקצב העליה של מניות **אי-די-בי פיתוח**, שבעלי המניות ביקשו למכרן כדי לשוב ולרכוש את מניות **אי-די-בי** הרגילות. אך **בנק דיסקונט** רכש מלקוחותיו את המניות שמכר להם כ"להיט" תוך ירידות שערים.

בלשון הזהירה של העיתון נוסחה כך העסקה המפולפלת: "...המשקיעים שקיבלו את היעוץ של אנשי **דיסקונט** ועברו ממניות **אי-די-בי** רגילות למניות **אי-די-בי פיתוח** הפסידו משני הכיוונים. מצד אחד לא נהנו מעליות בשערי **אי-די-בי** הרגילות: מצד שני הפסידו כאשר רכשו את **אי-די-בי פיתוח**..."

אחת המסורות השמרניות **שבנק דיסקונט** עדיין מחזיק בהן היא, שאין לו דובר. היה זה, אם-כן, יו"ר הנהלת הבנק, אלי כהן שהגיב על הפרשה. הוא לא הכחיש שפקידיו המליצו על מעבר ממניות **אי-די-בי** רגילות ל **אי-די-בי פיתוח**, אך טען שלא היתה זו "...מדינות של הנהלת הבנק, אלא מדובר בייעוץ אישי שניתן על-ידי היועצים כדי לגוון את תיקיהם של חלק מהמשקיעים...". העיתונאי המנומס לא שאל את אלי כהן כיצד זה אירע שכל היוצעים המליצו לכל הלקוחות על אותה פעולה באותה עת, אם לא היתה כאן "מדיניות של הנהלת הבנק", וכל-זה היה רק בחזקת דאגה ידידותית לגיוון תיקים...

זה היה רק הפרק הראשון בפרשה התמוהה של **אי-די-בי פיתוח**. חלפו רק כמה חודשים, וב-7 בנובמבר 1981 התחילה חברת **אי-די-בי פיתוח** למכור את מניותיה בחסר במשך חודש שלם – עד שהתעוררה העיתונות לפעולה.

כלומר: חברת **אי-די-בי פיתוח** מכרה במשך חודש שלם מניות שלא היו ברשותה, כדי לספק את הביקוש מצד הלקוחות, בלי שיהיו עליות שערים. המכירה בחסר אינה אסורה, אך בניגוד לתקנון הבורסה נעשתה מכירה זו בלי

ששערי המנייה יעלו. הנהלת הבורסה ביקשה הסברים מהבנק, וראשיו ישבו במשך לא פחות מארבע שעות כדי לדון בתגובה. הגירסה הראשונה שמסר הבנק היתה, שחלה "טעות" בדיווח לבורסה, ומכירת מניות **אי-די-בי פיתוח** נעשה באמצעות חברת-בת שנמצאת בבעלותה המלאה של **אי-די-בי**. אך גירסה זאת אינה מסבירה כיצד לא גילתה הנהלת הבנק במשך חודש שלם את "הטעות" בדיווח, כאשר בכל אותו החודש היו ביקושים גדולים למניות **אי-די-בי פיתוח**, שהבנק הואיל לספק אותן בלי עליות שערים.

הנהלת הבורסה, שאינה נוטה להעמיק בחקירותיה בכל מה שכרוך במעללי הבנקים הגדולים, הסתפקה בהסברים הקלושים של אנשי **בנק דיסקונט**, שמכרו במשך חודש ימים מניות ללקוחותיהם בלי שהללו יוכלו ליהנות מעליות שערים, ובשעה שהמניות הנמכרות אינן נמצאות, למעשה, בידי מי שמוכר אותן...

לא היתה זו הפרשיה היחידה שבה היו הדיסקונטאים מעורבים. בתחילת חודש ינואר, 1982, נודע כי במיסגרת "האירגון מחדש" של **דיסקונט**, הועברו קרנות הנאמנות הריווחיות מאוד של החברה להשקעות של **בנק דיסקונט** לניהולו של גוף חדש, **אילנות** שמו. קרנות הנאמנות הללו היו אחד ממקורות הרווח החשובים ביותר של **החברה להשקעות** – אך הן הועברו לגוף החדש בלי לשאול כלל את בעלי המניות של **דיסקונט-השקעות**. הן הועברו לגוף חדש תמורת שליש מהרווחים שלהן בשנתיים שלאחר ההעברה – תמורה דלה מאוד. יועץ אחד לניירות-ערך התבטא בגלוי מעל דפי עיתון ואמר על פרשה זאת: "...אם יש דבר שנקרא עושק הציבור, זהו המיקרה..." דן טולקובסקי לא הגיב.

בפרשה אחרת, התקשתה אפילו ההנהלה הסבלנית של הבורסה לשתוק. היה זה במיקרה של המסחר בניירות-הערך של מפעלי נייר חדרה, הנמצאים בשליטת **בנק דיסקונט**. המסחר בניירות אלה הופסק לשלושה ימים בחודש אוגוסט 1981, תוך נזיפה חמורה בהנהלת **נייר חדרה**. מניות המיפעל הזה נסחרות גם בבורסה של ניו-יורק, ושם לא עמדה החברה בתנאי המסחר, הכוללים פירסום תשקיף בכל תקופה מסויימת. החברה לא פירסמה תשקיף וסירבה לנמק, אלא זאת בלבד אמרה, שאי-פירסום התשקיף נעשה "...מסיבות השמורות עם החברה". כתוצאה מכך חל בבורסה האמריקאית איסור על המסחר בניירות-הערך של **נייר חדרה**, אך משום מה לא נמסר על-כך לבורסה התל-אביבית, ומניות **נייר חדרה** המשיכו להיסחר בה כאילו לא אירע דבר...

לא כל הפרשיות של הדיסקונטאים קשורות בבורסה. בתחילת שנת 1982 התברר לפתע ללקוחות הבנק, מן הקריאה בעיתונים, כי הבנק שלהם, שהוא כידוע גם "ידיד", נוהג לגבות ממבקשי אשראי לטווח ארוך עמלות אחת לחצי שנה – ומראש, ולא אחת לשלושה חודשים כפי שמקובל במערכת הבנקאית.

הסבר של יו״ר ההנהלה המצומצמת, אלי כהן, היה שהבנק נוהג כך רק לגבי הלוואות לטווח ארוך, ובמקרים מעטים יהסית...

פטריוטיזם בערבון-מוגבל

בשנים האחרונות באו לעזרת הבנקים בכלל – **ובנק דיסקונט** ידע לנצל זאת היטב – שני גורמים חשובים: האינפלציה ושיתוף הפעולה מצד הממשלה. האינפלציה איפשרה לבנקים להפחית עד למינימום את תשלום המיסים שלהם ושל החברות שהם שולטים בהן, והממשלה פשוט עצמה עין, ולא מחתה על-כך שהבנקים אדירי-הרווחים משלמים, יחסית להכנסתם, מס הנופל מזה שמשלמים חלק מהשכירים.

פרשת המאזן של חברת **שופרסל**, הנשלטת על-ידי **בנק דיסקונט**, היוותה את מקרה המבחן. בשנת 1980 פירסמה **שופרסל** טיוטת תשקיף לקראת הנפקת מניות. התשקיף התייחס לשנת 1979. על-פי התשקיף הזה היו רווחיה של החברה באותה שנה 131 מיליוני לירות – גידול של 27 אחוזים לעומת השנה הקודמת. ההפרשה למיסים, לעומת זאת, היתה 6.5 מיליוני לירות בלבד,* פחות מ-5%! וכך נעשה הדבר: **שופרסל** הצהירה כי הכנסות בסך 96 מיליוני לירות נובעות מהפרשי הצמדה וריבית ולפיכך הכנסות אלה פטורות ממס, כאשר הן מועברות לזכות החברות-הבנות של **שופרסל**. מצד שני, מוכרות הוצאות המימון של חברת-האם, וכך יורד עוד יותר אחוז ההכנסות החייבות במס... אין צורך לומר ש**שופרסל** המשיכה בשיטה זו, וגם בשנת המס 1981 שילמה החברה מס בשיעור 6% בלבד – פחות מכל שכיר במשק. התרגיל של **שופרסל** עבד גם בקונצרן **כלל**, שם יש ל**בנק דיסקונט** חלק ונחלה, והוא עבד גם בבנק עצמו. כך התברר כי בשנת 1981 עלו ריווחי הבנקים – אך לעומת זאת הם שילמו הרבה פחות מס, **ובנק דיסקונט** נטל את חלקו בחגיגה הזאת. הרווח הנקי הריאלי של **בנק דיסקונט** בשנה זאת גדל אמנם ב-11 אחוזים אך לעומת זאת שילם הבנק לשלטונות מס ההכנסה רק 41 אחוזים מן הרווח התיפעולי, לעומת 56 אחוזים בשנה שקודם לכן.

הבנקאים של **דיסקונט** מייחסים זאת ל״תכנון מס״ שנועד למנוע את השחיקה בהק העצמי של הבנקים, אך הם מוכנים להודות כי גם לגידול בחלקם של הסניפים בחו״ל יש חלק ונחלה בהצלחת הבנקאים להשתמט מתשלום מס הכנסה כהילכתו.

ובתחום זה אין ספק ש**בנק דיסקונט** מוביל בראש. הפטריוטיזם המופגן של

* 270 אלף דולר.

דניאל רקנאטי, דן טולקובסקי, בנו ניטר וחבריהם אינו צריך, כך הם סבורים, לפגוע ברווחים. ואם, לצורך הרווחים, צריך ליצא רווחי הון ישראלי, צריך לפתוח סניפים בחו״ל שהם למעשה מקלטי מס — הרי זהו בדיוק הדבר שעושים הדיסקונטאים החרוצים.

והם עושים זאת ביתר מרץ מאחרים. כבר בשנת 1980 היה שיעור העסקים בהו״ל של **בנק דיסקונט** 25% מכלל עסקי הבנק, יותר מכל בנק ישראלי אחר. מכאן נובע שיעור המס הנמוך שמשלם הבנק, אפילו יחסית לבנקים האחרים שגם בהם יש מומחים לא קטנים לעניין זה, של השתמטות מתשלום מסים בישראל. בבעלותו של **בנק דיסקונט** נמצאים **ישראל דיסקונט בנק** של **ניו-יורק, דיסקונט בנק** של אמריקה הלטינית, **בנק ברקליס-דיסקונט** שגם לו סניפים בחו״ל, ועוד סניפים ונציגויות במיאמי ובלוס-אנג׳לס שבארצות-הברית, בצ׳ילי בלוכסמבורג, בדרום-אפריקה, בלונדון ובקנדה.

הרקנאטים, כמובן רודים את חלקם בריווחי הענק. על-פי ההסכם בין חברת **אי-די-בי** ובין חברת **אחזקות פינאנסיות** בישראל של משפחת רקנאטי, מקבלים בני רקנאטי 7.5 אחוזים מן הרווח הנקי כ״דמי ניהול״.

אך בני רקנאטי אינם נוטלים את כל הסכום. הם מסתפקים בשני אחוזים בלבד מהרווח הנקי, ואילו ההפרש בין הסכום שהם מקבלים ובין הסכום המשולם לחברה שבבעלותם, מועבר לקרנות אמנות, תרבות וסעד.

בשנת 1981, כך הודיעו בני רקנאטי בגאווה, הם הפחיתו בשכרם! בשנת 1980 הם קיבלו 9.6 מיליוני שקלים, ואילו בשנה שאחריה, הם קיבלו מחברת **אי-די-בי** 14.7 מיליוני שקלים ״בלבד״,* ופירוש הדבר ירידה ריאלית שכן השכר עלה רק ב-53 אחוזים לעומת השנה הקודמת, בשנה שהאינפלציה היתה גבוהה מזה בהרבה. בני רקנאטי אינם מזכירים, כמובן, ששנה קודם לכן גדל שכרם ב-174% — הרבה מעבר לשיעור האינפלציה שהיה רק 113%.

* 2.25 מיליוני דולרים. צריך לציין כי הרגש הפילנטרופי של הבנקאים אינו מסתיים כאשר מדובר במשכורות שלהם. לעתים יודעים הבנקאים לשלב את הרגש הפילנטרופי של בעליהם ואת תאוות הרווחים שלהם בדרך ישירה, וגם צינית מאד. דוגמא מצויינת לכך, היא המודעה המתפרסמת לעתים תכופות בעיתון מקומי של ירושלים: ״...חורף קר וקשה מצפה למאות קשישים נזקקים בירושלים,״ נאמר במודעה הזאת, ״...שאין ידם משגת לחמם את דירותיהם. הם יודעים כמה עולה ליטר נפט, משום שזה בדיוק מה שאין להם״. אי לכך הקימו בנק לאומי ובנק דיסקונט בצוותא-חדא את קרן שיבה טובה, המפרסמת את המודעה, ומבקשת מן הציבור לתרום בעין יפה, למען יחלקו הבנקים את הכסף לקשישי ירושלים הקפואים מקור. מה שלא נאמר כלל במודעה הוא, שבנק לאומי ובנק דיסקונט נמנים על הבעלים של חברות הדלק, שהן-הן המוכרות את הנפט היקר כל-כך, זה שידם של הקשישים אינה משגת לקנותו.

שלושה בנקים קטנים

ארנסט יפת הוא איש עשיר, ואפילו עשיר מאוד במושגים ישראליים. ואף-על-פי-כן, אין ספק שהוא נתקף בתסכול מסויים כשהוא מתבונן בהישגים של משפחת רקנאטי. ארנסט יפת – הוא מקפיד מאוד כי שם משפחתו יבוטא ביוד קמוצה – עומד אמנם בראש הדירקטוריון של הבנק הגדול בישראל – אך בנק זה אינו שלו, ואינו שייך למשפחתו.

אילו היתה השתלשלות העניינים אחרת – יתכן שגם ארנסט יפת היה עומד בראש אימפריה פינאנסית אדירה, המבוססת על הונם וחילם של הבנקאים היהודיים מגרמניה שארנסט יפת הוא יוצא חלציהם. אך לא כך אירע.

שלושה בנקים חשובים יסדו יוצאי-גרמניה בישראל, ובכולם היה ארנסט יפת קשור בדרך זו או אחרת. **בנק יפת** היה הראשון ביניהם שאיבד את עצמאותו. כבר בסוף שנות החמישים ויתרו עליו המשפחות המייסדות. שני הבנקים האחרים, **בנק אלרן** ו**בנק פויכטוונגר** נבלעו בקונצרנים הגדולים רק אחרי מלחמת ששת-הימים.

תחילת הפרשה כבר בסוף המאה השמונה-עשרה, באזור שבין פרנקפורט והגבול האוסטרי, בדרום הבווארי של גרמניה. באותה תקופה התחילה גרמניה להתעורר מן התרדמה המשכרת של תקופת הרומנטיקה, ומאה שנים אחרי אנגליה וצרפת התחילה הממלכה המשוסעת לעשות את דרכה אל עבר המהפכה התעשייתית.

היזמים היו זקוקים למימון, ואת המימון סיפקו הבנקאים. רבים ביניהם היו יהודים. הבנקאות הפרטית הקטנה, היא שמימנה את מסילות הברזל המתפתחות ואת תעשיות הפלדה והכימיה של מרכז אירופה. בתוך כמה עשרות שנים יצאו מן האזור הזה הבנקאים היהודיים שמצאו להם מקום בכל המרכזים התעשייתיים והמסחריים של אירופה ושל אמריקה – בפאריס, בבריסל, באנטוורפן, בווינה, בלונדון ובניו-יורק.

משם הגיעו גם היהודים שיסדו את שלושת הבנקים הייקיים בתל-אביב, שהיו ממוקמים זה בצד זה בשדרות רוטשילד.

כל השלושה הגיעו אחרי המשבר של 1931 בגרמניה שבה היה עדיין הנאציזם איום שלא התממש עד-תום. המשבר הזה חיסל עשרות ומאות בנקים משפחתיים קטנים בערי השדה, ופגע גם בבנקים המבוססים והגדולים יותר שבערי המחוז. כאשר עלו הנאצים לשלטון הפוליטי בשנת 1933, והתחילו בהלאמות של הון יהודי, הגיעו שלוש המשפחות לארץ-ישראל-פלסטינה.

הראשון היה הרמן אלרן. מוצאו היה מענף המשפחה שהקים את בנק **אגנץ אלרן** בעיר באדן בסוף המאה ה-19. מן הביוגרפיות המשפחתיות אפשר ללמוד כי תקופת הפריחה של הבנק היתה בשנות האינפלציה הנוראות שאחרי

מלחמת-העולם הראשונה, כאשר בני אלרן היטיבו לסחור באיגרות-חוב בינלאומיות, ובמטבע-חוץ. באותן שנים נזרעו בגרמניה זרעי הפאשיזם, בעיקבות תבוסתו של הצבא הקיסרי המפואר, כאשר חובות-החוץ מעיקים על הכלכלה, ואילו הקיטוב בחלוקת ההכנסות הלאומית מתסיס את החברה וגורם לאי-יציבות קואליציונית בצמרת המישטר. אך הבנק של אלרן בבארן – כמו הרבה בנקים אחרים, עסקיו פרחו כיוון שהשכיל תמיד להתאים עצמו לרוח הזמן ולנסיבות המשתנות.

אחרי הרמן אלרן הגיע לארץ-ישראל-פלסטינה הבנקאי יעקב יפת, שניהל באותה תקופה את **בנק יפת-זונדהיימר ושות'** בברלין. הבנק נוסד על-ידי אביו של יעקב יפת בפרנקפורט שעל המיין, ואילו דודו של יעקב יפת יסד את **בנק יפת** שבלונדון. יעקב יפת נשא לאשה את אילזה פויכטוונגר – בת-בנקאים, ומנישואין אלה נולד ארנסט יפת, מי שיהיה לימים מנכ״ל **בנק לאומי**. שותפו של יעקב יפת, שנפטר שנים מעטות אחרי שהגיע לארץ-ישראל – בשנת 1939 – היה אלפרד פויכטוונגר, ושותף שלישי היה בנקאי יהודי-גרמני בשם רוברט לוי.

שלא כמו הרקנאטים, יסד יעקב יפת את הבנק שלו בירושלים, ולא בתל-אביב. אולי סבור היה כי בהיותו בירושלים, יזכה בנתח מכספי המוסדות הלאומיים ומכספי השלטון המנדטורי.

אחרונים להגיע היו בני פויכטוונגר. אלה באו בשלהי שנת 1935. להבדיל משני הבנקאים האחרים, היה **בנק פויכטוונגר** כבר מלכתחילה בנק שנמצא בשליטת שותפים רבים.

האב המייסד של הענף המשפחתי אשר הגיע לארץ-ישראל היה זליגמן פויכטוונגר, שהיה קשור לבית וסרמן, משפחת סוחרים ובנקאים מגרמניה. זליגמן פויכטוונגר היה סוחר בכלי מתכת יקרים ובמטבעות. נולדו לו תשעה בנים, שאחד מהם, יעקב-לייב פויכטוונגר הקים בשנת 1857 במינכן את **בנק י'-ל' פויכטוונגר**. בנק זה הגיע לשיא תפארתו בסוף המאה ה-19, כאשר נכנסו להנהלתו בניו של יעקב-לייב, ולטר ואנג׳לו. כמו **בנק אלרן**, התמחה גם **בנק פויכטוונגר** במניות ובאיגרות-חוב בינלאומיות, ועסק גם בפיתוח קרקעות. בין לקוחותיו הידועים של הבנק בשנות העשרים של המאה היו הפילוסוף מרטין בובר והעסקן הציוני נחום גולדמן, ואילו הסופר תומס מן הפקיד **בבנק פויכטוונגר** את כספי פרס נובל שהוא זכה בהם. נכדיו של יעקב-לייב, בניו של אנג׳לו פויכטוונגר, הם שהקימו בתל-אביב את **בנק פויכטוונגר** הישראלי.

וכך, לקראת סוף שנות השלושים, ניצבו זה בצד זה בשדרות רוטשילד שבתל-אביב שלושת הבנקים שבעליהם היו קשורים זה בזה בקשרי מעמד ומוצא, ובעיקר בקשרי משפחה מסועפים.

אלרן מתעניין בתעשיה

בין הבנקאים היו חיכוכים רבים, שבלטו כבר בתחילת הדרך. כל אחד מהבנקים פנה לדרך עסקית שונה, ובסופו של דבר כרעו ליפול תחת קטר הריכוזיות שגיבש את המערכת הבנקאית – כמו את המערכת הכלכלית כולה בישראל, בצרור של כמה גושים גדולים, שגם הם עצמם אחוזים ולפותים זה-בזה.

אולי נבעו החיכוכים מאופיים הגאוותני וטבעם העיקש של הבנקאים המייסדים. גם בימים הקשים ביותר לבנקאות הפרטית הם לא ניסו להתאחד או לפעול במשותף. הרמן אלרן הקשיש אומר היום על עמיתיו-מתחריו:

"...היפתים והפויכטוונגרים סיימו אוניברסיטאות, ורבים מהם נשאו תוארי דוקטור של אוניברסיטאות משובחות. ד"ר ליאו פויכטוונגר, למשל, כתב לעתים מזומנות בעיתון בוקר על מצב ניירות הערך...הוא חשב אותי לחסר השכלה. אבל אני לא התרשמתי יתר על המידה מהזוהר האקדמאי שלהם. אני, שהתחלתי כשוליית-לבלר בטובי הבנקים שבפרנקפורט ובלונדון, על-פי המסורת הישנה, הכרתי היטב את רזי הבנקאות. אמת. לא פעם דיברנו על התמזגות. אבל מעולם לא הגענו להסכם מי יעמוד בראש הבנק המשותף, ומה גודל הון המניות שיהיה בידי כל אחד מהשותפים..."

הרמן אלרן מספר שבביקורו הראשון בארץ-ישראל-פלסטינה, בשנת 1931, היה בדעתו להשקיע בפרדסים. זה היה הענף הריווחי ביותר בכלכלה הישובית דאז וזרמו אליו הרבה מכספי ההשקעות מחו"ל. אך בסופו של דבר המשיך אלרן את המסורת המשפחתית. הוא היה ידוע היטב בין יוצאי-גרמניה, וכאשר הם התחילו להגר לארץ-ישראל, הם פנו אליו שייעץ להם בענייני השקעות, ויאמר להם כיצד להציל את כספם ולהוציאו מגרמניה. כך התחיל **בנק אלרן** לעסוק בניירות-ערך ובהשקעות בתעשייה.

יתרונו הגדול של **בנק אלרן** לעומת הבנקים האחרים, היה הונו העצמי הגדול. הבנק נוסד בהון נפרע של עשרת אלפים לירות ארץ-ישראליות. רוב-רובו של הסכום הזה הועבר לארץ-ישראל-פלסטינה כשהוא מושקע במכונות לתעשייה, במיסגרת הסדר עם השלטונות הנאציים. הרמן אלרן הפך יועץ השקעות, אך גם מממן ושותף בלא-מעט מפעלי תעשיה.

אומר הרמן אלרן: "...אני הייתי מעין ספיר של אותה תקופה, **ובנק אלרן** היה מעין **בנק לפיתוח התעשיה**, רק שהלקוחות שלנו היו יותר רציניים..."

בנק אלרן התפתח יפה. כאשר פרץ המשבר הכלכלי של אמצע שנות השלושים, כבר עמד הונו של הבנק על 30 אלף לירות שטרלינג, אחרי הצלחותיו בשוק ניירות הערך, ומה שחשוב לא פחות – בעיקבות הצטרפותו של ידיד משפחה ותיק, איבן סולומון מהולנד.

כאשר הסתמנו האפשרויות הגדולות שזימנה מלחמת-העולם השניה, ביקש גם **בנק אלרן** לרדות את חלקו מדבש ריווחי המלחמה. בשנת 1943 הצטרפה **לבנק אלרן** משפחת זילכה, שפתחה לפני הבנק את השווקים במזרח-התיכון. באותה שנה כבר עלה הונו של הבנק והיגע ל-50 אלפי לירות שטרלינג.

כאשר הוקמה מדינת ישראל, מספר היום הרמן אלרן, היה הוא חלוץ ההנפקות התעשייתיות בבורסה התל-אביבית. הראשונה היתה הנפקה של חברת **מולר-טכסטיל** בשנת 1951, ומיד לאחר-מכן טיפל **בנק אלרן** בהנפקה של **מפעלי נייר-חדרה**. לאלרן כבר היה ניסיון בעסקי ניירות-הערך מתקופת הישוב. באמצע שנות השלושים רכש הרמן אלרן זכות בלעדית למשך שנה, לרכישה ומכירה של אגרות-החוב של **בנק אפותיקאי כללי**, שהיה חברת-בת של **בנק אפ״ק** (לימים **בנק לאומי**). הד״ר הופיין, שהיה אז מנהל **בנק אפותיקאי**, נדהם כאשר התברר לו כבר בערב הראשון אחרי חתימת ההסכם, כי אלרן הצליח למכור בו-ביום איגרות-חוב בסכום של 60 אלף לירות ארץ-ישראליות — כל המיכסה שהוקצבה לו לשלושה חודשים! בטרם נסתיימה אותה שנה, הצליח אלרן למכורת איגרות-חוב בסכום כולל של מיליון לא״י.

עוד לפני מלחמת-העולם השניה יסדו הבנקאים היקיים את הבורסה לניירות-ערך בתל-אביב, אם אמנם ניתן לכנות בשם זה אותו חדר **בבנק אפ״ק** שבו התנהל המסחר. החדר היה חדרו של פקיד בשם חסון, שהיה ממנהלי **אפ״ק**. חסון שימש ככרוז, כברוקר, כמסוף וכמסלקה. אישיותו ושולחנו היוו את הבורסה של אותם ימי בראשית. ניירות-הערך העיקריים שנסחרו באותה בורסה, ושהוצעו ללקוחות הבנקים, היו איגרות-חוב של המוסדות הלאומיים וההסתדרותיים: איגרות-החוב של **הבנק האפותיקאי** שנזכרו כבר, **ניר** של **בנק הפועלים**, **לאומי-השקעות** ו**הכשרת היישוב** של **בנק לאומי**.

כמו בשנת 1936, היתה גם ב-1939, עם פרוץ המלחמה, מפולת שערים ממושכת שהביאה לירידת הערך של אגרות-החוב לעתים עד כדי 50% מערכן הנקוב. בגלל המפולת הזאת הוחלט להפסיק את המסחר בבורסה, ואז התנהל מסחר לא-פורמלי מחוץ לדלתות הבורסה. כמה בנקאים ממולחים, וברוקרים ממולחים לא פחות, לא היו חייבים לעמול הרבה כדי לשחרר את המשקיעים המיואשים מניירות-הערך שבידיהם — ואחר-כך להרוויח יפה כאשר טיפסו השערים ועלו. באותה תקופה עלו לגדולה ברוקרים כמו **מוריץ וטוכלר** שעסקם קיים ועומד עד עצם היום הזה. אחד בשם יוליוס זלצמן נחשב לממולח שבין הברוקרים והוא מכר לימים את עסקו לקונצרן **כלל**, המחזיק עד היום בחברת הברוקרים ההיא, **בטוחה**. עסק אחר היה זה של האדונים זיסקינד ודנציגר, שמאוחר יותר התפתחה ממנו חברת **אלרן השקעות**.

עם קום המדינה התחיל להסתמן התהליך שילך ויגבר במרוצת הזמן: ירידתם ההדרגתית של הבנקים הקטנים והמפעלים המשפחתיים הקטנים,

ועלייתן של קבוצות ההון הגדולות, המקורבות למוקדי הכוח הפוליטי. דוד הורביץ, מי שהיה לימים נגיד **בנק ישראל** נטה להתייעץ באורח רישמי עם מנהלי **בנק לאומי**, ששימש אז למעשה כבנק הממשלתי (מאוחר יותר נוסד **בנק ישראל** כדי למלא תפקידים אלה). שני אלו, האדונים הופיין ובארט, טענו הבנקאים הייקים, "...הרעילו את האוירה נגדנו".

הרמן אלרן מספר: "...הפיקוח על הבנקים התחיל לקבל מאיתנו דו"חות מדוייקים על פעילות הבנק. אצלנו הכל היה מסודר ותמיד ידענו היכן הקו-האדום שממנו אנו עלולים לחרוג לעבר סיכונים לא בריאים, שהרי עמד מאחורינו ניסיון בן מאות שנים. והנה בא הורביץ ומטיל הגבלות על נפח האשראי, כדי להגן על כספי הלקוחות שלנו, נו באמת..." ומוסיף בנו, עוזי אלרן, היום בעל חברת **אלגר השקעות**: "...בכל פעם שבאתי ל**בנק ישראל** בירושלים, היה הורביץ מפליט בכעס: אנא, אמור לאבא שלך שאינני רוצה לקבל ממנו שיעורים בבנקאות..."

בעיקר נפגעו הבנקים הקטנים מחוק הריבית. על-פי החוק הוגבל שער הריבית הבנקאית ל-9%. בתקופת האינפלציה שלעתים היתה סמויה יותר מאשר גלויה – התקשו הבנקים הקטנים להעניק הלוואות ארוכות-טווח בריבית כה נמוכה. כדי לעקוף את חוק הריבית, פותחה שיטת תיווך-השטרות הידועה של שנות החמישים. הבנקים היקיים, הם שהחזיקו בזכות היוצרים על השיטה, ועסקו במלאכה תוך שיתוף פעולה. על-פי שיטה זאת, לא הבנק עצמו הוא המלווה, אלא "מישהו אחר", שהוא המפקיד את הכסף בבנק, ומלווה אותו ללווה. הכסף ניתן בריבית הרשמית – אבל הבנק גובה תמורת "התיווך" עמלה גבוהה, וכך נעקף חוק הריבית.

לא חלף זמן רב עד שהורביץ ואנשיו גילו את השיטה, והחילו את תקנות הנזילות לא רק על כספים שלווים מהבנק, אלא גם על כספים שמפקידים בבנק אותם "מלווים" מיסתוריים. גם לכך מצאו הבנקאים הממולחים תשובה: העסקות נעשו מעתה באמצעות חברות-בת, והערבים להלוואות לא היו הבנקים עצמם, אלא קרנות ציבוריות שונות. הורביץ היה מחוויר מזעם כאשר הרמן אלרן נהג לדווח לו, בדרכו המנומסת, כי נפח האשראי שהעניק **בנק אלרן** ללקוחותיו בדרך מחוכמת זאת גדול פי עשרים מכלל המאזן הרישמי שהוגש ברוב-כבוד ל**בנק ישראל**.

משנות הצנע הללו יצא **בנק אלרן** איתן יחסית. הרמן אלרן הלך בדרכי בני רקנאטי. הוא חיפש את דרכו אל התעשיה המתפתחת במהירות. גם הוא ביקש לתפוס את מקומו בשוק על-ידי יצוג משקיעים זרים. כבר בשנת 1952 ייסד הרמן אלרן את חברת **אלרן השקעות**, שגייסה את עיקר הונה באנגליה ובארצות-הברית. הרעיון שהנחה אותו היה לשלב את המסחר בניירות-ערך עם פיזור ההשקעות במפעלים, שהינם בעלי שליטה מסויימת בענף כלכלי.

הרמן אלרן היה מרחיק-ראות, וידע את חשיבות ההשקעה בתעשיה. אך חסרו לו המימדים הגדולים של **בנק דיסקונט**, כמו גם קירבתו למימסד הפוליטי. כדי לנסות ולהתגבר על מיגבלותיו, הוא ביקש לו שותפים. ואכן, בשנת 1961 נוסדה חברת ההשקעות **אלגר**. שותפו של אלרן היה הנרי צימרמן, איש **החברה המרכזית** הוותיקה. אלרן וצימרמן היו שותפים מחצית במחצית **באלגר**. שנתיים אחרי הקמתה רכשה **אלגר** את בתי-החרושת למזון וממתקים, **אוגדן וארדי**, אך מכרה אותם שנה לאחר מכן לאחים בז׳ראנו, בעלי בית-החרושת **עסיס** שקם לתחייה אחרי התמוטטותו הראשונה. **אלגר** רכשה גם את בית-החרושת לזיקוק סוכר, **סוגת** בקריית-גת, וגם את חברת **עליה** שעסקה בנכסי דלא-ניידי. החברה השתתפה ביסוד חברה שעסקה בפיתוח רמלה, **פיתרם**, רכשה חלק ממניות **החברה הישראלית לקופסאות פח**, והגיעה לשליטה חלקית בבתי-החרושת למוצרי גומי, **אמפלקס וגומאוויר כפר-סבא**. בשנת 1964 רכשה **אלגר** שליש ממניות מפעלי **מרס** לרהיטים, וכן קנתה חלק ממניות חברת **מותעש** למוצרים כימיים.

ככל שגברה התעניינותו של הרמן אלרן בהשקעות הללו בתעשיה, פחתה התעניינותו בבנק שלו, והוא חיפש דרך למכרו. **לבנק אלרן** היו אמנם 16 סניפים, היתה לו מחלקה משגשגת של ניירות-ערך, היו בו פיקדונות רבים במט״ח, ולא נשקפה סכנה של ממש ליציבותו; אך הרמן אלרן הבין כי ישראל של שנות השישים שוב אינה אותה ארץ האפשרויות הבלתי-מוגבלות של שנות 30׳ וה-40׳, ולבנק המשפחתי שלו לא נשקפו סיכויי גידול של ממש. היום, כשיושב אלרן הקשיש במרומי הקומה העליונה שבמגדלי וולפסון בירושלים, הוא מהרהר בקול-רם, ואותות המבטא הגרמני עדיין ניכרים היטב בשפתו:

״...נו, גוט (טוב) לא היה יותר מה לחפש בבנקאות הפרטית. הורביץ רדף אותנו, ואני להתעקש לא רציתי...״

המיכשול העיקרי למכירת הבנק היה עוזי אלרן, בנו בכורו של הרמן. עוזי אלרן אינו מכחיש שחלק על דעתו של אביו. היום הוא אומר: ״...לא אכחיש. היו ביני ובין אבי חילוקי דיעות קשים מאוד. לא הבנתי מדוע הוא מתעקש למכור את הבנק, ובמשך שלוש שנים לא החלפנו מילה... לבסוף ראיתי שהזקן מתעקש. קמתי ונסעתי לשווייץ. ניהלתי את החברה הפיננסית שהיתה לנו שם, **אליס**. כשחזרתי הכל היה כבר גמור...״

פרטי העסקה מגלים שהרמן אלרן ידע לא רק כיצד יש להקים בנק, אלא גם כיצד צריך למכור בנק. בשנה שבה מכר הרמן אלרן את הבנק שלו, היה המיתון בשיאו. היתה אבטלה נוראה. אלפי מפרנסים עסקו בעבודות-דחק יזומות. הפעילות הכלכלית במשק היתה במגמת ירידה מאיימת. אך הרמן אלרן ניהל משא-ומתן ללא חיפזון, ואף זכה לקבל הצעת מחיר טובה למדי — 10 מיליוני לירות ישראליות. אך בכל אותה עת דאג אלרן לכך שהידיעות על התקדמות מגעיו יגיעו לאזני הבנק השכן, **בנק פויכטוונגר**.

הוא לא טעה. בראש **בנק פויכטוונגר** עמד הרפתן פינאנסי, יוסף אפשטיין. זה האחרון לא היה מוכן להניח להזדמנות לחלוף. הוא סבור היה שהשינוי הכמותי – ניהול שני בנקים תחת אחד – יהפוך גם לשינוי איכותי, ויאפשר לו להגיע "לליגה הלאומית". ואכן – אפשטיין מיהר להציע 12 מיליוני לירות* עבור **בנק אלרן** – ואילו הרמן אלרן מיהר להסכים.

הוא הותיר בידיו את חברות ההשקעה שלו, **אלרן השקעות** **ואלגר השקעות**, ומכר את הבנק. להפתעת הכל, עמד אפשטיין בתנאי התשלום ללא כל קושי, **ובנק אלרן** הפך הברת-בת של **בנק פויכטוונגר**.

מאפיה ושמה "פיריון"

נגיד **בנק ישראל** דוד הורביץ לא היה מרוצה מהעסקה, וחשד במניעיה. אך עד שהספיק להתערב, כבר היה זה מאוחר מדי, ומכל מקום **בנק פויכטוונגר** לא ניצל בסופו של דבר, ולא חלף זמן רב עד שהתמוטט.

שני בניו של אנג'לו פויכטוונגר, ליאו ותיאודור, הם שהקימו את **בנק פויכטוונגר** בתל-אביב, בשנת 1936. לבני פויכטוונגר לא היה הון עצמי רב, והם לא ניסו את כוחם מלכתחילה בהשקעה המסוכנת-קצת בתעשיה. מתחילת דרכם הם התמחו בעסקי ניירות-הערך, ובפרט עסקו בניירות-ערך בינלאומיים. דרכם להתרחב היתה, רכישת בנקים קטנים שלא ידעו לעמוד בפיגעי הזמן. התקופה שבין אמצע שנות השלושים ובין אמצע מלחמת-העולם השניה היתה נוחה לכך, מפאת השפל הכלכלי ששרר אז בישוב היהודי בארץ-ישראל. כך למשל הם רכשו את **בנק ירושלים**, שנוסד על-ידי עסקני הישוב החרדי הישן, בינהם אביו של חבר-הכנסת ואיש העסקים של אגודת-ישראל, מנחם פורוש. בנק זה נקנה תחילה על-ידי בנקאים אחרים שמוצאם מגרמניה, ואחד מהם, הד"ר פרנץ וינקלר, היה שותף **בבנק פויכטוונגר**, וניהל את הסניף בירושלים שנקנה ממנו-עצמו. וינקלר היה אף הוא יליד מינכן, עירם של הפוייכטוונגרים. מאוחר יותר ניהל וינקלר חברה פינאנסית שייסדו בני פויכטוונגר בניו-יורק.

שנות הארבעים המוקדמות, עד שהתחיל להסתמן המפנה במלחמת-העולם השניה, לטובת בעלות-הברית, היו שנים קודרות ומאיימות לישוב היהודי בארץ-ישראל-פלסטינה. היתה עליית מחירים מהירה, שוק שחור של סחורות-צריכה, וקיפאון בבניה למגורים. כל המשאבים הופנו למאמץ המלחמתי – וסיכוייו לא נראו מזהירים. הגרמנים ובעלי-בריתם זכו בניצחון אחרי ניצחון,

* 3.7 מיליוני דולרים

והיהודים שנמלטו מגרמניה ומארצית אירופה האחרות לארץ-ישראל הרהרו בעוגמה בעתידם.

אחד ממנהלי **בנק פויכטוונגר** באותם הימים מספר: "...אני נזכר באותו לקוח, פליט מגרמניה, שעמד בחדר שלי בבנק וסקר את מפת המזרח-התיכון. זה היה בשנת 1941, והוא שקל את סיכוייו להקדים את רומל, שהתקדם אז במידבר המערבי."

בנק פויכטוונגר בא, אם כן, לעזרת היהודים היראים לעצמם ולכספם. הם העבירו את ההון לארצות רחוקות למען הלקוחות, שלמדו מניסיונם בגרמניה כי קל יותר להבריח את הנפש, מאשר את הכסף. "...שווייץ לא היתה אטרקטיבית אז..." נזכר אותו מנהל-לשעבר של הבנק, "...בעיקר ביקשו הלקוחות להעביר את כספם לג'מייקה, לאוסטרליה, לניו-זילנד או לקנדה, הארצות המרוחקות של גוש השטרלינג..."

כך התחילו עסקיו הטובים של **בנק פויכטוונגר**, שהיטיב לסחור בניירות-הערך הזרים. כאשר הולאמו כל ניירות-הערך הללו בשנת 1948, עם הקמת מדינת ישראל, התברר כי ב**בנק פויכטוונגר** הופקדו לא פחות ממחצית ניירות-הערך הזרים שהיו בארץ-ישראל.

ליאו פויכטוונגר לא אמר נואש אחרי ההלאמה. על אותה תקופה הוא כותב: "...מכיוון שמלכתחילה היה לבנק חוג לקוחות המעוניין בניירות-ערך, רכש הבנק לעצמו במהירות מקום נכבד בבורסה לניירות-ערך בתל-אביב." פויכטוונגר טוען לחלוציות בתחום חיפושי הנפט, כאשר הנפיק מניות של חברה לחיפושי נפט עוד לפני שהתגלה הנפט בחלץ. בהנפקה זו קשור גם המלונאי יקותיאל פדרמן, שהיה אחד הלקוחות החשובים של **בנק פויכטוונגר** בחיפה.

את הסניף בחיפה הקים תיאודור פויכטוונגר, האח הבכור שניהל את הבנק המשפחתי במינכן. תיאודור פויכטוונגר סבור היה שדווקא חיפה היא שתיהפך לבירה הכלכלית של ישראל.

חיפה היתה עיר מבצר של בעלי אחוזות תקיפים, שביקשו לשמור על עצמאותם, ולא נטו להיכנע לתל-אביביים הממולחים. שם היו **פלוגות הפועל** של אבא חושי ויוסף אלמוגי. שם שמרו על מיבצרם הלל דן ודוד הכהן **מסולל-בונה**. מנהלי סניף **אפ"ק** בחיפה העניקו אשראי בלי לשאול לדעתו של ד"ר הופיין בתל-אביב. לשם עברה תחנת הכוח החשמלית של רוטנברג, ושם היו התעשיינים פולאק איש **נשר** ומולר איש **אתא**. תיאודור פויכטוונגר נהג בדרכם. קשה לומר שהמוסד שניהל בחיפה היה סניף סתם של הבנק שמרכזו בתל-אביב. לתיאודור פויכטוונגר היתה אוטונומיה מוחלטת בתחום האשראי וההשקעות, עד ליום מותו בשנת 1956. מדיניותו היתה שונה מזו של אחיו הצעיר בתל-אביב. תיאודור פויכטוונגר, כמו בני רקנאטי וכמו הרמן אלרן, העדיף להתרכז בהשקעות בתעשיה ובבניה. הוא השקיע בין השאר בפיתוח

עיר הייקים נהריה, ובעין-שרה שמדרומה.

אחת מהשקעותיו הפחות-ידועות של תיאודור פויכטוונגר היתה מאפיה שנשאה את שמו, אחרי שרכש אותה מיהודים-גרמנים אחרים. בני פויכטוונגר בתל-אביב סירבו בתוקף להיכנס לעיסת הנחתומים הזאת, וכדי למנוע ריב-אחים, הסכים תיאודור למנוע מן המאפיה את שם המשפחה, וכינה אותה **פיריון**. המאפיה נסגרה לבסוף, אך החברה שהקים תיאודור פויכטוונגר כדי להחזיק במאפיה המשיכה להתקיים, ואף היתה בעלת רישיון להנפיק מניות בבורסה התל-אביבית. עשרות שנים חלפו, עד ששם אחד מנעריו של אייזנברג את עינו במאפיה הנטושה, והפך אותה לחברת אחזקה פינאנסית הרפתקנית למדי, שעוד ידובר בעלילותיה.

אחד הניסיונות היותר ידועים של ליאו פויכטוונגר לחזק את הבנק המשפחתי, היה המשא-ומתן שהוא ניהל עם **בנק איגוד**. בנק זה הוקם בתחילת שנות החמישים על-ידי האגודה הארץ ישראלית, **פי.סי** (שבראשה עמד המליונר-היהלומן סיר וילי כהן הבריטי) ועל-ידי **פי.אי.סי**, חברת השקעות יהודית-אמריקאית שלימים נבלעה בקבוצת **דיסקונט**. בשנת 1954 פרשו מבנק זה סיר וילי כהן וקבוצתו, כשהם מוכרים את חלקם ל**בנק לאומי לישראל**.

המגעים לא עלו יפה, ויש בין מנהלי **בנק פויכטוונגר** לשעבר הסבורים כי מי שהכשיל את ההסכם היה ארנסט יפת שהיה באותה עת ממנהלי **בנק איגוד**.

אחד ממנהלי **בנק פויכטוונגר** מספר: "...הוא דיבר איתנו בצורה קשה, ולא סמך עלינו כאשר הגיעה השעה לאייש תפקידים שונים בבנק המאוחד. אין ספק שבכך נקם בנו על יחסם המתנשא של בני משפחתו, הבנקאים שנשאו את שם משפחת פויכטוונגר..."

הבנק מחליף ידיים

מי שהיה מעורה במתרחש ב**בנק פויכטוונגר**, ידע, כמובן, שלביטחון המופגן לא היה על מה לסמוך. ליאו פויכטוונגר כבר איבד הרבה ממירצו, אחרי שמתו שני אחיו, תיאודור החיפאי, וזיגברט שהיה עד למותו היועץ המשפטי של הבנק. שני האחים מתו בזה אחר זה, בשנים 1956 ו-1957, ומעתה שוב לא היה החיפוש אחר שותפים עניין של נוחות, אלא שאלה של קיום. הבנק התחיל להסתבך במתן אשראי גדול, כאשר הולך ותופח סעיף "ההפרשה לחובות מסופקים" — ביטוי עדין להפסדים בגין לקוחות שאינם יכולים להחזיר הלוואות שנטלו מן הבנק.

אך ליאו פויכטוונגר עדיין לא נואש. הוא אמנם איבד כבר את יתרונו היחסי בפיקדונות מטבע-חוץ ובמסחר בניירות-ערך, אך הסכם הפיצויים האישיים מגרמניה זימן לו תחום הדש ומבטיח, שהבנקים הגדולים עדיין לא פלשו אליו. **בנק פיכטוונגר** היה מצוייד לכך מעט יותר מאשר הבנקאים הגרמניים

האחרים. ליאו פויכטוונגר ניצל את קשריו ואת ניסיונו מתקופת שנות השלושים בגרמניה, והוא אף חידש בנק שהיה לו רישיון תקף לגביו שם. יחד עם שני הבנקים היקיים האחרים, השתלט למעשה בנק פויכטוונגר על תחום הפיצויים האישיים מגרמניה.

אך הרווחה המסויימת היתה זמנית. הד״ר פויכטוונגר, שכעמיתיו היה בנקאי ישר, יעץ ללקוחותיו להפקיד את כספם בחשבונות מט״ח סגורים (חשבונות חיסכון במטבע מקומי, הנושאים תשואה ממשית עדיין לא היו קיימים אז). הלקוחות נהגו על-פי העצה ובעיות הנזילות של **בנק פויכטוונגר**, הלכו והתגברו.

כאשר נפטר הד״ר ליאו פויכטוונגר בשנת 1959, התחילה הידרדרותו הסופית של הבנק. בני פויכטוונגר הקפידו במשך כל השנים לשמור על ייחודו המשפחתי של הבנק, ובכך גזרו על הבנק לשבוק חיים אחרי מות מייסדיו. אותה הפרדה שבין ניהול ובין בעלות שהיתה סוד כוחם של בני רקנאטי, היתה זרה לרוחם של הבנקאים הייקיים. יושב-ראש מועצת המנהלים אחרי מותו של ליאו היה וולטר פויכטוונגר, בנו של האח זיגברט שנפטר בשנת 1957. הוא ניסה את כוחו בניהול הבנק, אך ללא הצלחה. הוא לא הצליח למצוא שפה משותפת עם השותפים האחרים, ולבסוף מכר את חלקו לעורכי-הדין אפלבאום וקוסוי, ופרש מן הבנק שנשא את שם משפחתו.

בבנק כבר היו כמה שותפים חדשים, ידועי-שם. ברשותו של יקותיאל פדרמן היו מחצית ממניות הבנק, אותן רכש ב-1959, כאשר מת ליאו פויכטוונגר. אהרון סחרוב, מנכ״ל חברת הביטוח **סהר** החזיק 12.5 אחוזים מהמניות, ואילו אפלבאום וקוסוי התחלקו מחצית במחצית ברבע ממניות הבנק.

או אז נכנס לתמונה יוסף אפשטיין, האיש שהביא על הבנק את אובדנו.

אפשטיין יצג קבוצת משקיעים מדרום-אפריקה, ובראשם מיליונר ידוע מבני משפחתו שלו.

תחילה היה אפשטיין לקוח של **בנק פויכטוונגר**, מהגדולים שבהם. הוא עסק בבנייה ובעסקי דלא-ניידי. קודם שנכנס לשותפות בבנק עצמו, הוא רכש שליש ממניות חברת ההשקעות של הבנק, שעסקה בתיווך-שטרות ובמסחר במניות.

גם לאפשטיין היתה זו שעה קשה. המיתון פגע בעסקי הבנייה שלו, והמשקיעים הדרום-אפריקאים שהוא יצג היו זהירים מאוד. לא רק שהם לא נטו להוסיף ולהשקיע בישראל, אלא אף משכו את ידיהם מן ההשקעות שכבר היו להם בארץ. גם המשבר הפוליטי עשה את שלו: דוד בן-גוריון, ראש הממשלה, התפטר בעיקבות פרשת לבון, והמדיניות הכלכלית של הממשלה לא היתה ברורה ביותר.

על אפשטיין היה, אם-כך, להשיג את הכסף הנחוץ להצלת הבנק בכוחות עצמו. הוא ההל ללוות מזומנים בריבית קצוצה מכל מקור אפשרי, ונטל גם

כסף באשראי דולרי מ**בנק יעסור**, שהוקם על-ידי משקיעים דרום-אמריקאיים, ונרכש בתחילת שנות השמונים על-ידי **קבוצת אייזנברג**. לבסוף היה בידי אפשטיין די כסף והוא רכש את מניות השליטה ב**בנק פויכטוונגר**, מתוך תיקווה שבמועד נוח יותר יוכל למכור חלק מן המניות לשותפיו הדרום-אפריקאיים.

אך בכל זה לא היה כדי להועיל לאפשטיין. הוא עצמו היה זקוק למזומנים, שכן חובותיו תפחו והלכו מאז קניית מניות השליטה בבנק. המיתון שהלך והחריף העיק עליו. גם עמדתו של נגיד **בנק ישראל**, דוד הורביץ, לא היתה אוהדת כמו עמדתו של משרד האוצר. הוא איים בקנסות כבדים על האשראי החריג שהוענק ללקוחות הגדולים של הבנק.

ואז רכש אפשטיין את **בנק אלרן**, מעשה שכבר דובר בו. הורביץ, ששלח את פקידיו לחקור את המתרחש ב**בנק פויכטוונגר** וב**בנק אלרן** המסונף לו, גילה שאפשטיין גילגל לחיקו של **בנק אלרן** כמה עסקים כושלים שהיו ברשות **בנק פויכטוונגר**, ומאידך, הילווה **בנק אלרן** ל**בנק פויכטווגר** סכומי כסף גדולים, כאשר הערבות להלוואות היתה מבוססת על שיעבוד איגרות-חוב של מפקידים תמימים. תוך זמן קצר ניגרמו ל**בנק אלרן**, שהיה בנק ריווחי בשעה שנמכר, הפסדים כבדים של 30 מיליוני לירות. הפסד זה היה ללא תקדים בהיקפו אפילו באותם ימים, שידעו התמוטטויות רבות של מיפעלים.

הורביץ לא היסס עוד. הוא העביר לרשות **בנק ישראל** מה שנותר משני הבנקים היקיים הגאים, ואחר-כך נפטר מהם, כשהוא מחלק את השלל בין **בנק לאומי**, **בנק הפועלים** ו**בנק הספנות**. בנק אחרון זה היה בנק ממשלתי, שהוקם כדי להסוות את חלוקת כספי הפיצויים בארץ לקונצרנים הגדולים. בראש הבנק עמך הד״ר ליאו ברגמן, מי שהיה מנהל הכנסות המדינה, וחבר במועצת המנהלים של **בנק פויכטוונגר** במינכן. לימים נקנה בנק זה על-ידי **קבוצת אייזנברג**, ומניותיו חוללו פלאים בבורסה.

עלילותיו של אפשטיין לא הסתיימו. עברו רק כמה שנים, והוא עלה שוב לכותרות, בעיקבות הפריצה לכספות של **בנק ברקליס-דיסקונט**. אפשטיין, החליט לנצל את ידיעותיו בתחום איגרות-החוב (הגנובות) בדרך שאינה עולה בקנה אחד עם החוק, והושלך לכלא.

מאבק משפחתי בצמרת

הבנק היהודי-גרמני הראשון שסיים את דרכו היה **בנק יפת**. השותף העיקרי בבנק, יעקב יפת, נפטר בשנת 1939. שותפו הבכיר, הד״ר אלפרד פויכטוונגר, נטל לידיו את הבנק, וראשון מעשיו היה להעביר את הבנק מירושלים לתל-אביב, אל קירבת שני הבנקים היקיים האחרים, בשדרות רוטשליד.

המשבר שפקד את **בנק יפת** קשור קשר אמיץ בבנו של יעקב יפת, הוא ארנסט יפת. הוא היה נער בן 12 כשהגיעה המשפחה לירושלים, ב-1933. כבר אז התחילו להתגלות אותות אופיו של האיש שהוגדר על-ידי פנחס ספיר עשרות שנים מאוחר יותר כ"עקשן וחצוף." ארנסט יפת נשלח ללמוד בגימנסיה רחביה, בית האולפנא של בני העשירים של ירושלים. הוא לא סיים את לימודיו, ואך בקושי החזיק מעמד עד לכיתה השביעית. לאביו, הבנקאי חמור הסבר, הסביר הנער כי "...הלימודים הם ביזבוז זמן." הוא נכנס לעבודה בבנק של אביו כשוליה, אך שנה לאחר מכן נפטר האב, והאהבה לא שררה בין אלפרד פויכטוונגר שניהל מעתה את הבנק, ובין אחיינו הצעיר.

בתקופת מלחמת-העולם השניה התגייס ארנסט יפת לצבא הבריטי. לא פחות מחמש שנים שירת הנער נמוך-הקומה ויפה-התואר בצבא, והוא הגיע לדרגת סמל בחיל המודדים. בשנת 1946 הוא השתחרר משירותו חזר לתל-אביב, וכאודיסאוס הצעיר ביקש את חלקו במלוכה.

אך אלפרד פויכטוונגר לא העלה על דעתו לוותר. הוא היה עקשן לא פחות מאחיינו, ולא רצה להפקיד את ניהול הבנק בידי הבחור בן ה-25. יפת נכנס, אם כן, לעבודה בסניף הבנק שבירושלים, ומאוחר יותר הפך מנהל סניף הבנק שבחיפה.

בכל אותה העת, ביקש השותף השלישי בבנק, רוברט לוי, לפשר בין שני קרובי המשפחה. אך כאשר נפטר לוי, היתה הזירה מוכנה לקרב האיתנים הבלתי-נמנע.

קשה לדעת מי ניצח בקרב הזה. קרוב לוודאי ששני הצדדים הפסידו. אך ההבדל בין השניים היה שאלפרד פויכטוונגר היה כבר בסוף דרכו – ואילו ארנסט יפת היה בתחילתה.

המאבק בא לידי ביטויו הסופי בפרשת ניסיון המיזוג עם **בנק איגוד**. בשנת 1951 ביקש אלפרד פויכטוונגר למזג את **בנק יפת** עם **בנק איגוד**, והמשא והמתן עלה יפה, לשביעות רצונו של פויכטוונגר.

ארנסט יפת ידע יפה שללא הסכמתה של אמו לא תצא העסקה לפועל, וזאת בזכות חלקה במניות **בנק יפת**. ארנסט שיכנע את אמו שלא להסכים, והיא נכנעה לבנה. אלפרד פויכטוונגר זעם וזעף. הוא אף הרחיק-לכת עד-כדי-כך שטען שארנסט יפת לעולם לא יצלח לעסקי הבנקאות.

פויכטוונגר החליט לגמול ליפת הצעיר באותה מטבע. מכיוון שבידו היה הכוח למנות ולפטר ב**בנק יפת**, הוא פיטר את יפת. אלא שארנסט "החצוף והעיקש" לא נכנע. הוא הגיש תביעה משפטית נגד פויכטוונגר ותבע פיצויים כבדים בגין פיטוריו. להרמן אלרן אמר אלפרד פויכטוונגר: "...פיטרתי את ארנסט משום שהוא ספקולנט כמו אביו, והוא דבר שאינו נסבל בעסקים כמו אלה שאני מנהל".

כעבור שנתיים מכרה אמו של ארנסט יפת את חלקה בבנק לאלפרד פויכטוונגר. אולם העובדה שלבנק היה עתה שליט יחיד לא הועילה לו לזמן רב. בשנת 1957 מכר אלפרד פויכטוונגר את הבנק שלו למשקיעים זרים מדרום-אפריקה. אחד מאלו היה סם דובינר, שנודע כמלך היו-יו הקנדי. דובינר היה אחד מאותם אנשי עסקים יהודיים שפנחס ספיר ניסה לקרב, ואילו אלפרד פויכטוונגר עצמו, שבע מרורים ואכזבות, עקר מישראל לגן-העדן לבנקאים אשר בשווייץ.

גורלו של **בנק יפת** לא שפר תחת ידם של דובינר ושותפיו. דובינר היה מעין חלוץ בישראל בכל מה שכרוך בתעשיית הפלסטיק, וכן גם ביצור קרטון לאריזה, וכדרכם של רבים מהחלוצים מעשני-הסיגרים, חביביו של ספיר, פשט גם הוא את הרגל, ו**בנק יפת** עבר לרשותו של **בנק הפועלים**. לצורך כך קיבל הבנק ההסתדרותי סיוע ממשלתי נדיב. **בנק יפת** אוחד עם סניפי **אקסצ'יינג בנק אוף שיקגו** וכונה לאחר מכן **בנק אמריקאי-ישראלי**.

ארנסט יפת לא הצליח לממש את חזונו הבנקאי בבנק של משפחתו. הוא עשה זאת במידה רבה של הצלחה ב**בנק לאומי**.

אחרי שפוטר יפת על-ידי פויכטוונגר, הוא מצא לו עבודה ב**בנק איגוד** דווקא, אותו בנק שהוא התנגד למיזוגו ב**בנק יפת**. הוא התקבל לעבודה בשנת 1952, על-פי הזמנת סיר וילי כהן עצמו, אחד מבעלי הבנק. ארנסט התקבל לעבודה כמנהל הסניף של **בנק איגוד** בחיפה, וכעוזרו של סיר וילי.

שם, ב**בנק איגוד**, הוכיח ארנסט יפת את כוחו כבנקאי. מסלול התקדמותו היה מהיר, ועד מהרה הגיע למעלת מנכ״ל משותף.

בשנת 1961 רכש **בנק לאומי** את **בנק איגוד**, וד״ר ישעיהו פורדר, שעמד בראש **בנק לאומי**, הציע לארנסט יפת הצעיר יחסית – הוא היה אז בן 40 שנה – להצטרף למועצת המנהלים של **בנק לאומי**. בשנת 1963 כבר היה יפת מישנה-למנכ״ל, שנתיים חלפו והוא היה למנכ״ל משותף, אחד משלושה.

בחודש מאי 1970 הגיע כבר יפת לפיסגה. הוא היה למנהל הכללי היחיד של **בל״ל**, ולא חלף זמן רב עד שהפך גם ליו״ר מועצת המנהלים של הבנק. רק בתחילת שנות השמונים התחיל יפת להסיר מעליו חלק מן התפקידים הרבים-מספור שנשא בבנק.

יפת, שבגרותו אינה מביישת את נערותו, נותר אותו איש ״חצוף ועיקש״ כמו שהגדירו ספיר. במשך שנים רבות מאוד היו מנהלי הסניפים של **בל״ל** ומנהלים בכירים אחרים עדים חיים לתוקפנותו. בכינוסים של הצמרת, היה יפת נוהג לפתוח את הישיבות בכמה דקות של נאום המרצה, אשר במיסגרתו נקראו הכפופים ליפת להסתער על ״השוק״ כמו ״נמרים רעבים״, להיאבק בציפורניהם על כל לקוח גדול, ולדעת כיצד להתחרות בבנקים האחרים שהם לא פחות מאשר ״אויבים בנפש.״

במשך תקופת-מה היה **בנק דיסקונט** של בני רקנאטי, בן-תחרותו העיקרי של **בנק לאומי**. ארנסט יפת הוכיח ליוצאי חלציו הממולחים של הבנקאי איש סאלוניקי שיש לפחות יקה אחד שלמד את חוקי המישחק במדינת ישראל ומיטיב להשתמש בהם. אלא שלפתע התברר לו, ליפת, שהסכנה מגיחה מכיוון שהוא לא יכול היה לחזות.

ליפת קם מתחרה

בשנת 1970, היא השנה שבה מונה בן-הבנקאים מגרמניה לעמוד בראש המוסד הפינאנסי הגדול שבמדינה, התמנה יעקב לווינסון לתפקיד מקביל **בבנק הפועלים**.

רק שנתיים קודם לכן התחילה הקריירה הבנקאית של איש צעיר זה. הוא הועמד בראש מועצת המנהלים של **בנק הפועלים** בהיותו בן 36 בלבד. לזכותו לא עמדו עשרות שנים של מסורת בנקאית, אך הוא הפך את החיסרון ליתרון. השמרנות שאיפיינה את בני רקנאטי ואת בנו של יעקב יפת היתה ממנו והלאה. בעקשנות חסרת מעצורים, הוא הדהיר קדימה את הבנק שלרשותו, נוגס בכל פה בחלקתם הגדולה של מתחריו ובולע את חלקותיהם הקטנות של דגי-הרקק. התהליך שלווינסון התחיל בו הסתיים תריסר שנים מאוחר יותר, כאשר, בתחילת שנות השמונים, הפך **בנק הפועלים** לתאומו בצמרת של **בל"ל**.

לווינסון איננו איש עשיר, כגיבוריו האחרים של הספר הזה. שלא כמו רובם המכריע, הוא לא נולד כבכן למשפחה עשירה. רווקה משום כך מהווים הצלחתו שלו והצלחת הבנק שבראשו עמד אתגר מאיים לאדירי-ההון הללו. לווינסון נטל את כלי המלאכה של הבנקאים הללו – ניצול תועלתני של עוצמה פוליטית, תחרותיות נוקשה ושאיפה לרווח ולהתפשטות בכל מחיר – והפך בנק בינוני בגודלו, רדום ושבע למוסד הפינאנסי היעיל ביותר, והריווחי ביותר בישראל.

אביו היה גרשון לווינסון, מי שהיה גיזבר ההסתדרות. הייחוס המשפחתי אינו מהווה חיסרון בחברה שבה היכרות אישית עם ראשי השלטון והמקורבים אליהם היא מפתח חשוב להצלחה. אל הנהלת **בנק הפועלים** הגיע לווינסון מן המחלקה הכלכלית של **חברת העובדים**. באותה שנה, 1968, היה סך-כל הנכסים של **בנק הפועלים** 1.9 מיליארדי לירות. בערך באותה שנה היה כלל הנכסים של **בנק דיסקונט** 2.7 מיליארד לירות, ואילו סך הנכסים של **בנק לאומי** היה 3.4 מיליארדים. כזה, בערך, היה גם היחס שבין מאזני הבנקים ובין שיעורי הרווחים שלהם.

באותה שנה גם התחיל "הבום" הכלכלי . האדיר שאחרי מלחמת ששת-הימים. לפתע נדמה היה שישראל איננה רק מעצמה צבאית, אלא שהיא עומדת

להיות גם מעצמה כלכלית של ממש. התקוות הרקיעו שחקים, הכספים זרמו כמים, וענפי הבניה והתעשיה התעוררו מתרדמת המיתון. ככרישים גדולים הסתערו אז הבנקים, כדי לנגוס את חלקם בטרף הרב. זו היתה תחילתו האמיתית של התהליך שבסופו הפכו שלושת הבנקים הגדולים לשליטיה האמיתיים — והבלעדיים כמעט — של הכלכלה הישראלית כולה, ולמעצמות בפני עצמן גם בקנה מידה בינלאומי.

כאשר קיבל עליו לווינסון את התפקיד, הוא העמיד כתנאי לכך את העברת **קרן ההשקעות** של **חברת העובדים** לרשות **בנק הפועלים**. מיד אחרי כניסתו קיבל הבנק לידיו את חברת **גמול**, שברשותה היו מיליארדי הלירות של קרנות הגמל ההסתדרותיות. כאשר לרשותו עתודות הון שכאלה, יכול היה לגשת לביצוע תוכניתו, שאותה לא הסתיר. אשר ידלין שהיה באותה תקופה מזכיר **חברת העובדים** ההסתדרותית, מעיד כי לוינסון אמר לו במפורש כי מטרתו היא "לרדוף ולהשיג" את **בנק לאומי**, בתוך עשר שנים.

לווינסון לא נרתע מפני זכויות העבר של אנשים, מעמדם או כבודם. בשלב הראשון הוא הבטיח את בסיס הכוח שלו — ואילץ את כל המפעלים ההסתדרותיים החשובים לעבוד עם **בנק הפועלים**. ממצב שבו היו רק 40% מהעסקות ההסתדרותיות מבוצעות דרך בנק זה, הביא לווינסון למצב שבו 90% ואף יותר מהעסקות הפינאנסיות של ההסתדרות התבצעו דרך **בנק הפועלים**. בדרך למטרה זו הוא נאבק נגד אנשים אדירי-עוצמה כמו איתן אבניאון שעמד בראש חברת הביטוח הענקית **הסנה**, כמו האלוף במילואים מאיר עמית שעמד בראש הקונצרן התעשייתי הגדול ביותר במדינה, **כור**, כמו צבי רכטר שעמד בראש חברת בנייה שהיא מהגדולות בעולם, **סולל-בונה**, כמו אברהם עופר שעמד בראש חברת **שיכון עובדים**, כמו אשר ידלין שעמד בראש **קופת החולים** וכמו יהושע רבינוביץ שהיה שר האוצר של מדינת ישראל. בכל אותה העת נהנה לווינסון מידידותו של שליט הכלכלה הישראלית, פנחס ספיר, שהבטיח לו את מידת התמיכה הפוליטית שהוא נזקק לה.

בהנהלתו של לווינסון נכנס **בנק הפועלים** למערכה על רכישתם של המוסדות הבנקאיים הקטנים, שבזה אחר-זה איבדו את עצמאותם לטובת הגדולים. הוא פיתח את רשת הסניפים של **בנק הפועלים** בחו"ל, ולא היסס להתגרות גם בחברות הביטוח כאשר הנהיג ביטוח-חיים למבוטחי קופות הגמל **בבנק הפועלים**.

אחד ממכשירי העוצמה שלווינסון ידע כיצד להפעילם לתועלתו ולתועלת הבנק שלו, הוא העיתונות. לווינסון ידוע כמי שמתרחק מזרקורי הפירסומת של העיתונות, ואינו נוטה לגלות פרטים על מחשבותיו ועל חייו. אך הוא ידוע מאוד ככזה. אין עוד בנקאי אחד בישראל שנכתבו עליו בעיתונות מילים רבות כל-כך, כמו על לווינסון.

אשר ידלין, אשר הקדיש ליחסיו עם יעקב לווינסון פרק שלם בסיפרו על פרשת הסתבכותו, מספר כי לווינסון אמר לו פעם: "...השלטון הוא פונקציה של אינפורמציה. למי שיש יותר אינפורמציה, כולם בידיו. איש לא יוכל לפגוע בו..."* ועוד מספר ידלין כי באחד מביקוריו בבנק הראה לו לווינסון קלסרים גדושים בקטעי עיתונות שבהם ריכז מידע. המידע שריכז לווינסון, טוען ידלין, לא היה כלכלי דווקא. "...הוא התעניין באנשים, במעשיהם ובמחדליהם, מה כתוב עליהם ומה נאמר בפגישה זו או אחרת על איש זה או אחר..."

בחוגי העיתונאים הכלכליים יודעים לספר, שבתקופה שבה עמד לווינסון בראש **בנק הפועלים**, אי-אפשר היה לפרסם בעיתונים ידיעה המתייחסת ל**בנק הפועלים**, בלי שלווינסון ידע על כך. על פי הטענה, היה לו לפחות עיתונאי אחד בכל אחת מהמערכות, שנהג לטלפן אליו כל אימת שהיתה אמורה להתפרסם ידיעה או כתבה העלולה להזיק ל**בנק הפועלים**. לווינסון עצמו היה ממהר לטלפן אל עורכי העיתונים, ומשכנע אותם בתוקף רב רב – רב מאוד – לגנוז את הידיעות הללו.

את הפרק בסיפרו על לווינסון, מסיים ידלין במילים הבאות: "...כל מי שמסוגל היה לבלום אותו – ירד מן הבמה. אברהם עופר כרע נפל. יהושע רבינוביץ (שנהג לומר למקורביו: 'היזהרו – אל תתנו לו. עיצרו בעדו') הלך לעולמו. מאיר עמית ודוד גולמב עזבו את המפלגה (הלכו ל**ד"ש**, ובינתיים חזרו למפלגה. המחברים). צבי רכטר פרש מ**סולל־בונה**. ואנוכי – כאן (בכלא)..."

לווינסון הוא איש דק גיזרה, מקריח, בעל שפה תחתונה משורבבת קצת, וקול צונן וסמכותי. הוא לובש חליפות שמרניות כמנהג הבנקאים, אך רבים מגינוניהם רחוקים ממנו. הוא אינו עורך סעודות-עבודה במיסעדות פאר, ואינו נוטה להשתתף בארועים חברתיים כמנהג המעמד.

זהו הבנקאי שגבר על בני רקנאטי ועל ארנסט יפת. בשנת 1981, היא השנה שבה התפטר לווינסון מתפקידו כיו"ר הנהלת הבנק, היו בשליטתו הבנקים הבאים: **בנק אמריקאי-ישראלי, בנק אוצר החייל, בנק תל־אביב למשכנתאות, בנק יהב לעובדי המדינה, בנק מסד, בנק אמפל, בנק לחרושת, בנק משכן, בנק בניין, בנק מימון ומשכנתאות בנק עין־חי**, החברה האמריקאית-ישראלית **אמפל**, וחברת **גמול** להשקעות. השבועון האמריקאי ביזנסוויק פירסם באותה שנה כי **בנק הפועלים** הוא התברה הלא-אמריקאית ה-79 בגודלה בעולם. כמו **בנק**

* דבריו אלה של לווינסון מזכירים מאוד את אימרתו של פראנסיס בייקון, נביאו של הקפיטליזם המדעי, שטען כי "מידע הוא כוח" – Knowledge is Power. בייקון ערך את האנציקלופדיה המדעית הראשונה, לא כדי להבין את הטבע, אלא כדי להיטיב לנצלו לתועלת האדם, על-ידי ההשקעה הקטנה ביותר. לווינסון קפוץ השפתיים מזכיר גם את הבנקאים הגדולים מתקופת הקפיטליזם הפרוע של המאה ה-19. הסגפנות והפוריטניזם התוקפני הוכחו כבר אז כתכונה מצויינת לאנשי עסקים.

לאומי, נמצא גם **בנק הפועלים** ברשימת 100 הבנקים הגדולים בעולם. מבחינת גודל המאזן, מפגר **בנק הפועלים** אחרי **הבנק הלאומי**, אך הוא עולה עליו מבחינת הרווחים, ומבחינת קצב הגידול וההתרחבות.

בשנת 1983 פרש לווינסון **מבנק הפועלים**. באותה תקופה, בערך, התחיל כבר ארנסט יפת להסיר מעצמו חלק מתפקידיו **בבנק לאומי**.

אינפלציה? לא נורא

עיתונאי שערך ראיון עם ארנסט יפת מתאר אותו כך: "...ארנסט יפת הוא איש סולידי. מדבר – בקצרה. שותק – באריכות. עובד – נון-סטופ. ימיו גדושים בנקאות. שעות לילה ארוכות הוא מקדיש לסיפרות: סקירות כלכליות, עיונים מעמיקים בענייני משק, חברה וכספים ואף לסיפרות יפה נמצאת לו השעה. הוא לבוש לפי מיטב המסורת של הבנקאות האירופית. הכל מדוד עליו בדייקנות למופת. אין צרימות. אין חריגים..."*

אותו ראיון נערך בתחילת שנת 1973, כאשר התחיל התהליך ההדרגתי שהוביל לאינפלציה דרום-אמריקאית חמש שנים אחר-כך. ארנסט יפת סרב לגנות את האינפלציה:

"...אסור לנו להגזים בפחד שאנו מטילים על עצמנו בדיבור על מוראות האינפלציה. יש סברה, שמידה מסויימת של אינפלציה זה אפילו דבר בריא. שנית, זה דבר די טבעי שבמשק כמו שלנו, עם המשימות הלאומיות הראשונות במעלה שיש למדינה שלנו, תהיה אינפלציה. בשנה שעברה היתה לנו אינפלציה של 13%, ובארצות אירופה הבריאות יחסית יש אינפלציה של שישה-שמונה אחוזים בשנה ויותר, ואפילו עשרה אחוזים בשנה. זה לא דבר אידיאלי. לא הייתי מציע לעצמנו לחגוג בכל פעם שהאינפלציה מתגברת אבל זה לא צריך לגרום לביטויים בנוסח כזה, שאצלנו משהו לקוי באופן מהותי, או שהכלכלה והמשק שלנו מעורערים. זה מאוד רחוק מזה ובלתי-צודק לטעון כך..."

הבנקאים מסוגו של ארנסט יפת מעולם לא ראו באינפלציה שד נורא כל-כך. תופעה כלכלית זו, שמהווה מס על השכר, מהווה גם תוספת לרווחים ורווחים הם עניינו של הבנקאי. אך ארנסט יפת אינו סבור שיש בישראל תופעות "רבות מדי" של "התעשרות קלה", כניסוחו של העיתונאי השואל. יש תופעות כאלה, הוא משיב: "...כך היה בכל ארץ של מייסדים, ואנחנו ארץ של מייסדים, גם עתה. ישנן תופעות של אנשים שינסו (להתעשר, המחברים) וייכשלו. וישנם אנשים שמתעשרים מהר. אבל מדובר במעטים יחסית. הם יוצאי-דופן ולא

* **מעריב** 12.2.1973

הכלל. מה שהיה בארצות-הברית בסוף המאה שעברה ובארצות האירופאיות אחרי המהפכה התעשייתית – אין תופעות כאלה כאן. חלק מן האנשים שהתעשרו, תרמו גם משהו למען המשק והמדינה. היה להם חזון...."

המתעשרים, טוען אם כך ארנסט יפת בכושר הבחנה יוצא-מן-הכלל, הם יוצאי-דופן ולא הכלל! אך יש נקודת זכות גם להם: הם תרמו משהו למדינה. הפטריוטיזם אינו מפלטם של הנבלים בלבד. גם של המתעשרים בקלות.

ארנסט יפת אינו נמנה על המתעשרים בקלות. הוא נאלץ להסתפק במשכורת שמשולמת לו **בבנק לאומי** – מלבד חסכונותיו העצומים והרכוש הגדול שירש מאבותיו הבנקאים. מידיעה שהתפרסמה בקיץ של שנת 1980 מתברר כי שכרם של יו"ר הנהלת **בנק לאומי** ושל חמשת המנהלים הבכירים בשנת 1980 הגיע ל- 5.2 מיליוני שקלים.* שכר זה כלל גם הוצאות נילוות והוצאות סוציאליות, והפרשות לפיצויי-פיטורין.

שכר זה, המשולם לארנסט יפת בתחילת כל שנה ומראש (וכך גם ניצל מפגעי האינפלציה) מהווה כמובן, רק חלק מהכנסותיו. כל הוצאותיו, ובכלל זה מכונית שמותקן בה טלפון אלחוטי, משולמות על-ידי הבנק, ועוד הוא מקבל גם מניות של הבנק כמין השלמה לשכר. מידיעה בעיתון שהתפרסמה בסוף שנת 1981 מתברר כי מר ארנסט החזיק אז ברשותו לא פחות מ-93 אלף מניות של **בנק לאומי**, שערכן הגיע לסכום עתק. שנה אחת קודם לכן היה מיספר המניות שהיו ברשות מר ארנסט יפת רק 65.5 אלף.

ארנסט יפת היה נשוי במשך שנים ארוכות לאלה גלעד. השניים נישאו בשנת 1948, ונולדו להם שני בנים ושלוש בנות. במשך שנים רבות היתה אלה יפת אם מסורה לילדיה, ולא פחות מזה היתה אשה מסורה לבעלה. בראיון עיתונאי היא אמרה פעם: "...אצלי ארנסט מקום ראשון, הילדים מקום שני, הלימודים מקום שלישי, הבית מקום רביעי..." ענייני הבית כללו גם עבודות-יד מסוגים שונים, ועל-כך אומרת בראיון הגברת יפת: "...להחליף גומי בתחתונים זה משעמם, אך כשאת יודעת שעם תום המלאכה ממתינה לך פיסת בד זהובה לריקמה, ממהרות ידיך לסיים ולרצות את חוטי הריקמה..."

אלה שכל זה נגמר, כנראה, כאשר פרחו הילדים מן הקן המשפחתי, ושוב לא נמצאו לאלה יפת מלאכות-בית. ארנסט יפת ואשתו התגרשו בתהליך שכמעט שלא נדבק בו אבק שערוריה, כדרך שעושים בנקאים מהוגנים.

לעומת זאת הסתבך הבנק עצמו בשערורייה לא נעימה בסופה של שנת 1982, **ובנק לאומי** היה לבנק הראשון בישראל שהואשם כחוק והועמד למשפט

* 1.47 מיליוני דולרים

בחשד כי עבר על החוק האוסר על השפעה בתרמית על שערי ניירות-הערך בבורסה של תל-אביב.

כתב האישום הוגש בתחילתה של שנת 1983, נגד מנהל קרנות הגמל של הבנק ונגד הבנק עצמו. בכתב התביעה נאמר כי מנהל הקרנות סיפק לבורסה לניירות-ערך ביקושים לאיגרת-חוב מתוך ידיעה כי אי-אפשר יהיה לספק את הביקושים האלה, ובדרך זו יעלו שעריה של איגרת-החוב.

תם ולא נשלם הפרק על הבנקאים. לא נשלם, שבו עוד ידובר במיליארדר המיסתורי שאול-נחמיה אייזנברג השולט **בבנק הספנות** ו**בבנק יעסור**, הברון דה-רוטשילד בעליו של **בנק כללי**, קבוצת ההשקעות **דנות** השולטת **בבנק הבינלאומי הראשון**, ולא ״שכח גם הגדול שבעבריינים הפינאנסיים של מדינת ישראל, יהושע בן-ציון שניהל את **בנק ארץ-ישראל בריטניה**. לא יישכחו גם עובד בן-עמי, האחים לבית מאיר, יקותיאל פדרמן, בני סחרוב ובני טייבר, שבתקופה זו או אחרת היו בעלים של בנק משלהם.

פרק שני

הפטריוטיזם הוא מיפלט מס

הם מכירים היטב את המילים הרמות ביותר. רק מילים כאלה יוצאות את גרונם. איש אינו אוהב את ארצו יותר מהם, ואיש אינו שונא יותר את אויביה. כל מעשיהם – לתיפארת העם והאומה. הרגשות הלאומיים הנאצלים שלהם נשכחים קצת כשהם צריכים להחזיר חוב, לשלם שומות, או סתם לשמור חוק. אז הפטריוטיזם שלהם הוא מיפלט-מס, ובמיקרה הגרוע יותר, מחלץ אותם הפטריוטיזם מתא הכלא.

ה-28 ביוני של שנת 1981 היה יום חם למדי, ואפילו החברים המכובדים של בורסת היהלומים ברמת-גן הסירו את מקטורניהם ואת עניבותיהם, בשעה שנכנסו אל אולם הכינוסים שבבניין הבורסה. משה שניצר, נשיא בורסת היהלומים, כסוף-שיער ובעל חזות מכובדת גם בחולצה הלבנה ופתוחת הצווארון שלבש באותו ערב, הזמין את הנואם.

איש כבד-גוף, לבוש מכנסיים בהירים ומקטורן-ספארי כחול-כהה, רב-כפתורים ורב-כיסים קם ועמד על רגליו. הוא היה בל 68 שנים, אך בשערו הדליל כמעט שלא זרקה שיבה, והשפם הקצוץ שקישט את שפתו העליונה הוסיף לפנים העגולים והדשנים מימד של נעורים ניצחיים.

היהלומנים התכנסו ובאו לאסיפת בחירות של **הליכוד**. יומיים אחר כך עמדו להיערך הבחירות לכנסת העשירית. האיש שדיבר לפניהם היה יעקב מרירור, מי שהיה מועמד – לפחות מטעם עצמו – למלא תפקיד בכיר מאוד בממשלה שיקים הליכוד. רבים מאוד הזכירו אותו באותה תקופה כיורש רציני למנחם בגין, בתפקיד ראש הממשלה.

הנאום שנשא יעקב מרידור לפני היהלומנים היה מוזר. הוא דיווח להם על המצאה חדשה וגאונית שאותה מפתחת קבוצת מדענים העובדת בשרותו. מרידור לא הירבה לספר על ההמצאה עצמה. הוא היה מוכן לומר רק שמדובר בתנור הפועל מכוחם של תהליכים כימיים. המדענים שלו, טען מרידור, הם בעלי מוניטין וחלק מהם גם עסק בתחום הגרעין במיסגרת פיתוח אנרגיה גרעינית לצוללות. המדען הראשי של הפרוייקט, אמר מרידור, הוא אדם דתי אשר שאב

את רעיונות הפיתוח שלו ממישנה בתלמוד בסוגיה הנוגעת להבאת העומר. אחד ממוצרי-הלוואי של הפיתוח יהיה מסנן שבעזרתו "...אפשר יהיה לנקות את האטמוספירה מכל זיהום כימי." מרידור הבטיח שבתוך שישה חודשים יתחיל תהליך היצור הניסויי של המיתקן, ובשלב הראשון אפשר יהיה לייצר באמצעותו אנרגיה בעוצמה של חמישה מגאוואט.

הרבה יותר מאשר על המיתקן עצמו, היה מרידור מוכן לדבר על השלכותיו הפוליטיות והכלכליות. "...אם זה עובד יתכן שלא נצטרך פחם, ואני אחד מאלה המבקשים להוביל את הפחם לארץ", הוא אמר, והוסיף: "...ההמצאה תמנע ממנהיגים כמו ראש ממשלת בריטניה מרגרט תאצ׳ר לבקר בסעודיה כדי לנשק את סנדלי נסיכי הנפט הערביים שם."

אך מרידור היה זהיר. הוא טען שמוטב שלא למסור פרטים רבים מדי על המיתקן המהפכני שלו בגלל סכנתם של גורמי הנפט. בפתח דבריו, הוא אף התפעל מסידורי הביטחון הנקוטים בבורסת היהלומים, "...הלוואי ויכולתי להגן כך על סודיות ההמצאה שלנו", הוא אמר.

בכל אותה העת ישב משה שניצר לצידו של מרידור, כשהוא בוהה לפנים, אל הקהל, ופניו חיוורות כסיד.

היהלומנים היו מופתעים, ובחלקם היו קצת משועשעים. הם שמעו על ההמצאה של מרידור. הוא דיבר עליה ברמז כבר יומיים קודם לכן, בליל שבת. אך איש מהם לא חשב, מלכתחילה, שיש כאן יותר מאשר "גימיק" של בחירות. והנה עתה מתברר להם שמרידור אכן מתייחס ברצינות רבה להמצאה שלו, ותולה בה תיקוות פוליטיות מרחיקות-לכת.

אילו הכירו היהלומנים הללו היטב את תולדות חייו של האיש שעמד לפניהם, אולי היו מופתעים פחות, ואולי גם משועשעים פחות לנוכח המחזה שהיו עדים לו.

הוא נולד למשפחת ויניארסקי בפולין ב-**29.9.1913**, תאריך שחשיבותו עוד תתברר. משפחת ויניארסקי היתה משפחת סוחרים קטנים, שדאגה להקנות לצאצאיה חינוך דתי כהילכתו. יעקב ויניארסקי למד בחדר, אחר-כך בבית ספר עממי של תנועת המזרחי, ולבסוף בגימנסיה העברית של העיירה הפולנית וולוצלבק. מרידור טוען כי בהיותו בן שש-עשרה, נודע לו על המרד הערבי הראשון בארץ-ישראל, שהיה בשנת 1929. הידיעה הזאת היא שהניעה אותו להצטרף לתנועת **בית"ר**, שקנתה לה אז לבבות רבים. בשלוש השנים שבהן היה איש **בית"ר** בפולין, טען מרידור מאוחר יותר, הוא קנה לו אף "הכשרה צבאית. "

בשנת 1932 היגר יעקב ויניארסקי לפלסטינה. הוא היה חבר בפלוגת עבודה של בית"ר והוא נוהג להזכיר כיצד עבד בסלילת כבישים, ועד כמה היתה קשה העבודה כפועל בניין אצל הקבלן אהרון רובינשטיין. הוא גם מספר שעבד בבית-

החרושת **עלית**, אצל אליהו פרומצ׳נקו.

כאשר נוסד **האצ״ל**, עם פרישת האגף הימני-רוויזיוניסטי מאירגון **ההגנה**, היה מרידור לסגנו של מפקד האצ״ל הראשון, דוד רזיאל. ביחד עם רזיאל הוא יצא לעיראק באביב שנת 1940. חוליית מפקדי **האצ״ל** יצאה לפעול שם בשרותם של הבריטים כנגד הלאומן העיראקי הפרו-נאצי ראשיד עלי אל-קילאני. רזיאל נהרג בהפצצה של מטוס גרמני, ויעקב מרידור חזר לפלסטינה.

הוא היה למפקד **האצ״ל**. תקופת מנהיגותו של מרידור היתה תקופת שפל בתולדות אירגון המחתרת הזה, ובסופו של דבר הועבר כתר המנהיגות למנחם בגין, שהיה אז חייל מינהלה בצבא הפולני של הגנרל אנדרס. בתיאורים הרשמיים נאמר כי מרידור ״העביר״ את הפיקוד לבגין, והיה לסגנו. התהליך מתואר כמעשה אצילי של ״הקרבה״ מצידו של מרידור, אשר הקדים להכיר בגדולתו של רב-הטוראי הצעיר, בעל יכולת הדיבור המרשימה. אך נראה שהאמת היתה שונה לחלוטין.

שלמה לב-עמי, מי שהיה ראש המטה של **האצ״ל**, באותה תקופה ואחר-כך היה להיסטוריון, מוסר גירסה שונה לחלוטין של ההתרחשויות באותם ימים. גירסה זו מחמיאה הרבה פחות למרידור, וגם לבגין. לדברי לב-עמי איבד מרידור את השליטה באירגון המחתרתי. זה היה אחרי שמרידור הציע **שהאצ״ל** יהפוך צבא סדיר לכל דבר, ויוותר על גינוני המחתרת שלו. הצעה אחרת של מרידור, היתה לבצע פעולת ראווה מדהימה: להשתלט על גשר אלנבי שעל הירדן, להניף במקום דגל לאומי, ולהכריז **שהאצ״ל** השתלט על עבר-הירדן.

עוד תכנית היתה אז למרידור לדברי לב-עמי: לחסל את מנהיגי **הסוכנות היהודית** ואת מנהיגי **מפא״י**, שעמדו באותה תקופה בראש הישוב המאורגן. הנהגת האצ״ל היתה זקוקה לכמה וכמה ישיבות כדי להסתיר תוכנית זאת מסדר-היום.

כאשר סולק מרידור לבסוף מהנהגת **האצ״ל** נעלמו באותה הזדמנות הכספים שהיו בקופת האירגון. מרידור סיפר, לדברי לב-עמי, שהוא שילם פיצויים למפקד אחר שפוטר.

אך סילוקו של מרידור לא פתר את בעיית ההנהגה **באצ״ל**. מפקדי המחוזות השונים לא הצליחו להסכים על מפקד חדש מתוכם. כך התאפשר למנחם בגין, חייל מינהלה בצבאו הפולני של הגנרל אנדרס, לתפוס את התפקיד. מפקדי המחוזות, שרצו לשמור בידם את כוחם הצבאי, העדיפו פוליטיקאי שכוחו בפיו. אחרי שמרבית המפקדים של **האצ״ל** נתפסו והוגלו לאריתריאה, הפך בגין מנהיגו האמיתי של **האצ״ל**.

אחד המנהיגים שהוגלו היה יעקב מרידור. הוא סיפר על פרשת ההגלייה ועל

ניסיונות הבריחה שלו בסיפרו **ארוכה הדרך לחרות**. עושר הדמיון של מרידור מתגלה בכל עמוד מעמודי ספר זה, שהיה לרב-מכר בשנות ה-50. הילדים ובני הנוער אהבו במיוחד ספר זה, בגלל ההרפתקאות המרובות המצויות בין דפיו. ואכן, מתברר כי מרידור התחיל להתעניין בתנורים ובהמצאות הרבה לפני ההמצאה המהפכנית בתהום האנרגיה. וכך הוא כותב:

"...התנור לא היה מחונן בכל המעלות. כדי להדליקו צריך היה לעמוד עליו כעשר דקות ולנופף לפני פיתחו והתהליך הזה היה כרוך בהפחת עשן ופיח רב. אף-על-פי-כן עורר בי התנור התפעלות של ממש. איני יודע מי המציאו. כפי הנראה היה זה 'פאטנט' סודאני, אם-כי גם בפתח-תיקווה היו הערבים משתמשים בתנורים דומים, אך עשויים במימדים יותר גדולים...

"...התפעלתי מאוד גם מן השיטה לקירור מים שהיתה נהוגה במחנה. הבחורים היו לוקחים קופסת פח, היו עוטפים אותה בשיכבת שקים בעובי של סנטימטר לפחות, ואת השק מרטיבים כמה פעמים ביום. המים שבתוך הקופסה נתקררו כמעט כאילו עמדו במקרר. אין צורך לותר מה נעים היה לשתות מים קרים באקלימה של סודאן..."

ויטאמינים מכבד של טונה

מרידור נבחר מטעם תנועת **החרות** לכנסת הראשונה, ואחר-כך לכנסת השניה, אך התפטר מיד אחרי בחירות הללו. תרומתו לעבודת הכנסת ולתנועתו היו דלות ביותר. מי שהיה סגנו של מפקד **האצ"ל** התגלה כאישיות פוליטית אפורה. מרידור עצמו מסביר שהפעילות הפוליטית היום-יומית, הכרוכה בישיבות ארוכות ומשעממות ומגע עם בני-אדם טורדניים היו לו לזרא. הוא חיפש פורקן אחר ליוזמותיו, ולא איחר למצאו.

את העסקים הטובים – וגם המפולפלים ביותר – בתחילת שנות המדינה, אחרי שהוכרז על מישטר **הצנע**, עשו היבואנים למינהם, ובמיוחד יבואני המזון שחולק על פי תלושים. הישוב היהודי שגדל תוך זמן קצר פי שניים ויותר, נותק במלחמת העצמאות מן הבסיס החקלאי שלו. החקלאות העברית לבדה לא היתה ערוכה לספק את צורכי המזון של האוכלוסיה החדשה והגדולה – והתוצאה היתה שחלק עצום מתיצרוכת המזון של המדינה החדשה יובאה מבחוץ.

במיוחד היה חריף המחסור בבשר, ומרירור אכן ידע לשלב יפה את המחסור המקומי בבשר עם היכרותו את מזרח-אפריקה, שם היו שיטחי מירעה ענקיים לבקר.

וכך, בשנת 1951 יסדו מרידור ושותפיו ארתור ("היפה") בן-נתן ויוסף קלרמן את חברת **אינקודה**. במשך שנים רבות שימש שם זה בישראל שם-נרדף לבשר

משומר בקופסאות. מרידור ושותפיו קנו בקר זול באריתריאה ובחבש, שחטוהו שם, ארזו אותו שם בקופסאות, ושלחו לישראל.

יכולת הביצוע של מרידור וכושר הניהול שלו היו קטנים תמיד מחזונו. כבר בשנת 1953 נכנסה ממשלת ישראל כשותפה במיפעל של מרידור, לא מרצונה, אלא כדי להצילו מהתמוטטות. היתה זו הפעם הראשונה שבה באו "קברניטי" הכלכלה הממשלתית בישראל לעזרתו של מרידור, אך לא הפעם האחרונה. בשנת 1956 קנתה הממשלה ממרידור גם את המחצית השניה של המיפעל, אך הניחה לו, משום-מה, להמשיך בניהולו.

יש השערות רבות בדבר הסיבה לכך שממשלת ישראל חשה להצלתו של איש **חרות**. אחת הרווחות שבהן אומרת שפנחס ספיר, שהיה פוליטיקאי ממולח לא פחות ממה שהיה איש כספים, שמח על פנייתו של סגן מפקד האצ"ל לשעבר לתחום העסקים, שכן הדבר תרם לבידודו של מנחם בגין, מנהיג **חרות**.

מרידור, מכל מקום, לא התייאש מן האפשרויות הגלומות במזרח-אפריקה. בשנת 1959 היתה בפי היוזם החרוץ הצעה מפתה לשני משקיעים ישראליים: לגדל כותנה ליד אגם טאנה שבחבש. יעקב מרידור סיפר להם כי מבחינת מים להשקייה, לא תהיה בעייה מיוחדת. ממשלת חבש תסכים להטייתו של הנילוס הכחול לעבר אגם טאנה. המשקיעים הישראליים החליטו לבדוק את האפשרויות הגלומות בהצעה המפתה. הם נסעו לעבר אגם טאנה, ושם התברר להם כי זהו איזור ביצתי, שיורדים בו גשמים רבים, ואפילו רבים מדי. אין שום צורך בתוספת מים, אלא היפוכו של דבר – כדי לפתח שם חקלאות, צריך לייבש את הביצות...

הצורך להוליך את הבשר של **אינקודה** לישראל, העלה במוחו של מרידור רעיונות מבריקים בתחום הספנות והדייג. העיתונאי איש הארץ, אלעזר לוין, מתאר: "...הוא מקים יחד עם מאיר הלוי * חברת דיג בשם ניפון, שלדבריו, תקנה אוניות דיג יפניות, תדוג דגי טונה בים סוף ותייבאם לישראל. כאן יעשנו את הדגים וייצאו בהיקף נרחב דגי טונה מעושנים. כדי שהעלות הכלכלית תהיה מירבית, יפיקו ויטמינים מכבד דגי הטונה, וימכרו אותו למפעלי השמנים, לייצור מרגרינה."

מהרעיון המבריק לא צמח מאומה, פרט לשותפות עם מאיר הלוי. מרידור

* מאיר לוי היה גם הוא מאנשי תנועת **החרות**. הוא היה בעל חברה "להובלה בנהרות" ואיש בעל חזון. כאשר עלה **הליכוד** לשלטון בשנת 1977, הוא העלה רעיון לפתור את מצוקת הדיור הקשה בישראל על-ידי מכירת מדליות זהב. החברה שהוקמה לצורך זה, ושמאיר הלוי עמד בראשה, הסתופפה בצל קורתה של לישכת ראש הממשלה בגין. החברה קנתה כמויות עצומות של זהב, אך לא הצליחה למכור מדליות. מחירי הזהב שעלו תוך זמן קצר מ-300 ל-800 דולר הצילו את מקימי החברה מפשיטת רגל מוחלטת. הלוי מנהל חברת ספנות משלו, וטוען כי הוא אחד המועמדים לחפירת "תעלת הימים."

דרש, וקיבל מהלוי פיצויים על ביטול העסקה המשותפת. חלק מהפיצויים קיבל במזומנים, וחלק בצורת 50 אחוז ממניותיה של חברת **סומרפיין** הידועה (שהתמוטטה בקול רעש גדול כעבור כמה שנים). יש להוסיף כי לאחר שנים מכר מרידור את חלקו ב**סומרפיין** ולא היה שותף למעשיה הידועים. אולם פינחס ספיר המנוח לא שכח לציין, מפעם לפעם, בתקופה מאוחרת יותר, כי "...מרידור היה זה שהביא אלי את מאיר הלוי והמליץ עליו."

זעמו המאוחר של ספיר נבע מכך שעליו, כשר האוצר של ממשלת ישראל, היה לשלם את החובות הכבדים שהותירה אחריה **סומרפיין**.

אך ביטול התוכנית של **ניפון** לא הרגיע את מרידור. באותה תקופה — והוא אז עדיין בעסקי **אינקודה**, הזדמן למרידור להכיר את רב החובל מילה ברנר, מי שיהיה שותפו במשך שנים ארוכות. שניהם, בשותפות עם **רסקו** ו**חברת-העובדים**, הקימו את חברת הדיג **אטלנטיק**, שספינותיה השליכו את רישתותיהן במימי ים סוף ומיפרץ אילת. "...גם **אטלנטיק**", מספר מרידור, "...היתה מעשה חלוצי. אין מדינה שבה הדיג הדיג אינו מסובסד על-ידי המדינה. אבל אנו לא קיבלנו אפילו אגורה מן הממשלה. ואמנם היא (**אטלנטיק**) נקלעה למשברים. בעיקר בגלל הפיחותים שגרמו לירידת ערך הלירה. הבעייה שלנו היתה שהחובות שלנו היו בדולרים, אך ההכנסות בלירות..."

בינתיים השתנו הזמנים, קמה ממשלה אחרת לאותה מדינה, ובממשלה זו מרידור הוא שר-על לענייני כלכלה. גם גורלה של **אטלנטיק** שפר עליה, ושוב אין הממשלה זונחת אותה.

בחודש מאי של שנת 1981 עדיין היה יעקב מרידור בחזקת מועמד לכנסת ומועמד לשר. חברת **אטלנטיק** שבבעלותו הגישה בקשה לוועדת הכספים של הכנסת, לקבל ערבות של המדינה לרכישת ספינת דיג ועליה מתקן צף לעיבוד דגים. הוועדה דחתה את בקשת **אטלנטיק**. נציגות של יבואני הדגים הצליחה לשכנע את חברי-הכנסת כי אפשר להשיג דגים טובים יותר, ובמחיר זול יותר.

אך 14 חודשים לאחר מכן השתנה המצב תכלית שינוי. יעקב מרידור היה כבר שר-על לענייני כלכלה, ודרכה של **אטלנטיק** אל המילוות הממשלתיים נסללה. "...לראשונה בהיסטוריה", כפי שהגדיר זאת עיתון-הבוקר **הארץ**, "...הומלץ להעניק זכויות הניתנות בדרך-כלל למפעלים בקריית שמונה, אילת וכדומה לאוניות דיג באוקיאנוס."

החברה לא ביקשה מעט וקיבלה מה שביקשה: 780 מיליוני לירות ללא הצמדה,* ובריבית הקטנה בהרבה מזו הנהוגה בשוק. ההלוואה ניתנה לחברת **אטלנטיק** לצורך רכישתן של שתי אוניות, ומתקן צף לעיבוד דגים. בהתחשב באשראי הנוח זכתה לו החברה, ובהתחשב גם בתנאי התשלום הנוחים עבור האוניות, קיבלה

* 3.2 מיליוני דולרים.

חברת **אטלנטיק** מתנה בסך 400 מיליוני לירות מקופתה המדולדלת של מדינת ישראל.

יום הולדת בבנק שווייצרי

הגדולה שבהרפתקאות הפינאנסיות של יעקב מרידור קשורה ללא ספק בשמה של **החברה הימית להובלת פרי**. גם חברה זו היא מיפעל משותף של מרידור וברנר, וגם הרפתקה זו התאפשרה הודות לנדיבותה מרחיקת-הלכת של מדינת ישראל כלפי בעל החזון ורב החובל.

מרידור היטיב לבחור את שותפו. ברנר, שהיה רב-חובל **בצים**, שייך לאחת המשפחות המייסדות של הישוב היהודי. הוא נשוי למיכל, בת-אחותו של נשיא המדינה הראשון חיים וייצמן, שהיא גם בת-דודתו של עזר וייצמן, מי שהיה שר ביטחון בממשלת ישראל.

עזר וייצמן עבד במשך תקופה מסויימת **בחברה הימית להובלת פרי**, אחרי שירותו הקצר בממשלת **הליכוד הלאומי** בתחילת שנות ה-70׳. גם משה דיין, גיסו של וייצמן, קיבל מישרה מהשותפים מרידור וברנר. זה היה בתקופת הביניים שבה לא היה דיין חבר בממשלת ישראל, באמצע שנות השישים. הוא קיבל עליו את הנהלת חברות הדיג **יונה** **ואטלנטיק**, שבהן היו מניות גם להסתדרות העובדים. אשר ידלין, שבאותה תקופה היה מזכיר **חברת-העובדים** של ההסתדרות, מספר כי הפגישות עם השותפים מנהלי **החברה הימית** ועם משה דיין היו ״מאלפות ונעימות״, אך הצידוק הכלכלי לקיומן של החברות לא היה ברור. בסופו של דבר חיסלה **חברת-העובדים** את חלקה בשותפות.

שותף אחר, חשוב לא פחות, היה חבר הכנסת לשעבר מטעם **מפא״י** דוד הכהן. זה קשור במשפחה הגדולה של הפוליטיקה והכלכלה הישראלית, זו המשפחה הקשורה בשמו של הד״ר ארתור רופין. דוד הכהן הוא חותנו של השר לשעבר אהרון ידלין, בן דודו של אשר ידלין; הוא גיסו של הד״ר ארתור רופין, וקשור בקשרי משפחה עם ראש הממשלה לשעבר יצחק רבין, עם סגן ראש הממשלה לשעבר יגאל ידין, עם סגן שר האוצר לשעבר הד״ר צבי דינשטיין, עם הח״כ לשעבר דוד גולומב, ועם משפחות שרת והוז.

על רקע זה, נראה הסיוע שלו זכו יעקב מרידור ומילה ברנר מאוצר המדינה באור תמוה עוד פחות. ואכן, לצורך הקמתה של **החברה הימית להובלת פרי**, הם נזקקו מאוד לסיוע. בראיון עיתונאי אחד אמר מרידור כשהוא מרים בתנועה דרמאטית את שתי ידיו ופוכר את אצבעותיו: ״...בניתי את **החברה הימית** בעשר אצבעות וכמעט ללא הון עצמי!״ מרידור לא היה זקוק להון עצמי, כאשר ההון של **בנק ישראל** הועמד לרשותו. נגיד **בנק ישראל** דאז, דוד הורביץ, עבר לסדר

היום על פרשה תמוהה זאת בזיכרונותיו המפורטים. אך עובדה היא שבשנת 1962 נתן פטרונו של מרידור, פנחס ספיר, את הפקודה, ונגיד **בנק ישראל** מילא אחריה. בבנק נורווגי הופקדו אז מיליוני דולרים (לפי גירסתו של מרידור, 18 מיליון), כערבות להלוואות שניתנו לו כדי לבנות את ארבע האוניות הראשונות של **החברה הימית להובלת פרי** במספנה נורווגית. מרידור עצמו ושותפו מילה ברנר, השקיעו הרבה פחות. תמורת 300 לירות, אז 10 דולרים, קנה כל אחד מן השניים מניות יזמים, שחיקנו להם 10% מזכויות ההצבעה בחברה. את הסכום שהיו זקוקים לו כדי לממן את חלקם בבניית האוניות, לוו השותפים הנמרצים מהמיליונרים יואל שרידן, דוב פורסטר הצרפתי, והד״ר יעקב ראם ויעקב איסלרס הדרום-אמריקאים, וגם מ**החברה המרכזית**.

אחרי שנבנו האוניות, שוב ביקשו השותפים הלוואה, שוב ערבה לה ממשלת ישראל, ושוב הזמינו אוניות, במתכונת שחזרה על-עצמה שוב ושוב. מרידור וברנר גילו כי משתלם לבנות אוניות יותר מאשר להשיט אותן. כמעט ללא הרף היו ל**חברה הימית להובלת פרי** הפסדים תיפעוליים, עד שהחכירה את אוניותיה לחברת ספנות שבדית. לעומת זאת גרפה החברה רווחים מבניית אוניות וממכירתן. מרידור וברנר – בעזרת בעלי המספנות הנורווגים – מצאו כי בגלל תקופת השפל באמצע שנות השישים בעולם כולו, עמדו מספנות רבות בעולם בטלות מעבודה. הממשלות השונות היו מוכנות להעניק הלוואות נוחות ליזמים שביקשו לבנות אוניות, כדי להעניק עבודה לפועלי המספנות הבטלים-למחצה. ממשלת ישראל היתה מוכנה להעניק ערבות להלוואות שנטלו אילי-הספנות החדשים, הדרך לעושר היתה סלולה.

סייעה להם מאוד מלחמת 1967. תעלת סואץ ננעלה ולפתע נוצר ביקוש לאוניות בעלות נפח גדול, שיוכלו להוליך מטענים רבים סביב כף התיקווה הטובה , בדרך מאסיה לאירופה. בדיוק באותה תקופה היו ל**חברה הימית** כמה אוניות כאלה, והיא מכרה אותן עוד בטרם נסתיימה בנייתן. התיאבון בא עם הסעודה, ומרידור וברנר החליטו להכפיל ולשלש את הזמנותיהם. מספר מרידור בראיון עיתונאי: ״...על-פי חישובי ברנר היה הסך-הכל של הזמנותינו – אומנם לא כולן יצאו אל הפועל – 1.6 מיליארד דולר. זה היה סכום שכמעט עלה על תקציב המדינה.״*

לצורך ההזמנות היו השותפים זקוקים לכסף רב. החברות של מרידור וברנר גייסו 45 מיליוני דולרים בבורסה האמריקאית, כאשר רובו הגדול של הסכום הזה היה בצורת מילוות הנושאות ריבית שנתית. **הפירסט ניישונל בנק אוף בוסטון** הילווה להם 50 מיליוני דולרים לבניית אוניות במספנות אמריקאיות, ו-25 מיליונים

* **מעריב**, 19.3.1982

נוספים לצורך בניית אוניה במספנה בריטית. באמצעות חברת-בת גייסו אילי-הספנות 19 מיליוני דולרים, רובם כאיגרות-חוב. בקהילה היהודית של מכסיקו גייסה החברה סכום שגודלו המדוייק אינו ידוע, בגלל ריבוי המשקיעים, אך הוא מסתכם ככל הנראה ב-10 עד 20 מיליוני דולרים. כל הסכומים הללו גוייסו בין השנים 1967 ו-1974. השנה האחרונה היתה שנת שיא מבחינת **החברה הימית להובלת פרי**: היו לה הכנסות בסך 93 מיליוני דולרים, ועל-פי חישוביה שלה, הסתכם הרווח ב-3.7 מיליוני דולרים. אך בדיקה של המאזן הורתה לכתב **הארץ** כי למעשה נבע הרווח של החברה בעיקרו מסחר באוניות, ואילו מבחינת תיפעול האוניות נגרם לחברה הפסד של 18 מיליוני דולרים.

וזאת היתה תחילת הסוף. העלאת מחירי הנפט הקרוייה משום מה "משבר האנרגיה" גרמה לירידה בנפח ההובלות, וצמצמה את הדרישה לאוניות בשוק הספנות הבינלאומי. לפתע התברר למלווים ולמשקיעים כי **החברה הימית להובלת פרי**, למרות הרווחים המוצהרים הגדולים שלה, ולמרות ההון העצמי הגדול הרשום על שמה, אינה מסוגלת לעמוד בהתחייבויותיה. **החברה הימית** היתה לבניין עצום של קלפים, שקרס תחתיו בקול רעש עז. הנושים התחילו למכור את אוניותיה שהיו משועבדות להם, והמלווים התחילו לרדוף בזעם אחרי כספם.

ושוב באה ממשלת ישראל – ועימה גם הכנסת – לעזרתו של יעקב מרידור. תחילת הפרשה היא באביב 1973 כאשר הכריז מרידור שבדעתו לתרום חמישה מיליוני דולרים (אז – 21 מיליוני לירות) **לקרן ספיר** הידועה, מחווה נאה של הכרת-תודה למי שאיפשר למרידור להגיע אל רום-מעמדו. בסופו של דבר הצטמצם הסכום כדי למחצית, כבר לא היה מדובר בתרומה, והיעד השתנה. מרידור קנה איגרות מילווה-מלחמה-מרצון ל-15 שנים ב-2.5 מליון דולר. האיגרות הונפקו אז כדי לממן חלק ממחירה של מלחמת יום הכיפורים.

כאשר הסתבכו עסקיו של מרידור, הוא פנה אל יורשו של ספיר, שר האוצר המנוח יהושע רבינוביץ, וביקש בתחילת שנת 1976 כי מועד פרעונן של האיגרות שבידו יוקדם בתריסר שנים... ואכן, רבינוביץ נענה למרידור, והכנסת העבירה חוק מיוחד כדי לאפשר למרידור לפדות את איגרותיו.

כאשר הוחזר הכסף למרידור, התכנסו הנושים, ופקידי **בנק ישראל** העבירו לידיהם ישירות את הממון. אחד הנושים הללו היו שותפו של מרידור משכבר הימים, אירה גילדן, מבעלי **בנק צפון-אמריקה**. גילדן קיבל מליון דולר וחצי, והדבר הקל על הבנק שלו להלוות שוב מיליוני דולרים למרידור.

המערכת המשפטית של מדינת ישראל היתה נדיבה לא פחות כלפי מרידור. על כך תעיד פרשת חשבון הבנק השווייצרי. בשנת 1973 הציע מרידור עסקה מפתה

לבנק-דה-לה-קומרס קונטיננטל* בז׳נבה שבשווייץ: הבנק ילווה למיליונר שניים וחצי מיליוני דולרים, מרידור יקנה בכסף זה מניות של **החברה הימית להובלת פרי** ובאופן כזה יעלה באופן מלאכותי את ערכן של המניות שבידו. את המניות שירכוש, יפקיד מרידור בכספת הבנק השווייצרי כערבות להלוואתו. העסקה נראתה מבטיחה גם לבנק, שכמו עולם הפינאנסים כולו האמין במעמדה האיתן של **החברה הימית להובלת פרי**. אך בנק שווייצרי הוא בנק שווייצרי, וגם כאשר סיכויי הרווח נראים מבטיחים, מגלים בעליו זהירות. ראשית, הסכים הבנק להלוות למרידור רק מיליון וחצי דולרים, ושנית, תנאי היתנה עם מרידור, שבכל פעם שירד ערך המניות המופקדות בכספת הבנק, ישליש מרידור את ההפרש שבין הערך החדש של המניות, ובין גובה הערבות הנדרש להלוואה. מרידור הסכים, והוצע לו חשבון בנק בעל מיספר סודי בבנק, שבאמצעותו תבוצע העסקה. מרידור ביקש לבחור בעצמו את מיספר החשבון, וזה המיספר שבחר בו: 29913. מרידור נולד ב-29.9.13, והוא בחר מיספר שקל יהיה לו לזכרו.

מרידור וגם הבנקאים, זכרו את המיספר הזה עוד זמן רב.

תחילה התנהל הכל לפי התוכנית. ערך מניותיה של **החברה הימית** עלה במהירות בגלל ההזרמה הפתאומית, אבל כעבור שנה ושנתיים התחיל ערך מניותיה של החברה הקורסת ומתמוטטת לרדת מטה-מטה, ומרידור נאלץ להשליש מדי פעם סכומי כסף גדולים לבנק, כערבות להלוואתו, עד שלא נמצאו בידיו די מזומנים כדי לעמוד בהתחייבויותיו.

בנקים שווייצרים נוטים להיות קפדנים בעניין זה, של החזרת חובות, ולא מתחשבים בזכויותיהם של הלקוחות ב״משפחה הלוחמת״. הבנק השווייצרי בחר בצעד מביך מאוד למרידור: הוא הגיש נגדו תביעה משפטית בישראל, שעל אזרחיה היה אסור אז באיסור חמור להחזיק חשבונות במטבע זר בבנקים זרים. **בנק ישראל** והפרקליטות הישראלית גילו עמדה מוזרה מאוד בפרשה: **בנק ישראל** הודיע תחילה שאם יזכה בנק השווייצרי בתביעתו נגד מרידור, ישולם חלק מסכום התביעה ככופר ל**בנק ישראל**, בגלל העבירה על חוקי המטבע. אחר-כך ויתר **בנק ישראל** על תביעתו לכופר, ובפי דובריו ומנהליו לא היו שום הסברים לוויתור הזה. הם גם לא נטו להסביר מדוע לא הוגשה נגד יעקב מרידור תביעה פלילית, על שעבר על חוקי המדינה. ראוי לזכור כי באותה תקופה עצמה, היה על ראש ממשלת ישראל, מר יצחק רבין, לוותר על כיסאו ולהתפטר מהממשלה בגלל פרשה דומה לזו, של החזקת מטבע חוץ בחשבון בנק זר.

כל הניסיונות להציל את **ההברה הימית להובלת פרי** היו ללא הועיל. הוטל

* בנק זה היה חברת-בת של **בנק סוויס-ישראל** שהוקם על-ידי המיליונר היהודי-עיראקי יהודה אסיא. מאוחר יותר עבר הבנק לשליטת **החברה המרכזית**. **בנק דה-לה-קומרס** היה מעורב גם בעסקה הסיבובית של **החברה-לישראל**.

שיעבוד על כל אוניותיה המעטות של **החברה הימית להובלת פרי**, המוחכרות לחברה זרה, והיא חבה מיליונים רבים של דולרים ליהודים במכסיקו ולנושים אחרים. בתשקיף של החברה שפורסם בשנת 1982 נאמר כי נכסיה היחידים של **החברה הימית להובלת פרי** הם כמה "תחנות בקר" בצפון אוסטרליה, וכי היא "...מנסה לנהל משא-ומתן על הסדרים עם נושיה האחרים." בשנת 1969, כאשר עתידה של **ההברה הימית להובלת פרי** עדיין נראה ורוד, החליטו השותפים מרידור וברנר לשוב אל עסקי הבשר. הם חכרו שטח של 17 אלפי קילומטרים רבועים במידבריות של מדינת צפון אוסטרליה. לצורך זה הם יסדו את חברת **יוניביף**. היה בדעתם לגדל שם עדרי בקר לבשר. אך עסקיה של **יוניביף** לא היו מוצלחים יותר מעסקי חברת **אינקודה**, קודמתה מערבות חבש. בתחילת שנת 1980 כבר עמד ההפסד המיצטבר של חברת **יוניביף** על הסכום הנאה של 9 מיליוני דולרים.

ואז, בשעה שמרידור טס מעל לנחלותיו הגדולות שבאוסטרליה, צץ במוחו הפורה רעיון חדש. הוא ראה עצים שצמחו בכמה מקומות, והחליט לפתור כמה מבעיות העולם ומדינת ישראל בתחום האנרגיה.

וזה היה הרעיון: מרידור ביקש לטעת במדבריותיו עצי לאקונה, ומהם להפיק מתאנול, שהוא חומר כהיל הנשרף בקלות, ועשוי לשמש תחליף לנפט.

קורבנותיו הראשונים של רעיון-העיוועים החדש היו כמה מהיהודים העשירים של מכסיקו. הם רכשו מניות של חברת **יוניביף** עוד כשהיתה אמורה לעסוק בענייני הבשר בלבד. עכשיו החליט מרידור להעביר את השקעותיהם, בסך מיליוני דולרים, לעסקי האנרגיה החדשים. מרידור ביקש לעניין ברעיון החדש שלו גם חברה גרמנית וחברה אוסטראלית, ואילו לעיתון ישראלי הוא סיפר שיש בדעתו להקים במדבריות גם עיר שיהיו בה 250 אלפי תושבים. בשנת 1984 היתה חברת **יוניביף** אמורה להפיק לא פחות מחצי מיליון טונות של מתאנול בשנה.

אלא שבינתיים עדיין לא ניטעו עצי הלאקונה באוסטראליה, וגרוע מזה: עדיין אין בנמצא שום תהליך המאפשר הפקת מתאנול מעץ הלאקונה. היהודים העשירים של מכסיקו, שהתעוררו לפתע, תובעים בחזרה את כספם, אבל ללא-הועיל.

"רסקו" מוכרת בזול

אך את העסקים הטובים ביותר שלו עשה מרידור ללא ספק בעסקי הבניה. התעניינותו בעסקים אלה התחילה להתעורר כאשר ידידו, דוד לוי, מונה כשר השיכון בממשלת **הליכוד**, בשנת 1977. מרידור, יחד עם חתנו המנוח יוסף קרמרמן, השתייכו לאותה סיעה פוליטית בתנועת **החרות**, שאליה משתייכים גם שר השיכון דוד לוי, ושר האוצר לשעבר של מדינת ישראל, יורם ארידור.

בשנת 1978 התעוררה בעיית דיור הריפה במדינת ישראל. מחירי הדירות –

לקניה ולהשכרה – הרקיעו שחקים. נערכו הפגנות סוערות של תושבי שכונות עוני שפלשו לדירות בבניה, ושל רווקות ורווקים שהפגינו נגד יוקר הדיור להשכרה, ונגד מחירן העצום של הדירות לקניה. לפתע הופיע מרידור, והודיע כי יש בידו פתרון לכל בעיות הדיור של מדינת ישראל, בדמות בניה תעשייתית על-פי פטנט צרפתי, ובשיתוף עם המיפעל הצרפתי.

ללא מיכרז, ותוך ניסיון להסתיר את הפרשה מידיעת הציבור, העניק משרד השיכון לחברה שמרידור שותף בה את החוזה לבניית 5000 דירות להשכרה, החוזה היה שווה מיליונים רבים, ומרידור לא נדרש להסתכן כלל. הובטח לו שמשרד השיכון ירכוש ממנו את הדירות שהוא לא יצליח להשכיר.

קמה מהומה גדולה. קבלנים מחו, סיעות האופוזיציה מחו, גם חברות הבניה הגדולות של ההסתדרות מחו, הכל ללא הועיל. החוזה נותר בידי מרידור ושותפיו.

הדירות להשכרה אמנם לא נבנו, אך כבר הביאו למרידור רווחים גדולים גם כשהיו "על הנייר". את החוזה קיבלה חברת **מבע**. שותפיו של מרידור בחברה זו הם קונצרן **ומברנדט** הדרום-אפריקאי, והישראלים מרדכי תג׳ר, עורך-הדין אברהם נאמן, עורכת הדין אביבה נאמן, ושותפיו משכבר הימים יעקב דאם ומילה ברנר.

הרווחים שהתחיל להפיק מרידור מן החוזה שהעניק לו ידידו ממשרד השיכון, התאפשרו הודות לשיתוף פעולה נדיב מצד זרוע אחרת של המימסד הפוליטי בישראל – **הסוכנות היהודית**. זו מכרה למרידור את הברת רסקו.

על פרשת **רסקו** ראוי להתעכב. היא מדגימה היטב את הצורה שבה מאפשרים הקשרים שבין המערכת הפוליטית והמערכת הכלכלית למיליונרים מסוגו של יעקב מרידור להעביר לרשותו את נכסי הציבור במחיר זול – ואחר כך למכור את הסחורה ביוקר, ולהתעשר עוד ועוד.

חברת **רסקו** נוסדה בשנת 1934. **הסוכנות** ביקשה להשתמש בה כזרוע משלה, שתסייע בפיתרון בעיות הדיור הקשות שהתעוררו אז, בעיקבות גל ההגירה מגרמניה, ותהילת ההגירה מפולין. מאז צברה **רסקו** נכסים רבים. היא בנתה אלפים רבים של דירות, ורכשה חלקות אדמה בכל רחבי הארץ. חברה זו של **הסוכנות** היתה לנתח-שלל הראוי להתכבד בו.

כאשר עלה **הליכוד** לשלטון בשנת 1977, התחילו ראשיו ללטוש עיניים לעבר חברות ממשלתיות וציבוריות מסוגה של **רסקו**.

הטכניקה, בכל המיקרים כמעט, היתה דומה. כדי להצדיק מבחינה ציבורית את המכירה של החברות הממשלתיות והציבוריות, הן הוצגו כאילו מצבן הכלכלי רע, והממשלה או **הסוכנות**, עושות עסק טוב כאשר הן מוכרות אותן. למעשה – נמכרו החברות במחירים לא-ריאליים, והעסקים היו טובים מאוד מבחינת הקונים דווקא.

לקראת סוף שנת 1980, התעוררה בהלה של טרם-בחירות. ממשלת הקואליציה של **הליכוד** התנודדה, וכל סקרי דעת הקהל שנערכו באותה תקופה הורו על יתרון גדול **למערך**. לראשי **הליכוד** היה נדמה שהזמן דוחק, וכדאי למכור מהר, לפני שיהיה מאוחר מדי.

בעולם העסקים התחילו לפשוט השמועות, כי **רסקו** עומדת למכירה. עד-מהרה הוגשו הצעות. קבוצת **אייזנברג** הגישה הצעה לקניה. היא היתה מוכנה להפקיד מיד שני מיליוני דולרים כהוכחה לרצינות כוונותיה. באותה עת פורסם כי גם הקבלן זכריה דרוקר הגיש הצעה לקניית **רסקו**. הוא היה מוכן לשלם 10 מיליוני דולרים תמורתה. **סולל-בונה** הגיש גם הוא הצעה. יומיים אחרי-כן הודתה **רסקו** בקיום ההצעות הללו.

אך ההצעה הרצינית ביותר, ככל הנראה, היתה זו של הקבלן אהרון רובינשטיין ואיש העסקים רב-הפעלים אלפרד אקירוב, שחברו לצורך העניין. שניים אלה הציעו לשלם לא פחות מ-9.5 מיליוני דולרים. העסקה נחתמה במהירות, וכבר באמצע חודש דצמבר 1980 השלישו רובינשטיין ואקירוב שני מיליוני דולרים כמיקדמה בידי **הסוכנות**.

אלא שמיד אחרי החתימה התחילו הבעיות. בשעת מעשה, נדמה היה כי לא היה זה אלא הוסר המזל או העקשנות של הקונים, שהכשילו את השלמת העסקה והעברת חברת **רסקו** לידיהם. אך בדיעבד, אין כמעט ספק שהאמת היתה שונה לחלוטין.

יו״ר הדירקטוריון של **רסקו** ומנכ״ל החברה מזה שנה באותה תקופה, היה נסים ברוך. קודם לכן היה ברוך אחד מחברי מועצת המנהלים של **רסקו** — מינוי פוליטי מטעם תנועתו. ברוך היה בעל משרד קטן ליעוץ כלכלי, אך לעומת זאת היה עסקן חשוב של סניף **חרות** בירושלים. בסוף שנת 1979 זומן ברוך לשיחות עם שר השיכון דוד לוי, ואף עם ראש הממשלה מנחם בגין. במקביל, הציב משרד השיכון מכשולים על דרכה של **רסקו**. הוא סירב לעמוד בהתחיבותו ולקנות מאות דירות של **רסקו**, ואף הכשיל תכנית בניה רחבת מימדים בפתח-תיקווה. ליו״ר מועצת המנהלים של **רסקו**, חיים דובשני, נרמז כי כל עוד יעמוד הוא בראש החברה, ימשכו ההפרעות. דובשני אמר שהוא מוכן לסור מן הדרך, ואכן בחודש דצמבר של שנת 1980 בוצעו חילופי הגברי, ונסים ברוך התחיל לנהל את החברה.

ומישהו, שזהותו עדין לא היתה ברורה, מצא שפה משותפת עם יו״ר ועד העובדים של **רסקו**, שאף הוא היה איש **חרות**.ילפתע הציג ועד העובדים תביעות מרחיקות לכת לפיצוחם מוגדלים, שישולמו לעובדי החברה שיפוטרו במיסגרת ״תכנית ההבראה״ של רובינשטיין ואקירוב. תביעות העובדים הסתכמו בעשרות רבות של מיליוני שקלים. הקונים היו מוכנים לשלם רק 20 מיליוני שקלים, אך במהלך המשא והמתן המייגע התברר להם למעלה מכל ספק שמישהו החליט

למנוע את ביצוע העסקה. כאשר ניסו רובינשטיין ואקירוב להיפגש עם אריה דולצ׳ין, נאמר להם שהוא ״עסוק״ ושלושה ימים אחר-כך נודע על ביטול העסקה. סוכם שרובינשטיין ואקירוב יקבלו בחזרה את כספם, בתוספת ריבית הגבוהה מזו המקובלת בשוק, ול**סוכנות** נגרם הפסד של מיליוני לירות.

באותה תקופה, כבר הפכה קבוצת מרידור לקונה חשוב של **הסוכנות**. חודש לפני ביטול העסקה בין הסוכנות לקוני **רסקו**, קנתה חברת **מבע** את חברת **מבט** של **הסוכנות ב**-4.5 מיליוני דולרים. תנאי התשלום היו נוחים ביותר, ו**מבע** קיבלה לידיה את שני המפעלים של **מבט**, בחולון ובשדרות.

ואז, כאשר התברר כי **רסקו** עומדת שוב למכירה, הצטרף גם מרידור למרוץ הגדול. בעלי ההצעות הקודמות, דרוקר ו**סולל-בונה**, חזרו גם הם לתמונה, אך למרידור היו יתרונות ניכרים על-פניהם. בסוף חודש פברואר הצטרף לחברה שלו יעקב עקנין, מי שהיה מנכ״ל משרד השיכון. ואיש רב-מהלכים בענף הבניה הישראלי. אם לא די בכל, היה זה הח״כ-הפרקליט משה שחל, שייצג את מרידור במשא-והמתן המייגע על רכישת **רסקו**.

המאמץ היה כדאי. בסוף חודש אפריל הוכרע סופית ש**רסקו** תימכר למרידור ולשותפיו. משה שחל הגיש הצעה שהיתה גבוהה ב-300 אלפי דולרים מן ההצעות שהגישו המתחרים האחרים. לכאורה, זוהי תופעה מוזרה שחבר-כנסת של מפלגת האופוזיציה – ולא סתם חבר-כנסת אלא יושב-ראש סיעת האופוזיציה בכנסת – יהיה מייצג מנהיג של מפלגת השלטון בעסקת מיליונים. אך כאשר זוכרים כי מיטיבו הגדול של מרידור היה פנחס ספיר, ואחריו היטיב עימו גם שר האוצר יהושע רבינוביץ, מתמעטת התמיהה.

הוסכם על תנאי תשלום נוחים ביותר, למשך כמה שנים. הוסכם שנסים ברוך ימשיך לעמוד בראש החברה, ועל כך ש**רסקו** תועבר לניהולה של **מבע** בחודש אוגוסט 1981.

חודש לאחר מכן התברר כי מרידור ושותפיו עשו עסקה מצויינת, קונצרן **רמברנדט** הדרום-אפריקאי (חברת-ענק המייצרת בין השאר את הסיגריות הידועות **רוטמנ׳ס** ו**פיליפ מוריס**), שילמה לחברת **מבע** 8.4 מיליוני דולרים, תמורת מחצית מן השליטה בה.

ברשות חברת **מבע** היו חברת **מבט**, שעלתה לה 4.5 מיליוני דולרים, וחברת **רסקו** שעלתה 9.8 מיליוני דולרים, ובסיכום: חברות ששוויין 14.3 מיליוני דולרים. אך הדרום-אפריקאים שילמו תמורת המחצית הרבה יותר מכך.

ההסבר שניתן לכך בזמנו היה, שהתשלום הגדול של הדרום-אפריקאים, מקורו בכך שמרידור צירף לעסקת **רסקו** את עסקת 5000 הדירות עם משרד השיכון. אך מאוחר יותר התברר שזהו רק חלק מן האמת. לפתע, בחודש אוגוסט

של שנת 1982 התפרסם המאזן של חברת **רסקו** – ואחרי כמה שנים הפסדים רצופים, הורה מאזן החברה על רווחים. דווקא בשנה שהיתה קשה במיוחד לענף הבניה, כאשר חברות פשטו את הרגל או שהיו קרובות לכך, ובשנה שבה גם מכירותיה של חברת **רסקו** ירדו בכמה אחוזים – היו לחברה רווחים בשיעור של 27 מיליוני שקלים – לא פחות ממיליון דולר על-פי ערך השקל באותם הימים.

באותו מאזן פורסמו גם נתונים מעודכנים על ערכם של חלק מנכסי החברה. התברר כי ערך הקרקעות וזכויות הקרקע של **רסקו** לבדה – בלי להביא בחשבון את נכסי החברות-הבנות, הגיע ל-890 מיליוני שקלים בנתוני מארס של אותה שנה – יותר מ-45 מיליוני דולרים. סכום זה לא כלל את ערך הקרקעות שבבנייה באותה תקופה, ולא כלל את ערך הנכסים האחרים של החברה, ושל החברות הבנות. כלכלנים שניסו לחשב על-פי נתוני המאזן, ועל פי נתוני החברות הבנות את ערכה הריאלי של רסקו, בניכוי ההתחייבויות שנטלה על עצמה החברה, הגיעו לסכום של יותר מ-50 מיליוני דולרים.*

כאשר קנתה חברת **מבע** של מרידור את מניות **רסקו**, ניסחרו בעסקה 55% מן המניות של החברה, אלו שנמצאו ברשות הסוכנות, וכן 84% ממניות השליטה. פירוש הדבר הוא שתמורת סכום של קצת יותר מתשעה מיליוני דולרים קיבלו השותפים בחברת **מבע** רכוש של עשרות מיליונים, ויעקב מרידור יכול היה להיזכר בימיו הטובים בתקופת ספיר.

מרידור ושותפיו לא העלו על דעתם להסתפק במה שרדו כבר **מרסקו**. לקראת סופה של שנת 1982 נודע כי חברת **מבע**, בעלת השליטה **ברסקו**, עומדת למכור חלק גדול מן המניות של **רסקו** שבידיה בשיטת המיכרז. באמצעות השיטה הזאת ביקשו בעלי החברה לגייס לא פחות מ-5 עד 6 מיליוני דולרים!

אך הנועזת והמדהימה ביותר בהרפתקאות של מרידור, היתה ללא ספק זו שכבר הוזכרה בראשיתו של פרק זה – פרשת המצאת האנרגיה.

תחילת הפרשה בחודש ינואר של שנת 1981. אז נערכה הפגישה הראשונה בין יעקב מרידור ובין "הממציא" דניאל ברמן. זה האחרון, תימהוני בשנות הארבעים לחייו, מקריח ונמוך קומה, מרכיב משקפיים ועגלגל קצת, כבר היה בעל עבר פלילי כמי שהתחזה לקצין צה"ל, ובעל קריירה ארוכה של המצאות שונות ומשונות. ברמן הוא אדם שניחן בשטף דיבור, ובעל דימיון מפותח לא פחות מזה של מרידור.

השנים הופגשו ע"י מכר משותף וחתמו על חוזה, שבו נקבע כמה ישקיע כל אחד מן הצדדים בעסקה. סוכם ביניהם לשמור סוד. לעבודה בפרוייקט נשכרו

* **העולם-הזה**, 18.8.1982

המהנדס יצחק שכטרמן, בנו של אברהם שכטרמן, מהנדס נוסף בשם שאול ליבנה, והמהנדס אלי מור, שחקר למען מרידור את סיכויי הפקת המתאנול מעצי הלאקונה. כל אלה עבדו תחת ניצוחו של ברמן עצמו במבנה ששכרו ברמת-השרון, ומקומו נשמר בסוד והתגלה רק אחרי חודשים רבים.

במשך כמה חודשים התנהלה העבודה בשקט, ואיש לא ידע על המתרחש, מלבד המעורבים בפרשה. אך ב-25.6.81 הצליחו ברמן והמהנדסים להשלים דגם של המיתקן, ולמחרת לא יכול היה מרידור להתאפק. בהרצאה שנשא במועדון המסחרי בתל-אביב הוא הודיע שיש בידו המצאה ההופכת על פיהם את חוקי הפיסיקה מיסודו של אלברט איינשטין.

יומיים אחר כך, ויומיים לפני הבחירות לכנסת העשירית אמר מרידור בראיון לתוכנית הבוקר **היום הזה** של **שידורי ישראל** את הדברים הבאים:

"...כל העולם – לא רק העולם המדעי הישראלי לאלא לצערנו גם כל העולם המדעי הגויי, באירופה, באמריקה, גם הרוסים – לא ישבו בשקט. הם ירצו להגיע לסוד שלנו... אנחנו על דבר אדיר ביכולתו. אדיר במהפכה שזה יביא לכל העולם. על-כן אינטרסים אדירים עוד יותר יהיו עדנו, מכיוון שאנחנו מסכנים את כל חברות הנפט, את כל מה שהולך היום בעולם, את כל המימסד התעשייתי... זה הדבר הסודי ביותר, החריף ביותר שיכול להיות. כיוון שזו מהפכה עולמית. אנחנו לא תופסים את זה, אולי גם אני לא תופס את המימדים האלה... אם אנחנו יכולים לייצר ב-23.4 קילו קלוריות השקעה – 17,000 קלוריות, את מבינה כבר כמה זה מוזיל את הנושא. אז ברור שלא נבוא להגיד שזה עולה אפס. זה כאילו לקחת מנורה של 150, או 100, או נניח 50 ואט – נורה רגילה של בית – ואת מאירה בנורה הזאת, בכוח האנרגיה שהמנורה הזאת מייצרת, את מאירה עיר שלמה כמו רמת-גן... אני חושב שגם הרבה מאלו שבונים תחנות חשמל יתחילו לרעוד כי גם הפחם יהיה מיותר...אנחנו נכין דגם, אפילו בשביל הציבור הישראלי, בשביל שיראה במה מדובר. הדגם יהיה דגם שייצר 24 קילוואט חשמל, כלומר, חשמל שמספיק בשביל בית של ארבע עד חמש דירות... אנחנו נמכור חשמל לניו-יורק למשל, אנחנו נמכור חשמל שהדלק שלו עולה חמישה סנט לקילוואט, אנחנו נמכור בסנט אחד או בסנט וחצי... המדען הוא תלמיד חכם... והוא במיקרה גם מוסיקאי. הצירוף הזה יצר איזו שהיא קומבינציה שמשום מה מדענים אחרים לא עלו על זה, אם כי הוא טוען שב-35׳ מדען אירופי מסויים כבר הזכיר את היסודות, זה שלא יושמו זה לא אשמתו של אף אהד... צריך רק להיזהר מכל האווירונים, ואני משוכנע שהאווירונים כבר מלאים עם סוכנים, עם מרגלים, עם מרגלים תעשייתיים, עם מרגלים של חברות נפט וכן הלאה..."

קשה לדעת איזו השפעה היתה לדברים על תוצאות הבחירות לכנסת, שנערכו כמה ימים אחרי הפירסום. מדענים ועיתונאים אמנם פיקפקו ברצינות דבריו של

מרידור, ואף לעגו להם. אך האומנם לא לעגו מדענים ועיתונאים גם לתומס אלווה אדיסון, לאלברט איינשטיין ולדומיהם, טענו מצדדיו של מרידור. המיליונר-הפוליטיקאי היטיב לנגן על מיתרי הפטריוטיזם והתיקווה לעתיד טוב יותר. הוא פירסם מודעות בחירות שבהן ביקש כי ינתן "למוח היהודי לעבוד" והזכיר את עלילותיו הגדולות **בחברה הימית להובלת פרי**, ו**בתעשיית הלייזר** המפותחת.

אחרי הבחירות התמנה יעקב מרידור כשר-בלי-תיק בממשלתו של מנחם בגין, ומאוחר יותר נקבע כי הוא יהיה שר-על לתיאום כלכלי, בין משרדי הממשלה השונים. על-פי החלטה מיוחדת, ניתנה לו הרשאה להמשיך ולהחזיק בעסקי ההמצאה שלו, למרות היותו שר, או, נכון יותר, סופר-שר.

באמצע חודש מארס של שנת 1980 הצליחו שני עיתונאים – שדר של **קול-ישראל** ועיתונאי של **הארץ**, להתחקות על עיקבותיו של המדען המיסתורי שעבד מאחורי המצאת מרידור, דני ברמן. התגלית – של העתונאים, לא של מרידור – עוררה שערורייה רבתי, אך מרידור סירב לסגת. אנשיו הגישו בקשה למשרד רשם הפטנטים , והוא חילק לחברי הכנסת דפים ועליהם פירוט המצאתו. לעיני כל אזרחי ישראל הוצג במהדורת ליל-שבת בטלוויזיה מחזה-עיוועים מוזר, שבו הודלקה באפלה מין חנוכיה מאולתרת בת שמונה נורות על-ידי מיתקן פרימיטיבי-למראה שהזכיר את ימיה הראשונים של המהפכה התעשייתית.

אך זה היה, פחות או יותר, הסוף. העיתונות חשפה את עברו של דני ברמן, כמו גם את עברו רצוף החזון של מרידור עצמו. מרידור שקל התפטרות מן הממשלה, אך ראש הממשלה מנע זאת ממנו. כעבור חודש הודיע דני ברמן כי הוא פורש משותפותו בהמצאה "...בגלל מחלוקת על הדרך המדעית והטכנית לפיתוח ההמצאה."

יעקב מרידור הועמד, אמנם, בעיקבות פרשה זאת כתערובת של שוטה ובדאי, אך דומה שעשרות שנים של פרשיות כאלו ודומות להן חיסנו את האיש. הוא המשיך לכהן בתפקידו כאילו לא אירע דבר.

כך למשל, התמנה יעקב מרידור על-פי דרישתו המפורשת, לכהן כשר האחראי על שיקום הפליטים בלבנון, אחרי שצה"ל פלש לאותה מדינה במלחמה שהתחילה ביוני 1982. איש לא הבין מה גרם ללהיטות הפתאומית הזאת של השר, עד שלפתע צצו ועלו הפיתרונות שהוא מציע. המרכזי שבהם היה זה: הפליטים הפלסטיניים ירכשו בתים טרומיים מתוצרת ישראל. אחת החברות הגדולות לייצור בתים כאלה, נמצא בבעלותה של משפחת מרידור. זוהי חברת **מבט** שמהנדסיה תיכננו בתים מיוחדים לשימושם של הפליטים בלבנון. מחיר הבית היה אמור להיות 10 אלפי דולרים. ברוב טכס הוסעו בתים טרומיים כאלה על-גבי משאיות לעיר צידון שבלבנון, ושם ערך מרידור תצוגה של בתים

לפליטים.

התוכנית נחלה, לבסוף, כישלון חרוץ.

באותה עת היו ליעקב מרידור גם הצהרות מעניינות מאוד בתחום הפוליטי, בנוגע למלחמת לבנק. היתה לו הערכה משלו על הטבח שערכו הפלאנגות הנוצריות בפליטים הפלסטיניים במחנות צברה ושאתילא בחודש ספטמבר 1982. מרידור טען כי אם תמצא ועדת החקירה כי דווקא ממשלת ישראל אשמה בטבח הזה, ילך הליכוד לבחירות ויגרוף 80% מקולות הבוחרים. כלומר: גם טבח יכול להביא תועלת. מרידור גם ידע משהו על הרגלי השינה של הפליטים הפלסטינים בלבנון וטען כי הם אינם נרדמים אלא אם שמעו את הרעש שמקימים נגמ"שי צה"ל. "...קשה היה לשער לפני שישה חודשים כי עיני הפלסטיניים יהיו נשואות אל צה"ל כאל מציל...", הוא אמר.

מרידור הוא אולי הנועז ורב-הדימיון שבין עתודי-ההון של הימין, אלו המקורבים לתנועת **החרות** ולתנועות הקיצוניות יותר בעברה הימני-לאומני של המפה. אך כמה מחבריו אינם נופלים ממנו בהרבה, אחד מאלה הוא עובד בן-עמי, נצר למשפחת דנקנר.

בן-עמי בונה ערים

בעצם ימי מלחמת הלבנון שהה בניו-יורק אחד מגדולי העשירים של מדינת ישראל, עובד בן-עמי. הוא נטל על עצמו משימה פרטית: להסביר את המלחמה לאמריקאים. באוזני כל מי שהיה מוכן לשמוע, אמר בן-עמי כי מערכת ההסברה הישראלית מנוהלת בצורה כושלת, ולפיכך הוא נרתם למשימה. באותה תקופה עצמה היה תלוי ועומד נגד בן-עמי משפט פלילי שצבר שנות ותק רבות. פרקליטיו של המיליונר מנתניה טענו בבית המשפט כי מרשם המכובד אינו יכול להופיע ולהעיד בפני בית המשפט, כיוון שהוא איבד את זיכרונו, וכבר אינו יודע בדיוק במה הוא מואשם.

יתכן שבהיותו בניו-יורק, באותה שליחות מטעם-עצמו, ניזכר עובד בן-עמי בשהיה הראשונה שלו בעיר האמריקאית, חמישים וארבע שנים קודם לכן, כאשר התחילה, למעשה, הקריירה שלו כבונה ערים, וכמי שיודע לנצל עד תום למען עצמו את היתרונות שמקנה מעמד מיוחד זה.

בן-עמי נולד בשנת 1905 במושבה פתח-תיקווה. אביו, מאיר-מתיתיהו דנקנר, הגיע לארץ-ישראל מגליציה. הוא נשא לאשה בת למשפחת הבילויים הוותיקה צלליכין, שילדה לו שלושה בנים ושתי בנות. דנקנר התיישב בפתח-תיקווה, ובשנים הראשונות של המאה היה כורם עני. ירושת משפחת צצליכין ועסקי הקרקעות הרבים, שיפרו מאוחר יותר את מצבה של המשפחה, שהיום היא אחת העשירות בישראל.

המאורע שהטיל את חותמו על עתידו של הנער עובד בן-עמי היה יסוד אגודת **בני בנימין** בשנת 1921. אגודה זו, של בני האיכרים מן המושבות, נוסדה על-ידי אלכסנדר אהרונסון הנודע. היא נקראה על-שמו של הברון בנימין דה-רוטשילד. מטרתו של אהרונסון היתה לצרף את בני המושבות למאבק על חלוקת כספי ההסתדרות הציונית. היה זה אחד מאירגונים סקטוראליים רבים שהקים אז הימין בתגובה להקמת **ההסתדרות הכללית**. אם מקבלים מייסדי הקיבוצים והמושבים של מפלגות הפועלים כספים מארתור רופין, אמרו לעצמם אז בני האיכרים, מדוע יגרע חלקנו?

איתמר בן-אב"י היה מראשי הפעילים באותה אגודה, והוא קרא גם לבן-עמי להצטרף. ל**בני בנימין** לא היתה הצלחה רבה. היא ניכשלה בעיקר: כגיוס בני האיכרים לתכניות ההתיישבות שלה, ולפיכך גם סירבו המוסדות הציוניים להעניק לה כספים. לכך תרם לא במעט המשבר הכלכלי העמוק שפקד את ארץ-ישראל באמצע ובסוף שנות העשרים. בני האיכרים נטו לשמור על הקיים, ולא להסתכן ביסוד מושבות חדשות, רבים מהם גם עזבו אז את הארץ.

זה היה מצבה של האגודה כאשר נקרא עובד בן-עמי לשמש כמנהלה. הוא ואיתמר בן-אב"י הגו רעיון, שנועד להעמיד את העגלה לפני הסוסים. הם החליטו לנסוע לארצות-הברית כדי לגייס שם כסף. אם יהיה כסף, הם אמרו לעצמם, יבואו גם האנשים ליסד את המושבות החדשות.

וכך היה. בשנת 1928 נחתו שני הצעירים בניו-יורק, והתחילו לתור אחרי הנדבנים העשירים. ההצלחה לא האירה להם פנים. המשבר הכלכלי בארצות-הברית היה חריף, והיהודים העשירים לא נטו להיפרד בקלות מכספם. שני הידידים התפרנסו, לפי עדותו של בן-עמי, מהדחת כלים במיסעדות, ואכלו מה שניתן להם באותן מיסעדות, לחמניות ונקניקיות לארוחת הבוקר ולארוחת הערב.

ואז, כשנראה היה שבן-אב"י ובן-עמי דילדלו לשווא את קופתה של אגודת **בני-בנימין** אשר מימנה את המסע, באה פריצת הדרך. בן-עמי טוען כי הדבר היה בשעת מסע ברכבת התחתית של ניו-יורק, כאשר קרא בגיליון של **הניו-יורק-טיימס**. הוא הבחין בידיעה על כך שהמיליונר היהודי נתן שטראוס עומד לחגוג את יום הולדתו ה-80. וזה היה הרעיון שצץ במוחו של בן-עמי: אגודת **בני-בנימין** תציע לשטראוס לתרום לה כסף, כדי שהיא תיסד על שמו מושבה, נתניה שמה.

השניים מיהרו לשגר אל שטראוס מברק ברכה, והזמינו את עצמם אליו. הוא הבהיר להם כי לא יתרום פרוטה למיפעלם. השניים הסתפקו בכך שהוא יניח להם להשתמש בשמו, ומצויידים בנכס חשוב זה הם חזרו לארץ-ישראל. בן-עמי ניגש במרץ למעשה ייסודה של נתניה.

בשנים שלאחר מכן הסביר בן-עמי כי בחר באותו מקום לחוף הים שבו נוסדה

העיר, כדי ליצור מין רצף של התיישבות יהודים בין הרצליה ובין חדרה. אך קרוב יותר לוודאי שהמקום נבחר משום שבן-עמי הצליח להשיג שם אדמה בזיל-הזול. השייך הבדואי שהאדמות היו שייכות לו, היה מוכן להיפרד מל החולות שברשותו תמורת ששת אלפים לירות שטרלינג בלבד – מחיר מגוחך לשטח העצום, בן עשרות אלפי הדונמים.

כאשר התחיל מעשה יסודה של נתניה, שיגר בן-עמי תחינה אל נתן שטראוס באמריקה, ושוב נענה בשלילה. בשנת 1929 פונו כל המשפחות היהודיות מנתניה על-ידי הבריטים. המרד הערבי היה אז בעיצומו, ובני האיכרים חששו שלא יוכלו להגן על עצמם (בן-עמי מספר שהשייך הערבי אשר מכר ליהודים את אדמות נתניה נעלב כל-כך שהם סבורים היו שהוא לא יוכל להגן עליהם מפני בני-עמו, עד שבאותו לילה שבו פונו תושבי נתניה מת השייך מהתקפת לב).

המתיישבים התפזרו לבתי הוריהם במושבות הוותיקות. בן-עמי החליט כי עד שלא יבנו בנתניה בתים של ממש, לא יוכל הישוב לעמוד על רגליו. הוא תבע וקיבל הלוואה מהבנק של אגודת **בני בנימין**. בן-עמי מספר כי כערבות להלוואה, הוא הציע למנהלי הבנק למשכן את חייו. מנהלי הבנק העדיפו תשלום ממשי יותר, וכל אחד מהמתיישבים הבטיח להחזיר את ההלוואה בתשלומים של לירה ארץ-ישראלית אחת לחודש.

בן-עמי דחה כל ניסיון להסב את יעודה של נתניה. הוא לא היה מוכן לשמוע על חקלאות. הוא רצה בעיר, "...עיר של ממש", כדבריו, "...יפה, מודרנית, עם כבישים וגנים וחגורות ירוקות ושדרות."

מכיוון שבאותה תקופה שרר בארץ שלטון המנדט, פנה בן-עמי לבקש את קירבתם של הפקידים כדי להשיג רישיונות בניה ותכנית מיתאר. הוא ביקר אצל מושל שכם, יו פוט, לימים הלורד קראדון, מי שהיה נציג בריטניה באומות המאוחדות. הוא הגיע גם אל הנציב העליון, הלורד ווקופ. היה לו בית מתאים לארוחם של קצינים בריטיים מכובדים. החווילה של משפחת בן-עמי נבנתה על שטח גדול, "וברחבות" כדבריו. את הרהיטים סיפק לו ידידו בעל הנגריה, אברהם קריניצי, ראש עירית רמת-גן. הקצינים הבריטים, טוען בן-עמי, לא חששו לבוא. שלא כמו בבתים רבים אחרים שנבנו אז בארץ-ישראל, היה ביתו של בן-עמי מצוייד בכמה וכמה בתי שימוש...

בשנות מלחמת-העולם השניה זיכתה אחת מיוזמיותיו של בן-עמי את עירו בכינוי "עיר היהלומים". היה זה אחיו, בועז דנקנר, שנתקל בשני יהלומנים יהודיים מאנטוורפן, דסקל ורוזנברג, שברחו מאימת הנאצים. בועז, שידע כי אחיו מבקש תעשיות למען עירו, הביא לפניו את הרעיון: מדוע לא להעביר את מרכז ליטוש היהלומים מאנטוורפן לנתניה? בן-עמי התלהב. הוא תבע מדוד בן-גוריון 60 סרטיפיקטים, שיאפשרו להביא את היהודים מאנטוורפן. "...לא היו

לו," מספר בן-עמי. לפיכך מכר בן-עמי פרדס של 10 דונמים שהיה ברשותו כדי לממן את ההרפתקה. הוא העביר את שני היהלומנים הצעירים שעסקו בחלוקת קרח בפתח-תיקווה לעירו, כדי לייסד שם מלטשה. בן-עמי עצמו נסע לבלגיה. הוא מספר שבדרך הותקף מטוסו על-ידי **מסרשמידט** גרמני והוא כמעט שנהרג, אך לבסוף הוא הצליח במשימתו, והביא כמה עשרות יהלומנים מבלגיה לנתניה, "...ותעשיית היהלומים התחילה לפרוח, ונתניה יחד איתה." והעיקר: גם בני דנקנר פרחו. הם שימשו כ"דילרים" מורשים מטעם סינדיקט היהלומים — מקור לרווח-ענק.

הקמת המדינה הביאה עימה אך-טוב לעובד בן-עמי. הוא אומנם לא נמנה על מפלגת השלטון, אך כשם שלא היה בכך כדי להפריע ליעקב מרירור, כך גם לא הפריע הדבר לראש העיר של נתניה.

אחת ההרפתקאות היותר ידועות היתה ההרפתקה של יסוד **מעריב**. היה זה בתחילת שנת 1948 כאשר חבורת עיתונאים רוויזיוניסטים שעבדו ביומון הוותיק **ידיעות-אחרונות**, החליטו למרוד בנוח מוזס, ולהקים עיתון מתחרה. בראשם עמד הד"ר עזריאל קרליבך, שהיה איתן בדעתו לערוך עיתון משלו. הוא יצר קשר עם עובד בן-עמי, שהבטיח לסייע. הוא השיג מימון, העתון הוקם, ועד מהרה היה מתחרה קשוח ל**ידיעות אחרונות**, ואף היכה אותו מבחינת התפוצה במשך שנים ארוכות. את **מעריב** מוציאה לאור חברת **מודיעין**. לבן-עמי היו 50% ממניות החברה הזאת, וברבות הימים מסר כמה אחוזים, ונותרו בידו 46%. שאר המניות מוחזקות בידי חבר העיתונאים שיסדו את **מעריב** ביחד עם קרליבך.

לכאורה, אמנם, אין לבן-עמי זכות להתערב בשיקוליו המערכתיים של העיתון שלפי עדות עצמו הוא "בלתי תלוי".* אך עובדה היא ש**מעריב** היה צנוע מאוד במסירת דיווח על מעלליו של בן-עמי במרוצת השנים — וכאלה היו בשפע רב. בתו של בן-עמי, ליאורה, נישאה לאיש מערכת העיתון, שהיה הכתב הצבאי אלי לנדאו, בינתיים לראש העיר הרצליה**.

* אם היה **מעריב** עתון בלתי-תלוי, לא היה זה בגלל העקרונות הנאצלים של עורכיו. ראש הממשלה לשעבר, משה שרת, מספר כי כמה פעמים פנה עזריאל קרליבך המנוח אל ראשי **מפא"י**, והביע נכונות להעמיד את העיתון בשירות המפלגה והממשלה, בתנאי ש**מפא"י** תסגור את עיתונה "הדור". קרליבך הציע שימונו אנשי קשר של המפלגה בעיתון, ורק מאמריו שלו עצמו לא יצונזרו כדי שיתאימו לקו הממשלתי. (**יומני-שרת** עמודים 52, 217, 345, 384)

** אחד מאחיו של בן-עמי הוא בועז דנקנר. אח זה נפטר. הוא הוריש את הונו הגדול לבניו אחריו. בבעלותם של בני דנקנר המיפעלים **כרמל כימיקלים**, **דור כימיקלים** ו**חיפה כימיקלים**. הם גם שולטים בבריכות המלה שבעתלית באילת ובקליה שלגדות ים-המלה. בתחילת שנות השמונים נודע על פרוייקט בנייה גדול שהתחילו בני דנקנר לעסוק בו, על חלק מאדמותיהם. הם קיבלו על עצמם לבנות 1300 דירות בקריית בן-גוריון שבעיר חולון. בני דנקנר גילו את הבורסה כמקור נוסף לרווחים גדולים, ובדרך כלל פטורים ממס. חברת **דור השקעות** שהיתה אחראית לבניית הקרייה החדשה בחולון גייסה שם ממון, ובני דנקנר מבקשים גם לגייס הון בבורסה למען מיפעלי **דור כימיקלים** שבבעלותם. בני דנקנר ושותפיהם ממשפחת ג'ינאו גילו גם את הפטנט של יצוא ההון הישראלי. יש להם שני בתי-חרושת למוצרים פלסטיים באפריקה, והם מבקשים לרכוש מיפעל גם בארצות-הברית.

לנדאו הוא איש רב-עלילות בפני עצמו, שהפרשיות רודפות אותו, כעדותו שלו

היה זה בשנת 1971 כאשר נפרץ מחסן של חנות הזרעים **הגרעין** ברחוב קרליבך בתל-אביב. צחוק הגורל הוא שהחנות הזאת נמצאה ברחוב הנושא את שמו של עורך **מעריב** ומייסדו, במרחק לא רב מן המקום שבו ממוקמת מערכת העיתון הזה. מן החנות נגנבו סחורות במחיר של מאה אלפי לירות – הון עתק באותם הימים. לנדאו נעצר בעיקבות פרשה זאת עם כמה מידידיו, אנשי יחידת הצנחנים של צה״ל. הוא הואשם כשותף לפשע, אך לא הורשע. למזלו, היה לו פרקליט ממולח – שמואל תמיר, איש **האצ״ל** לשעבר, שהיה גם פרקליטם של המורדים שיסדו את **מעריב**. וכך כתב השופט המחוזי יוסף חריש בפסק דינו: ״...כפסע היה בין הנאשם (לנדאו) ובין הרשעתו בעבירה של קבלת רכוש גנוב.״

אלא שעובד בן-עמי לא יכול היה להתייצב כמין סמכות מוסרית, ולגעור בחתנו על דרכיו. לראש העיר של נתניה היו די צרות משלו עם החוק.

בשנת 1970 נערך ראיון עיתונאי עם בן-עמי. הוא היה אז ראש-עירו, וכך תאר אותו העיתונאי:

״...עובד בן-עמי נמוך קומה, עגלגל, פניו מלאים, מכוסים כתמים. חוטמו בולבוסי. שערו הכסוף דליל, מסורק לאחור. מקפיד על לבושו. מדבר באיטיות ומנסח בזהירות. אינו נכשל בלשונו. על שאלות מביכות אינו נחפז להשיב. הוא עתיר נכסים. הוא סאלף-מייד מאן הבוטח בעצמו. את כספו צבר מתוך חולות נתניה, ביהלומים, בעסקי קרקעות וגם באשדוד. יש לו אוהדים, מעריצים, מלחכי פינכה, אנשי חצר ויריבים. הבולט שבהם הוא שר האוצר פנחס ספיר.

עובד בן-עמי נהנה לגלגל זיכרונות – סלקטיביים. הוא שוקע בכורסתו הרכה כחולה שבחדר עבודתו. מקפל את רגליו הקצרות זו על זו. משלב ידיו, עוצם עיניו ומספר על עצמו. הוא – רק הוא – יסד את נתניה, בנה את הרצליה, יסד את עתון **מעריב**, גילה את אשדוד, יזם את השילומים מגרמניה. והוא – רק הוא – **התנועה למען ארץ-ישראל השלמה**. הוא יבנה את חברון, גם את שכם. הוא יעתיק את גבול ישראל עד לסעודיה. הוא בונה ערים, מייצב חולות נודדים, מפתח חופים, מרתק משקיעים. הוא נתניה והוא גם אשדוד...״*

בן-עמי היה נינוח ושקט, ומרוצה מעצמו, למרות שבאותה תקופה צצו נגדו האשמות קשות על רקע מערכת הבחירות לראשות עירית נתניה. גם דו״חות מבקר

* **הארץ**, 24 4.1970

המדינה לא החמיאו לדרך שבה נוהלה העיר נתניה. אך בן-עמי לא היה מוטרד ביותר. כמו כמה מעמיתיו הוא ידע שהוא עומד מעבר לחוק ומעל לו, והעתיד הוכיח כי הוא לא טעה.

העסקים המפוקפקים בעיר נתניה התחילו כבר בתקופת "הסער והפרץ" של שלטון המנדט. בן-עמי לטש את עיניו אל אזור החוף של עירו, מתוך מחשבה על עתידה התיירותי. שתי חברות הוקמו לצורך זה. האחת – **החברה לפיתוח חוף נתניה**, והשניה – **הברת הנוטע** שבה התחלקו המניות בין מתיישבי נתניה ובין הסתדרות **בני-בבימין**. "...אני השתמשתי בחברת **הנוטע**" סיפר בן-עמי, "...כמכשיר להעברת סחורות מיהודי גרמניה לארץ-ישראל. חתמתי על חוזה עם הממשלה הגרמנית ב-1933. הבאנו סחורות בניין ומכרנו חלק מהן ובנינו בתים לאותם יהודים גרמנים."

אך זה לא היה עסקה היחיד של חברת **הנוטע**. חברה זו הצליחה לקבל 1150 דונם באזור החוף של נתניה, במחיר זול מאוד גם אז – 200 עד 250 לירות שטרלינג לדונם. בן-עמי מכחיש שהיה צורך לשחד את הבריטים כדי לקבל את הקרקע: "...רק שתינו יין" הוא אומר, "לא היה צורך לרפד אותם. גמרתי עסקות עם הבריטים בשיחות חופשיות. ווקופ קרא לי בן-עמי, לא מיסטר בן-עמי... הבריטים הרבו להתארח בביתי כי הוא היה מרווח. הם אמרו לי שלא רצו להתארח אצל אחרים כי באותה תקופה לא היה בית שימוש בכל בית. אצלי בבית הגדול יש כמה בתי שימוש..."

מוזיאון בחולות

משעשעת למדי היתה פרשת **בית גולדמינץ**. היה זה ב-1 באפריל של שנת 1959 כאשר אירע הביקור המלכותי בנתניה. מלכת בלגיה, אליזבת, התארחה ברוב טכס והדר בעירו של בן-עמי, ידידם של נשיאים, רוזנים ומלכים. המלכה הגיעה אל אזור מרוחק בחולות, ליד העיר נתניה, כדי להניח את אבן הפינה במוזיאון על-שם הלנה ורוני גולדמינץ, יהודים בלגים עשירים. היה זה, אכן, יומם של השוטים. רוני גולדמינץ, יהלומן עשיר מאנטוורפן, רצה שייבנה בנתניה מוזיאון על שמו. באופן טבעי כמעט, פנה אל עובד בן-עמי, והעניק לו לא פחות מ-100 אלפי דולרים כמקדמה כדי ליסד קרן, שמכספיה יוקם המוזיאון. על-פי דרישת גולדמינץ, ייסד בן-עמי קרן נאמנות. כנדרש, מונו לקרן שבעה חברים. שלא כנדרש, היו כולם בני משפחתו של בן-עמי, עצמו ובשרו.

זה היה השלב הראשון בפרשה. בשלב השני בחר בן-עמי מקום מתאים למוזיאון. לא במרכז העיר, חלילה, היכן שיוכל הקהל לבוא ולבקר בו, אלא הרחק-הרחק, בחולות נתניה, או במילים אחרות, "...במרחק של חמש דקות נסיעה," כהגדרתו של בן-עמי. מדוע נבחר מקום כה מרוחק? תשובה אפשרית

לכך ניתנה באחת מישיבות מועצת העיריה של נתניה. בשתי חברות הקרקע הפרטיות שמכרו את הקרקע לבניית המוזיאון, **לב נתניה ודרום נתניה**, כך טען חבר מועצת העיריה, יש לבן-עמי "יד והנאה" חבר אחר פירט יותר: "...אתה מעוניין במיקום באופן פרטי," הוא אמר לבן-עמי בפניו.

לבן-עמי, כמובן, יש הסבר אחר. לדבריו, הוא ראה את מפת העיר "...בעוד עשרים שנה," שאז יהיה המוזיאון במרכזה של העיר שתתרחב ותגדל ותתפתח ותתפשט. בינתיים עברו כבר יותר מעשרים שנה, והמוזיאון עדיין אינו במרכז.

פרשת המוזיאון הסתיימה בשערוריה רבתי. יהודי אנטוורפן עיקמו את אפם וניתקו את קשריהם עם בן-עמי. גולדמינץ תבע בצוואתו להעביר את המוזיאון מרשותו של בן-עמי לרשות המדינה, וכך היה. היום משמש המבנה המרוחק-קצת כבית הארחה לחיילי צה"ל. אוצרות האמנות הועברו **למוזיאון ישראל** בירושלים. מחצית מן המבנה עדיין שייכת לעיריה. בן-עמי הבטיח גדולות ונצורות, אך דבר לא עשה. מי שאינו מצטער על העסקה, הל שתי החברות לנכסי דלא-ניידי שמכרו במחיר מפולפל מאוד את הקרקעות המרוחקות שלהן – ובן-עמי עצמו.

אך גולת הכותרת בעסקותיו של בל-עמי, היא ללא ספק עסקת אדמות אשדוד.

הדבר היה בשנת 1957, כאשר העניק לוי אשכול, אז שר האוצר, זיכיון על לא פחות מ-40 אלפי דונם מאדמות אשדוד לשני שותפים: עובד בן עמי והעסקן היהודי-אמריקאי פיליפ קלוצניק. היתה זו עסקת הקרקעות הגדולה ביותר שהיתה אי-פעם במדינת ישראל. למעשה, נימסר אדמותיה של עיר שלמה בתנאי-מתנה לשני מיליונרים. אחד מקומי ואחד זר. לשותפים ניתנה אפשרות לרכוש את הקרקעות במחיר סימלי, תמורת התחייבותם לפתח את הקרקע בשלבים. ברבות הימים פרש פיליפ קלוצניק משותפותו, כאשר קיבל תפקידים רישמיים במימשל ארצות-הברית. במקומו נכנסו שותפים אחרים, חשובים לא פחות. היו אלה **החברה הכלכלית לארץ-ישראל**, **פי-אי-סי** שכבר הוזכרה בספר זה, **החברה המרכזית להשקעות**, וקבוצת רוזנבאום-דגן וחבורת משקיעים שבראשם עמד סם רוטברג האמריקאי.

המתנה הגדולה שניתנה לבן-עמי ולשותפיו על חשבון הציבור עוררה ביקורת רבה, וכאשר מונה פינחס ספיר לשר האוצר, הוא מיהר לשנות את ההסכם. ספיר לא העז לבטלו לחלוטין, ורק הכניס את הממשלה כשותפה שווה בחברת **בוני אשדוד** מיסודו של בן-עמי, שבינתיים נתאגדה כחברה – **קבוצת בוני ערים**, הלא היא **קבע**. בכך קנה ספיר את איבת הנצח של בן-עמי, ולא בכדי. אם קודם לכניסת הממשלה היו לבן-עמי כמעט 15% מכל אדמות אשדוד, הנה עתה נותרו בידו רק 7.5% בערך, ובן-עמי, הרגיש שהוא נשדד, פשוטו כמשמעו.

לתחושה זו אכן היה על מה לסמוך, שכן **קבע** הפיקה רווחים עצומים מאדמות-ההפקר של אשדוד. בן-עמי שהיה מנהל החברה, קיבל גם שכר נאה מלבד רווחיו. הוא דאג לשלב בעסקי אשדוד קרובי משפחה. כאשר הועלו השגות נגד המשך כהונתו כיו״ר החברה בגלל המשפט הפלילי שהוגש נגדו בסוף שנות ה-70, ניפנף בן-עמי בסעיף מיוחד בתקנון חברת **קבע**. בסעיף זה נאמר כי בן-עמי, בשל ״אישיותו ההיסטורית,״ יהיה יו״ר החברה כל עוד הוא מכהן במועצת המנהלים. מנכ״ל החברה, יורם קציר, אף ידע לטעון כי ״...התביעה הפלילית לא נוגעת כלל ל**קבע**. החברה פועלת אך ורק באשדוד ובעניין זה אין כל תלונות.״

קביעתו של קציר היתה רחוקה למדי מן האמת, ככל שהדברים אמורים בבן-עמי עצמו. בשנת 1966 הגיש עובד בן-עמי שורת השגות על השומות שקבע לו מס הכנסה. השומות הללו התייחסו לשנים 1955, 1958, 1962, 1963 ו-1964, וההדיינות עם שלטונות המס התחילה רק בשנת 1966. בן-עמי היה חייב כסף רב למס הכנסה, על רווחיו מחברת **במין** (בן-עמי בע״מ), חברת **קבע** שעסקה בבניית אשדוד, חברת **מודיעין** השולטת ב**מעריב** ובהוצאה לאור שליד **מעריב**, וב**מעריב לנוער**, וב**הד ארצי**, וכן היה חייב במס על הכנסותיו הפרטיות.

השומות נקבעו לבן-עמי במשרד המס שבנתניה, והוא הגיש עירעור על השומות לבית המשפט המחוזי לעירעורים שבתל-אביב. השופט הציע דיון מחוץ לכתלי בית המשפט, ואכן, שני הצדדים — בן-עמי מצד אחד ואנשי מס הכנסה מצד שני, הגיעו בסוף שנת 1968 להסכם פשרה. על-פי הסכם זה היה על בן-עמי לשלם 315,500 אלפי לירות.* גם שומה זאת היתה בחזקת מתנה לבן-עמי, שכן הותר לו לשלם את הסכום בלא פחות מ-70 תשלומים.

שנה אחרי ההסכם, ניזכרו שלטונות המס כי על בן-עמי לשלם גם ריבית על הסכום הזה, בגלל כל אותן שנים — 13 בדיוק, שבהן לא שילם את מיסיו במועד. הריבית הגיע לסכום של 94 אלפי לירות. בן-עמי סבור היה שזו חוצפה, לתבוע ממנו גם תשלום ריבית. ביוני של שנת 1970 הוא פנה באמצעות פרקליטיו אל בית המשפט העליון, וביקש צו-על-תנאי נגד פקיד השומה. פסק הדין ניתן בחודש מאי של שנת 1971 ונקבע כי הפשרה שהשיג בן עמי עם שלטונות המס ״...אינה משחררת את בן-עמי מתשלום ריבית מיום אישור הפשרה.״ והדיון הוחזר לבית המשפט המחוזי, כדי שזה יפסוק באשר לגובה הריבית.

בן-עמי שוב לא היה מרוצה מן הריבית שנקבעה לו, ושוב עירער בפני בית המשפט העליון. בחודש ינואר של שנת 1974 — כמעט 20 שנה אחרי שנקבעה לו

* 86 אלפי דולרים.

השומה הראשונה בתיק זה – שוב הוחזר הדיק לבית המשפט המחוזי, וסוף-סוף ניקבעה שומה סופית.

במיסגרת הסכם הפשרה החדש, ניתנו לבן-עמי מתנות בסך מיליונים רבים של לירות. סעיף 8 בהסכם שהושג כבר ב-1968 קובע שבן-עמי אינו נחשב כסוחר-קרקעות רגיל. פירושו של סעיף זה היה, שבן-עמי לא חוייב במס הכנסה רגיל, בשיעור 50%, בגין 11 דונם שהעניק לבני משפחתו. כך נקבע גם בסעיף 6 של הפשרה. בן-עמי לא חוייב במס בשיעור של 50% על מכירת מניותיו **בחברת אשדוד** לאחרים, אלא במס ריווחי הון בשיעור של 25% בלבד.

סעיף זה לבדו הוא בחזקת מתנה שבשנת 1974 היה שווייה 75 מיליוני לירות. ערך אדמותיו של בן-עמי באשדוד באותה שנה היה 300 מיליוני לירות * בהערכה זהירה. אילו מכר את אדמותיו באותה שנה, היה עליו לשלם, ככל סוחר קרקעות, מס בשיעור של 150 מיליוני לירות. אך סעיף זה איפשר לו תשלום של מחצית הסכום בלבד.

בהסכם עם שלטונות המס נאמר עוד שבן-עמי לא ייחשב כסוחר קרקעות לצורך חישוב מס שבח מקרקעין, ובמקום שישלם מס בשיעור של 50% מהפרשי מחיר הקרקע בין יום קנייתה ומכירתה, היה עליו לשלם רק 20%, כאילו היה אזרח סתם, הקונה חלקת קרקע לבניית ביתו.

בתוך כך, מצא לו בן-עמי פנאי גם לשאת שוב אשה. אשתו הראשונה ואם שלוש בנותיו, יפה, נפטרה בשנת 1967. בעיתונו, **מעריב**, פורסם הספד חגיגי: "...פרח החן של בית בן-עמי. מארחת נעימת הליכות שהוציאה לבית זה מוניטין בארץ ומעבר לגבולותיה... ב-40 שנות חייהם המשותפים היא ריפדה באהבת רעייה מסורה עד תום את דרך היצירה של בעלה... הטירה הלבנה שהקימו לעצמם (עובד בן-עמי ואשתו יפה) מול הים צצה כחבצלת הצומחת בחולות. חינה של עקרת הבית שורה על הטירה, שהפכה מאז לא רק בית מגורים אלא מרכז פעילות וזינוק ליצירות חדשות."

אחרי חמש שנות ערירות, בשנת 1972, נשא לו בן-עמי לאשה את אילנה פרלשטיין-רוזנפלד, יפייפיה בלונדינית, ילידת רוסיה, וגרושתו של איש-עסקים ארגנטיני. היא עבדה במשרד התיירות בירושלים כאשר נקלע לשם בן-עמי לרגל עסקיו, ופגש בה. הנישואין התקיימו בביתו של הרב הראשי לתל-אביב יפו דאז, שלמה גורן. הגבר בן ה-68 והאשה בת ה-45 נישאו במעמד עדים מכובדים, ביניהם שר הביטחון דאז, משה דיין, שכמה חודשים קודם לכן נשא לו גם הוא אשה שניה וצעירה במעמד דומה, באותו חדר שבבית הרב גורן. לרגל נישואיו קיבלו בני הזוג הטרי מיברק ברכה וגם מתנה מנשיא ארצות-הברית ריצ׳רד

* 60 מיליון דולר.

ניכסון. בנותיו של בן-עמי ובעליהן היו מרוצים הרבה פחות, מטעמים מובנים.

חלפו שנתיים מאז החתונה הזאת, ובן-עמי, ביחד עם שני שותפים מכובדים מאוד, הד"ר אברהם בן-מנחם וסגן ראש העיריה בנתניה, עסקן המפד"ל דאז וסגן שר הרווחה לעתיד-לבוא בן-ציון רובין, יסדו חברה חדשה. שמה של החברה היה **ניצב – נכסי ציבור בע"מ**. בן-עמי, הוא ששימש כגיזבר והחזיק בידו את פינקסי ההמחאות של החברה החדשה, אשר לא ביקשה ולא קיבלה אישור להפעלתה ממשרד הפנים, כפי שדורש חוק העיריות.

וזו היתה מטרת החברה: היא ביקשה לרכוש מבעליהם קרקעות בדרום העיר, קרקעות שהיו מסווגות כחקלאיות, ולהחכיר אותן לקבלנים לבנייה פרטית וציבורית.

בעלי הקרקעות הללו היו מוכנים להיפטר מהן בשימחה. שנים רבות קודם לכן נימכרו להם שיטחי החולות שבדרום נתניה כקרקע חקלאית, אלא שלא ניתן היה לקיים שום חקלאות בחולות האלו, רוויי המלח. הם גם איבדו תיקווה שהקרקע הזאת תופשר אי פעם לבניה.

וכך, כאשר היה הכל מוכן לעסקה, חתם בן-עמי "...שהיה ידוע בקשריו הטובים," כמאמר העיתון, על חוזה עם חברה קבלנית בשם **דור** וחברת **ניצב** קיבלה לחשבונה **בבנק איגוד** 8 מיליוני לירות מאת חברת **דור** כדי לרכוש בהן קרקעות.

נראה שלא הכל התנהל כשורה, שכן למרות שהקרקע הועברה לבעליה, לא הצליח בן-עמי להשיג רישיונות בנייה על אדמה זאת, והקבלנים שהשקיעו כבר 8 מיליון התחילו לכעוס.

ספק אם כל עלילותיה של **ניצב** היו מתגלות, אלמלא חל גם מהפך שלטוני בנתניה, ושותפו של בן-עמי לחברת **ניצב**, הר"ד בן-מנחם, תפס את ראשות העיריה בשנת 1976. כמעט מיד עם תחילת כהונתו שיגר ראש העיר החדש מכתב אל מבקר המדינה, וביקש ממנו לבדוק את הנעשה **בניצב**. וכך כותב העיתון **ידיעות אחרונות**, מתחרהו של **מעריב**, על מימצאי החקירה: "...מבקר המדינה ציין שהוא מוצא טעם לפגם בגישה של בעלי המניות של **ניצב**, שערכו הטעייה המונית כאשר קנו אדמות חקלאיות מבעלים פרטיים מבלי לספר להם על שינוי היעד."*

אך זה היה, כאמור, רק חלק מן הפרשה, שבסופו של דבר סיבכה את בן-עמי בפלילים.

אחת החברות הקבלניות שלטשו עין אל הפרוייקט של פיתוח דרום-נתניה עוד קודם לייסודה של חברת **ניצב** היתה חברת **אדגר** שבבעלותו של גרשון (גיגי)

* **ידיעות-אחרונות**, 7.2.1979

פרס, אחיו של שר הביטחון דאז, שמעון פרס. ואכן, פרס הפקיד בעירית נתניה סכום של חצי מיליון לירות, כאות ומופת לרצינות כוונותיו. מאוחר יותר ביקש פרס לבטל את העסקה, וביקש לקבל את כספו בחזרה.

אלא שדרישתו של פרס, על פי כתב התביעה שהוגש נגד בן-עמי, עוררה את דימיונו של ראש העיריה. שני עורכי-הדין ששיכנעו את פרס להיכנס לעסקה, ושהיו קשורים בבן-עמי, הגישו לפתע תביעה נגד עירית נתניה, בשמה של חברת **אדגר**. הם תבעו פיצויים על הפרת חוזה. ואכן, בתאריך 26.11.73 שילמה עירית נתניה מיליון לירות* לשני עורכי-הדין. סכום זה כלל את החזרת דמי הפיקדון, וכן פיצויים על החוזה.

אם לא די בכך, ציווח בן-עמי לתת לשני הפרקליטים סכום נוסף, של 150 אלפי לירות במזומנים, כפיצוי ללא קבלות בשביל **אדגר**.

כל זה יכול היה להראות כשורה, אלמלא פרט אחר קטן, גרשון פרס, שביקש מיוזמתו לבטל את העסקה עם עירית נתניה, לא העלה על דעתו שהוא זכאי לפיצויים. תביעת הפיצויים שהוגשה על-ידי צמד הפרקליטים הוגשה, על-פי כתב האישום, ללא ידיעתו. הברת **אדגר** קיבלה בחזרה את הכסף שהפקידה בעירית נתניה – אך מה קרה ליתר הסכום, אותו סכום "פיצויים" ששילמה עירית נתניה בנדיבות רבה כל-כך?

וזה דבר התובע במשפטו של בן-עמי: "...אנחנו סבורים ש-455 אלפי לירות הועברו לקרן **תל-חי**. אך אין זה וודאי, כי מצב הנהלת החשבונות של קרן **תל-חי** נמצא במצב קטסטרופאלי."

קרן **תל-חי** בישת-המזל של תנועת **החרות** נוסדה, במקורה, כדי לסייע לאנשי המחתרת אחרי קום המדינה. אחר-כך הסתבכה בשלל עסקים שונים ומשונים, ובכך אין שום פלא, משום שאנשי הנהלת תנועת **החרות** הניחו ליעקב מרידור להצילה. הוא היה מוחזק בעיניהם כאשף פינאנסי, אך הצליח לסבך את הקרן עוד יותר, כפי שעשה לעסקיו הפרטיים. אחרי מרידור ניהל את הקרן חתנו יוסף קרמרמן, וגם הצלחתו שלו לא היתה מרובה. הקרן הסתבכה בהלוואות מטיפוסים מפוקפקים, שכאשר הגיע זמן הפירעון של חובותיהם, לא נרתעו גם מהנחת פצצות ליד בתיהם של אנשי האצ"ל הוותיקים, ומן הסתם הזכירו נשכחות לאנשי המחתרת שנעשו פוליטיקאים מכובדים.

לקרן זו נקראו לתרום, מדי פעם, עשירי הארץ ושועיה, ממקורבי הימין, ונראה שגם בל-עמי נקרא לתת את חלקו. והמישטרה סבורה היתה כי הוא עשה זאת לא על חשבון כיסו הפרטי, אלא באמצעות עירית נתניה.

אך לא רק לקרן **תל-חי** של תנועת **החרות**, אלא גם לכיסו הפרטי, כך סבור התובע מטעם המדינה, דאג בן-עמי היטב-היטב. בכתב התביעה בפרשת **ניצב**

* 215 אלף דולר.

הואשם בן-עמי בגניבה מהחברה העירונית. לטענת התביעה, הוא גנב לא פחות מ-329 אלפי לירות מכספיה עד שחדל לנהלה. כך, למשל, הפקיד בן-עמי המחאות בסך 42 אלפי לירות שהיו לפקודת **ניצב** בחשבונו הפרטי בבנק, וגם חשבונות הטלפון הפרטיים שלו שולמו מקופת ניצב התפוחה. המשפט בפרשה זאת עדיין לא הסתיים. פרקליטיו של עובד בן-עמי דוחים בזו-אחר-זו את ישיבותיו, ואף מבקשים לבטלו, כפי שכבר הוזכר, בטענה, שמרשם כבר אינו מסוגל לזכור במה הוא מואשם. נראה גם שלאיש אין עניין מיוחד במיצוי-הדין עם בעליו של עיתון חשוב ורב-השפעה כ**מעריב**. ואחד התומכים הנלהבים ביותר של שלטון **הליכוד**.

ואכן, כזהו עובד בן-עמי, האיש שנמנה על מייסדיה של **התנועה למען ארץ-ישראל השלמה**, תורם חשוב לקרנותיה. בן-עמי לא טרח להסתיר את דיעותיו גם בעת שלטון **המערך**. כבר בשנת 1970 הוא הצהיר ברורות על עמדתו בישיבת הנהלת **גח"ל** (גוש חרות-ליברלים) שקדם ל**ליכוד**. וכך מדווח העיתון על אותה פרשה: "...ראש עירית נתניה עובד בן-עמי מאיים בהליכה למרד ובהקמת מחתרת אם תחליט הממשלה על נסיגה. את הצהרתו השמיע בהתרגשות רבה. בישיבת מרכז **גח"ל** שנערכה אור ליום אתמול בתל-אביב הוסיף מר בן-עמי הנמנה על עם ראשי **התנועה למען ארץ-ישראל השלמה**: 'לא נהסס להפר החלטות ולא יספיקו המקומות בבתי הסוהר לאלה שימשיכו להילחם לארץ-ישראל השלמה."*

גדול העבריינים

ליד הדואר המרכזי שברחוב יפו בירושלים, יש עד היום קיוסק קטן, שמוכרים בו מיני מאפה מזרחיים. בעליו של הקיוסק הזה היה איש קטוע רגל, ושמו שאול נחמיה. בראשית שנות החמישים נטל שאול נחמיה תת-מקלע טומיגן בידיו, וירה למוות בבעל-הבית שלו. בבית המשפט הוא טען כי בעל הבית היה איש אכזר שביקש לסלקו מדירתו ושהתעמר בדייריו הרבים, בבתים שאותם השכיר. בית המשפט התחשב בו, ותחת לגזור לו מאסר עולם, נגזרו לשאול נחמיה 15 שנות מאסר.

האיש שנרצח היה אביו של יהושע בן-ציון, העבריין הפינאנסי הגדול ביותר בתולדות מדינת ישראל.

אולי זכר יהושע בן-ציון את המיקרה הזה עשרות שנים אחר-כך, כאשר גזר דין מוות לשני אנשי פידאיון כשהוא היה אב בית הדין הצבאי במשפטם. התביעה דרשה רק מאסר עולם, ואחר-כך הומר גזר הדין הקשה של בן-ציון בעונש מאסר.

* **הארץ**, 5.8.1970

אולי זכר יהושע בן-ציון את גזר הדין במשפטו של האיש הרג את אביו, כאשר בחודש פברואר של שנת 1975 ניגזרו לו 12 שנות מאסר בפועל, אחרי שנמצא אשם ב-11 מתוך 12 סעיפי כתב האישום שהוגש נגדו.

כאשר נפל אביו שדוד בכדורי הטומיגן, כבר היה בן-ציון באמצע שנות העשרים לחייו. בוגר מצטיין של בית-הספר למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים. באותה תקופה הוא נשא אשה. היתה זו מוניקה ויליאמס, בתו של יהודי-אנגלי עשיר, בעל עסקים מגוונים בישראל. נחום ויליאמס הועיד את חתנו הצעיר לגדולות, ובשנת 1954, כאשר היה בן-ציון בן 29, הוא מונה למנהלו הכללי של **בנק ארץ-ישראל בריטניה**.

כבר בשנת 1937 התחיל נחום ויליאמס לפרוש את רשת עסקיו בארץ ישראל. הוא רכש אז את **בנק העולים**, שנוסד על-ידי שלושה שותפים: אביו של עורך-הדין אליהו מירון, שהוא עצמו היה מאוחר יותר שותפו של בן-ציון במשרד עורכי-הדין ופרקליטו של **בנק ארץ-ישראל בריטניה**; אביו של עורך-הדין המפורסם ומי שהיה גם חבר-כנסת, גדעון האוזנר, ואברהם לרנר, ידיד משפחה לגרשון לווינסון, אביו של יעקב לווינסון, יו״ר הנהלת **בנק הפועלים**.

שמו של הבנק הוסב ל**בנק ארץ-ישראל פולין**, ואחר ואחר-כך ל**בנק ארץ-ישראל בריטניה**.

הבנק היה רק אחד מעסקיה של משפחת ויליאמס בארץ-ישראל. הבנק עצמו יסד חברת השקעות ושמה **חוסן**. **קבוצת ויליאמס** רכשה את יקבי **אליעז** וכן 2000 דונם של כרמים, את חברת **ארפז** שבבעלותה נמצא מפעל **בגד-עור**, את חברות **דוקרט פז**, **בוכנות מוביליה**, ועוד. **קבוצת ויליאמס** ייסדה את **החברה הארצית לפיתוח ולהשקעות** באמצעות **החברה למשכנתאות ולפיתוח נכסים** שהיתה בבעלותה. החברה של ויליאמס גם יסדה את חברת הביטוח **צור** ואת חברת הבניה **מגדל-נחום**, ואף השתתפה בשיעור של 10% בייסוד **החברה הימית להובלת פרי**, אותה הרפתקה מפורסמת של יעקב מרידור ומילה ברנר.

במשך עשר השנים הראשונות לכהונתו של יהושע בן-ציון כמנכ״ל **בנק ארץ-ישראל בריטניה** התנהל הכל כשורה, עד כמה שאפשר להיוודע.

הבנק התפתח לאיטו וגדל, והיה לבנק הרביעי בגודלו במדינת ישראל. אחת הפירסומות הידועות של הבנק מאותה תקופה אמרה: ״אנשים שקיבלו אצלנו ייעוץ לגבי סכומים קטנים מבקשים היום ייעוץ לגבי הסכומים שגדלו. זהו אחד הצדדים החזקים שלנו.״ אך כפי שהסתבר, דווקה זה היה הצד החלש של הבנק.

היה זה בשנת 1964 כאשר התחילה תנופת ההתרחבות של **קבוצת ויליאמס**, תחת הנהגתו של יהושע בן-ציון. חברת ההשקעות של הבנק התהילה לקנות מיפעלים וליסד מיפעלים. היתה זאת מדיניות נבונה, בעיקרה, לקבוצה חזקה, שלרשותה עומדים מקורות-הון גדולים. המיתון כבר היה אז בעיצומו, ואפשר היה לקנות בזול, ולהקים מיפעלים בזול, שכן הממשלה היתה מוכנה לסייע

בנדיבות רבה, וקופצים רבים לא היו. כך, למשל, התחילה **קבוצת ויליאמס** גם בפרוייקט בניה ענק – הקמת **מגדל נחום**, על-שמו של נחום ויליאמס, בעיר בת-ים.

אך מדיניות זו, שהיא נבונה לקבוצת-הון בעלת אורך-נשימה של ממש, התגלתה כהרת-אסון ליהושע בן-ציון ולשותפיו בני-משפחתו. המיתון לא הסתיים במהירות, והפרוייקטים הרבים שבהם השקיעה הקבוצה לא הביאו רווחים, אלא הפסדים שתפחו והלכו. **במיגדל נחום** אי אפשר היה למכור שטחים לחנויות ולמשרדים. איש לא רצה בהם. התוצאה: אי אפשר היה להמשיך בבניה, וגם **יקבי אליעז** נקלעו לקשיים.

הבנק של בן-ציון הפך יותר ויותר לסותם-פקקים, שהשקיע את כספי לקוחותיו בהלוואות למיפעלים הכושלים או הכושלים-למחצה של **קבוצת ויליאמס**. המחשבה היתה פשוטה: לנסות להחזיק מעמד בתקופת השפל, ולהגיע אל תקופת השפע שלאחריה כאשר ברשות הבנק נכסים רבים ככל האפשר, כנקות-זינוק גדולה להתרחבות וגדילה.

אך מלחמת ששת-הימים שפרצה בשנת 1967 וחילצה את המשק הישראלי מתקופת השפל שלו, לא הועילה **לבנק ארץ-ישראל בריטניה**. בשנת 1969 נערכה בבנק ביקורת מטעם **בנק ישראל**, ונמצא שהבנק אינו פועל למעשה כבנק מסחרי רגיל. הועלתה אף תביעה מפורשת **שבנק ישראל** יתפוס את הבנק של יהושע בן-צית, אך משום מה לא נעשה הדבר. ליהושע בן-ציון, ככל הנראה, היו ידידים בחלונות הגבוהים. במקום לתפוס את הבנק, מינה **בנק ישראל** מנכ״ל נוסף מבחוץ, שיפעל לצד יהושע בן-ציון. היה זה דוד פרידמן, שהיה אז סמנכ״ל **הבנק לפיתוח התעשייה**.

בסמוך לכך התפרסמה פרשת גוטווירט, שתחילתה עוד בשנת 1963. יהושע בן-ציון, בדומה לעובד בן-עמי, היה מעורה גם בעסקי היהלומנים. הוא הכיר יהלומן בלגי חשוב, ושמו נתן גוטווירט. בישראל קשר בן-ציון קשרי עסקים עם יהלומן חשוב אחר, יהודה זיס, שבאותה תקופה קיבל נתח מאדמות **אשדוד**. בן-ציון שיגר מכתב לגוטווירט, והציע לו להשקיע סכום של 100 אלפי דולרים בפיתוח הפרוייקט של זיס. ההשקעה נעשתה באמצעות חברת הנאמנות של **בנק ארץ-ישראל בריטניה**, **עולים** שמה. גוטווירט הפקיד את הכסף ביולי 1963 באמצעות חברת היהלומים שלו.

כאשר הגיע גוטווירט לישראל בקיץ של שנת 1966 להתעניין בגורל השקעתו באדמות אשדוד, הוא נפגש עם בן-ציון – ונדהם. בן-ציון הודיע ליהלומן היהודי-בלגי שהוא חייב סכום של 108 אלפי דולרים לחברת **בקע** של יהודה זיס.

לשמע התביעה המשונה הזאת, ביקש גוטווירט להשיב לו מיד את כספי השקעתו. בן-ציון סירב. הוא טען כי הכסף לא התקבל מן היהלומן – אלא

מחברת היהלומים הבלגית שלו...

העניין נדון בבית המשפט המחוזי בתל-אביב. השופט הגדיר את מעשהו של הבנק בהגדרה שאין חמורות ממנה לבנקאי: "מעילה באמון," אחרי שהסתבר כי חברת הנאמנות קיבלה לרשותה מן הבנק 50 אלף דולר אחרי שגוטווירט ביקש לבטל את השקעתו. בית המשפט חייב את הבנק להחזיר ליהלומן את ההשקעה.

בתהליך שהפך אחר-כך שיגרה, עירער בן-ציון על החלטת בית המשפט המחוזי בפני בית המישפט העליון. גם מה שקרה זו הפעם, הפך לשיגרה מאוחר יותר: בית המשפט העליון סמך את ידיו על החלטת בית המשפט המחוזי. השופט העליון חיים כהן ציין בפסק דינו כי מפעולות הבנק ומכתב ההגנה שהגיש במשפט זה עולה "ריח של גזילה." השופט גם קבע כי הבנק הגיע ל"שיא של חוסר הגינות," כאשר טען שההשקעה של גוטווירט בישראל היתה בלתי-חוקית, שכן הוא לא קיבל ממשרד האוצר הבלגי רישיון להעביר את הכסף. "...אומר רק זאת," סיכם השופט כהן: "...שבנק או נאמן המסרבים להחזיר כספי השקעה שהועברו לישראל מן תואנה בלבד שבארץ מגורי השולח לא נתקבלו רישיונות, שאולי דרושים שם להעברת הכספים לישראל, אינם ראויים לכהן בישראל לא בבנק ולא כנאמן..."

לעתים רחוקות מאוד נאמרות בבית משפט מילים מפורשות כל-כך. בכל מדינה מתוקנת, אפשר להניח, די בהרבה פחות מכך כדי שתנקוט הרשות המתאימה לכך בפעולה קיצונית נגד מי שלדעת בית המשפט העליון אינו ראוי לשמש כבנק או כנאמן. אך לא בכל מדינה מתוקנת יש לבנקאי מסוגו של יהושע בן-ציון פטרון פוליטי מסוגו של פנחס ספיר.

יתכן שהיחסים המיוחדים במינם בין פנחס ספיר ובין **בנק ארץ-ישראל בריטניה** התחילו עוד לפני שקיבל לידיו יהושע בן-ציון את הנהלת הבנק. בשנות השלושים, כאשר עדיין היה פנחס ספיר עולה חדש בארץ-ישראל, הוא קיבל עבודה בפרדסיו של נחום ויליאמס, חותנו של בן-ציון. כאשר ישב בן-ציון בכלא, הוא סיפר לעיתונאי שוויליאמס זכר את ספיר כפועל חרוץ במיוחד, אשר נפנה לפעילותו הציבורית רק אחרי שעות העבודה.

אך טעות תהיה זו ליחס את החסינות שנהנה ממנה בן-ציון במשך זמן כה רב רק לפטרונותו של ספיר. שר האוצר נהג בבן-ציון ממש כשם שהוא נהג במרידור, במאיר הלוי, ובשורה ארוכה של מיליונרים יהודיים וישראלים שהוא טרח לטפח אותם, לחפות על מעלליהם בשעת הצורך, ולחוש לעזרתם בשעת הדחק. ולא רק ספיר פעל כך. שר האוצר שלפניו, לוי אשכול, בעל האימרה הידועה "לא תחסום שור בדישו," לא עשה אחרת, כפי שיכול להעיד, למשל, עובד בן-עמי. מדובר היה כאן – ועדיין מדובר – בשיטה שלמה, אשר במיסגרתה דואגים הפוליטיקאים להעביר מיליונים ומיליארדים מכספי הציבור לכיסי יקיריהם

המיליונרים. ספיר ואשכול לא נתקלו באופוזיציה במפלגתם כאשר עשו זאת. הם גם לא ניתקלו באופוזיציה מצד הימין – שכן חלק גדול מן המיליונרים שנהנו מן השיטה הזאת נמנו על הימין, ותרמו בעין יפה למפלגותיו. הבדלי ההשקפות הפוליטיות – עד כמה שנמצאו כאלה – לא הפריעו בעד זרימתו המהירה והשופעת של הממון.

פסק הדין בבית המשפט המחוזי, במשפט התביעה שהגיש גוטווירט, כבר הוא הבהיר עד כמה קשה היה מצבו של **בנק ארץ-ישראל בריטניה**. לפטרוניו של בן-ציון הובהר שצריך לחוש לעזרתו, כדי למנוע את התמוטטות הבנק. היה זה נגיד **בנק ישראל** דאז, משה זנבר, שהשליך לבן-ציון את גלגל ההצלה, בצורת הון ציבורי רב.

זנבר העביר סכום עתק של 30 מיליוני מרקים גרמניים ו-10 מיליוני פרנקים צרפתיים לפקודת הסניף הלונדוני של **בנק-ישראל בריטניה**.

כיצד נפלה ההחלטה הזאת, למרות ששר האוצר ונגיד **בנק ישראל** ידעו היטב את מצבו של הבנק? בדיעבד ניסה זנבר להתחמק מאחריות. "מקורביו" סיפרו לעיתונאים כי בעת כינוסה של ועידה כלכלית באחד האולמות של אוניברסיטת תל-אביב, לחש ספיר אל אוזנו של נגיד הבנק שאסור לפגוע בבן-ציון וזנבר הבין את הדברים כהמלצה לפעולה שמטרתה הצלת הבנק. ספיר הכחיש את הדברים הללו מכל-וכל.

עורך-הדין אליהו מירון פרקליטו של הבנק ושותפו של בן-ציון למשרד הפרקליטים הבהיר מאוחר יותר, במשפטו הפלילי של בן-ציון, כי פעולתו של זנבר לא היתה בגדר פעולה חריגה, אלא במיסגרת שיטה שנועדה לחפות על הבנק. וכה אמר מירון: "...בשנת 1970 הושג הסכם בין **בנק ישראל** ובין **בנק ארץ-ישראל בריטניה**, שלפיו לא יעלו חובותיה של קבוצת וליאמס ל**בנק ארץ-ישראל בריטניה** על 48 מיליוני ל"י... הקבוצה התחייבה לצמצם בהדרגה את חבותה לבנק, ולחסל אותו כליל עד לחודש אפריל 1975... למרות ההסכם איפשר **בנק ישראל** ל**קבוצת ויליאמס** להגדיל את חבותה לבנק עד לסכום של 70 מיליוני לירות בסוף שנת 1973..."

במילים אחרות: משרד האוצר ו**בנק ישראל** איפשרו ל**בנק ארץ-ישראל בריטניה** ליטול את כספי המפקידים ואת כספי המדינה שהיו בבנק, ולהעבירו לקבוצת העסקים הפרטית שבה היה בן-ציון שותף חשוב, בצורת הלוואות שלא יוחזרו לעולם...

הידיעות על מצבו הקשה של הבנק, באותה תקופה, לא הגיעו לידיעת הציבור הרחב. אך בחוגי אנשי העסקים והבנקאות ידעו את המצב לאשורו. מרק מושביץ, מבעלי מונופול הקפה והממתקים **עלית**, הציע אז לבן-ציון למכור את הבנק שלו ל**בנק הבינלאומי-הראשון**, שהיה אז בחיתוליו. גם הבנקים הגדולים לטשו עין אל הבנק, במיוחד בזכות הסניף הלונדוני שלו. אך בן-ציון לא היה

מוכן לדבר על מכירת הבנק. הוא היה בטוח בכך שספיר וזנבר יעניקו לו סיוע עד אין-סוף. והם לא עשו דבר כדי להפריך את אמונתו.

היתה זאת מלחמת יום הכיפורים שחרצה את דינו של **בנק ארץ-ישראל בריטניה**. הבנק הסתבך באותה תקופה בשורה של הפסדי-ענק, תוצאה של השקעות כושלות במטבעות זרים ובמתכות יקרות. אך חשוב לא פחות: המלחמה הביאה בעיקבותיה שינוי פוליטי בצמרת הכלכלית של ממשלת ישראל. פנחס ספיר חדל להיות שר האוצר, ובמקומו בא יהושע רבינוביץ.

גם לבן-ציון התברר כי שוב לא יוכל הבנק שלו להחזיק מעמד. הוא היה מוכן למכור אותו. אחר-כך, במשפטו, התברר כי להסכמתו של בן-ציון היתה סיבה נוספת. בכספות הבנק כבר לא נמצאו כספי המפקידים.

תחילה, בתיווכו של חבר-הכנסת מטעם המפד״ל, אברהם מלמד, התעניין **בנק המזרחי** בעסקה. מאוחר יותר התעורר גם עניינו של **בנק לאומי**, אך ארנסט יפת הזהיר הודיע כי לא יחתום על קניית הבנק בטרם יתברר מצבו המדוייק. **בנק המזרחי** ניסה לשתף בעסקה את **בנק הפועלים**, אך אחר-כך התברר שזו, כנראה, היתה שגיאה. היחסים בין נגיד **בנק ישראל** משה זנבר ובין יו״ר הנהלת **בנק הפועלים** יעקב לווינסון היו מעורערים ביותר, וזנבר ניסה לעשות ככל יכולתו כדי למנוע מ**בנק הפועלים** זכיה ביהלום נוסף בכיתרו. הממשלה כולה נכנסה לעובי הקורה ודנה בפרשת **בנק ארץ-ישראל בריטניה**, ובסופו של דבר, בחודש אוגוסט 1974, החליטה הממשלה שלא למכור את הבנק אלא לתפוס אותו, ולהגיש נגד בן-ציון תביעה פלילית.

תוצאות המשפט הפלילי, שנערך בשנת 1975 ועורר התעניינות רחבה, לא הותירו מקום לספק. בן-ציון עירער, אך העירעור לא שינה את התוצאה. בית המשפט בשתי ערכאותיו קבע כי יהושע בן-ציון הוא גנב.

ההרשעה העיקרית התייחסה לארבע עסקות שעשה בן-ציון בשעה שמצבו הקשה של הבנק שלו כבר היה ידוע לו. בעסקות האלה העביר בן-ציון סכום ענק, בסך 47 מיליוני דולרים, מרשות הבנק לרשותן של חברות ואדוזיות, אשר אלה, מצידן, העבירו אותו לרשות חברותיו של ויליאמס בבריטניה.

בן ציון הורשע ב-11 מתוך 12 סעיפי האישום. הוא נדון ל-12 שנות מאסר, והושם עליו קנס של 25 מיליוני לירות.*

היה זה עונש כבד, שאמור היה להרתיע גנבי צווארון לבן מסוגו של בן-ציון. בית המשפט ביקש למנוע מן הגנב את האפשרות ליהנות מפירות מעשה-הנוכלות שלו, על-ידי שלילת חופש לזמן ארוך, והטלת קנס גבוה.

אך בן-ציון לא ישב בכלא זמן רב. גם לא עלה על דעתו לשלם את הקנס שהושת עליו. התהליך שהביא לשיחרורו של בן-ציון מן הכלא מהווה הדגמה

* 3.9 מיליוני דולרים

מופלאה לאימרתו הידועה של סמואל ג׳ונסון, שהפטריוטיזם הוא מיפלט האחרון של הנבל.

יהושע בן-ציון היה ממקימי **התנועה לארץ ישראל השלמה**, ביחד עם בעלי-הון אחרים כמו עובד בן-עמי ראובן הכט בעל **ממגורות דגון**, והתעשיין ארנסט וודק שצורף בשנת 1982 למועצת המנהלים של **בנק לאומי**. יהושע בן-ציון היה מנכ״ל **החברה לפיתוח ארץ-ישראל השלמה**. הוא עצמו הקים בית דפוס בחברון, ותמך בפעולות **הליגה להגנה יהודית** ״למען יהודי ברית המועצות,״ כדבריו.

לבן-ציון עמדו גם עשרות המיכתבים ששיגרו מיליונרים מידידו ב״משפחה הלוחמת,״ כמו גם אישי ציבור וחברי-כנסת, ברובם מן הימין, ובהם ביקשו למענו חנינה. למרבית הצער, לא עמדה לזכותו חוות-הדעת הרפואית. ועדת שמונתה על ידי משרד הבריאות, ואשר כללה שלושה רופאים מכובדים, הגיעה למסקנה כי אין מניעה לטפל במחלותיו של האסיר המכובד בתוך כותלי בית הסוהר, כפי שעושים לגבי אסירים אחרים, מכובדים קצת פחות.

היה זה מנחם בגין, ראש הממשלה החדש שבאותה תקופה היה גם שר המשפטים, שהחליט לחוש לעזרתו של בן-ציון. זמן קצר אחרי שהגישה הוועדה מטעם משרד הבריאות את מסקנותיה, בתחילת חודש אוגוסט של שנת 1977, מינה בגין את הפרופסור עזרה זוהר, איש הימין הקיצוני, לבדוק את מצבו של בן-ציון. זוהר הגיע למסקנה בלתי-מפתיעה. בסכמו את מימצאי בדיקתו הוא כתב: ״...מדובר באדם חולה מאוד, שתוחלת חייו היא קצרה גם בתנאים הטובים ביותר... לא יכול להיות ספק סביר שהימצאו בבית, בתנאים טובים יותר, תשפר את סיכויי החיים שלו ואת תוחלת החיים שלו.״

ראש הממשלה שיגר חוות דעת זאת אל נשיא המדינה דאז, אפרים קציר, כתימוכין לבקשתו לחון את יהושע בן-ציון.

הנשיא, במיקרים כאלה, אינו משמש יותר מתחנה רישמית גרידא, האמורה לחתום ולאשר את בקשות החנינה המוגשות מטעם שר המשפטים. הוא חתם, ובן-ציון, העבריין הפינאנסי הגדול ביותר, עד-כה, בתולדות מדינת ישראל, יצא את הכלא אחרי שנתיים ושיבעה חודשי מאסר בלבד מתוך תריסר שנות המאסר שהושתו עליו, ובלי שיחזיר פרוטה אחת מתוך 25 מיליוני הלירות שהוטלו עליו כקנס על-ידי בית המשפט שחרץ את דינו.

השיחרור עורר שערוריה רבתי – הראשונה בתקופת כהונתו של מנחם בגין. תחילה ניסה ראש הממשלה להסתתר מאחורי הנשיא, שהרי הוא שחתם בסופו של דבר על החנינה. אך כאשר הבחין ראש הממשלה בבוז ובלעג שעוררה התנהגותו, הוא נסוג לקו הגנה שני, שהתבסס על ההומניזם שלו: ״...בן-ציון נידון למאסר ממושך אבל הוא לא נידון למיתה״, אמר בגין למחרת שיחרורו של בן-ציון. כלומר מנחם בגין הרחום והחנון הציל את יהושע בן-ציון ממוות, פשוט

כך.

בדרך כלל התייחסה העיתונות בביקורת חריפה אל שיחרורו התמוה של בן-ציון. היומון **מעריב** יצא מכלל זה. אולי בגלל זהותו של בעל המניות העיקרי בחברה המוציאה את **מעריב** לאור, עובד בן-עמי, חברו של בן-ציון ל**תנועה למען ארץ ישראל השלמה**. הכותרות ב**מעריב**, למחרת שיחרורו של בן-ציון, היו: "בן-ציון: איבדתי בכלא 17 קילוגרם ממשקלי, אבל נפשית אני מרגיש מצויין," ועוד: "בן-ציון יתבע משפט חוזר בבית המשפט העליון. כתבתי בקשות חנינה בשביל אסירים אחרים. קובע: מעולם לא תרמתי לקרן תל-חי."

העיתונים האחרים היו ביקורתיים קצת יותר. העיתונים האלו גם המשיכו לעקוב בעניין אחרי מצבו הבריאותי המפתיע של בן-ציון, ואחרי כוונותיו להגיש עירעור על הרשעתו בדין. **ידיעות אחרונות** מיום 15.12.1980 מדווח: "...יהושע בן ציון: הקנס של 25 מיליון ל"י שלא שילמתי אינו מעסיק אותי. אינני חייב הסברים לציבור על מצב בריאותי. הלוואי שכל שונאי ירגישו כמוני מבחינה בריאותית..."

ידיעות אחרונות עקב אחרי יהושע בן-ציון ביום שבו הוא השתחרר מן הכלא. כתב העיתון שם לב לכך שיהושע בן-ציון אינו מתמיד במיוחד במישחקו, והוא נוטש את מקל ההליכה שלו כל-אימת שמצלצל הטלפון.

כמה שנים אחרי ששוחרר בן-ציון מן הכלא, התברר שלא קל כל-כך להסתיר 47 מיליוני דולרים. המחלק לחקירות הונאה של המישטרה, בראשותו של תת-ניצב בנימין זיגל, סבור היה שעלה על עיקבותיו של אחד מהמיליונים הגנובים. פרשת בן-ציון שבה והתעוררה, איפוא באמצע שנת 1983. המישטרה סברה שגילתה את הדרך שבה העביר בן-ציון את כספו לחו"ל, ופשטה על משרדיהם של פרקליטיו, עורכי-הדין אליהו מירון ופנחס מנדלוביץ, כדי להחרים שם מיסמכים. את החקירה, בעת כתיבתו של ספר זה, עדיין מתנהלת לה בעצלתיים.

נפשו הרגישה של בן-ציון, הזיקנה הסלקטיבית של עובד בן-עמי ועור הפיל של יעקב מרידור, הם מיפלטם האחרון של הפטריוטים הללו, אנשים שרוממות הלאום בגרונם, וכספיו — בכיסם. הם טופחו ורוממו על-ידי המימסד הכלכלי של מפלגת **העבודה**, ושל **מפא"י** לפניה. המימסד הכלכלי של השלטון שאחריו — שלטון **הליכוד** — מגונן עליהם, שולף אותם מן הבוץ המשפטי ומאפשר להם שלא לתת את הדין על מעשיהם כאחד-האדם. הם אינם היחידים בחבורה הזאת של העשירים, אלה היודעים כיצד ליהנות מכל העולמות. כמה מן האחרים כבר הוזכרו ועוד יוזכרו, אך השלושה הללו — מרידור, בן-עמי ובן-ציון, הם ללא ספק החשובים והגדולים באותו סוג אנשים המוצא בפטריוטיזם את מיפלטו.

פרק שלישי

האחת ידם עושה במלאכה והשניה אוחזת בכסף

בעיני עצמם הם מוחזקים כשמנה-וסלתה של האומה. הם היצרנים. הם החרשתנים. הם שבתבונתם ועמלם הרב יוצרים את עושר האומה. מעל כל בימה הם מטיפים לנו מוסר-עבודה ותובעים חריצות והתאפקות. אך ראה-זה-פלא: מיד כשמזדמנת להם שעת הכושר הראשונה, הם מכפילים ומשלשים את הונם ביבוא, בעסקות של מניות ובהעלאות של מחירים, והאידיאלים הנאצלים נשכחים בקרן זווית. רק ידם האחת עושה במלאכה.

בנימין ג׳יבלי, מנכ״ל מפעלי המזון של קונצרן **כור** ההסתדרותי, מעודו לא היה איש תמים. הוא לא היה תמים כאשר היה אלוף-מישנה ומפקד חיל המודיעין של צה״ל בשנות ה-50׳, מינוי שזיכה אותו בכינוי ״הקצין הבכיר״ בפרשת ״העסק-ביש״ הנודעת, שהביאה על ממשלות ישראל ועל המדינה כולה זעזועים פוליטיים קשים. הוא בוודאי לא נעשה תמים במרוצת השנים שחלפו מאז אותו ״עסק-ביש״, ועד לשנת 1970, כאשר כבר שימש כמנכ״ל **כור-מזון**. באותה שנה, כמעט שהצליח ג׳יבלי לממש מהלך נועז שתיכנן זמן רב: להתחיל בתחרות של ממש נגד קונצרן **עלית**, שבידו היה המונופול המוחלט-כמעט על יצור קפה-נמס, ונתח ניכר מאוד משוק הממתקים. ג׳יבלי ניהל אז משא ומתן חשאי עם משפחת ליבר, בעלי בית-החרושת **ליבר** לקפה-נמס ולממתקים, המתחרים היחידים של **עלית**. השיחות היו פוריות, וכבר נחתם בין הצדדים זיכרון-דברים על השלמת העסקה.

והנה, לפני שהתממשה העסקה, יצא בנימין ג׳יבלי למסע-עסקים בחו״ל. בבית המלון שבו הוא התאכסן, פגש בנימין ג׳יבלי במרק מושביץ, איש בעל פנים שזופות-תמיד ושיער לבן, שחזותו מכובדת ודיבורו בנחת. מושביץ הוא שותפו הבכיר של אבא פרומצ׳נקו בקונצרן **עלית**, ומנכ״ל חברות הבת של הקונצרן.

השניים, כמנהג ישראלים בעלי-מעמד מסוג זה הנפגשים בדרך מיקרה בבית

מלון מפואר שמעבר לים, נועדו לארוחת צהריים. ג׳יבלי, כאמור איש לא תמים, גילה למושביץ כי עד מהרה יהיו שני הסועדים גם מתחרים בתחום יצור הקפה בישראל.

אין לדעת לכמה זמן תיכנן מושביץ את מסעו בחו״ל. מכל מקום, עוד באותו ערב הוא טס בחזרה לישראל, והדבר הראשון אשר עשה היה, לקיים פגישה עם בעלי **ליבר**. הסכום שהציע מושביץ היה גבוה מן הסכום שהציע ג׳יבלי, ולא זו בלבד, אלא שמושביץ גם נטל על עצמו את תשלום הקנס שהיה על בעלי **ליבר** לשלם בגין הפרת זיכרון-דברים שכבר חתמו עם **כור-מזון**. כאשר חזר בנימין ג׳יבלי לישראל, הסתבר לו כי התחרות שביקש לנהל נגד **עלית** עדיין לא התחילה.

אך ג׳יבלי לא אמר נואש. מכיוון שלא בכל ארצות העולם מתקיים מונופול של חברה אחת על ייצור הקפה-הנמס, נוטים מחיריו בישראל להיות גבוהים במיוחד לעומת מדינות אחרות. עניין זה עושה את יבוא הקפה-הנמס לעסק כדאי למדי, וג׳יבלי עסק בכך במרץ רב לקראת סוף שנות השבעים, והיה מיבא עשרות טונות של קפה-נמס ארוז בצינצנות ובקופסאות, שהיה זול מן הקפה של **עלית**, ולא פחות טוב ממנו. הקפה נחטף ממדפי החנויות והמרכולים, וג׳יבלי ביקש להרחיב את תנופת היבוא.

מובן שהדבר לא נשא חן בעיני מושביץ ושותפיו. הללו חיפשו וגם מצאו דרך להכות את ג׳יבלי, ולהרגיע את הלהט המסחרי שלו בתחום הקפה-הנמס. כידוע, נעשה בתעשיית השוקולד שימוש רב בשמנים מוקשים. **עלית**, שהיא גם יצרן השוקולד הגדול בישראל, נהגה לרכוש טונות רבות של שמנים מוקשים בבית-החרושת **בלו-בנד תלמה** שבמיפרץ חיפה. בבית-החרושת הזה יש שני שותפים עיקריים: חברת **כור-מזון** שבראשה בנימין ג׳יבלי, ומשקיע גרמני, גיאורג פקטור איש פרנקפורט, יהודי יליד לודג׳ שבפולין, המחזיק ב-50% ממניות החברה.

מרק מושביץ הורה לחדול מקניית השמנים המוקשים במיפעל **בלו-בנד תלמה**. לא חלף זמן רב, עד שהחרם הזה התחיל לתת את אותותיו במאזני החברה. נציגו של פקטור בישראל היה אז עמוס ספיר בנו של שר האוצר לשעבר. הוא דיווח לפקטור, וסיפר לו גם מה מקורו של הסכסוך. פקטור אומר על עצמו כי הוא ״...איש של ביזנס ואין לי סנטימנטים.״ הוא לא היה מוכן לסבול בגלל רצונו העז של ג׳יבלי לסחור בקפה-נמס, ואף הסביר זאת לשותפו במילים ברורות. ג׳יבלי הבין, והבטיח לחדול מן הניסיונות לשבור את המונופול של **עלית**, ושוב התחילו יצרני השוקולד הגדולים לרכוש את השמנים המוקשים שלהם בלית החרושת **בלו-בנד תלמה**.

מארק מושביץ זכה בתפקידו, כיו״ר מועצת המנהלים של קונצרן **עלית**, והמנכ״ל של החברות הבנות, בעיקבות התערבות. היה זה אחרי מותו של אליהו

פרומצ׳נקו, מייסדו של בית-החרושת **עלית**. בנו, אבא פרומצ׳נקו, ביקש לרשת אותו. מושביץ היה השותף הבכיר האחר. גם הוא רצה בתפקיד. להלן התאור של מה שהתרחש:

״...השניים התיישבו על בקבוק וויסקי, ואבא (פרומצ׳נקו) הציע למרק (מושביץ) ׳להיות ספורט׳ ולהפיל גורל, מי יהיה המנכ״ל ומי יהיה יו״ר הדירקטוריון. ורעיון נוסף: זה שיהיה יו״ר הדירקטוריון בחברת-האם **עלית** – יהיה מנכ״ל החברות הבנות.

״...לאבא (פרומצ׳נקו) היה אז מטבע של דולר כסף, והם הטילו גורל, מי יזכה בתפקיד. אבא פרומצ׳נקו זכה והוא היה למנכ״ל **עלית** וליו״ר החברות הבנות, ומארק מושביץ ליו״ר מועצת המנהלים ומנכ״ל החברות הבנות״.* כך, ללא מועצת מנהלים, באמצעות דולר של כסף התנהלו העניינים במונופול הקפה הענק, אחד המיפעלים הגדולים ביותר במזרח-התיכון. שהרי עסק משפחתי הוא עסק משפחתי.

האיש שיסד את העסק המשפחתי הזה היה, כפי שכבר הוזכר, אליהו פרומצ׳נקו. הוא נולד בצפון-מערבה של רוסיה, בעיירה ושמה פרחוב. לאליהו פרומצ׳נקו היה, כנראה, מאז-ומתמיד כישרון חשוב מאד לאותם הימים: הוא ידע להסתדר. הילד היהודי לא סיים אף בית ספר יסודי, ושמיעה מוסיקלית לא היתה לו כלל, כפי שמעיד בנו. הוא נשא אשה בגיל צעיר, והיה סמרטוטר.

כשגוייס לפני מלחמת-העולם הראשונה לצבאו של הצאר הרוסי, ניקולאי השני, מצא אליהו פרומצ׳נקו את דרכו אל פלוגת התיזמורת, שדמה מוקז רק לעתים רחוקות, בשעת-חירום של ממש. חופשותיו של איש-התיזמורת בצבא הוד-קיסרותו אולי לא היו תכופות, אך ללא ספק היו פוריות. שניים מבניו נולדו בעיצומה של מלחמת-העולם הראשונה, כאשר הוא שירת בצבא.

המהפכה האדומה הביאה קץ על שירותו הצבאי של פרומצ׳נקו, ועל שהותה של משפחתו ברוסיה. המשפחה נסוגה לקרים, שם הגנו עליה הקוזקים הלבנים וצבא האינטרוונציה מפני הגייסות הבולשביקים, לפחות לזמן מה. זמן זה הספיק לאליהו פרומצ׳נקו לערוך הסבה מקצועית. הוא החליף את מקצועו הקודם, כסמרטוטר, במיקצוע חדש, כיצרן של ממתקים וסיגריות.

ניצחונותיו התכופים של הצבא האדום, שהלך והתקרב אל חצי-האי קרים, הפחידו את החרושתן הצעיר. הוא ביקש להקל על תנועותיו, ושיגר את אשתו ואת שני בניו אל העיר ריגה, בירתה של לטביה, שבאותה עת נראה היה כי היא בטוחה מזעמם של הסובייטים. כאשר הגיעו האדומים לקרים, נמלט פרומצ׳נקו דרומה, לתורכיה, ואחר-כך מערבה לבולגריה, וכל אותה העת המשיך בעסקיו

* **כספים** 23.11.81

המתוקים. חלפו ארבע שנים עד אשר הצטרף אל אשתו ובניו בריגה.

הוא הקים שם עם חמו את בית-החרושת לממתקים שנקרא **ליימה**. לא עבר זמן רב עד שהצטרפו אל השותפות עוד כמה משפחות יהודיות עשירות: משפחת סגל, משפחת מושביץ, ומשפחות ארנס ופרייל.

על צורת הניהול של אותה שותפות בממתקים, יכול להעיד הסיפור הבא: אבא פרומצ׳נקו, בנו של המייסד אליהו, מוכן למסור חינם-אין-כסף את סוד ההצלחה בעסקים. וכך הוא אומר בראיל עיתונאי: ״...אתה יודע מדוע אנשים כה מעטים נעשים לאנשי עסקים גדולים? לא? אבל אני יודע. כמה תלמידים בכיתה שלך אהבו מתמטיקה? שניים? שלושה? ובכן, לפני השניים או השלושה הללו פתוחה היתה הדרך להצלחה כספית!״

אבא פרומצ׳נקו טוען כי ידיעת החשבון הזאת, היא שהיתה בעזרו של אביו, ואיפשרה לו להפוך איש עסקים גדול. על טיבה של אותה ידיעה מעיד המשכו של הסיפור: כאשר היה ״הגאון בחשבון״ אליהו פרומצ׳נקו מחלק את רווחי בית-החרושת בריגה בין השותפים הרבים, הסתבר תמיד שסיכום הנתחים שלהם הגיע ליותר ממאה אחוזים. כלומר: היו שקיבלו, אולי, יותר אחוזים — אך פחות מזומנים. שיטת חישוב זאת איפיינה, כפי שאפשר יהיה לראות, גם את המשך הדרך המתוקה של **עלית**.

נוסף על הכישרון החשבונאי המסויים שלו, התברך אליהו פרומצ׳נקו גם בחוש ריח מפותח לתמורות פוליטיות, ולהשפעתן האפשרית על עסקיו. אירופה של תחילת שנות ה-30׳ היתה אירופה של פאשיזם גואה. מן המערב, בספרד, באיטליה, ולבסוף גם מגרמניה ומפולין, נשבו הרוחות הרעות האלה ונטעו זרעים גם בקרקע הפוריה של הארצות הבלטיות. היה זה בשנת 1933 כאשר זימן אליו אליהו פרומצ׳נקו את אשתו שרה, ועל-פי עדות בנו אבא, אמר לה המילים הבאות: ״...שרה, אני נוסע לארץ-ישראל. אם את רוצה, את מוזמנת להצטרף.״*

באותה שנה כבר שלח פרומצ׳נקו סוכנים שיחפשו מקום להקמת המיפעל בארץ-ישראל, ושנה אחר-כך הוקם המיפעל. היו אלה שנות הסער והפרץ של התעשיה הארץ-ישראלית בפלסטינה. השנים 1933 עד 1935 התברכו בתנועת הגירה גדולה מאירופה המערבית — בעיקר מגרמניה — לארץ-ישראל-פלסטינה. היהודים שהגיעו היו בדרך-כלל עתירי-הון, והתפתחות התעשיה והמסחר היתה מהירה. בשנת 1933 היו בארץ-ישראל 3,400 מיפעלי תעשיה בכל התחומים, שהועסקו בהם 20,000 עובדים. ההון שהושקע בכל המיפעלים האלו היה בסך 5,4 מליון לירות ארץ-ישראליות, והתוצרת השנתית הגיעה לערך של 5,3 מיליון

* **הארץ** 27.11.81

לא״י. ארבע שנים לאחר-מכן, כאשר התחילה להסתמן תקופת השפל שלפני מלחמת-העולם השניה, כבר היו למעלה מאלפיים מיפעלים נוספים, ומניינם הגיע ל-5,600. מיספר המועסקים במיפעלים הללו גדל בעשרת-אלפים ויותר עובדים, כמות ההון המושקע היתה כפולה, לערך, וכך גם התוצרת השנתית.*

הענף הגדול והחשוב ביותר היה ענף המזון. על-פי מיפקד שערכה **הסוכנות היהודית** בשנת 1937 הועסקו בענף זה באותה שנה 3,900 עובדים, יותר מבכל ענף אחר, וערך התוצרת היה 2,3 מיליון לירות ארץ-ישראליות. גם סכום זה היה גדול יותר מסכום התוצרת בכל ענפי התעשיה האחרים. בענף המזון מצא את מקומו גם אליהו פרומצ׳נקו, אף שלא משך ידו, כפי שנראה, גם מעסקי הדלא-ניידי.

שמו של בית-החרושת — **עלית** — הוצע על-ידי הפרופסורים מן האקדמיה ללשון העברית. השותפים שאיש מהם לא ידע מילה בעברית, קיבלו את ההצעה, והקימו את בית-החרושת הראשון ברמת-גן. ההשקעה במיפעל היתה של 18 אלפי לירות ארץ-ישראליות. המחזור בשנה הראשונה היה של 26 אלפי לא״י, ויותר מ-10% היו בחוקת רווח נקי, שחולק כדיווידנד לשותפים.

בשעה שאליהו פרומצ׳נקו שקד על הרחבת המיפעל שלו, ברמת-גן, לא נישכח ממנו גם הסניף הלטבי של עסקי המשפחה, וליתר דיוק: הרווחים שהניב אותו סניף. קירבתו של הדוב הסובייטי היתה מדאיגה מאוד, מבחינת בעליו של מיפעל **ליימה** בריגה. פרומצ׳נקו דאג מבעוד מועד להעביר את ריווחי המיפעל הריגאי לפלסטינה-א״י. בשנת 1941 אכן פלשו הסובייטים ללטביה, אך עדיין לא הלאימו את מיפעלי החרושת הפרטית שם. זרם הרווחים שהוצאו ״בהעברות פיקטיביות״, כדברי אליהו פרומצ׳נקו, הלך וגבר.

בכספים שהגיעו לא״י-פלסטינה רכש אליהו פרומצ׳נקו שטחי ענק בתל-אביב ובסביבותיה, ״...למען השותפים האירופאיים.״ במקום שנקרא ״מגרשי ליטווינובסקי״, על-שמו של בעל הקרקעות הללו קודם שנמכרו לפרומצ׳נקו. שם הוקמו בניינים מפוארים, שכונו ״בתי השוקולדה״ על-שם עיסוקו של מקימם.

גם כאן התעוררה, לבסוף, בעיה חשבונית מעניינת. כאשר הגיעו השותפים האירופאיים של משפחת פרומצ׳נקו לארץ-ישראל לתבוע את רווחיהם, הם מצאו שידיעת חשבון-האחוזים של שותפם אליהו לא השתפרה הרבה, ורגזו מאוד כאשר התברר להם כי הוא נטל לעצמו את אחד הבתים שהוקם על קרקעותיהם שלהם.

מלחמת-העולם השניה, מכל מקום, הביאה ברכה רבה מאוד לעסקיה של

* הורביץ, **כלכלת ישראל**, עמ׳ 84

עלית, כמו לענפי חרושת ומסחר רבים בארץ-ישראל המנדטורית. ממש כמו היום, כך גם אז, היוו מלחמות זריקות-עידוד מצויינות לכלכלה, ומקור לרווחים גדולים לבעלי העסקים.

הצבא הבריטי הפך לקוח חשוב של **עלית**. לחיילי חיל השיריון הבריטי שבמידבר המערבי סופקו סוכריות חמצמצות מתוצרת **עלית** ״בכמויות אסטרונומיות,״ כפי שיספר לימים אבא פרומצ׳נקו. החיילים הבריטיים רכשו בקנטינות הצבאיות את השוקולד מתוצרת **עלית**, והצבא של הוד מלכותו רכש גם קופסאות של שימורי ירקות ופירות, שיוצרו בחברת הבת הראשונה של **עלית** – בית-החרושת **פרימן** בנתניה.

בעלי **עלית** הלכו והשתלטו על שוק הקפה והממתקים בישראל. אחרי שכבר היה בידי **עלית** מיפעל השימורים **פרימן**, שמצידו רכש את מיפעל **פרימזון** והעבירו לרמת-גן, בסמוך לבית-החרושת של **עלית**, הקימה **עלית** בשנת 1948 את בית-החרושת **שחל** בצפת, שם יוצרו חלבה, טחינה, וממתקים מסוגים שונים.

בשנת 1958 רכשה חברת **עלית** המשגשגת את מיפעל הממתקים **צה-דה**, מידי בעליו, עימנואל די. לחברה זו – **חברת נצרת לממתקים**, היו שתי בתי-חרושת, ברמת-גן ובנצרת. **עלית** העבירה את כל עסקי **צה-דה** לנצרת, ושמרה על השם הקודם. בשנת 1970 רכשה **עלית** את **ליבר**, כפי שכבר תואר, וקיבלה לשם כך הלוואה שמנה ונוחה מן **החברה למימון תעשיות**. תמורת הסכמתה למכור את המיפעל קיבלה משפחת **ליבר** 6% מההון של **עלית** באותה תקופה. רכישת חברת **ליבר** העבירה לידי **עלית** גם את המיפעל לייצור גומי-לעיסה, הנושא את השם **ישלקו**.

על-פי חזונו החלוצי של מרק מושביץ, האיש ההדור למראה, שנע בכבישי הארץ במכונית יגואר הנהוגה בידי נהג פרטי לובש מדים, הפכה **עלית** ליצרנית הראשונה של נס-קפה בישראל. לשם כך הוקמה חברת **עלית – תעשיות מזון**, שבה היה שותף גם משקיע אמריקאי שהביא עימו את סוד הייצור של הפלא הכלכלי החדש בתחום המזון. השנה שבה התחילו בהקמת המיפעל היתה 1956, וסוד הייצור של משקה הפלאים היה שמור בסודי-סודות. שבעה מדורי גהינום עברו בעלי **עלית**, עד שיצא מתחת ידם קפה-נמס ראוי לשמו.

עלית הצליחה לבלוע בזה אחר זה את כל מתחריה גם בתחום זה, של הקפה-הנמס. היא קנתה את **קפה-קו**, בשנת 1963, ואת **קפה בן-רגע** בשנת 1970. בשנת 1981 רכשה **עלית** גם את רשת ההפצה של **קפה עטרה**, והפכה, למעשה, לבעלת מונופול מוחלט על כל הקפה-הנמס המיוצר בארץ, ועל חלק ניכר מן הקפה הטחון. בשנת 1982 רכשה **עלית** מחצית ממניות חברת **תמוז** המייבאת קפה בלגי, וקנתה לה דריסת רגל גם בתחום הקפה. השליטה הזאת בשוק, הביאה לתוצאות

מרות לציבור הלקוחות של הקפה בישראל, כ-100% של האוכלוסיה. מחירי הקפה בארץ הם מן הגבוהים בעולם, והירידות במחירו בשוקי העולם, כמעט לעולם אינן ניכרות בישראל. לעומת זאת יש לעליות העונתיות במחירים של הקפה בעולם ביטויים מהירים מאוד גם בארץ. הדבר אפשרי לא רק משום שבעלי **עלית** הם בעלי מונופול, אלא גם משום שמאז ומתמיד הם ידעו לשמור על יחסים טובים – טובים מאוד – עם מי שאמור לפקח על עליית המחירים: פקידי משרד המסחר והתעשייה ופקידי האוצר.

יחסים גרועים הרבה יותר היו לבעלי **עלית** עם פועליהם. אליהו פרומצ׳נקו ושותפיו דגלו במדיניות של יד ברזל כלפי האנשים שבעמל כפיהם יצרו את ההון של בעלי הבית. ״יד-ברזל״, בהקשר הזה, אינו ביטוי מופשט. באולמות הייצור של **עלית** הגיעו הדברים גם להרמת-יד של מנהלים על עובדים. וולודיה קופילוב, אחד השותפים הבכירים **בעלית**, תקף פעם פועלת ושמה שרה שלומוב. הפועלת היתה בהריון, ומכתב האישום לא ברור מדוע צריך היה מר קופילוב גם לקרוע את שימלתה, נוסף על המכות שהיכה בה.

השביתה הראשונה הגדולה בבית-החרושת **עלית** פרצה בשנת 1949. היתה זו שביתה ארוכה ומרה, שנמשכה 56 יום. הפועלים מחו נגד שכר הרעב שלהם, אך אליהו פרומצ׳נקו הקשוח לא רצה להיכנע. בשנת 1972, 11 שנים אחרי מותו של אליהו פרומצ׳נקו פרצה שביתה גדולה אחרת. גם אז נמצאו פועלי **עלית** בתחתית סולם השכר בענף פועלי המזון. מי שהיה אז מזכ״ל **ההסתדרות**, יצחק בן-אהרון, כינה את המאבק ״מלחמת העמלים נגד האפנדים.״ גם בשביתה הזאת לא השיגו הפועלים הרבה. ״האפנדים״ היו עשירים וחזקים, כל ענף בעלי-התעשייה עמד מאחוריהם, והם יכלו להתפרנס יפה גם ללא בית-החרושת שלהם. לא כן הפועלים. באולמות הייצור של **עלית** אסור היה לשוחח בשעת העבודה, או להתווכח בעניינים פוליטיים, וקנסות כבדים הושתו על מפירי ההוראות הללו.

האפנדים של אותה תקופה כבר היו יורשיו של אליהו פרומצ׳נקו: אבא פרומצ׳נקו ומרק מושביץ. אבא פרומצ׳נקו היה בבגרותו איש עב-גוף ומקריח. אביו שיגר אותו ללמוד הנדסת בניין בטכניון שבחיפה. את אשתו רות הוא הכיר במיסדרונות ממשלת המנדט הבריטי, שם היא עבדה כפקידה. בתם של השניים, תמר, נישאה לבן האצולה של היישוב הספרדי הוותיק, אבי פילוסוף, שבשנת 1981 ירש את מקומו של אבא פרומצ׳נקו כמנכ״ל מיפעלי **עלית**. קישרי הכסף, מסתבר, עזים **בעלית** מקישרי הדם, ואבי פילוסוף המשיך את הקריירה העסקית שלו **בעלית** גם אחרי גירושיו מתמר פרומצ׳נקו. שותפו של פילוסוף בניהול הוא יורשו של מרק מושביץ, בנו דוד מושביץ. אחיו של דוד, דני, ניספה בתאונת מטוס אשר הטיס בעצמו.

דוד מושביץ הוא רווק צעיר ועליז אף שהוא מנסה לשמור על צינעה מסוימת.

בתחילת שנות ה-80׳ זכה לפירסום הרומן הסוער שהוא ניהל על אחת מנערות-הזוהר הידועות של ישראל, היא חלי גולדנברג, דוגמנית ידועה בשל חיטובי גופה.

בכך לא בייש דוד מושביץ הצעיר את זיקנתו של אביו, מרק מושביץ. האב כבר היה נשוי במשך שנים רבות ליהודית, אשתו ואם-ילדיו, כאשר הכירו שני בני הזוג מושביץ זוג עשירים אחר – גורדדון ובלאנקה גז. בין שני הזוגות האלה התפתחה ידידות אמיצה עד מאוד, שבסופה קדחה האהבה בין מרק מושביץ ובין בלאנקה גז. חלפה עת ממושכת, והיה צורך במאבק משפטי לא-קצר וגם לא-נעים במיוחד, עד אשר ניאותה יהודית מושביץ להעניק גט לבעלה, כך שיכול היה לשאת לאשה את בלאנקה גז, שבינתיים זכתה לגט מבעלה שלה. כעבור שנים, שבה לשרור הידידות בין שתי הנשים האלה, ושתיהן גם יחד הופיעו בפתיחה החגיגית שנערכה בחנותה החדשה של גבי מושביץ, שהיא אלמנתו של הבן שנהרג בתאונת מטוס, דני מושביץ.

הצורה המיוחדת של החשבונאות, נוסח אליהו פרומצ׳נקו, איפיינה את בעלי **עלית** לאורך כל דרכם, ועד-כדי-כך הגיעו הדברים, שהכנסת הישראלית נזקקה לחוקק חוק מיוחד שזכה לכינוי ״חוק מושביץ״, על שמו של מרק מושביץ.

המונופול מקצה מניות

בשנות השישים ובתחילת שנות השבעים הצטברו בקופותיה של **עלית** סכומי כסף אדירים, של רווחים שלא חולקו לבעלי החברה. הסכומים היו בסך של עשרות מיליוני דולרים. אילו היו בעלי **עלית** אזרחים סתם, ככל האדם, חייבים היו לשם מס כחוק. אך בעלי **עלית** לא העלו על דעתם למלא את חובתם לאוצר המדינה, כשם שלא רצו לשלם שכר רב לפועליהם. הם מצאו, בסופו של דבר, דרך משלהם להעביר לכיסיהם את הרווחים, בלי לשלם עליהם מס.

בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים התחילו בעלי **עלית** להקצות לעצמם מניות רגילות, מתוך אותם קרנות שלא שולם עליהן מס לאוצר המדינה. ואז, בשנת 1973, יצאה **עלית** בהנפקה לציבור בבורסה התל-אביב, והעמידה לרשות המשקיעים בבורסה 15 אחוזים מן המניות של הקונצרן שלהם. לכאורה, רצו בעלי **עלית** בגיוס הון. למעשה – לא היו זקוקים לו כלל, לאותו הון שלכאורה גייסו בבורסה. הם ביקשו רק ״להלבין״ את הונם בלי לשלם עליו מס בהוק, והצלחתם היתה שלמה: המניות שחילקו לעצמם במרוצת השנים הפכו מעתה לנייר ערך עובר-לסוחר מניב רווחים, ועל ריווחי בורסה, כידוע, אין משלמים מס במדינת ישראל. בדרך זאת הכניסו בעלי **עלית** לתוך כיסיהם כמה מיליארדי לירות – פי שניים ויותר סמה שהיה מגיע להם אילו שילמו מיסיהם כאחד האדם.

וכדי לחסום דרך זאת, קיבלה הכנסת את ״תיקון מושביץ״ לחוק מס-ההכנסה.

המיפעלים של **עלית** המשיכו להראות רווחים נאים. הודות לרוחב-ליבו של המפקח על המחירים יכולה היתה קבוצת **עלית** להוכיח עליה של 1020% (אלף ועשרים אחוז!) ברווח התיפעולי בחודשים אפריל-ספטמבר 1981 — ולשלם מס של פחות מאחוז אחד על רווחיה. בשנת הכספים 1981/2 כולה הגיעו רווחיה של **עלית** ל-164 מיליוני שקלים, כאשר סך המכירות של החברה באותה שנה היה 1210 מיליוני שקלים.* אך למרות כל אלו ביקשו לעצמם אבא פרומצ׳נקו ומרק מושביץ אפיקים חדשים למירצם הכלכלי. פרומצ׳נקו נאלץ לפרוש בעיקבות תקנה שהתקין הוא עצמו, שמנהלי החברה יפרשו בהגיעם ל-65 שנה. הוא מילא את התחייבותו זאת בלב כבד מאוד בחודש נובמבר 1981, ובוודאי לא שש לשמוע כי באותו יום שבו נודע על פרישתו, נרשמה עליה חדה במניות של קונצרן **עלית**, הניסחרות בבורסה התל-אביבת.

פרומצ׳נקו לא הפך גימלאי מן השורה אחרי פרישתו מהניהול. כמקובל בין בני מעמדו, הוא מיהר לקבל מישרה לאומית, ומונה ליו״ר הדירקטוריון של **חנ״ל – חברת הנפט הלאומית**, מישרה שממנה התפטר אחרי פחות משנה. שותפו הוותיק של פרומצ׳נקו **בעלית** איש העסקים השזוף-תמיד מרק מושביץ, מצא לעצמו בעוד מועד אפיק נוסף למירצו הכלכלי השופע. היה זה בתחילת שנת 1979, כאשר החל מושביץ בסידרת פגישות עם שני תעשיינים אחרים, איש-הפלדה יוסי פקר ואיל-הלבנים דוב לאוטמן. יוסי פקר אומנם הגדיר את מטרת הקבוצה כך: ״...לגלות ולטפח יזמים צעירים עם רעיונות להשקעה בתעשיות יצוא, לספק להם את התמיכה הפינאנסית וההדרכה הדרושה כדי לקדם את המשק.״ אך למה שעשתה קבוצת **דנות** בהמשך דרכה לא היה קשר רב אל הרעיונות הקונסטרוקטיביים הללו.

בסופו של דבר התרחבה הקבוצה. נוסף על שלושת המייסדים הצטרפו גם איש העסקים דוד יגלום, שהוא שותפו של מושביץ במיפעל הכימיקלים באשדוד **אגן** ובעל עסקי מסחר בינלאומיים; פלג תמיר, שותפו של לאוטמן במיפעל הטכסטיל שלו, **דלתא**; שמואל יוחננוף (״סמי״), בעל עסקי כימיקלים וספנות, השולט, בין השאר, בבית-החרושת **גדות**; גם אהרון סחרוב איש הביטוח הצטרף אל **דנות**, וכן גם אויגן פרופר, בעליו של בית-החרושת **אוסם**. הצטרפו גם בעלי חברת הבנייה **אשטרום**, שמייצגם הוא יחזקאל נוסבוים, ואיש עסקים תושב דיסלדורף, הרברט גוטליב. ולבסוף הצטרף גם לסלי פורטר, בעליה של רשת סופרמרקטים בבריטניה

כל אחד מהשותפים המכובדים השקיע חצי מיליל דולרים, וכאשר לרשותם

* 96 מיליוני דולרים.

קרן נכבדה – וגם תמיכה חשובה של **בנק לאומי**, התחילה החברה בפעולתה. היא נקראה **דנות** על שם בנו-בכורו של יו״ר מועצת המנהלים של החברה, דני מושביץ.

תחילה ביקשה קבוצת **דנות** להיכנס כשותפה **בבנק כללי**, שבבעלותו של הברון אדמונד דה-רוטשילד. ממש לפני השלמת העסקה עשה אחד משותפי **דנות** מעשה מוזר. בראיון לעיתון הוא מתח ביקורת על ניהולו חסר-המעוף של **בנק כללי**. היה זה יוסי פקר. אולי סבור היה כי בדרך זאת יוכל להוריד מעט את המחירים שביקש הברון תמורת חלק ממניותיו בבנק. אך הברון חם-המזג, שכבוד משפחתו ושמה הטוב היו חשובים לו מכסף, לא הבליג, והעסקה עלתה על שירטון, שממנו לא ירדה.

בעלי **דנות** לא ויתרו על חלומו הגדול של כל ישראלי עשיר, להיות בעליו של בנק הגון. באביב 1980 רכשה קבוצת **דנות** את **הבנק הבינלאומי הראשון** מידיו של שאול אייזנברג. שנה ויותר קודם לכן רכש אייזנברג את הבנק הזה תמורת 16 מיליוני דולרים. עתה מכר את מניותיו בבנק **לדנות** תמורת רווח נאה של 10 מיליוני דולרים. כך הפכו התעשיינים לבעליו של בנק מכובד בעל 80 סניפים, וכמה וכמה חברות בנות בתחומי הביטוח, הפינאנסים, המסחר והמחשבים.

עוד לפני כל העלילות האלה ביקשו בעלי **דנות** לקנות את חלקם של המשקיעים הגרמניים **בהחברה לישראל** (ראה הפרק **אורחים יקרים**) העסקה נכשלה בגלל התנגדותו העזה של הברון דה-רוטשילד, שאינו מן המוחלים על כבודם, ואינו שוכח עלבונות שעלבו בו. **פי-בי** חברת האחזקות של **הבנק הבינלאומי הראשון** ושורת החברות המסונפות אליו, היא ללא ספק היהלום שבכיתרה של קבוצת **דנות**. אך במרוצת שנות קיומה המעטות קיימה הקבוצה מדיניות רכישות נמרצת, וקנתה לה שליטה בכמה וכמה מיפעלים ישראליים. הרכישה הראשונה היתה של מיפעל **רוזנווסר** לייצור שרשראות זהב, רכישה שעלתה **לדנות** ביוקר רב. מחירי הזהב היו, מאז הרכישה, בירידה תלולה, והמיפעל הסב לתעשיינים הפסדים כבדים.

דנות רכשה גם את השליטה במיפעל האלקטרודות **זיקה**, הנמצא בחיפה. השותף העיקרי במיפעל זה, מלבד **דנות**, הוא יהודה בר-נתן, תעשיין ותיק שהיה בעבר יו״ר הנשיאות של התאחדות בעלי-התעשייה. **דנות** רכשה גם 50 אחוזים ממניות המיפעל **מתכת סדום** הנמצא בדימונה, ובונה דוברות **למיפעלי ים המלח** המצליחים.

אך עיקר התמחותה של קבוצת **דנות** היתה בתחום המחשבים והאלקטרוניקה. הקבוצה רכשה 51% מן המניות של **דומיין-מגנטיקה** בעטרות שליד ירושלים, המייצר סרטים מגנטיים. ביחד עם **בנק לאומי** **והחברה להשקעות** שלו רכשה **דנות** את מיפעל **דיגיטרוניקס** לאלקטרוניקה, **ודנות** לבדה רכשה נתח נכבד

ממניות מיפעל האלקטרוניקה **אלקו**, הנשלט על ידי **החברה להשקעות של בנק דיסקונט.** שוב היתה דנות שותפה ל**בנק לאומי** ברכישת מניות במיפעל **יוסף-וולף** לייצור נייר רציף. החברה רכשה גם את חברות **מנוף** ו**אומיקרון-סיינטיפיק** העוסקות במחשבים, ואת חברת **מידן מחשבים**, שהיא נציגת החברה האמריקאית **הניוול. דנות** ביקשה לרכוש גם 30% מן השליטה בקונצרן התרופות **טבע.** הקבוצה גם חתמה על הסכם עם חברת הנשק האמריקאית **יונייטד-טכנולוג'יס,** והיא תייצג את חברות-הבת שלה **פראט-אנד-ויטני** ו**סיקורסקי** בישראל.

כך הגשימו התעשיינים המכובדים משאת-נפש נוספת של ישראלים עשירים רבים: להיות סוכני-נשק, ולהרוויח היטב מן המלחמות העונתיות של מדינת ישראל.

פקר עושה פלדה

מן הראוי להתעכב על כמה משותפי חברת ההשקעות **דנות** שהם מן החשובים שבתעשיינים הישראליים.

יוסף פקר הוא אחד מהם. הוא נולד בשנת 1924 בישראל, למשפחת סוחרים עשירה וידועה. כבר בשנת 1880 פתח אבי סבו של יוסף פקר את החנות הראשונה בירושלים לחומרי בניין. אביו, נפתלי פקר, המשיך במסחר הברזל וחומרי הבניין. הוא היה בין מקימי **החברה המרכזית למסחר והשקעות,** שבסופו של דבר מצאה את מקומה בקונצרן **כלל** הגדול. נפתלי פקר גם הקים כמה מיפעלים, וביניהם מיפעל לליטוש יהלומים בנתניה. כאשר נפתח המיפעל נפטר נפתלי פקר והוא בן 48, ופרצה מלחמת העצמאות. הבן הבכור, יוסף, היה אז בן 24.

באותה תקופה היה פנחס ספיר אחראי על עסקי הרכש של הצבא. יוסף פקר, שכבר הספיק לרכוש ניסיון בסחר-הברזל, נקרא אל משרד הביטחון, ועסק בהשגת פלדה לצרכי המלחמה. אחר-כך עסק גם בהשגת דלק, ואת שירותו הצבאי הוא סיים כראש מינהל הדלק של צה"ל, בדרגת רב-סרן. הוא פרש מן הצבא, וחזר לעסקי המשפחה. באוזני העיתונאים נוהג יוסף פקר לומר כי היה בדעתו לחסל את עסקי המשפחה, משום שהם הפריעו לו להגשים את חלומו: ללמוד באוניברסיטת היוקרה האמריקאית **הארווארד.** אך מעשה שטן, "הדבר לא הסתייע."

בשנת 1953 נקרא פקר הנמרץ והמשופם לשליחות פוליטית-עסקית נוספת. הדבר היה אחרי חתימת חוזה השילומים בין ישראל ובין גרמניה-המערבית. מרבית המיליונרים מן "הסקטור האזרחי" מיאנו להצטרף ל**חברת השילומים** שאירגנה **מפא"י.** עניין השילומים מגרמניה עדיין היה בחיתוליו, והוא לא הדיף ריח נעים במיוחד. התעשיינים יוסף גלוקמן, אריה שנקר ואהרון נתנאל סירבו

לקבל על עצמם את התפקיד. אך פקר לא היסס זמן רב. הוא הצטרף ל**חברת השילומים** למרות ההתנגדות העזה של חוגי הסוחרים, ועבד בהברה יותר משנה כשתוך-כדי-כך הוא ממשיך לעסוק גם בעסקים המסועפים של משפחתו. בתור שכזה, הוא ירש את מקומו של אביו בהנהלת **החברה המרכזית למסחר והשקעות**, אך טען כי השתעמם שם.

אולי היה זה השיעמום שהוליך את יוסף פקר מן המסחר אל התעשיה, מכל מקום, בשנת 1958 הוא יסד את חברת **סולפק** לפלדה, שלימים שונה שמה ל**פקר־פלדה**, כאשר האח הבכור הוא בעל המניות העיקרי. שלושת האחים הצעירים יותר – אהוד, יאיר ויזהר מחזיקים במיעוט המניות. הם אמנם חברים בהנהלת החברה, אך לאיש אין ספק מיהו הבוס. רק האח יאיר עובד ב**פקר-פלדה**. שני האחרים האחרים עוסקים בטיפול בנכסיה האחרים של המשפחה, אלה שהוריש להם האב.

מי שהיה מנערי ספיר, ידע את הדרך אל כל ההטבות, ההנחות, האישורים והמילוות שהעניק מישטר מפא״י, והדרך אכן היתה סלולה לפני יוסף פקר הצעיר.

ראשית חוכמה רכש יוסף פקר את חלקם של שותפיו האמריקאיים ב**סולפק**, מכיוון שאלו, לדבריו, התנגדו לפיתוח המהיר של המיפעל. האמריקאים, ככל הנראה, פשוט לא היו מעורים דיים בהווי הארץ, ולא ידעו כמה מעט סיכונים וכמה הרבה סיכויים מקנה ידידות אמיצה עם פינחס ספיר. כמה שנים חלפו, ופקר ביקש לרכוש את מיפעל הפלדה של משפחת **ואן-ליר** בחיפה. את המיקח והמימכר ניהלו מצד **קונצרן ואן-ליר** שני האחים, ויליאם ואוסקר, ויוסף פקר רכש את המיפעל של **ואן-ליר** תמורת 600 אלפי לירות ישראליות של שנת 1963. אך בכך לא הסתיימה הפרשה. לאחר שנחתמה העסקה, ביקש אוסקר ואן-ליר לבקר במיפעלו של פקר בכפר סבא, ובתום הביקור הציע לו לערוך ביקור משלו במיפעלי פלדה מסויימים בארצות-הברית, שואן-ליר היה קשור עימם בקישרי עסקים.

פקר קיבל את העצה, ושנה לאחר מכן, בשנת 1964, הוא הסכים להכנסת שותפים ל**פקר-פלדה**. השותפים היו בני משפחת ואן-ליר, ומשפחת ריירסון האמריקאית, בעליו של מיפעל **אינלנד-סטיל** שבארצות-הברית. כל אחד מהשותפים הזרים אחז ב-18% מן המניות. הנימוק הרישמי אמנם היה שפקר זקוק לידע שיכולים היו האמריקאים לספק לו. אך למעשה, די לזכור את ההטבות המפליגות שהעניק מישטר ספיר לכל משקיע זר וגם לשותפיו הישראליים, כדי להבין את להיטותו החדשה של פקר אחרי האמריקאים וההולנדים. ההטבות שזכה להן פקר, אגב, זכו גם להערות ביקורתיות למדי מצידו של מבקר המדינה.*

* **הארץ**, 16.9.1981

וכך, כשאביר זה של היוזמה הפרטית מסובסד מכל עבר על-ידי הציבור באמצעות עושי-דברו, פרח הקונצרן של פקר וגדל. בסוף 1981, היו נכסיו נכבדים מאוד: חברת **פלדה-ומתכת** (השולטת **בפקר-פלדות-דייק, בפקר-פלדה-מיפעלי דרום ובפקר-גילוון בע"מ**) תרמה כ- 80% מהכנסותיה של הקבוצה. חברת **אריזות-תעשייתיות** המייצרת חביות על פי הסכם ידע עם **קונצרן ואן-ליר** הכניסה 6% מכלל ההכנסות של פקר ושותפיו, מיפעל **נגב-קרמיקה** – פקר חרג אל מעבר לתחום הפלדה – הביא 14% מן ההכנסות. נוסף על אלו יש **לקבוצת פקר** גם שלוש חברות ליבוא, יצוא וסחר: **מטלפק, אלשטאל ופקר-ג'נטילי**, בה יש למשפחת פקר שותף איטלקי, איש מילנו דינו ג'נטילי.

מה בדיוק היו רווחיה של קבוצת פקר בשנת 1981, הרי זה דבר שקשה לעמוד עליו, וזאת מסיבה מיוחדת במינה. באותה שנה החליט יוסף פקר לחזור, לפחות חלק מן הדרך, מן התעשיה אל המסחר. ליתר דיוק: אל המסחר במניות, בבורסה התל-אביבית.

ראשית חוכמה קנו בני משפחת פקר את מניות ריירסון בחברה שלהם, וגם מחצית ממניות ואן-ליר. הם שוב לא היו זקוקים לשותפים זרים כדי לזכות בהטבות, בהנחות ובהלוואות הנוחות. הבורסה הישראלית יכולה היה למלא בהצלחה את מקומם של כל אלה, ואף להותיר עודף ראוי לשמו.

בשלב השני, לפני הנפקת מניות בבורסה, שהפכה את החברה המשפחתית שלהם לחברה ציבורית, הם רדו ממנה את הדבש, כפי שכינה זאת עיתונאי חריף אחד, ואולי אפשר לומר: ליקקו את השמנת, והותירו לציבור הרעב רק חלב דל-שומן.

במועד בלתי-ידוע – אף כי ידוע שהיה לפני ההנפקה, חילקו לעצמם בני משפחת פקר את הדיווידנדים על המניות שברשותם – 91% מן המניות. הדיווידינדים הסתכמו בסכום הנאה של 45.7 מיליוני לירות.*

שנית, חילקו לעצמם בני משפחת פקר אופציות לרכישת מניות של חברתם. על שיטה נאה זאת להתחמק ממס – בחסות החוק הטוב והמיטיב – כדאי להתעכב קצת. אומנם בגלל הפשיטה שערכו שותפיו של פקר **בדנות** נחסמה הדרך שהיתוו בעלי **עלית** להתחמק ממס, באמצעות חלוקת מניות לקרובים לצלחת; אך החוק, אותו "חוק-מושביץ" שסגר אותה פירצה, דיבר במפורש על מניות, ולא אמר דבר-וחצי-דבר על כתבי אופציה, שאינם אלא כתבי-זכות לרכישת מניות.

והנה, בעלי **פקר-פלדה** המכובדים, הנפיקו לעצמם, חינם-אין-כסף, אופציות כאלה בסכום האדיר של 12 מיליוני לירות ערך נקוב. אותם כיתבי אופציה, אפשר להמירם בבוא היום במניות, שערכן גבוה בהרבה מן הערך הנקוב של האופציות.

* 3.8 מיליוני דולרים.

ואף האופציות עצמן, אם מבקשים בני משפחת פקר לסחור בהן – ערכן המסחרי גבוה מערכן הנקוב. אין צורך לומר כי כל העסקות המפולפלות הללו פטורות ממס. בעיקבות התרגיל הזה נחסמה לבסוף גם הדרך הזאת על-ידי תיקון שהכניסה הכנסת בחוק הקיים, תיקון שמן הראוי היה לכנות אותו "תיקון-פקר".

ועוד: ממש לפני ההנפקה, הזעיקו בני משפחת פקר שמאי, שהעריך מחדש את שווי הקרקעות והמבנים שבידי החברה ובנותיה. נמצא שיש יתרת-הון (לעומת ההערכה המופיעה במאזנים) בסך של יותר מ-64 מיליוני שקלים. כאן לא היתה ברירה לבני המשפחה, אלא לקחת להם לשותף את אוצר המדינה. סוף-סוף הם הפרישו מס, ואחרי המס נותרו להם כמעט 36 מיליוני שקלים. על-חשבון קרן-השפע הזאת, כותב העיתונאי, "...פינקו עצמם בעלי המניות הוותיקים ב-34,500,000 מניות הטבה בנות שקל אחד."*

לבסוף, כאשר ניתנה כבר לציבור ההזדמנות להסתער על מניות **פקר-פלדה**, הוא אכן עשה זאת בתיאבון הרגיל, שאיפיין באותם הימים הנפקות חדשות בבורסה התל-אביבית. יוסף פקר יכול היה לחייך לעצמו בנחת, מתחת לשפם המטופח שלו, ולציין כי גם כסוחר הוא לא נפל, כנראה, מאביו מולידו. בתרגיל מסחרי נבון אחד, הוא גרף רווחים שעלו בהרבה על רווחיו בכמה וכמה שנים של ייצור תעשייתי.

עכשיו יכול יוסף פקר להתגאות ולומר כי הוא אדם שעיתותיו בידו. בראיון שנתן לעיתון הוא סיפר שהוא קם מדי בוקר בשעה 6.15, שוחה בבריכה, ומגיע אל משרדו בשעה 8 בבוקר. ארוחות צהריים הוא אוכל בביתו, ובערב הוא אינו עובד.

יוסף פקר התחתן בשנת 1947. אשתו היא ריבקה אלמוג, שהיתה מדריכה לדראמה בבית הספר התיכון. החברים שלו, טוען פקר, אינם תעשיינים או סוחרים. הוא נוסע פעמיים בשנה לחופשה עם אשתו, וכרבים מבני אצולת הממון הישראלית, הוא מעדיף את לונדון ואת ניו-יורק על פני אתרי-נופש אחרים. יורשיו לעתיד של יוסף פקר הם שלושת צאצאיו, בתו טליה, מוסיקאית, בנו נפתלי שנקרא על שם הסב ולמד בפנימיה הצבאית שליד בית הספר הרצליה, ועוד בן, אורי שמו.

לאוטמן מייצר תחתונים

תעשיין חשוב אחר בקבוצת ההשקעות **דנות** הוא איל-הלבנים דוב לאוטמן. הוא עשה דרך ארוכה בענף הטכסטיל הישראלי, עד שהגיע לרום-מעמדו. היום הוא מתגורר בשכונת נווה-אביבים בתל-אביב, ברחוב אופנהיימר המפורסם, שם

* **הארץ**, 16.9.1981, 6.10.1981

מתגוררים רבים מאנשי הצמרת הכלכלית והפוליטית של מדינת ישראל.

כמו רוב התעשיינים הגדולים האחרים, גם לאוטמן הוא בן למשפחת סוחרים ותעשיינים. אביו היה סוחר במכשירי כתיבה. כאשר התחוללה מהפכת העטים הכדוריים, הוא יסד את בית-החרושת **גלובוס**, שבמשך תקופה ארוכה הפך שמו במדינת ישראל לשם נרדף לעט כדורי. דוב לאוטמן למד בבית הספר החקלאי בפרדס-חנה, שהיה בית-אולפנא של כמה וכמה מן העשירים הישראליים, ולאו-דווקה אלה שעשו את הונם בגידול אבטיחים או תפוזים. את שרותו הצבאי עשה לאוטמן בחיל ההנדסה, שם הוא הגיע לדרגת קצונה.

כראוי לבני מעמדו, נסע לאוטמן ללמוד בארצות-הברית אחרי שיחרורו מן הצבא. הוא למד שם הנדסת יצור, ואת ראשית הקריירה שלו כ"מהנדס יצור" — שהיתה גם אחריתה — הוא עשה במיפעל ליצור נברשות.

כאשר היה לאוטמן בן 24 שנים בלבד — הדבר היה בשנת 1963 — נערכה היכרות בינו ובין איל-הגרבונים הישראלי, גרשון רוזוב. לאוטמן מונה כמנהל המיפעל של רוזוב לגרבי נשים, **סברינה**, ועשה חיל.

הוא המשיך את דרכו בענף מבטיח זה, של גרבי נשים. וכך הוא מספר על המשך הדרך: "...פגישה מקרית בפאריס עם יצרן גרבי הנשים גיברשטיין היא שהולידה את מיפעל **גיבור**. גיברשטיין, שהיה מומחה גדול בענף ונחשב ליצרן השני בגודלו באירופה, הצליח לחזות את העתיד. הוא הגיע למסקנה כי צריך להפסיק ליצר גרבי נשים, ולעבור ליצור גרבונים. הוא החליט כי בנות המין-היפה יחליפו את חוט הניילון היציב בסטרץ'."

לאוטמן עבר, איפוא, מן הניילון לסטרץ' — ומרוזוב לשותפות בין רוזוב לגיברשטיין, שבה קיבל גם הוא עצמו 3% מן המניות. מה שעניין את גיברשטיין במיוחד, טוען התעשיין המצליח של הגרבונים, היה כוח העבודה הזול בישראל. גם לאוטמן גילה עניין באפשרויות שפתח כוח-עבודה מסוג זה בפני תעשיין בעל-יוזמה. כאשר הוא פרש גם ממיפעל **גיבור**, והחליט להקים לו מיפעל משלו, לא שכח לאוטמן את העיקר. וכך הוא הסביר מדוע בחר במסלול שבחר: "...ההחלטה איזה מיפעל להקים ומה לייצר היתה בהתאם לניסיון ולידע. את ענף הטכסטיל הכרתי, וכמו כן שיערתי כי יצור מוצר מוגמר בסדרות גדולות מחומר גלם מקומי, ובעזרת כוח-עבודה זול, יכולים להביא לשיגשוג המיפעל." ואכן, רמת השכר בענף הטכסטיל נשמרה נמוכה במיוחד במשך כל השנים, לתועלתם של לאוטמן, שותפיו ומתחריו. כוח-העבודה הזה היה זול לא רק יחסית לרמת השכר באירופה, אלא גם יחסית לשכר העובדים במזרח הרחוק, במדינות כטייוואן, סינגפור או הונג-קונג.

כדי להבטיח את יתרונו היחסי בתחום כוח העבודה, גם הקים לאוטמן את המיפעל שלו, **דלתא**, בגליל המערבי, היכן שהיו מצויות לו פועלות ערביות בשפע. נשים משתכרות בישראל פחות מגברים, וערבים משתכרים פחות

מיהודים. מכאן ברור שמי שמעסיק נשים ערביות במיפעלו, מבטיח כי שכר העבודה יהיה זול במיוחד, והרווחים — גבוהים ונאים.

בסוף שנות השמונים התחילו בעלי **דלתא** — בעיקר השותפים לאוטמן ואליעזר פלג, להתרחב ולצמוח. הם התחילו בתהליך השתלטות מחושב על **מולר-תעשיות**, מיפעל טכסטיל אשר סיפק חומר גלם למיפעלים המייצרים את המוצר המוגמר. בחודש אפריל של שנת 1980 כבר היו בידיהם מרבית המניות של **מולר** — 52%. בחודש אוקטובר של אותה שנה כבר קנתה קבוצת **דלתא** 17% נוספים מן המניות, ולאחר זמן קצר — עוד 30% מן המניות, אלה אשר נמצאו בידי משפחת המייסדים עצמה.

רכישת המניות הללו של **מולר-תעשיות**, שעם השלמת ההשתלטות עליה הוסב שמה ל**גליל-תעשיות**, היתה מלווה בשערוריה קטנה. במקורו, נוסד המיפעל על-ידי אריך מולר, אשר פרש משותפותו במיפעל הטכסטיל הידוע **אתא**, שאותו הוא ניהל ביחד עם בן-דודו הנס מולר. בשנת 1952 גייס מולר הון בבורסה, בעזרת **בנק אלרן**. ברבות הימים התקשו בעלי **מולר-תעשיות** לפרוע את חובותיהם לבנק אחר, **הבנק לפיתוח התעשייה**, אשר העביר לרשות עצמו את מניות הבעלים, תמורת החובות האבודים.

החברה אשר מכרה ל**דלתא** של לאוטמן את מניות השליטה **במולר-תעשיות**, היתה **חברת ההשקעות של הבנק לפיתוח התעשייה**. אותה עסקה, שבה הועברו ל**דלתא** 43% מן המניות, נערכה כבר בשנת 1978. מנכ"ל **חברת ההשקעות** באותה תקופה היה אורי וינוקור. והנה, מעשה-שטן, ממש באותה תקופה עצמה היה אותו מר וינוקור עצמו גם בעל מניות **בדלתא**!

אין צורך לומר שהמניות נמכרו לחברת **דלתא** במחיר נוח מאוד-מאוד. מבקר המדינה העיר הערות משלו בפרשה זאת, אך מועצת המנהלים של **חברת ההשקעות**, של **הבנק לפיתוח התעשייה** אותה **חברת השקעות** שבראשה עמד מר וינוקור עצמו, טענה בלהט רב כי הוא נהג ללא כל דופי בפרשת המכירה של מניות **מולר-תעשיות**.

עיתון **הארץ** התייחס לאותה פרשה במאמר מערכת במדורו הכלכלי, וכך הוא כתב:

"...המבקר הרים גבות נוכח השתתפותו של מר וינוקור בהחלטה על מכירת מניות לחברה שהוא אחד מבעליה (אם כי בשיעור קטן, 0.4%), אך גם המשיבים, ראשי הבנק, הנשבעים על טוהר מניעיו וניקיון-כפיו של מר וינוקור, אינם כופרים בכך ש**דלתא** עשתה עסק טוב באופן בלתי רגיל. שכן מניות **מולר** שהבטיחו למעשה שליטה בחברה — 43.7 אחוז — נמכרו ב-3.2 מיליוני שקל.* אך שנתיים לאחר מכן הוערך שוויים של **נכסי מולר** (עתה כבר בבעלות **דלתא**) ב-97.6 מיליון (שקל),** ועקב השיערוך הפרישה החברה כ-23 מיליון שקל בתור מס ריווחי הון..."

* 1.7 מיליוני דולרים

** 16.5 מיליוני דולרים

בעל המאמר חישב ומצא כי נכסי מולר נמכרו לחברה **דלתא** בעשירית מערכם האמיתי, וטען כי אם אמנם מר וינוקור הוא נקי כפיים, אין מנוס מן המסקנה שרעיו למועצת המנהלים של **החברה להשקעות** של **הבנק לפיתוח התעשייה** הם פשוט לא-יוצלחים. מר לאוטמן, מכל מקום, עשה בוודאי עסקה מוצלחת במיוחד.

דוב לאוטמן הוא איש גבה-קומה, בעל פנים סגלגלים ושמנמנים קצת, ובלורית שיער מטופחת. דיבורו מתון ושקול, וכאשר נבחר היבואן אברהם ("בומה") שביט להיות נשיא התאחדות התעשיינים, נבחר לאוטמן כסגנו, אולי כדי להוות מישקל-נגד ומחסום בפני הסערות שעלול היה לעורר הטמפרמנט הנמרץ של בומה שביט. הוא זכה להיות אחר-כך יו"ר הועד-הפועל של התאחדות התעשיינים, וקיבל מטעם ההתאחדות את פרס התעשייה.

אחרי קניית **מולר**, רכש לאוטמן גם את מיפעל **מגבות-ערד**, ונודע גם כי הוא פתח חברת בת לשיווק בפאריס, ובדעתו להקים בבריטניה הגדולה מיפעל טכסטיל, שייצר ביגוד לשעות הפנאי למען הבריטים. אולי גונב לאוזנו של לאוטמן כי בשנים אלה, שכר העבודה בבריטניה הוא נמוך למדי, ואפשר להשיג שם כוח-עבודה זול לא פחות מאשר הערביות בגליל.

בשנת 1983 פלש לאוטמן לשטח חדש – תחום התיקשורת. ביחד עם שותפיו בדנות, ועם **בנק לאומי**, הקים איל-הלבנים את חברת **איטן-תיקשורת**, ששמה לה למטרה להוציא-לאור רשת של מקומוני-חינם. מיד עם התחלת פעילותה של החברה, התגלה טפח מכוונותיהם של אילי-התיקשורת החדשים. אחד העורכים פרש בטריקת-דלת, וסיפר שבעלי **איטן-תיקשורת** מנעו ממנו לעסוק ב"פוליטיקה" משום שחששו כי הדבר יפגע בהכנסותיהם ממודעות. חלפו רק כמה חודשים עד שקרסה רשת העיתונים, שהסבה הפסדים בסך מיליוני דולרים לבעליה.

בדנות שותפים גם בעלי קונצרן האיטריות **אוסם**, המיוצגים שם על-ידי אויגן פרופר הוותיק. הוא פרש כבר מניהולו של הקונצרן, והפקיד את המלאכה בידי בניו השניים, דן פרופר וגד פרופר.

כבר בשנת 1892 יסד אבי המשפחה, אדוארד פרופר את מיפעל האיטריות שלו בארץ מולדתו צ'כוסלובקיה. בשנת 1938, כאשר התהדקה טבעת החנק הנאצית סביב צווארה של אותה מדינה, היגר בנו אויגן לא"י-פלסטינה, והקים כאן את בית-החרושת **דגן**. פרופר הצליח לשכנע כמה שנים אחר-כך את מתחריו לענף לייסד רשת שיווק משותפת, ולאחר זמן לא רב התאחדו כולם גם במעשה היצור של האיטריות, ולא פחות משבע משפחות – פרופר, חפק, וייל, וילמרסדורף, קצמן, לורך וקליין חברו יחד. היום משמשים לא פחות מ-17 מבני המייסדים בתפקהי ניהול שונים **באוסם**, שבינתיים תפח וגדל והתרחב לענפים נוספים.

אוסם בלע את בית-החרושת **פרומין** שהתחרה בו במשך שנים רבות, ועסק גם בייצור ביסקוויטים. עוד קנו בעלי **אוסם** את חברת העוגיות **ערגל**. ועוד קודם לכן חדרו לעסקי התמרוקים כאשר רכשו בעלי **אוסם** את השליטה במיפעל **הלנה רובינשטיין**. עוד יש ברשות **אוסם** חברה ליצור כימיקלים לחקלאות.

מר פנול רב עם אחיו

אחד השותפים המרתקים ביותר בקבוצת **דנות** הוא שמואל (״סמי״) יוחננוף. אבי המשפחה, יוסף, מספרות האגדות, עלה לא״י מבוכרה כשהוא רכוב על-חמור. משפחת יוחננוף נמנתה על מייסדי תל-אביב, והיא מסועפת וגדולה. סמי הוא הבן הבכור. הוא נולד בשנת 1922. אחיו, משה, נולד שנתיים אחריו. לשני האחים יש שתי אחיות. אחת מהן נישאה לבן משפחת פילוסוף, ובנה הוא אבי פילוסוף שהוזכר כבר, מי שהיה בעלה של תמר פרומצ׳נקו, והינו אחד ממנהלי קונצרן **עלית**. בן-דוד של האחים סמי ומשה יוחננוף הוא בני יוחננוף, בעל חברת מחשבים שהסתבך במתן הלוואה בתנאים מועדפים לפקיד של משרד הביטחון, כדי לזכות בעסקות מחוץ לשורת הדין.

בשנות החמישים התחיל סמי יוחננוף לעסוק ביבוא הכימיקלים, בעיקר לחקלאות המפותחת של מדינת ישראל הצעירה, אך גם לתעשיית הנשק שהלכה והתפתחה, עד שהחליפה לימים את החקלאות כענף הכלכלי הראשון במעלה של המדינה. ואכן, סמי יוחננוף נודע לימים כ״מר פנול״, על שם אותו חומר כימי מסוכן לטילטול המשמש לתעשיית חומרי הנפץ. היה זה משום שיוחננוף הבכור החליט על שינוי מהפכני בשיטת ההובלה של הפנול. במקום להמשיך ולהוליכו בחביות, כפי שהיה נהוג, החליט איש העסקים הצעיר והנועז לנסות שיטה חדשה, זולה בהרבה מן ההובלה בחביות, אך גם מסוכנת יותר: הוא החליט להוליך את הפנול לישראל במיכליות. מתחריו בענף לא האמינו שיצליח לעשות זאת. הפנול הוא חומר רעיל במיוחד, המאכל כהרף-עין כל מה שבא עימו במגע. אף יוחננוף הוליך את הפנול מסקוטלנד הרחוקה לישראל במיכלים שדפנותיהם מצופות זכוכית קשוחה.

אט-אט התחיל סמי יוחננוף להעביר גם כימיקלים אחרים במיכליות, והדבר איפשר לו להוזיל מאוד את מחיריו, וגם להגדיל את רווחיו. הוא התחיל לשלוח ידו גם בעסקי הספנות, והקים רשת שלמה לסחר בכימיקלים, לא רק בישראל, אלא ברחבי אירופה כולה.

בסוף שנות ה-50׳ יסדו סמי יוחננוף ואחיו הצעיר משה את חברת **גדות** לכימיקלים, שבתוך עשר שנים הפכה לחברת-ענק בינלאומית, לא בלי עזרתו של השלטון הישראלי. כבר נאמר כי מלבד היכולת להעביר מוצר שמחירו במקום אחר זול למקום שמחירו בו יקר, זקוקים היו המתעשרים הישראליים גם

למונופול על יבוא אותו מוצר או יצורו, מונופול שהשגתו היתה כרוכה בקשרים פוליטיים טובים. ואכן – האחים יוחננוף קיבלו מונופול כזה. אומנם לימים פג תוקפו, אך אז הם כבר היו עשירים עד מאוד.

שני האחים אינם דומים ביותר זה לזה. סמי היה נער-שעשועים בינלאומי. הוא היה נשוי תקופה לא ארוכה, והתגרש. הריהו גבר נאה למראה, בעל רעמת שיער מטופחת. אחרי שפעמיים ארעו לו תאונות-אוויר, הוא רכש לעצמו יאכטה מפוארת, אותה הוא קנה מיצרן בשמים ידוע שכינה את ספינת השעשועים שלו ״אולטימה 2״, על-שם הבושם שהעשיר אותו. סמי יוחננוף הוא בעל דירות-פאר בכל קצווי העולם – אחת מהם במיגדלי-דויד שבתל-אביב. הוא איש רעים להתרועע, האוהב לערוך מסיבות, ואינו מניח ידו מנערות-זוהר ויפייפיות אחרות.

אחיו משה הוא כבד גוף ומקריח, בעל שפם שמרני בניגוד לסמי הנמרץ, ההרפתקן ובעל-המעוף, משה יוחננוף הוא מתון ושקול, בעל משפחה מיושב בדעתו ואוהב-בית.

ככל הנראה היו הניגודים הללו לרועץ לשני האחים, והביאו לסיכסוך ביניהם, סיכסוך כה חריף וכה נמרץ, שאיים על אימפריית העסקים אשר בנו. ועוד העשיר הסיכסוך הזה כמה עורכי-דין ישראליים ידועי-שם, וסיפר חומר מפולפל לעיתונות הישראלית, וגם הבינלאומית.

היה זה בשנת 1978, כאשר הגיע הסיכסוך בין האחים עד משבר, והם התחילו בהליכים מעשיים לפירוק השותפות בינהם. הדבר היה בתקופת שפל בשוק הכימיקלים, ועניין זה גרם לקשיים בהערכת הרכוש. מיכלית של תקופת שפל אינה דומה במחירה למיכלית של תקופת גיאות, כשם ששוויו של מלאי בתקופת שפל אינו דומה לשוויו של מלאי בתקופת גיאות.

בסופו של דבר הגיעו שני האחים, סמי ומשה להסכם. התפאורה היתה נאה וציורית – עיר הקיט אקפולקו שבמכסיקו. בין שני האחים תיווך הד״ר יהושע רוטנשטרייך, מי שהיה יו״ר ועדת האתיקה של העיתונות העברית, וידידם של שני האחים.

אך לא חלף זמן רב, וסמי יוחננוף ביקש לבטל את ההסכם. הגיאות היחסית חזרה לענף הכימיקלים, ולאח הבכור, ״מר פנול״, נדמה היה שהוא רומה. על פי ההסכם שנחתם באקפולקו היה עליו למכור לאחיו הצעיר את חלקו בעסקים תמורת 10 מיליוני דולרים, לקבל חלק מן הרווחים גם לאחר המכירה, ועוד להשאיר ברשותו שלו את המיפעל של **גדות** בישראל, מיפעל שהושקעו בו לא פחות מ-20 מיליוני דולרים, ואשר באותה תקופה התחיל לפעול.

שני האחים שכרו לעצמם פרקליטים ידועים כדי להמשיך בהדיינות. שוב לא היה די בד״ר רוטנשטרייך נעים ההליכות, וידידם של השניים. משה יוחננוף נטל לעצמו את הד״ר אמנון גולדנברג, אחד החשובים והעשירים שבפרקליטי ישראל,

ומי שהיה עד לשנת 1983 נשיא לישכת עורכי הדין.

גם סמי יוחננוף בחר לו פרקליטים ידועי שם: חיים צדוק, וד״ר ארנולד שפר. הראשון בינהם היה שר משפטים, והריהו בעל אחד ממשרדי עורכי-הדין הגדולים בארץ, בעל חוג לקוחות מכובד ביותר ועשיר לא פחות מזה של הד״ר גולדנברג. לאחר זמן, כאשר הסתיימה הפרשה האומללה של **ד״ש** ופרקליט נודע אחר — שמואל תמיר — נאלץ לפרוש מממשלת **הליכוד**, ביקש סמי יוחננוף להוסיף גם אותו אל סוללת הפרקליטים שלו, אך הדבר הזה גרם לפרישתם של השניים הראשונים, ויוחננוף הבכור צירף פרקליט נוסף אל תמיר.

מכאן ואילך, התחילו הפרקליטים — כולם-עד-אחד תושבי העיר תל-אביב שבמדינת ישראל, לערוך סידרה ארוכה של ישיבות, שאף לא אחת מהן נערכה בתל-אביב שבישראל. הישיבות הללו נערכו בלונדון, בציריך או בז׳נבה שבשווייץ, ובערים חשובות אחרות. הסדרות של הישיבות הללו היו ממושכות — אחת מהן נמשכה שלושה שבועות תמימים, ואין צורך לומר שהפרקליטים הנכבדים שהו בטובים שבבתי המלון, ואכלו בטובות שבמיסעדות, על-חשבונם האינסופי של האחים סמי ומשה יוחננוף.

ובינתיים, גם לא התנהלו עסקיהם המשותפים של האחים על מי-מנוחות. החברות שבבעלותם מנוהלות על-ידי נציג אחד מכל צד, וקבלת ההחלטות היא עניין קשה ביותר, אם לא בלתי-אפשרי, שכן האחים אינם מדברים ביניהם, ואינם מסכימים עתה זה לדעתו של זה יותר משהסכימו כאשר התחיל הסכסוך בינהם.

מאבק זה, צריך לומר, אינו מתנהל בגין סכומים של מה-בכך. מיפעל **גדות** הישראלי — שהוא רק אחד ממיפעליהם וחברותיהם הרבות של שני האחים, יצא בשנת 1981 מוצרים בשווי 56 מיליוני דולר, ולא מעט משווקת **גדות** במדינת ישראל עצמה. בשנת 1982 השקיעה **גדות** 17 מיליוני דולרים בהקמת שני מיפעלים כימיים חדשים באזור חיפה, והתעניינה גם בקניית מיפעל **מיילס-כימיקלים** שליד חיפה, בסכום של שישה מיליוני דולרים. מחזור העסקים של קבוצת **גדות** כולה, מסתכם ב-400 מיליוני דולרים בשנה.*

אילין איל-המכוניות

מי שראוי יותר מכל אחד אחר לתואר של איל-המכוניות הישראלי — מעין מקבילה ים-תיכונית של הנרי פורד הגדול — הוא ללא ספק אפרים אילין. אם לא

* **הארץ**, 4.8.1981

הגיעו מימדיה של תעשיית המכוניות הישראלית למימדיה של ממלכת פורד, אין להאשים בכך את אפרים אילין.

אפרים אילין נולד בחרקוב שבאוקראינה בשנת 1912. כמו הרוב הגדול של בעלי-ההון הישראליים, לא עשה גם אילין את הונו הגדול במו-ידיו. אביו היה בעל בתי-חרושת, שבהם הוא יצר סבון, גפרורים וגם בירה. בשנת 1924 החליט האב למכור את עסקיו בברית-המועצות שזה-עתה התחילה להכביד את עולה על בעלי-ההון ולהלאים בתי-חרושת. הוא הגיע לא״י-פלסטינה, וקנה בכספו הרב פרדסים גדולים בפרדס-חנה.

את בנו, אפרים, שיגר האב אל בית-האולפנא של אצולת הממון והפוליטיקה – גימנסיה **הרצליה** בתל-אביב. שם נמנה אילין על חברות התלמידים שנטתה אל הימין. הוא מספר כי באחד הימים חתם ברית-דמים עם בנו של שמש בית הספר, והם התחייבו להישאר נאמנים לתורתו של זאב ז׳בוטינסקי.

כאשר סיים אילין את הגימנסיה, הוא המשיך במסלול שנועד לבני-עשירים מסוגו, ונישלח ללמוד מעבר לים, בעיר ליאז׳ שבבלגיה. מאוחר יותר היתה לאילין גירסה משלו, מדוע הוא ״עזב״ את ארץ-ישראל באותן שנות מאבק ומלחמה. הוא נהג לספר שאביו חשש לחייו בגלל פעילותו הפוליטית בבית״ר. ממש כך, ״חשש לחייו״. אילין עדיין לא היה בן שמונה-עשרה שנים, כאשר החששות הללו הביאו אותו לליאז׳, אל חיי התענוגות של סטודנט שאביו משלם את מזונותיו ולימודיו.

אחד הסיפורים המעניינים שנוהג אילין לספר על אותה תקופה, הוא סיפור ביקורו בפאריס, והיכרותו החדשה עם עולם האמנות – או אולי עולם המסחר. וכך הוא סיפר בראיון עיתונאי:

״...הייתי במונפארנס בפרים. מיספר צעירים נכנסו והציעו למכירה רישומים שונים. תמורת 10 פרנקים ישנים רכשתי רישום שמצא חן בעיני.״ הצייר הלא-נודע של הרישום היה מודליאני הגדול בכבודו ובעצמו, שמת כמה שנים לפני שנמכר הרישום שלו ב-10 פרנקים ישנים. אילין מייחס לאותה קניה חשיבות רבה, וכך הוא אומר: ״...אני חושב שקניה זו היתה המיפנה בחיי. מאז התחלתי להתעניין באמנות והייתי קונה יצירות אמנות גם אם כמעט לא יכולתי לשלם עבורן.״

אפשר שאילין מבקש לומר כאן כי מאז הוא התחיל להתעניין בסחר האמנות. כמו בכל סוג מסחר אחר, גם כאן צריך לדעת כיצד לקנות בזול כדי למכור ביוקר. באשר לאמירה כי לעתים ״כמעט״ שלא היה יכול לשלם עבור יצירות אמנות, אין ליחס לה חשיבות רבה. אילין מעודו לא ידע מחסור שכזה.

אפרים אילין, נער עשיר ונאה למראה, סיים בליאז׳ את לימודי הכלכלה, וחזר לארץ-ישראל. כראוי לבנו של פרדסן גדול, הוא התחיל בעסקים, וכבר אז גילה את סוד שילובם עם הפוליטיקה. תחילה עבד הנער בן העשירים בכמה מישרות

פקידותיות, ואחר-כך היה שותף עם משה איכילוב בחברה שתפקידה היה ליסד מושבות, מעין מיתחרה לאגודת **בני־בנימין** של עובד בן-עמי ואיתמר בן-אב״י. אך החברה של אילין לא הצליחה יותר מן החברה של בן-עמי, והתפרקה.

אילין הצטרף **לאצ״ל**, והיה מעורב בעניינים רבים. הוא נסע כמה פעמים לגרמניה שבה התחילו הנאצים את מסעם אל השלטון. היהודים ביקשו מוצא, ואילין נהג למכור להם בכסף מזומן נכסים שונים בארץ-ישראל-פלסטינה. מאוחר יותר הוא נהג לספר כי בכסף שקיבל הוא רכש נשק למחתרת. אך בעיקר היה אילין מומחה לקשירת קשרים עם הבריטים. קשרים אלה היו חשובים ביותר לכל איש עסקים ארץ-ישראלי, ממש כשם שעכשיו חשובים לאנשי העסקים הישראליים הקשרים עם מוסדות השלטון הלאומי. קשרים אלה, כך מספר אילין, שימשו את העלייה הבלתי-ליגאלית. אילין מספר כי הוא ריפד את כיסיו של סמל בריטי אחד, דייוויס שמו, בהרבה לירות שטרלינג, ואת ליבו שבה ב״נאומי ציונות״, ותמורת השוחד הזה, על שני סוגיו, נהג דייוויס להודיע למחתרת על תנועת האוניות הבריטיות ליד חופי ארץ-ישראל.

מידע זה היה חשוב, כמובן, לצורך ההעפלה הבלתי-חוקית.

במטה **האצ״ל**, טוען אילין, לא היה לו ״תפקיד מוגדר.״ ואף-על-פי-כן הוא מוכן להגדיר: ״...הייתי מסונף למטה ולמיפקדה, מקשר בין הסניפים ובעיקר בין דוד רזיאל (מפקד **האצ״ל**) ויאיר שטרן (שאחר-כך היה מקים **הלח״י** ומפקדו)״. כמו כן, ממשיך אילין ומונה את תפקידיו הלא-מוגדרים, ״...כל הנהלת החשבונות של האירגון (הצבא הלאומי) היה אצלי.״

דווקא התפקידים הלא-מוגדרים של אפרים אילין העמידו אותו בפני סכנת-מוות מוחשית ביותר כמה שנים מאוחר יותר. לא היו אלה הבריטים שאיימו על חייו, אלא יהודים דווקא, מאנשי הלח״י.

הדבר היה כאשר עזב אילין את עסקיו השונים במחתרת, אחרי הפילוג שחל בתחילת מלחמת-העולם השניה בין **האצ״ל והלח״י**. אילין מספר כי הפילוג הזה, גרם למשבר אידיאולוגי חמור, שהביא אותו להפרת ברית הדמים שהוא חתם עם בנו של השמש בגימנסיה **הרצליה**. ועוד, כך הוא מספר, הוא הבין כי קודם-כל יש להילחם בנאצים בתקופה אשר כזאת.

אחד מידידיו הבריטיים של אילין היה קצין באינטליג׳נס, והוא איפשר לאילין להתקבל לבית הספר לקצינים אשר במחנה סרפנד. תאונת דרכים פיתאומית שיבשה את התוכנית הזאת אחרי שהחלים אילין, הוא פנה לחזור לעסקיו, עסקי הטכסטיל.

בעסקים אלה היה אילין שותפם של האחים ירושלמי במיפעל טכסטיל, שקיבל חוזים מצויינים לתפירת מדים לצבא הבריטי. החוזים הללו, וגם ידידיו של אפרים אילין במודיעין הבריטי, העלו את חשדם של אנשי **הלח״י**.

אך זו לא היתה הסיבה היחידה להתעניינותם המחודשת באפרים אילין. לפתע ניזכר מישהו בתפקיד "הלא-מוגדר" שמילא אילין בסוף שנות השלושים במיפקדת **האצ"ל**, ובארוע מסויים שהיה באותה תקופה. המיפקדה שכנה אז בקירבת כיכר דיזנגוף בתל-אביב, וביום שבו פרצה מלחמת-העולם השניה, נאסרו המפקדים.

וכך מתאר את המאורע נתן ילין-מור פרידמן, מי שהיה לימים אחד ממפקדי הלח"י: "...יאיר וחבריו במיפקדת **אצ"ל** נאסרו על-ידי הבריטים בעת שקיימו ישיבה. הדירה נישכרה זמן קצר קודם לכן וזו היתה הישיבה הראשונה שקיימו בה. אין ספק שהבולשת קיבלה את כתובתה המדוייקת מפרובוקטור. הדעת לא היתה נתונה לחקירה יסודית של העניין וגילוי האיש..."*

והנה, שלוש שנים וחצי אחר מעשה, סבורים היו אנשי **הלח"י** כי מצאו את הפרובוקטור. הדבר היה זמן קצר אחרי שנרצח מפקדו של **הלח"י** יאיר, הוא אברהם שטרן, על-ידי איש הבולשת הבריטית ג'ופרי מורטון. באותם ימים חשדו אנשי מיפקדת **הלח"י** ברבים מחבריהם לשעבר **באצ"ל**, ואילין היה אחד החשודים. אילין, ששימש בשנת 1939 כנהג של מיפקדת **האצ"ל**, לא נאסר ב-31.8.1939 עם האחרים; קופת האירגון נעלמה, ואחרי המיקרה התפתחו מאוד עסקיו של אילין עם הבריטים.

על אפרים אילין ניגזר גזר-דין מוות.

המשימה הוטלה על שני אנשים. אחד מהם שהכיר את אילין בפניו, ותפקידו היה להצביע על הנידון למוות. תפקידו של האיש השני בחוליה היה ללחוץ על הדק האקדח ולחסל את אילין.

אפרים אילין התגורר אז מול המקום שבו נמצא היום היכל התרבות.

שני לילות שלמים, בזה אחר זה, בתחילתה של שנת 1943, המתינו שני אנשי **הלח"י** להופעתו של אפרים אילין. אך הוא לא הופיע.

ככל הנראה, לא היו הכל במיפקדת **הלח"י** שלמים עם החלטת החיסול, ואחד מהם סיפר עליה לאילין, שהספיק להימלט מן הארץ בעוד-מועד, ולא חזר אליה במשך חמש שנים תמימות. וכאשר חזר, לבסוף, אומרות השמועות, קנה את חייו מן **הלח"י** בכופר-כסף ששולם לאנשי המחתרת כאשר ירד אילין מהמטוס. אילין גם לא חזר להתגורר בתל-אביב, אלא בחר בחיפה כעיר מגוריו.

אילין, כאשר הוא נשאל על הסיבות לכך שהסתלק מארץ-ישראל בעיצומה של מלחמת-העולם השניה, אינו נוהג לפרט. גם לא ברור לגמרי מה הוא עשה בשנה-שנתיים הראשונות אחרי בריחתו. מכל מקום, ברור כי עם תום מלחמת-העולם

* ילין-מור, **לוחמי חרות ישראל**, עמ' 53.

השניה אפשר היה למצוא את אפרים אילין באיטליה הכבושה על-ידי בנות הברית. כלכלתה של המדינה היתה הרוסה כמעט לחלוטין אחרי המלחמה. אך באיטליה, כמו במקומות אחרים, מה שגורם סבל למיליונים, מביא עושר רב למעטים. אילין נמנה על המעטים. ההזדמנויות שהיו פתוחות בפניו באיטליה קסמו לו. הוא עצמו הגדיר זאת כך: "...יצאתי לאיטליה ל-15 יום ונשארתי שם חמש שנים."

לאילין היה כל מה שצריך: קשרים טובים עם שלטונות הכיבוש הבריטיים, ידע מסויים בתעשיית הטכסטיל, ויוזמה מתאימה. הוא הביא לתעשיית הטכסטיל האיטלקית כותנה מיצרית בכמויות גדולות, כדי להפעיל את הכישורים המושבתים בבתי-החרושת. ככל שגדלו הכמויות, כך גדלו גם רווחיו של אילין. הוא עצמו סיפר עשרות שנים אחר-כך: "...חתמתי על חוזים בלתי רגילים עם שלוש מטוויות, לעיבוד שישה מיליון קילוגרם כותנה בשנה. זה היה עסק של מיליונים. על-כל שישה קילוגרם חוטים שיוצרו – חמישה קילוגרם היו רווח שלי."

במילים אחרות: לאילין היו רווחים בשיעור של כמעט 500%. בתנאים אשר כאלו, אין זה פלא שבסוף שנת 1947 היה כבר אילין מיליונר – בדולרים.

כמו אצל בעלי-הון רבים מסוגו, מופיע גם אצל אילין באותה תקופה הפרק הפטריוטי של העזרה למערכת הביטחון הישראלית. הוא היה אז, אמנם, גבר צעיר בן 36 שנים בלבד, אך לא העלה על דעתו לחזור לארץ-ישראל כדי להשתתף במלחמת השיחרור. על-פי מיטב הכרתו, יכול היה להביא יותר תועלת במקום שבו אין הכדורים שורקים. אילין התחיל לעסוק, אם כן, בסחר הנשק. הוא הביא לצה"ל החדש נשק צ'כי מנמל יוגוסלווי, והיה מעורב בבניית ספינות טורפדו למען חיל הים. בתוך כך קשר אילין הפעלתן קשרים עסקיים עם היוגוסלווים ששיוועו לידע מערבי למען תעשיית הפלדה שלהם, וסיפק לרומנים ציוד לקידוחי נפט, תחת הציוד שהושמד במלחמת-העולם השנייה.

בשנת 1950 התחיל אילין את דרכו אל פיסגתה של תעשיית המכוניות הישראלית. המכונית היתה אז סימלו המסחרי של העולם המערבי המתועש, וקברניטיה הכלכליים של המדינה הישראלית החדשה סבורים היו כי ללא תעשיית מכוניות מקומית תחסר המדינה אחד מסימני העצמאות המדינית. ההחלטה שקיבל שר האוצר דאז, אליעזר קפלן, היתה להקים בארץ מיפעל להרכבת מכוניות מתוצרת מפורסמת. אילין, מיליונר בעל קשרים בינלאומיים רחבים ומגוונים, נראה היה כמי שמתאים למשימה. הוא יוכל לבוא בדין ובדברים עם ראשי תעשיית המכוניות האירופאית או האמריקאית, ולהרכיב כאן מיפעל ראוי לשמו.

ראשי חברת המכוניות האיטלקית **פיאט** סירבו. הם חששו מן החרם הערבי, כשם שחששה ממנו חברת **פורד** לפניהם. בפאריס פגש אילין את היקמן פרייס,

סגן-נשיא של חברה אמריקאית, **קייזר** שמה, שבינתיים כבר חלפה מל העולם. פרייס הוזמן לביקור בישראל, והתוצאה היתה הסכם על הקמת המיפעל הראשון להרכבת מכוניות במדינת ישראל החדשה. חברת **קייזר** האמריקאית השקיעה חמש-מאות אלפי דולרים לעומת שני מיליוני לירות שהשקיע אפרים אילין.

המיפעל הוקם בחיפה, עיר מגוריו החדשה של אפרים אילין. הוא העסיק תחילה 300 עובדים ויצר מכוניות מדגם **הנרי-ג׳י וג׳יפ.** המכוניות הפרטיות של אילין היו גדולות ומסורבלות, אך הן נסעו. ולא זו בלבד, אלא שהוא הצליח למכור גם אלפי מכוניות לשוק האירופי שזכה לקבל בזול, אחרי סיבסוד כבד של האוצר הישראלי, מכונית אמריקאית. אילין גם מכר את מכוניותיו בתורכיה ובדרום-אמריקה.

אימפריית הרכב של אילין צמחה לאיטה. הוא רכש לעצמו חלק ממאות תעשיות העזר הקטנות שצצו סביב מיפעליו. אחר-כך, כשנתקל מיפעל-האם של **קייזר** בדטרויט בקשיים, היה על אילין לחפש מכונית אחרת כדי להרכיבה כאן, בישראל.

אילין חתם הפעם על חוזה עם חברה צרפתית. היתה זו החברה הממשלתית **רנו**, שהעניקה לו היתר להרכיב בישראל את מכוניות **דופין וקאטר-שבו** הקטנות. ההצלחה הזאת נמשכה במשך שנתיים תמימות. היתה זו בעיקר ההצלחה של אילין עצמו, שכן אוצר המדינה הזרים כספים רבים כסובסידיות למכוניות המורכבות בישראל. כאשר הגיעה העת לחדש את ההסכם, צצו מתנגדיו של אילין ומיתחריו, וכאלה לא חסרו. הפרה החולבת ששמה הרכבת רכב בישראל קסמה גם לאחרים, ואחד מהם, יצחק שובינסקי שמו – חבריו קראו לו ״שובי״ – הצליח לחתום על חוזה עם החברה הבריטית **ליילנד**. בדיוק כמו אילין, גם שובינסקי לא עסק רק במכוניות. שניהם עסקו בתקופת **הצנע** גם ביבוא מזון לעם הרעב של ישראל

רנו הפרה את החוזה בגלל החרם הערבי. אך לרווחתו מצא אילין חברה אחרת. היתה זו שוב חברה אמריקאית – חברת **סטודיבייקר** שהעניקה לאילין את הזיכיון להרכבת מכוניות **הלארק** מתוצרתה, ואחר-כך התחיל להרכיב גם מכונית **הקונטסה** היפאנית. אין ספק שבכך הוכיח אילין ראיה לטווח ארוך מאוד. איש לא האמין באותה תקופה בתעשיית המכוניות היפאנית, שלימים הוכיחה במה כוחה גדול.

המכונית היפאנית הקטנה היתה הצלחה מסחררת בקנה-מידה ישראלי, ואילין מכר עשרת אלפי מכוניות מדי שנה. אלא שאז נחתה עליו המכה הקשה, המיתון. וכך תואר התהליך באחד השבועונים:

״...בשעה שאילין עסק בהתרחבות, הכינה הממשלה את המיתון, ולא ׳טרחה׳ להודיע על-כך לאילין. העלאת מחירי הדלק והאגרות, ירדו כמהלומה על ראשו

של אילין. ׳זרקו אותנו לכלבים׳, מסכם אילין את תקופת המיתון..."*

חינו של אילין סר. הוא נאלץ למכור את מיפעליו למתחרהו הגדול, יצחק שובינסקי, שגם הוא פשט את הרגל אחרי כמה שנים. אפרים אילין, לפי דבריו, התמסר לאמנות. ביחד עם בנק שווייצרי הוא הקים חברה שעיסוקה איסוף וסחר בדיברי אמנות. הוא גם קנה לעצמו אחוזה גדולה בבלגיה, היכן שלמד באוניברסיטה בהיותו נער. בניו של אילין, רמי וארנון אילין, הם עדיין פעילים מאוד בעסקים. בעיקר הם עוסקים בענייני יבוא הבשר ומחסני הערובה. בניו של אפריים אילין שולטים בחברת **הראל מחסני ערובה**, וגם מייצרים כימיקלים שונים המשמשים לשימור הבשר, ובתחילת שנות השמונים הם השתלטו על חברת **אשור** המייבאת בשר לישראל.

הורביץ שאין לו

יגאל הורביץ שבעת כהונתו כשר האוצר נודע כיגאל "אין-לי", עשה את דרכו מן הפוליטיקה אל העסקים, מן העסקים בחזרה אל הפוליטיקה, ובחזרה אל העסקים. בראשית דרכו היה עסקן פוליטי מן הדרג השני. אחר-כך נעשה תעשיין חשוב שכבש לעצמו נתח חשוב מתעשיית מוצרי-החלב, וכך הגיע אל הפיסגה הפוליטית. שם הוא התגלה ככישלון חרוץ. הוא חזר אל העסקים, אך גם מן הפוליטיקה לא הניח את ידו.

איש זה, קרוב משפחה לאחת המשפחות המיוחסות של ארץ-ישראל היא משפחת דיין, הגיע אל נהלל בתחילת שנות העשרים, בהיותו בן שלוש שנים. משה דיין הוא בן-דודו. אחיו, עמוס הדר-הורביץ, היה חבר כנסת, ועסקן חשוב של תנועת המושבים

בשנות העשרים לחייו, התחיל הורביץ לעסוק בפוליטיקה. כמו רבים אחרים מבני המושבים, היתה ליגאל הורביץ נטייה בולטת ללאומנות. אך הוא היה יוצא דופן: מחוייבותו האירגונית למפלגה ששלטה בתנועת המושבים **מפא"י** — לא היתה שלמה. כבר בשעה שהיה יגאל הורביץ חבר אירגון **ההגנה**, הוא התקרב לאירגון מחתרת קטן, **עם לוחם** שמו. אותו אירגון ביקש לכבוש בפעולת ראווה את ירושלים המנדטורית, ולהכריז בה לאלתר על הקמת מדינת היהודים.

בשנת 1947 הזר הורביץ אל הפוליטיקה הלגיטימית. ביחד עם כמה תימהוניים ועסקנים מן הדרג השלישי והרביעי, הוא היה בין מקימי **מפלגת העם**, שנכשלה כישלון צורב ומוחלט בבחירות שנערכו למוסדות הישוב העברי בשנת 1947.

שרותו של יגאל הורביץ בצה"ל היה קצר וסימלי. אמנם היה לו ניסיון צבאי —

* **כספים**, 21.6.1982

במלחמת-העולם השניה הוא שירת במשך חמש שנים בשורות הצבא הבריטי, בחיל התותחנים – אך לצה״ל הוא לא התגייס. באותה תקופה הוא היה בכפר-טוביה. היה עליו לטפל בשני משקים חקלאיים. זו היתה, כך הוא מסביר, הסיבה לכך שלא שרת.

הורביץ טוען כי לחם במשך כמה שבועות בחזית אשדוד. רעמי התותחים לא היו רחוקים אז מבאר-טוביה, ואולי התחושה שקרקעותיו שלו מצויות בסכנה גרמה ליגאל הורביץ להחלץ לקרב כדי לנסות ולהרחיק את המצרים, ואולי הוא נזכר באותה הזדמנות בנערים הערביים שהיה מתקוטט עימם בנהלל כדי להרחיקם מאדמותיה.

בשנת 1951 עברה משפחת הורביץ למושב אחר – כפר ורבורג. יגאל הורביץ חזר ל**מפא״י**, ועשה כברת דרך פוליטית איטית ומייגעת במוסדות תנועת המושבים ובמפלגתו.

כאשר פילג דוד בן-גוריון את **מפא״י** בשנת 1965 והקים את **רפ״י**, מצא את הורביץ נגרר אחריו ביחד עם כל משפחת דיין-הורביץ-הדר. שלוש שנים אחרי כישלונה של **רפ״י** בבחירות, חזרו מרבית אנשיה אל **מפא״י**, אך הורביץ לא נכנע. הוא מצא לו אז שותף כרוחו. היה זה איש העסקים זלמן שובל שהיטיב מאוד להתחתן – הוא נשא לאשה כלה ממשפחת מאיר העשירה, שותפתם של המיליונרים האנגליים וולפסון וקלור.

הורביץ ושובל שיכנעו את בן-גוריון שהקרב נגד הדיאדוכים של **מפא״י** אינו אבוד לגמרי, והקימו במקום **רפ״י** האובדת את **לע״ם**. שמה של התנועה החדשה נבחר מן הסתם על-ידי הורביץ. השם הזה הזכיר לו את **עם לוחם** ואת **מפלגת העם** שבהן היה שותף בימי בחרותו הרחוקים. הורביץ ושובל הצליחו להיבחר לכנסת בשנת 1969, כשהם חוסים בצילו הגדול של בן-גוריון.

באותה תקופה כבר היה הורביץ נתון בתוככי-תוכו של עולם העסקים. היה זה באמצע שנות השישים כאשר נטש יגאל הורביץ את האידיאלים המהוהים של תנועת המושבים, והתחיל בהקמת האימפריה הכלכלית שלו. הוא רכש מחברת **רסקו** של **הסוכנות היהודית** שני מיפעלים כושלים באפס-מחיר. היו אלה מיפעל **טנה-נוגה** ברמת-גן, **והמחלבות-המאוחדות** בכפר-שמריהו. הורביץ שילם תמורת המיפעלים בהתחייבות לשלם את חובותיהם, בסך שיבעה מיליוני לירות – שלושה מיליונים וחצי דולרים של אותם הימים. גם כסף זה לא בא מכיסו. הוא קיבל הלוואות נוחות ביותר. מאוחר יותר, באמצע שנות השבעים, רכש הורביץ גם את מיפעלי **אדניר** בקירית מלאכי, והפך יצרן הגלידה הגדול ביותר במדינת ישראל, ואחד החשובים שבייצרני מוצרי החלב.

יגאל הורביץ הוא איש בינוני-קומה, מקריח, בעל אף בולבוסי ושפתיים קפוצות. לבושו תמיד מרושל קצת, והליכותיו מחוספסות. בדברו אל עיתונאים, או כאשר ידוע לו כי מצלמת הטלוויזיה מכוונת אליו, לובשות פניו ארשת זועפת

וקודרת, אך כאשר הוא אינו נתק לאימתם של כלי התיקשורת הוא מרבה להתלוצץ, והריהו איש רעים להתרועע. לנשיקות שנהג לחלוק לעין כל במיזנון הכנסת למזכירות הנאות יצא שם דבר. שפתו דלה ולעתים מגומגמת קצת, ובדרכים שונות ונפתלות הוא קנה לעצמו שם של אדם ישר ואמין.

דומה שהתדמית הזאת, על שני סעיפיה האחרונים, היא בעיקרה שהביאה אותו אל מישרת שר האוצר של מדינת ישראל.

קדמה לכך התפנית הפוליטית הגדולה – או שמא היה זה ההמשך הטיבעי של הדרך – הצטרפותו של יגאל הורביץ על מפלגתו של **הליכוד**. המפלגה שהיתה מפלגתו של בן-גוריון התחברה אל אנשי **ארץ-ישראל-השלמה**, שרבים ביניהם היו אנשי המושבים, שקולם יצא בכנס "עין-ורד" הלאומני-קיצוני. אחרים היו יוצאי תנועת העבודה הציונית-סוציאליסטית, אנשים כמו הסופר משה שמיר, או העיתונאי צבי שילוח, והמשורר נתן אלתרמן.

הורביץ התחיל את דרכו ליד שולחן הממשלה כבר ב-1977, אחרי המהפך הפוליטי שהוליך את מפלגתו של מנחם בגין אל השלטון. הוא נבחר כשר המסחר והתעשייה. התעוררו מחאות ציבוריות: כיצד יתכן שלשר המסחר והתעשייה יהיו בתי-חרושת משלו? היה על הורביץ להעביר את בתי-החרושת ולרשמם על שמות בניו, יואב ויוני.

הורביץ התפטר מן הממשלה כאשר נחתמו הסכמי קמפ-דייוויד, אך חזר אליה מאוחר יותר, כשר האוצר.

כשהיה הורביץ שר האוצר, כבר היתה ברשות משפחתו אימפריה כלכלית של ממש. בראש הפירמידה עמדה חברת **יריב-להשקעות**, שריכזה את הבעלות על המיפעלים השונים, ומניותיה הוחזקו על-ידי בניו של הורביץ. ברשות המשפחה היו מיפעלי **טנא-נוגה**, **המחלבות-המאוחדות**, **אדניר**, מיפעל **בקר-הצפון** – בית מיטבחיים חיפאי, בית-חרושת לגביעי פלסטיק בקרית-מלאכי, חברה להובלות, וחברות קבלניות שהקימו סופר-שוק בבאר שבע, והתרכזו בעיקר ברכישת אדמות ובנייה על אדמות שנקנו מתושבים ערביים בגדה המערבית. **יריב-להשקעות** גם עוסקת במרץ בפיתוח חוות חקלאיות באמריקה הלטינית, שם אפשר למצוא כוח אדם זול במיוחד, מילוות ממשלתיים נדיבים, שיחרור ממסים, ודולרים השוכנים לבטח בחשבונות זרים.

היה זה במהלך דיון שנערך בכנסת בפרשת חברת **ורד** של **מקורות** שהסתבכה בתשלומי שוחד גדולים, כאשר אמר יגאל הורביץ, אז חבר-כנסת:

"...הגענו כבר לדרגת הנורמות המוסריות של עמי אפריקה ודרום-אמריקה. יושר וצביעות כנות ומירמה משמשים בעירבוביה במדינת ישראל של היום."*

* אבנרי, **המפולת**, עמ' 47

תשע שנים אחרי שאמר את הדברים הנוקבים הללו, בהיותו שר האוצר של מדינת ישראל, יכול היה יגאל הורביץ להיזכר בהם. שר האוצר יגאל הורביץ, בצוותא-חדא עם שר הבינוי והשיכון, דוד לוי, אישרו תוכנית של חברה בשם **החברה לפיתוח כלכלי לבניית דירות להשכרה בישראל**. על-פי התוכנית, היתה ההשקעה צריכה להיות אמריקאית, הערבות של ממשלת ישראל – וגם הקרקעות יסופקו על-ידי המדינה, בתנאי-חינם לעשרים שנים. המדינה היא גם שתדאג להשכרת הדירות. רק חלק ניכר מהרווחים יזרום לכיסיהם של בעלי **החברה לפיתוח כלכלי**.

בדרך מקרה, החברה הזאת היתה בבעלותם של בני יגאל הורביץ, יוני ויואב.

יגאל ("אין לי") הורביץ בעל השם של האיש האמין והישר נתקל בתגובה ציבורית נזעמת ובניו נאלצו להסתלק מן העסקה המבטיחה, שבסופו של דבר לא יצאה אל הפועל.

בתחילת שנת 1981, בסמוך למועד הבחירות לכנסת העשירית, נאלץ יגאל הורביץ להתפטר מן הממשלה. הוא המשיך במדינות הצימצומים והקיצוצים כלפי השכירים והשכבות העממיות, ומדיניות זאת אינה מתאימה לתקופה בחירות. הורביץ מצא כי תמיכת חבריו לממשלה אינה נתונה לו עוד, והסתלק מתפקידו, בחזרה אל עסקיו הפרטיים.

שנת 1982 היתה שנת סוערת וריווחית לעסקי המשפחה. מיפעלי הגלידה והחלב נמכרו ברווח גדול לחברת **תנובה** ההסתדרותית, והורביץ קנה את מבני **תלפיות** בחיפה ואת חברת **אורן-מיבנים**. הוא זנח את התעשייה לטובת עסקי הדלא-ניידי, והמשיך במישנה מרץ בפיתוח החוות החקלאיות בכל דיקטטורה אפשרית באמריקה הלטינית. יגאל שאין-לו בשביל האחרים, יש לו די-והותר למען עצמו ולמען משפחתו.

כל שטיחי שפירא

איל השטיחים הישראלי הוא אברהם שפירא, איש שכרסו הולכת לפניו, זקנו-שיבה, ופניו תמיד מדושנות עונג, כשקצה חיוך ממזרי מרצד בזווית עינו.

אביו היה פינחס שפירא, בעל מיפעל לייצור סרטים לתעשיית הקונפקציה העניפה של דרום תל-אביב. האב היה מקורב אל חוגי **אגודת-ישראל**, והתגאה בהיותו נצר לשושלת רבנים ידועי שם. את בנו הוא שיגר לישיבת מאור-חיים, ושם התקיימה הפגישה הראשונה בין מגדל המיליונרים פינחס ספיר, ובין בנו העשיר והלמדני של פינחס שפירא. ספיר היה אז מנכ"ל משרד הביטחון והתנהלה בין השניים שיחה קצרה שבה גילה ספיר בקיאות מעטה בכתבי הקודש היהודיים, ואילו שפירא, לפי עדותו של ספיר, גילה בקיאות רבה יותר בענייני

כלכלה ומדינה.

חלפו תשע שנים. שפירא כבר לא היה בחור ישיבה. הוא ניהל את מיפעל הטכסטיל של אביו, כאשר טילפן אליו פינחס ספיר, שהיה אז שר המסחר והתעשייה. הדבר היה בערב ראש השנה של שנת 1959, ושפירא קיבל מספיר מתנה יפה: מיפעל לאריגת שטיחים. הכל היה מוכן: השטח, הציוד, וגם הפועלים – העולים החדשים קשי-היום של אור עקיבא. מי שביקש להקים את המיפעל הזה נקלע לקשיים, וספיר החליט כי המתנה מגיעה לשפירא הצעיר.

שפירא לא סירב. הוא הקים את המיפעל באור עקיבא, **שטיחי כרמל** שמו. אחר-כך הקים בעיירה הזאת, ליד קיסריה, גם מיפעל ליצור צעצועים. בעזרתו של ספיר התרחבה האימפריה הכלכלית הקטנה של אברהם שפירא גם אל העיירה נתיבות שבנגב הצפוני. גם שם הוקם מיפעל לשטיחים, וגם שם קיבל שפירא במתנה פועלים זולים, מילוות ממשלתיים נדיבים ואשראי זול מאין כמוהו. באותה דרך עצמה נבנה גם המיפעל הגדול של אברהם שפירא בנצרת עילית. בתחילת שנות השמונים היו בבעלותו של שפירא לא פחות משיבעה מיפעלים, שבהם הוא העסיק 1500 עובדים ועובדות.

כך, למשך, כפי שנכתב בעתון הבוקר **הארץ**, יכול היה שפירא לדאוג, מרום מעמדו כיו״ר הנהלת הקואליציה, לכך שיגנז דו״ח של ועדה שבדקה מה הסיבה להפרש הגדול במחירים בין השטיחים מתוצרת הארץ – אלה של שפירא – ובין השטיחים המיובאים. זאת ראוי לדעת: שטיחיו של שפירא הם יקרים פי שניים ואף יותר משטחים מקבילים, ואף טובים מהם, מתוצרת חוץ. אך לתושביה של ישראל אין ברירה, כמעט, אלא לקנות את שטיחיו של שפירא, שחומת מכסים ומיסים גבוהה מגינה עליהם.

קשה גם לדעת מה ההצדקה למחירים הגבוהים: מחירי חומרי הגלם לתעשיית השטיחים אינם יקרים יותר בישראל, מחירי העבודה זולים יותר, **ולשטיחי כרמל** של שפירא אף יתרון במחירי השיווק, שכן אין צורך להביאם מרחוק. אין זאת, אלא שההפרש הוא בשיעור-הרווח, שהוא-הוא המנפח כל-כך את מחירי השטיחים מתוצרת הארץ. וכל עוד קיימים המכסים והמיסים – יכול שפירא לגבות מחירים כראות עיניו, ולשלשל לכיסי-הענק שלו רווחים גדולים.

כדי להיות בטוח גם מפני סכנת היבוא, רכש שפירא בדרך משונה קצת את סוכנות היבוא של חברת שטיחים גרמנית גדולה, המספקת שטיחים מקיר-אל-קיר לבתי מלון. מלונאי שביקש להחליף את שטיחיו בחדשים, מתוצרת גרמנית, מצא שאינו יכול לעשות זאת בלי לשלם את כל המיסים, למרות שעל פי החוק הוא רשאי ליבא את השטיחים הזולים כדי מחצית משטיחיו של שפירא. רק אחרי

זמן התאפשר לו לעשות את מה שמגיע לו: אחרי שאברהם שפירא קיבל על עצמו את יבוא השטיחים הללו, כשהוא מקפח את פרנסתו של יבואן אחר.

שפירא גם העביר חוק בכנסת, המאפשר מתן הטבות במס למומחים המועסקים במיפעליו וכאשר התקרבה העת של הפחתת המיסים על היבוא על פי הסכם עם השוק האירופי המשותף, טען ח"כ האגודה בעל הזקן והכיפה כי יש לעשות הכל כדי שלא להפחית את המכסים בחודש ינואר של שנת 1983, ואמר בוועדת הכלכלה של הכנסת כי "...ישראל צריכה לרמות בגלוי את השוק המשותף!"* אברהם שפירא פשוט אינו מוכן להסכים לכך שיהיה עליו לצמצם את שיעור הרווחים שהיה רגיל להם, ולמכור את שטיחיו במחירים ברי-תחרות לשטיחים האירופאים, שבעליהם — גויים טיפשים שכמותם — מוכנים להרוויח קצת פחות.

איל הטכסטיל של ישראל הוא ישראל פולק, איש חייכן ומקריח, שמשני צידי ראשו מלבינות שתי רעמות שיער, ומישקפיים בעלות מיסגרת קרן עבה מפרידות בין עיניו ובין העולם. לא פחות מ-5,500 פועלים ופועלות עובדים באולמות הייצור של תשלובת **פולגת** שבבעלותו. גם ישראל פולק היה בן-טיפוחיו של פינחס ספיר.

ככל בני-טיפוחיו האחרים של ספיר, גם פולק כבר היה מיליונר כאשר הוא בא למדינת ישראל, ושיטת ספיר, בתוספת לעבודתם המסורה של העולים החדשים של קרית-גת, ואחר-כך גם של עיירות אחרות, הגדילו את עושרו עשרות מונים.

ישראל פולק נולד בשנת 1910 בהרי הקרפטים שברומניה. אביו היה סוחר עצים עשיר, ויהודי אדוק שהקפיד על חינוכם הדתי של ששת בניו. רק הבכור שבהם הלך בדרכי האב במובן זה. כל האחרים הקדישו את חייהם לעשיית הממון.

לא ביום אחד קרה הדבר לישראל פולק. הוא עבר תהפוכות אידיאולוגיות מעניינות, שהוא מנסח אותו כך:

"...אני חושב שזו אשמתו של הרמב"ם דווקא. כתבי הרמב"ם דחפו אותי למחשבה רציונלית. הם עוררו את סקרנותי. סגרתי את הרמב"ם ופתחתי את ברוך שפינוזה. בעשור להצהרת בלפור אספו הציונים המקומיים חתימות הזדהות. המפלגה שלי, **אגודת-ישראל**, יצאה בשצף-קצף נגד הכופרים האלה. ומה עשיתי אני? יצאתי מ**אגודת-ישראל** ונהייתי סוציאליסט מושבע. וגם ציוני. וגם לוחם אנטי-דתי. בנעורים עושים הכל בקיצוניות מסויימת. אחר-כך זה עובר. מה גם שאחר-כך נהייתי, כפי שאומרים, קפיטליסט..."**

* **מעריב**, 22.12.1982
** **הארץ**, 9.1.1981

ישראל פולק היה, איפוא, איש הרמב"ם **ואגודת-ישראל**, עבר לציונות דרך שפינוזה, המשיך אל הכפירה והסוציאליזם, ונחת בחיקו החמים של הקפיטליזם.

היה לו בית-חרושת משלו כבר כשהיה בן עשרים וארבע שנים, במולדתו רומניה. זה היה בשנת 1934. בעת מלחמת-העולם השניה, היתה רומניה בת-בריתם של הנאצים. בית-החרושת של פולק הועבר לניהולו של פקיד המפלגה הפשיסטית, שהחליט להחזיק בבית-החרושת את בעליו, כדי לתפעלו. אחרי המלחמה ניצל ישראל פולק דרכון צ'ילאני שרכש בתחילת המלחמה תמורת 500 דולר, והצטרף אל אחד מאחיו, מרקוס, שכבר היה בעליו של בית-חרושת לטכסטיל בצ'ילי. ישראל פולק סייע לאחיו להרחיב את תפוקת המיפעל. "...היינו מייצרים עשרים אלף מטר בדים לחודש. על כל מטר הרווחתי דולר אחד. תעשה לך חשבון פשוט, לא רע, נכון?" הוא מספר לעיתונאי המראיין אותו.

כמו רבים מיהודי צ'ילי העשירים – ואין לשכוח שלפני שנעשה קפיטליסט הוא היה ציוני – הצטרף ישראל פולק למיסגרת החברתית של עשירי הקהילה – הפדרציה הציונית. הוא אף נבחר ליושב הראש שלה. ואז, בסוף שנות החמישים, חלה פגישתו הגורלית עם פינחס ספיר, שביקר בצ'ילי. פולק הוזמן לבקר במדינת ישראל.

פינחס ספיר, שבאותה שנה עצמה כבר הפך את אברהם שפירא לפטרונה ובעליה של עיירת העולים אור-עקיבא, יעד לפולק אותו תפקיד עצמו בקריית-גת. לשם כך הוא נקט בתרגיל מחוכם. בשעת בוקר מוקדמת, כאשר כל הכבישים עדיין ריקים מתנועת כלי רכב, הוא דחק את פולק לתוך מכונית שרד שחלונותיה מכוסים בוילונות, הורה לנהג לנסוע במהירות גדולה, ובתוך עשרים וחמש דקות הם היו בקרית-גת. "...אתה רואה כמה שהמקום קרוב לתל-אביב?" שאל ספיר.

וכך התחיל ישראל פולק את דרכו בקרית-גת. בשנת 1963 הסתיימה בנייתה של המטוויה, שהועסקו בה 200 עובדים. ומאז הלכה תעשיית הטכסטיל של פולק והתרחבה, כשהיא נהנית מכל מה שנהנו ממנו חביביו של ספיר: מענקים ומילוות ממשלתיות בלתי-מוגבלים, תנאי אשראי נוחים-שבנוחים, וכוח-עבודה זול מאין כמוהו. על כך אפשר להוסיף מכסים גבוהים על תוצרת-חוץ, וחוסר כל פיקוח על המחירים. קפיטליסט כישראל פולק לא היה זקוק ליותר מכך. את כל הפלאים הללו מגדיר פולק במילים הבאות: "...הזיווג התמוה הזה של רומנטיקה ציונית ועסקים יהודיים עלה יפה ונשא פרי."

במרוצת השנים רכש ישראל פולק ובנה מיפעלים רבים, שכולם הופעלו על-פי אותו עיקרון עצמו. מיפעל **פולגת** מייצר בדים ומספק אותם לחברות ליצור חליפות לגברים ולנשים, **בגיר וליידי-בגיר**. כך עושה גם מיפעל **צמר-אוסטראלי**

באשדוד. לפולק יש מיפעל המייצר בדי ג׳ינס בשם **ליגת**. מיפעל **לנה** מייצר לבני נשים, ובירושלים פועלים בתי-החרושת לסריגים **אומן**, **אמיג-נפא** **וירולין**. בחיפה פוצלת מצבעה, **פוליגון** שמה, שיש לה כמה חברות-בנות וחברות-אחות. בבעלותו של פולק נמצא גם בית-החרושת לייצור בגדי עור, **בגד-עור** שמו, וגם חברות שיווק ומיפעלים באירופה.

בינתיים הגיע ישראל פולק לגיל ולמעמד המאפשר לו להתפנות קצת יותר לתענוגותיו. את בתי-החרושת מנהלים אחיו חיים פולק ובן-אחיו דוב פולק. הוא עצמו מקדיש יומיים בשבוע למישחקי גולף במיגרשים המטופחים של קיסריה. יומיים נוספים הוא מקדיש לתחביבו החדש, ציור. יומיים אחרים הוא מקדיש לעסקיו, וביום השביעי הוא נח.

ישראל פולק נשוי בפעם השלישית. את אשתו הראשונה, אדית, הוא נשא ברומניה עוד בשנת 1937. כמעט ארבעים שנה עברו עליהם ביחד, עד שנפטרה אדית בשנת 1975, כאשר היה ישראל פולק בן 65 שנים.

אחרי מותה של אשתו נשא ישראל פולק לאשה פקידה מפקידות מיפעלו, אשה שהיתה צעירה ממנו בכמה וכמה עשרות שנים. שרה היה שמה. הזיווג, כך נראה, לא היה מוצלח במיוחד. בניסוחו העדין של העיתונאי: ״...שרה אהבה ראוותנות ישראל ביכר צינעה. שרה אהבה כסף. ישראל ידע שכסף אינו מטרה, שהוא אמצעי בלבד. גם משפחתו לא ראתה בעין יפה את הקשר התמוה שהסתיים סופית, ובמהרה.״

הקשר הסתיים כאשר היה ישראל פולק מוכן לשלם לשרה סכומים נאים למזונותיה, ושוב שררה השממה בחדרי דירתו של ישראל פולק, עד שאחד מידידיו עשה שידוך, והביא אל ישראל את רחל, רופאת שיניים, אלמנתו של תעשיין טכסטיל אנגלי, ובתו של רב יהודי מפינלנד. כמו שרה, גם רחל צעירה מישראל פולק בכמה וכמה עשרות שנים, אך תפקידה שלה אינו, כנראה, רק להפריח את שיממת הדירה, או בניסוחו של העיתונאי: ״...רחל העדינה מוסיפה חן מיוחד במינו אל בין כתלי הבית.״

מונופולים הולכים ונוצרים

בהתאחדות התעשיינים בישראל רשומים יותר מ-1000 חברים. אך תהליכי ההרכזיות שעבר המשק הישראלי, במיוחד בשנים שאחרי המיתון של אמצע שנות ה-60׳, גרמו לכך שפירמות תעשייתיות מעטות-ביחס, יאחזו בידיהן חלק והולך של התעשיה.

כבר הוזכרו המונופולים של הקפה, הממתקים ושל הפאסטה. נוסף על אלה יש בישראל, בין השאר, עוד שני מונופולים חשובים: מונופולי הסיגריות והתרופות.

במונופול הסיגריות **דובק** יש חלק גדול משפחת גהל. שותפיה החשובים הם משפחת חכמי מקבוצת **דיסקונט**, **ובנק לאומי**. מקורה של הפירמה הזאת הוא במיפעל שיסדו בשנת 1935 מרטין גהל ושותפיו. כדי לבסס את מעמדם המונופוליסטי רכשו בני גהל את מיפעל הסיגריות הגדול שהתחרה בהם, זה של משפחת בז׳ראנו. בראש קונצרן **דובק** עומד בנו של מרטין, זורח גהל.

את מונופול התרופות **טבע** יצרו בני משפחות סלומון, לוין ואלשטיין. בשנים שקדמו להקמת המדינה עסקו בני המשפחות האלה בעיקר ביבוא תרופות. בשנות ה-30׳ הם יסדו ביחד את מעבדות **אסיא** בתל-אביב, ליצור תרופות. מאוחר יותר מוזגו במעבדות **אסיא** מעבדות **צורי** ובית-החרושת **טבע**, וכך נוצר קונצרן **טבע**. בראשו עומד אלי הורביץ, שנשא לאשה את אחת מבנות סלומון, נכדתו של המייסד.

עוד אפשר להזכיר את משפחת שטראוס, המחזיקה בידה באמצעות מפעלי **שטראוס** חלק חשוב מתעשיית החלב ומוצריו, את משפחות גורודצקי וברנשטיין המחזיקות בחלק גדול ממניותיו של קונצרן האלקטרוניקה **אמקור**, את משפחת בורנשטיין השולטת בחלק נכבד מתעשיית המשקאות הקלים באמצעות **טמפו** ואת משפחות רוזוב, ויטלה וקליר, שביחד עם משפחות פולק ולאוטמן הן שולטות בנתח הפרטי של תעשיית הטכסטיל בישראל.

פרק רביעי

אורחים יקרים

הם ידועים בציבור כנדבנים. על-שמם נוטעים יערות ועל-שמם בונים פקולטות באוניברסיטאות. הם גם תומכים בשימחה במפלגות הפוליטיות, ואינם מפסידים מכל זה. המדינה דואגת להם היטב, מעניקה להם פטורים והנחות ונותנה להם ניתחי שוק יקרים, העיקר שיסכימו להרוויח משהו גם בארץ זו, אורחים יקרים שכמותם.

בקיוטו, בירתה העתיקה של הקיסרות היפנית, יש חווילה נאה, שצורתה צורת פגודה, ליד ביתו של נסיך-הכתר היפני. יש האומרים כי אותה פגודה נאה אף יותר מביתו של הנסיך. באחד הימים של שנת 1968 פסעו שני גברים שכרסם הולכת לפניהם בגינה המטופחת של אותה חווילה וגלשו לתוך הבריכה הקטנה, הניזונה ממי-מעיין חמים. הם שוחחו בשפה האידית. "...אתה מוכרח שתהיה לך דריסת-רגל בישראל!" אמר אחד מהם לחברו, שהיה איל-הון ידוע, בעל עסקים בינלאומיים מסועפים. המליונר הזכיר לאיש הקרח, שהיה שר בישראל, כי על-פי פקודת מס-הכנסה יהיה עליו לשלם בה מס על כל עסקיו המסועפים, אם יקים סניף בישראל.

השר לא היסס: "...מה תגיד אם אדאג שיחוקקו למענך חוק מיוחד שיפטור אותך ממס הכנסה?"

המיליונר פרץ בצחוק והשיב: "...נו, אם תדאג לחוק כזה, אבוא לארץ!"

אגדה זו, על הנסיבות שבהן הגיע למדינת ישראל המיליארדר ואיש המיסתורין שאול-נחמיה אייזנברג אחרי שיחתו עם שר האוצר הישראלי פינחס ספיר, מופיעה כמעט בכל סיפורי המעשיות המתפרסמים פעם בכמה שנים בעיתונות הישראלית. כרבות מן המעשיות הללו, גם זו אינה אמת.*

* שאול איינברג הגיע לישראל כבר בשנת 1952, ככל הנראה על-פי הזמנת אחיו, חיים. הוא לא ביקש להשקיע בתעשייה המתפתחת של המדינה הצעירה. עניינו אותו עסקי **בנק פויכטוונגר**, שהיה קשור בחברות אחזקה ואדוזיות. אז הוקמה **חברת אייזנברג – אגודה ישראלית בע"מ**, שליאו פויכטוונגר וחיים אייזנברג היו נאמניה.

אייזנברג לא התחיל את דרכו בישראל אחרי הטבילה בבריכת המים החמים בקיוטו. עסקי משפחתו בישראל התחילו כבר בשנות החמישים.

המשכו של המעשה בבריכה אינו בגדר אגדה. כמה חודשים אחרי הטבילה החמה שיכנע פינחס ספיר את הכנסת ואת הממשלה להוסיף פרק מיוחד לחוק לעידוד השקעות הון. בסעיפי הפרק הזה מובטח שיחרור ממסים על פעילות בינלאומית לחברה שבסיסה בישראל, אך רוב עסקיה אינם מתנהלים במדינה זו. לא היה זה החוק הראשון, ואף לא האחרון, שקיבלה הכנסת כדי לסייע למיליונרים מסוגו של אייזנברג. ממש על-פי שיטה זו הותר למיליונר יעקב מרידור לפדות בטרם-עת את איגרות-החוב שרכש מהמדינה, וממש כך שוחררו המיליונרים שהשקיעו ב**החברה-לישראל** ממסים למיניהם. דומה שבשנות הסער-והפרץ הללו בילתה הכנסת לא מעט זמן בניסיונות להקל על חייהם של עשירים ושועים, לא פחות זמן ממה שבילתה בניסיון להקשות על אחד-האדם, האזרח הרגיל.

שאול-נחמיה אייזנברג נולד במינכן בירת בוואריה. משפחתו היהודית-גליצאית הגיעה לשם בעיקבות מלחמת-העולם הראשונה. הוא היה החמישי מבין ששת בני אייזנברג. שאול-נחמיה נמלט מאימת הנאצים אל שווייץ הניטראלית. השווייצרים אוהבי החוק והסדר עצרו אותו, שכן לא היו בידו התעודות הדרושות. בשנתיים שלאחר מכן, חיפש לו שאול-נחמיה אייזנברג מקום בכמה ארצות אירופאיות: צרפת, לוכסמבורג, בלגיה והולנד. על אותה תקופה אמר אייזנברג עשרות שנים מאוחר יותר: "...אני מאמין שאין דבר גרוע יותר בחיים מאשר לא להשתייך לשום מדינה, להיות חסר-עתיד, להיות לא-רצוי על כל צעד ושעל. מה תעשה כשאתה פליט חסר מזון, מובטל, חסר מולדת?"

הולנד הסבירה אליו פנים יותר מכל המדינות האחרות. הוא היה שם עד שפלשו הגרמנים. למעשה – הוא הקדים את הפלישה בשבועיים ימים. באוניית משא בריטית הפליג אייזנברג לשנחאי, שהיתה יעד מקובל למדי באותה תקופה לפליטים יהודיים שביקשו להתרחק מן הנאצים ככל האפשר, ומצאו את שעריה של אמריקה חסומים בפניהם. בשנחאי – האירופאית ביותר מכל עריה של סין – היתה גם קהילה יהודית משגשגת למדי, שבבסיסה עמדו משפחות יהודיות-רוסיות שנמלטו שלושים שנים קודם לכן מאימת הבולשביקים.

אייזנברג גילה שגם שנחאי אינה גל העדן המובטח: "...גיליתי ששנחאי אינה רבת סיכויים ורבת אפשרויות לפליטים", הוא אמר. לפיכך, ב-1940, עשה את דרכו מסין לאויבתה הניצחית יפן. כאן השתנה גלגל-מזלו של הפליט היהודי – ממש כמו בסיפורי האגדות. שאול-נחמיה התיידד עם אציל יפני, ונשא אשה אירו-אסיאנית, שמשפחתה, מצד אימה, היתה מן האצולה היפנית.

הנישואין המוצלחים והידידות לאציל היפני, הועילו לאייזנברג לא פחות משהועיל לו מוצאו האירופאי וידיעת השפות שלו. אלו היו מצרכים יקרי-המציאות ביפן של שנות הארבעים, שכבר הסתבכה במלחמת-העולם השניה, נגד בריטניה הגדולה ונגד ארצות-הברית. בעיתונות האמריקאית והישראלית מחליקים על תקופה חשובה זו בחייו של הפליט היהודי בזריזות הראוייה לציון: הביטוי הנועז ביותר שאפשר למצוא הוא: "...בימים האלה התחילו לפרוח עסקיו של אייזנברג." הזהירות אינה חסרת סיבה. יפן היתה כידוע בת בריתה של גרמניה הנאצית שטבחה עשרות מיליוני אזרחים אירופאיים, חלק נכבד מהם יהודים.

מעמדו המיוחד של שאול אייזנברג סייע לו גם אחרי המלחמה, כשהיתה יפן נתונה לשלטון כיבוש אמריקאי, והיפנים נחשבו כאזרחי ארץ אוייב. אייזנברג, שלא היה נתין יפני, המשיך לנצל את מעמדו המיוחד. לפתע התברר לו כי "פליט חסר מולדת, שאינו משתייך לשום מדינה," יכול לעשות הרבה מאוד.

אביו הגליצאי של אייזנברג היה סוחר בינוני, שלא תמיד הצליח. אך הוא גידל בביתו שבמינכן סוחר מעולה שבמעולים. התעשיה היפנית המשתקמת שאחרי המלחמה היתה זקוקה לברזל ולעפרות ברזל, ואייזנברג מצא דרך להביאם ליפן. בשדות הקרב העשנים של אירופה רבצו רבבות טונות של גרוטאות ברזל ופלדה, שפעם היו משאיות, טנקים ותותחים. היה צריך רק לאסוף אותן, להסיען ליפן ולהתיכן כך נעשה אייזנברג לקוח חשוב של הצבא האמריקאי שסחר בגרוטאות האלו.

אייזנברג לא סיפק סחורה זו רק לאחרים, אלא קודם כל לעצמו. הוא נעשה יצרן של אמבטיות, אסלות, ושאר אביזרים מערביים למען צבא הכיבוש האמריקאי שהיה ביפן אחרי המלחמה, והתגעגע אל הנוחות של הבית הרחוק. הקשרים ההדוקים עם האמריקאים איפשרו לאייזנברג להרחיב את יבוא המתכות שלו. הוא קנה עפרות ברזל מהאוסטראלים ומהפיליפינים, מארצות-הברית עצמה, מהודו ומצ׳ילה. הוא הפך ספק ראשי של קונצרן הפלדה החשוב **יאוואטה**, שלימים החליף שמו ל**ניפון**, וברבות הימים התחיל ליצא בעצמו מוצרי אלומיניום ואמאייל לאירופה. הוא היה לנציגם של חרשתנים אירופאיים ביפן, ויצג את החרשתנים היפנים מחוץ לארצם. עד-כדי-כך היה מעמדו חשוב, שהוא ניכלל במשלחת הראשונה של התעשיינים היפנים שיצאה לביקור מסחרי בארצות-הברית, אחרי המלחמה.

סוג פעולה זה, שאייזנברג התמחה בו באותן שנים, איפיין את המשך דרכו של מי שהיה פליט חסר-כל והפך מיליארדר כל-יכול. אייזנברג הבין שבעולם הגדוש מתיחויות פוליטיות וטינות רבות-שנים, יכול המתווך להרווית כפל-כיפליים כאשר אינו רק מי שמעביר את הסחורה מארץ אחת לארץ שניה, שהמסחר ביניהן

חופשי ופתוח. הרווח הוא גדול יותר כאשר יש מיכשול פוליטי על דרכה של הסחורה והמתווך רב-הקשרים מעביר את הסחורה מעל לפני מיכשול הזה. אייזנברג נוכח לדעת כי קשרים מתאימים עם המישטרים הפוליטיים בארצות הקרויות מתפתחות, יבולים להביא תועלת רבה. וכך הוא הפך, ברבות השנים, לאחד המתווכים החשובים בין המערב המתועש והמפותח, ובין מדינות אסיה, אפריקה ואמריקה הדרומית.

כך תיווך אייזנברג בין יצרנים גרמניים ובין ממשלת דרום-קוריאה שביקשה לבנות תחנות כוח. הוא גרף לכיסו חמישה אחוזים מעסקה בת עשרות מיליוני דולרים. כאשר סייע לחברת **פיאט** האיטלקית לבנות שם מיפעל מכוניות. לחברת **פורד** האמריקאית לא היתה התבונה הדרושה, לשכור את שירותיו. הוא מכר למען חברה אמריקאית ציוד קיטור ברומניה, ויצרני זכוכית בריטיים נאלצו להשתמש בשירותיו, למרות רצונם, כאשר ביקשו ליצא את הפטנט שלהם לסין העממית. אייזנברג היה סוכנה של סין הקומוניסטית במיכרז של **הבנק העולמי** על אספקת כבלים וצנרת לפיליפינים.

אייזנברג פרש רשת סבוכה של סוכנים ונציגים בכל רחבי העולם, ולא תמיד היו עסקיו גלויים. בעיתונות הופיעו מדי פעם ידיעות שונות על עסקים חשאיים שלו במדינות אפריקאיות או אסיאניות עסקים הקשורים לעתים בסחר נשק בינלאומי.

יתכן מאוד שבואו של אייזנברג לישראל, וההטבות המפליגות שהיה פינחס ספיר נכון להעניק לו, היו קשורים בסוג זה של עסקים. מדינת ישראל עצמה הפכה, באותן שנים, למדינת-קשר בין המערב המתועש ובין חלק מן הארצות של העולם השלישי, וגם של "העולם החמישי", אם אפשר לכנות כך אותה קבוצה של מדינות שזכו למידה של נידוי בקהילית המדינות הבינלאומית, כמו דרום-אפריקה, רודזיה וטייוואן.

ספיר, שידע על עסקיו המיסתוריים של אייזנברג, סבור היה שאפשר להשתמש בשירותיו. ואכן, בשנים שחלפו מאז התפרסמו מדי פעם ידיעות בעיתונות על סחר בנשק וגם בסחורות אחרות בין ישראל וסין העממית, וסחורות ישראליות מוצאות את דרכן גם למדינות אחרות שלכאורה הן מחרימות את ישראל, וכל סחורה ישראלית. חלק מן הסחר הזה — אם אפשר להאמין לידיעות שבעיתונים — מנוהל על-ידי החברות של אייזנברג.

אייזנברג הגיע לישראל ב-1968. הוא קנה לו כמה חלקות אדמה בשכונת סביון, ובנה לו ארמון משפחתי של ממש, מוקף חומה ומבודד משכניו. העיתונות טוענת כי הוא אינו מרבה לבלות בישראל, ומגיע לכאן רק כמה פעמים בשנה. אך עסקיו כאן מסתעפים והולכים, לתחומים שונים של חיי הכלכלה, המסחר, העיתונות והפוליטיקה המקומית. פרשת מניות השליטה בחברת הדלק הגדולה **פז**, עשוייה להדגים את דרך פעולתו של אייזנברג. חברת דלק זו, שהיא הגדולה

בארץ, היא יורשתה של החברה ההולנדו-בריטית **של**, שעם קום המדינה נמכרו מניותיה למיליונר הבריטי-יהודי סיר אייזיק וולפסון. סיר אייזיק נולד למשפחת מהגרים יהודיים מרוסיה, שהתיישבה בסוף המאה ה-19 בעיר גלאזגו שבסקוטלנד. בתחילת דרכו העסקית היה אייזיק וולפסון סוכן המכירות של רשת החנויות **יוניברסל-סטורס**. בעה המשבר הכלכלי, בשנות השלושים של המאה, ניצל אייזיק וולפסק את מצבה הקשה של החברה, ורכש אותה כולה, על מאות חנויותיה, בזיל הזול, ורשת חנויות זו היא מקור עושרו העצום.

היה זה בשנת 1957 כאשר החליטה חברת **של** ההולנדו-בריטית למכור את נכסיה בישראל. היתה זו תוצאה של ההשתתפות הישראלית ביחד עם בריטניה וצרפת במלחמת סואץ. נשיא מצרים החליט להדק את החרם הערבי על ישראל, **ושל** נכנעה.

באותה תקופה סיפקה חברת **של** בערך 70% מן הדלק שהגיע למדינת ישראל. ערך מלאי הדלק של חברת **של** בישראל הגיע לשני מיליוני לירות שטרלינג. חובות הלקוחות לחברה הסתכמו ב-2.4 מיליוני ליש״ט, **ושל** החזיקה בישראל מזומנים שערכם היה 300 אלפי ליש״ט. ביחד: 4.7 מיליוני ליש״ט. על-פי עדותו של הלל דן, שהיה אז מנהלה של **סולל-בונה** ההסתדרותית, פנתה הנהלת **של** אל **סולל-בונה** כדי שתירכוש את **של**, ואכן, כבר היתה התחלה של משא ומתן. השיחות נקטעו כאשר התברר לאנשי **סולל-בונה** בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים ששר האוצר לוי אשכול תובע כי נכסי **של** בישראל יימכרו לסיר אייזיק וולפסון. אנשי **סולל-בונה** נדהמו, וניסו לשכנע את סיר אייזיק לקבלם כשותפים. המיליונר היהודי הסכים, אך אשכול התנגד גם לכך. הוא תבע במפגיע מאנשי **סולל-בונה** לסלק ידיהם מהעסקה, **ושל** נמכרה לוולפסון. המחיר ששילם וולפסון מעולם לא פורסם, אך ידוע שלא היו אלה יותר מכמה עשרות אלפי לירות שטרלינג. מנהלי **של** בלונדון התלוצצו ואמרו כי מחיר זה לא היה מספיק אף כדי לשלם בעד מלאי הוויסקי שהותירו מנהלי **של** מאחוריהם בישראל... הבעלים החדשים שינו את שמה של החברה **לפז**.

קשה לדעת מה היתה הסיבה המדוייקת לכך שאשכול ביקש למכור את החברה לוולפסון דווקא. הנימוק הרישמי-למחצה היה, שאשכול סבור היה כי וולפסון יצליח להבטיח אספקת נפט סדירה לישראל. אם אמנם זו היתה הסיבה, הרי שאשכול טעה לחלוטין. לוולפסון לא היו שום קשרים בעולם הנפט הבינלאומי, וכדי שתוכל חברת **של** בבעלותה החדשה למלא את תפקידה, היה צורך להכניס כשותפה חברה נוספת, היא חברת **סיגנל**. אחד השותפים בחברה אמריקאית זאת היה מקס פישר, עסקן ציוני שהיה יו״ר חבר הנאמנים של הסוכנות היהודית. **סיגנל** כבר שילמה מחיר של ממש עבור מניותיה: היא רכשה שליש ממניות החברה בשלושה מיליוני דולרים. שאר המניות הוחזקו מחצית-

מחצית על-ידי וולפסון וממשלת ישראל. את רווחיו מחברת **פז** העביר וולפסון לקרן על שמו ועל שם אשתו, שחילקה אותם למוסדות חינוך ודת בישראל.

באמצע שנות השבעים מכרה חברת **סיגנל** את כל עסקי הנפט שלה מחוץ לארצות-הברית לחברת **אוקסידלטל-אויל**, בבעלותו של איש המיסתורין, בן-דמותו הבינלאומי של אייזנברג, הד״ר ארמן האמר, מגדולי המתווכים בין התעשייה המערבית ובין המזרח. האמר, שלא רצה לפגוע בקשיו עם העולם השלישי ועם העולם הערבי על-ידי מעורבות ישירה בישראל, העביר את מניותיו **בפז** למי שהיה מנהל עסקיו באירופה, בעל חברת **מטרה**.

חברת **מטרה** הקימה חברה משותפת לה ול**בתי-הזיקוק**. חברה זאת, **אלפא**, נרשמה בואדוז. בראשה עומדים שני מנהלים שרכשו להם ניסיון רב בעסקות חשאיות. אלו הם אברהם (רמי) טייבר ויוסף יריב.

זה היה מצבה של **פז** עד לסוף שנת 1980.* באופן מוזר, למרות שברשות הממשלה היו כמעט ממחצית המניות של **פז** לא היה לה יצוג בחבר המנהלים, ולמעשה, לא היה לה שום מידע על עסקי **פז**.

ואז, ממש באותה תקופה, בחודשים האחרונים של שנת 1980, התחילו שני תהליכים, שהתרחשו בה-בעת. בישיבות המשרד לענייני אנרגיה ובמשרד האוצר, נבדקה האפשרות להעביר את מניות **פז** שברשותו של וולפסון לידי הממשלה כדי שסוף-סוף תוכל הממשלה ״לחדור״ אל ספרי החשבונות של חברת דלק גדולה, שבידיה היו 45% מן השיווק של הדלק לסוגיו לשוק הישראלי.

במקביל, ביקש סיר אייזיק וולפסק קונים למניות שבידיו. בכתבות שנכתבו בעיתונים לאחר מעשה, נימסר כאילו לא היה שום קשר בין התהליכים הללו, ורק במיקרה הם התנהלו באותה עת. מי שמאמין במיקריות בעניינים מסוג זה, מוזמן להמשיך בכך. מה שאירע כנראה באמת, היה שהממשלה התחלקה לשני מחנות. מחנה אחד תמך בקניית מניות **פז** על-ידי הממשלה, ואילו המחנה האחר ביקש להבטיח את מכירת המניות של וולפסון לקונים אחרים – ובמיוחד קונה אחד מסויים. ואז, בתחילת חודש דצמבר של שנת 1980, התפרסמה בעיתונים הידיעה שהפתיעה גם את שרי הממשלה, או לפחות חלק מהם. מניות **פז** שהיו ברשותו של סיר אייזיק וולפסון, נאמר שם, נמכרו לקבוצת שאול אייזנברג תמורת 27.5 מיליוני דולרים.

שאלת המחיר התעוררה מאוחר יותר. נכסי **פז** בארץ כוללים 193 תחנות דלק,

* מאז השתנה המצב. אחרי שנכשלה עסקת אייזנברג-פז נמכרה **אלפא** בסוף 1983 תמורת 27 מיליוני דולרים לגד ואבי, איש עסקים חיפאי הפועל בעיקר באפריקה. פרקליטו של זאבי היה הח״כ איש **המערך** משה שחל.

וחברות-בת רבות, ביניהם **פזגז**, **פז-פיתוחי-נפט**, **פז-פיתוח-והשקעות**, **שירותי-טנקרים** ועוד. מחזור המכירות היומי של החברה היה באותה תקופה 30 מיליוני שקלים, וחשבי משרד האוצר חישבו ומצאו כי שווי המניות שנמכרו לאייזנברג הגיע למעשה ל-40 מיליוני דולרים.

אלא שעל המכירה עצמה קמו עוררים בממשלה, וגם היה בסיס חוקי לכך: בהסכם בנחתם בשנת 1957 בין וולפסון והממשלה, ניתנה לממשלה הזכות להיות הקונה הראשונה של המניות, אם יבקש וולפסון למכרן. זו היתה תחילתו של מאבק אדיר שנמשך חודשיים ימים עד שהוכרע.

אנשי אייייזנברג טענו באוזני העיתונאים כי הממשלה מועלת בהתחייבותה: ראש הממשלה מנחם בגין ושר האוצר יגאל הורביץ נתנו "אור ירוק" לאייזנברג, לביצוע העסקה. שר האנרגיה יצחק מודעי והממונה על מכירת החברות הממשלתיות ישראל סחרוב – שניהם אנשי המפלגה הליברלית, הותקפו בצורה קשה בגלל סרובם לאשר את המכירה לאייזנברג. עוצמתם של הלחצים הללו היתה כה ניכרת, עד שניתן לה ביטוי בולט בישיבת ממשלה שנערכה ב-25.1.1981 ושכמה מחילופי הדברים בה הודלפו לעיתונות. ואלו היו הדברים שנאמרו:*

סגן-ראש הממשלה יגאל ידין: "...בוועדת השרים לכלכלה (הקבינט הכלכלי, שדן בעסקת וולפסון-אייזנברג) נמנעתי מהצבעה. אך עתה אני מודיע שאני נגד מתן אפשרות לאייזנברג לרכוש את המניות. היו לחצים אדירים בעניין זה. מדובר פה על עסקות גדולות מאוד. יש כאן קשרים תת-קרקעיים."

שר החקלאות אריאל שרון: "...הלחצים מחוץ לממשלה, או בתוכה?"

ידין: "...גם בתוכה! מדובר פה במיליארדים רבים של לירות. כל משרד האוצר שולל הענקת האופצייה לאייזנברג!"

שר התעשייה, המסחר והתיירות גדעון פת: "...אייזנברג הוא איש-זכויות."

שר האנרגיה יצחק מודעי: "...במה זכויותיו עדיפות על-פני זכויות של אחרים? מדוע עניין זכויותיו נכנס כגורם בדיון שלנו?"

סגן-ראש הממשלה שמחה ארליך: "...אני מציע שאם יוחלט ביום מן הימים למכור את מניות **פז** שבידי הממשלה, הן יוצעו לאייזנברג."

אחד הנימוקים שנשמעו בממשלה נגד מכירות מניות **פז** לאייזנברג, היה החשש מפני ריכוז כוח כלכלי רב מדי בידי אדם אחד.** ואכן, נראה כי לחשש

* **הארץ**, 26.1.1981

** **בנק הספנות** נמכר לאייזנברג בשנת 1979 תמורת 10.5 מיליוני דולרים, והמחיר הזה עורר התמרמרות רבה בין כמה מחבריה של ועדת הכספים של הכנסת, שסבורים היו כי ערכו הריאלי של הבנק גבוה בהרבה מהמחיר ששולם עבורו. מאוחר יותר התברר כי עניינו של אייזנברג בבנק הזה היה רב מאוד, בגלל מיגרש גדול ויקר במרכז תל-אביב, שהיה בבעלות הבנק. הערך של המיגרש, כפי שהוא היה רשום במאזניו של הבנק, היה לא-ריאלי. אייזברג החזיר לעצמו בתוך תקופה קצרה את הכספים

זה היה על מה לסמוך כבר בסוף שנת 1980, ומאז רק הגדילה והגבירה קבוצת אייזנברג את העוצמה הכלכלית שבידיה.

הקבוצה פועלת באמצעות חברות אחזקה הרשומות בחו"ל. אלו הן **יונייטד-דיבלופמנט** הרשומה בפנמה, **ליסבונה** הרשומה בלונדון, **וטריאנגולר-טריידינג**. חברות האחזקה שבאמצעותן פועלת הקבוצה בארץ הן **אייזנברג-חברה-ליצוא**, חברת ההשקעות **פיריון**, חברת **מנטרה-השקעות** וחברת **אמישר**. בתחום הבנקאות והפיננסים מצויים ברשות קבוצת אייזנברג **בנק-הספנות** שנרכש מהממשלה ובנק המשכנתאות **יעסור**, שנרכש ממשקיעים מכסיקאיים. לקבוצה שייכת חברת הברוקרים **נשואה**, הפועלת בבורסה הישראלית, וקרנות הנאמנות **אור-לי ושירה**.

אחת העסקות הידועות של אייזנברג קשורה בתחום הבנקאות. בשנת 1978 רכש איש-קש אמריקאי למען הקבוצה חלק ניכר ממניות **הבנק הבינלאומי הראשון**, מניות שהיו בידי **פירסט ניישונל בנק אוף פנסילבניה**. אייזנברג רכש מניות נוספות של הבנק שהיו בידי **משקיעי-ישראל**, וסך הכל היו בידיו מניות בסכום של 16 מיליוני דולרים. אחרי שנה וחצי מכר אייזנברג את מניותיו, ואת השליטה בבנק, לחברת ההשקעות החדשה **דנות**, תמורת 26 מיליוני דולרים. בסוף שנת 1982 התעניין אייזנברג מאוד ברכישת **בנק החקלאות** הממשלתי, וכדי להעמיד את עצמו על בסיס נוח, הוא גם רכש שליש ממניותיה של חברת **הילרון** ליצוא חקלאי.

הקבוצה פעילה מאוד בתחום המקרקעין. אחד הפרוייקטים הידועים הוא **בית אסיה** המפואר שבתל-אביב. לצורך בנייתו קיבל אייזנברג הלוואות ממשלתיות בתנאים נוחים במיוחד, כאילו היה **בית אסיה** מבנה תעשייתי. ההסבר שניתן היה, שהמבנה ישמש להעמקת קשרי הסחר הישראליים עם אסיה ואפריקה. למעשה, קומותיו של הבניין מושכרות לשגרירויות זרות, שוכנים בו **הבנק לפיתוח התעשייה** וחברת הביטוח **שמשון**, וכמובן משרדיו של אייזנברג עצמו.

היה זה שר האוצר דאז, יגאל הורביץ, אשר אישר את ההלוואות ל**בית אסיה**, ומשרדי החברה שבבעלות בניו שוכנת בבניין. ב**בית אסיה** גם מקיימת ועדת הכספים של הכנסת את ישיבותיה באופן קבוע.

כמה שנים אחרי שנשלמה בנייתו של **בית אסיה**, התברר עד כמה גרוע הריח הנודף מן הבניין הנאה. המהנדס מרדכי בן-חורין, שהקים את הבניין, הגיש תביעה כספית נגד אייזנברג. במשפט גולל בן-חורין מסכת שלמה של פרשיות אפלות. הוא סיפר בעדותו כי שמואל דיאמנט, מחותנו של אייזנברג, שהיה

ששילם תמורת הבנק כאשר הוא הנפיק את מניותיו בבורסה של תל-אביב. גם קנית בית-החרושת למעליות **נחושתן** על-ידי אייזנברג היתה משתלמת ביותר, בגלל הקרקעות היקרים שהיו ברשות המיפעל.

אחראי על הבניה, נהג לשחד פקידים בעירית תל-אביב כדי להשיג מהם את מבוקשו. פעם אחת הוא השאיר מעטפה ובה 1500 לירות על שולחנו של פקיד עיריה, ולפקיד אחר הוא העניק "מתנה לפסח". ראש עירית תל-אביב, שלמה להט, שהבטיח למהנדס כי לא יניח לאנשי אייזנברג לחרוג מן התוכנית המקורית, הניח להם לבסוף לעשות כרצונם, על חשבון תושבי תל-אביב. המישטרה לא פתחה בחקירה אחרי שנשמעו האשמותיו החמורות של המהנדס.

אחד הענפים שהשתיקה יפה להם בעסקיו המסועפים של מר שאול אייזנברג הוא עסקי המסחר בנשק. אייזנברג מייצא מישראל ספינות קרב, מטוסים, תחמושת וציוד אופטי. על-פי הערכות זהירות הוא מייצא מדי שנה נשק ישראלי בסכום של מאה מיליוני דולרים. המדינות הקונות את הנשק מאייזנברג – דיקטטורות דרום-אמריקאיות און אפריקאיות, מוכנות לשלם דמי-תיווך גבוהים, משום שהן מתקשות בהשגת הנשק בצינורות רישמיים.

אייזנברג אינו מסתפק רק ביצוא נשק. הוא גם מייבא אותו. בית-החרושת **רפ"ק-אלקטרוניקה** שבבעלותו מייצג לא פחות מ-60 חברות וספקים מחו"ל. מבקר המדינה העיר בשנת 1982 כי משרד הביטחון הישראלי חידש את ההיתר שניתן לחברה זו לקבל עמלות על סחר-הנשק בלי שיבדוק אם אומנם מספק המיפעל גם שירותים, בתמורה לעמלות האלו, כפי שמחייב החוק.

כאשר התמנה אריאל שרון לשר הביטחון, באמצע שנת 1981, הוא גילה טפח משיטות הפעולה של אייזנברג. שרון חתר באותה תקופה לחתימת עסקות נשק בין ישראל ובין כמה מדינות אפריקאיות. ערב נסיעתו של שרון לאפריקה הופיע במשרדו שאול אייזנברג והציע לו לערוך את הנסיעה לאפריקה במטוסו הפרטי. שרון דחה את ההצעה הנדיבה הזאת, וניסה לסלק את אייזנברג מן העסקות, אך ללא הועיל. לשרון התברר שאייזנברג עקף אותו: אנשיו של המיליארדר התקשרו אל אנשי סגל השגרירות של המדינות האפריקאיות בפאריס. בדרכו אל הרווחים, לא יודע אייזנברג פשרות.

בשנת 1982 רכש אייזנברג את השליטה בחברת האחזקה **לומיר**, הפועלת בשטח הבניה. ברשותו גם חברת הבניה **בר-גד**, מאות דונמים ליד כפר-סבא, שטחו של מלון **רמת-אביב**, שעליו תבצע הקבוצה פרוייקט בניה רחב היקף, ושיטחה של **וילה מלצ'ט** לחופי הכינרת. חברת **פיריון** שולטת בחברת **קיסריה מקרקעין**, שזכתה להטבות מפליגות בחסדיו של שר התיירות דאז, גדעון פת: חברה זו גם זכתה ללא מיכרז בפרוייקט תיירות גדול לחופי ים המלח, בתחילת שנת 1981. המעשה שאירע במניותיה הביא לשערוריה חסרת-תקדים, שוועדת הכספים של הכנסת ויו"ר מועצת המנהלים של הבורסה היו מעורבים בה, ולצידם מילא תפקיד חשוב מיכאל ("מיקי") אלבין, אחד ממנהלי חברותיו של אייזנברג בישראל.

השערוריה התחילה כאשר ביקשה הנהלת הבורסה לתקן תקנה חדשה, שנגעה לרישום חברות חדשות למסחר בבורסה. לא במיקרה ראה את עצמו מיקי אלבין נפגע מהחלטה זאת, וניסה להעביר את רוע הגזירה. בעיתון **הארץ** נאמר אז על הפרשה:

״...סופר **הארץ** מציין שהמסחר במניות חברת **קיסריה-מקרקעין** על-ידי בעלי המניות העיקריים (שאחד מהם היה מיכאל אלבין) היתה מן הסיבות העיקריות להצעתו של יו״ר מועצת מנהלי הבורסה, ד״ר מאיר חת, להגביל את סוגי החברות הרשאיות לגיוס הון בבורסה ולמנוע מצב שבו חברות מקרקעין, שבבעלותן נכס עיקרי, מנצלות את הגיאות ומגייסות הון בבורסה.״

הח״כ אברהם שריר ישב ראש בישיבת ועדת הכספים של הכנסת, בגלל מחלתו של היו״ר. הוא העלה לדיון בוועדה את השינוי המוצע בבורסה, ובצעד חסר-תקדים הזמין אליה את מיכאל אלבין, שהיה גם חבר מועצת המנהלים של הבורסה, כדי שיתקוף את השינוי המוצע. ההחלטה שקיבלה בסופה של הישיבה ועדת הכספים, תאמה את האינטרסים של אייזנברג, וכך נאמר עליה, שוב ביומון **הארץ**: ״...ההחלטה המפתיעה היתה כמו תפורה על-פי מידות שנגזרו על-ידי אנשי קבוצת איש העסקים שאול אייזנברג.״

הר״ר מאיר חת מחה בתוקף, ואף הוא הופיע בפני הוועדה, ודיבר נגד הזמנת אלבין אליה. התגובה היתה חריפה. חבר-הכנסת שריר תבע את התפטרותו, וגינה את יו״ר הנהלת הבורסה.

לקבוצת אייזנברג יש אחיזה חזקה מאוד במפלגה **הליברלית**, אך לא רק בה. חבר-הכנסת אברהם שריר קיבל לרשותו ולרשות סיעתו משרד **בבית אסיה** של אייזנברג, לצורך ניהול מאבקי הכוח שלו במפלגה **הליברלית**. בין תומכי סיעתו במפלגה היו מיכאל אלבין ועורך-הדין אמנון רוזנשטיין, המייצג את חברותיו של אייזנברג. אחד המתמחים במשרדו של רוזנשטיין היה חבר-הכנסת מטעם **הליברלים** אלי קולס, שהתמנה כיושב ראש ועדת חוקה-חוק-ומשפט של הכנסת. חבר-הכנסת מטעם **חרות** מיכה רייסר מונה כחבר מועצת המנהלים של **אתא**, אחת מהחברות של אייזנברג, ומטעם המיפעל הועמדו לרשותו מכונית ונהג. כאשר התמנה נציגו הבכיר של אייזנברג, אברהם שריר, להיות שר התיירות, הוא מינה כמנכ״ל משרדו את רפי פרבר. תפקידו הקודם של פרבר היה מנהל אדמיניסטרטיבי בעיתוני אייזנברג. מאיר (ממי) דה-שליט, אחד האנשים רבי ההשפעה בתנועת **ד״ש**, היה חבר במועצת המנהלים של **קיסריה-מקרקעין**.

את זינוקו אל הצמרת חב אלבין לנישואיו המוצלחים של חברו לכיתה בגימנסיה, יונתן זוכוביצקי. זוכוביצקי נשא לאשה אחת מבנותיו של אייזנברג, וכמקובל במשפחה זאת, העניק לו אייזנברג תפקיד בעסקיו. ביום אחד של שנת 1974 הופיע מיקי אלבין במשרדו של ידידו מנוער, ושטח בפניו את הרעיון, שהיה מבוסס כל-כולו על ניפלאותיה של הבורסה התל-אביבית הגואה, שבה

זכתה כל הנפקה לקונים רבים, יהיה מה שיהיה מה שעומד מאחוריה. אלבין ירכוש חברות בזול, ינפיק מניות בבורסה שיימכרו ביוקר. זוכוביצקי הסכים, וזו היתה תחילת הדרך. אלבין רכש את **פיריון** שהוזכרה כבר, והלך והרחיב את עסקיו.

כאשר הגיע **הליכוד** לשלטון הפוליטי בישראל בשנת 1977 נזכר לפתע אלבין בנטיותיו הפוליטיות, חידש את הכרויותיו, וגם רכש לו מכרים חדשים. היה זה הוא שגייס את חבר-הכנסת החדש מ**חרות**, מיכה רייסר, למועצת המנהלים של קונצרן **אתא*** ואף העמיק את שותפותו עם רייסר כאשר שני אלה בצוותא-חדא, אלבין ורייסר, יסדו את מועדון **היקב** שנועד להיות התשובה התרבותית של **הליכוד** למועדון **צוותא** של **מפ״ם** השמאלית. רייסר היה חשוב לאלבין. חבר-הכנסת האדמוני מטעם **חרות** היה איש אמונם של שניים מן הצעירים החזקים של מפלגת השלטון, יורם ארידור שהיה לשר האוצר, ודוד לוי שהיה לשר השיכון. חברים כאלה הם חשובים מאוד לעסקים, במיוחד כאשר קבוצת אייזנברג גילתה עניין הולך וגובר בתחום הבניה והמקרקעין.

ניסיונו האחד והיחיד של מיכאל אלבין להיות מעורב בעצמו בפוליטיקה הפנימית של המפלגה **הליברלית** לא עלה יפה. הרעיון, בבסיסו, היה נכון, אם גם שאוב מעולם העסקים. אלבין לא הסתפק בכך שהוא נמנה שעל סיעת חבר-הכנסת — ואחר-כך השר — אברהם שריר במפלגה. הוא רצה בסיעה משלו.

אלבין לטש עין אל סיעת **איגוד העובדים הליברלים** שבמפלגה, שלרשותה עמדו 20% בערך מצירי מרכז המפלגה. הוא ביקש להשתלט על הסיעה כדרך שמשתלטים על חברות בבורסה: על-ידי איסוף שקט של מניות — במיקרה הזה חברי-סיעה — עד שיוכל לרכוש לו רוב במועצת המנהלים — במיקרה הזה בהנהגת הסיעה הפוליטית.

אלבין גייס למשימה את חברו לעסקים מנחם עצמון, עסקן ליברלי נוסף שהיה אחר-כך לפקיד ממשלתי בכיר בשם אוריאל לין, ואת איש וועדי **אל-על** שאחר-כך היה למנהל בחברה, איתן רוזנמן. הוא גייס גם קבלני קולות, שהתחילו לאסוף חברים חדשים לסיעת **איגוד העובדים הליברלים**.

* פרשת **אתא** היא דוגמה מצויינת לשיטת-הפעולה של אנשי-עסקים מסוגם של שאול אייזנברג ומיכאל אלבין. תחילה רוכשים מיפעל שיצא לו שם רע במחיר נמוך. רצוי שלאותו מיפעל יהיו נכסי דלא-ניידי שאפשר למכרם ביוקר אחרי רכישתו. מיד אחרי הרכישה, מנפיקים חבילת מניות גדולה של המיפעל שנרכש, ומרויחים יפה. אחר-כך מגיע השלב הבא: הרווחים של המיפעל — בעיקר מההנפקה עצמה — מועברים לחברת-בת (במיקרה זה, היתה זו חברת השיווק של **אתא**, **טתה**) והמיפעל עצמו מציג מאזן שלילי; כה שלילי, עד שבעלי המיפעל מאיימים לסגרו ולפטר את עובדיו אם לא תתקבל עזרה ממשלתית נדיבה. איום כזה בדיוק נשמע לקראת סופה של שנת 1983 מפיהם של אייזנברג ואלבין.

אך מגייסי החברים של אלבין לא היו זהירים כל-כך. המניות, מתברר, נמהלו במים רבים. בין "החברים החדשים" שנוספו **לאיגוד העובדים הליברלים** נתגלו בחקירה עיתונאית אנשים רבים שכלל לא ידעו כי מישהו חתם בשמם, כמה וכמה פושעים מועדים, ואף כמה "נפשות מתות" – אנשים שנפטרו מן העולם ואף-על-פי-כן הופיעה חתימתם על כרטיסי החבר של המפלגה **הליברלית** ושל סיעת **איגוד העובדים** שלה, כחברים חדשים וטריים לכל דבר.

כאשר התפוצצה הפרשה ניקה אלבין את ידיו וטען כי לא ידע מה שנעשה בשמו. הוא משך את ידיו מן המעורבות הישירה בפוליטיקה המפלגתית הקשוחה. הוא מסתפק בשליטה עקיפה בדעת-הקהל. אלבין הוא שותף בכיר בכרומותון **מוניטין**, בשבועון הכלכלי **כספים**, והוא מן המתחרים החשובים על הזיכיון לטלוויזיה מסחרית בישראל.

חתונה בז'נבה

אורח יקר אחר, שלא פחות מאייזנברג הוא שולח את ידו בפוליטיקה הישראלית, הינו איש ז'נבה נסים גאון. כשם שבנה לו אייזנברג וילה ענקית בפרבר העשירים התל-אביבי סביון, כך בונה לו גאון וילה תלת-מיפלסים המשתרעת על-פני 382 מטרים רבועים בדימונה, וכמוהו הוא מושך בחוטים המפעילים את הפוליטיקאים.

נסים גאון נולד במצרים בשנת 1921. אביו היה פקיד של ממשלת המנדט הבריטית, שעבודתו הוליכה אותו ממצרים לחרטום בירת סודאן. הפקיד שהיה ממונה על ענייני המזון, קשר לעצמו קשרים עסקיים, ובבוא היום פרש מן השרות הממשלתי, והקים עסק צנוע של סחר במזונות – בעיקר מיני גרעינים. הוא מכר גם עורות תימסחים שניצורו במקורות הנילוס, ושימשו ללבושן של נשות החוג הנוצץ באירופה ובאמריקה. הבן הצעיר, נסים, הצטרף לעסקי המשפחה כשהגיע לפירקו.

בהיותו בשנות השלושים לחייו, בעיקבות מלחמת סואץ של שנות החמישים, עקר גאון מסודאן לז'נבה שבשווייץ. איש עשיר כמוהו לא התקשה בהשגת האזרחות השווייצרית – מיצרך יקר-המציאות לאחד-האדם. הוא קיבל רישיונות-סחר, והעביר את מרכז עסקיו לז'נבה דוברת הצרפתית.

כאן הוא המשיך בעסקי סחר הגרעינים שלו, המקיפים עולם ומלואו. ממש כמו אייזנברג, גם גאון הוא מעין מתווך מסחרי בין העולם המפותח והעולם השלישי, ורבים מעסקיו מרוכזים באפריקה השחורה והרעבה למזון.

בשווייץ נכנס גאון גם לעסקי הקבלנות וההימורים. חברת **אפרופין** שבבעלותו קנתה מיגרשים בעיר מגוריו ז'נבה, ובנתה שם דירות פאר ובנייני משרדים.

החברה בנתה גם בצרפת, ולאחרונה היא מתרכזת בהקמת רשת של בתי מלון הנושאים את השם **נוגה-הילטון**. **נוגה** הוא שם חברת-הגרעינים של גאון. מלון **הנוגה-הילטון** הראשון נפתח בז׳נבה באביב של שנת 1980, וכלל חידוש מרעיש בשווייץ: בית קזינו להימורים, גדול ומפואר, ששיחרר את עשירי שווייץ מן הצורך לנסוע לצרפת השכנה כדי להמר.

נסים גאון הוא איש דק גיזרה, מקריח ובעל פנים צנומים. הוא מרכיב משקפיים בעלי מיסגרת מתכתית. במשפחתו ובעסקיו הוא נוהג כרודן, שהכל חייב להיעשות כדברו. במסעותיו התכופים על-פני הגלובוס הוא מוקף תמיד בפמליה לא-קטנה של מזכירים ופרקליטים, שאותם הוא מסיע במטוסו הפרטי, **ווסטווינד** מתוצרת **התעשייה-האווירית** של ישראל.

מאז 1977 יש למשפחת גאון קישרי משפחה עם אחת ממשפחות האצולה הישראלית, היא משפחת הרצוג. בתו של נסים גאון, מרגריט, נישאה ליואל, בנו של חיים (ויויאן) הרצוג, מן החשובים שבפוליטיקאים של **המערך**, ומי שהיה קצין בכיר בצה״ל ונציג מדינת ישראל באומות המאוחדות, והיה לנשיא המדינה. הרצוג-האב הוא בנו של מי שהיה רב ראשי בישראל, ואחיו של הדיפלומט יעקב הרצוג. אשתו של חיים הרצוג היא אחותה של סוזי (אמבש) אבן, אשתו של עסקן **מערך** אחר, מי שהיה שר החוץ, אבא אבן. לחתונה המלכותית שנערכה בז׳נבה הוזמנו — וגם באו — כל מי שהוא משהו בישראל של העשירים ושל הפוליטיקאים. ראש הממשלה הטרי-דאז, מנחם בגין, נאלץ, לצערו, לוותר על השתתפותו במאורע, ושיגר את אשתו המנוחה עליזה.

גאון אכן מעורב בעסקי מפלגות רבות בישראל. על-פי עדותו שלו הוא תרם ״לכל המפלגות הציוניות״: לקרנות הבחירות של **מפא״י והמערך**, כמו לקרן **תל-חי** של **חרות והליכוד**. הוא תרם בעין יפה גם למפלגות הדתיות, ובמערכת הבחירות של שנת 1981 תמך גם במפלגה העדתית-דתית החדשה, **תמ״י**. גאון בעסקי המגבית, והריהו עסקן בכיר **בפדרציה הספרדית העולמית**, שהוא היה נשיאה.

התמיכה שתמך גאת **בתמ״י** היתה לצנינים בעיני עסקני המפלגות האחרות, ובעיני כמה עיתונאים חשובים. גאון מצא את עצמו באותה תקופה, באביב 1981, במצב חדש לגביו, כשהוא מותקף בכלי התיקשורת מכל עבר. הוא מצא לנכון ״לענות למבקריו״ במודעה שפירסם על חשבונו בעיתונים החשובים, וכך כתב:

״...העיתונות בישראל יצאה בהתקפה מרושעת נגדי, המכוונת לפגוע בתדמיתי בישראל. בעשותה כן, היא מחמירה את המצב המתוח ממילא ומעמיקה עוד יותר את הפער בין העדות בישראל... כנשיא הפדרציה הספרדית העולמית, אני מסייר ברחובות הערים בישראל, בעיירות הפיתוח, ומדבר אל הפועלים בבתי-החרושת ואל הילדים בבתי הספר. מה שאני שומע ומרגיש זה תיסכול. אנשים אלה חיים

בלי תיקווה, בתחושה של אי-שיוויון, כאזרחים מדרגה שניה... המפלגות בישראל זרעו שינאה ויריבות בין העדות בהציען למי שנראו מתונים בעיניהן, תפקידים ועמדות בטוחות ובהשפילן את מי שהתנגדו להן. הן זרעו את הפירוד בעם בכך שסיווגו את יהודי אסיה וצפון-אפריקה על פי מוצאם. האם נהגו כך בפולנים וברומנים? בעיני זו אנטישמיות יהודית...נראה לי כי המימסד הפוליטי וכלי התיקשורת בישראל מבוהלים מאפשרות אובדן האחיזה בעמדות הכוח שלהם... ידוע היטב שאני תומך במפלגות הגדולות בישראל במערכת בחירות זאת כבקודמותיה. גם יהודים אחרים בגולה נוהגים כך במטרה לחזק את ההליך הדימוקרטי בישראל. אך בכל השנים שבהן תמכתי בכספי במפלגות בישראל, מעולם לא הואשמתי בהתערבות בעניניה הפוליטיים של ישראל. רק עתה, כשאני תומך **בתמ"י**, מאשימים אותי בהתערבות כזאת במטרה לזכות ביתרונות פוליטיים..."

אך העמדה הרדיקלית של גאון לא נמשכה זמן רב, ועד מהרה אוחה הקרע שנפל בינו ובין אבירי המימסד. אחרי הבחירות הוא מיתן קצת את תמיכתו **בתמ"י**, ושב וחבר אל בכירי מימסד הפוליטי, ששוב כבר לא היו כה "מבוהלים מאפשרות אובדן האחיזה בעמדות הכוח שלהם."

גם כשותף בבנק ישראלי, לא יכול היה גאון להרשות לעצמו את המותרות של עמדה אופוזיציונית. הוא בוודאי שאינו מאותם "אזרחים מדרגה שניה" שאותם פגש ברחובות הערים. בצוותא-חדא עם כמה משקיעים יהודיים אחרים מן "הגולה", ועם כמה ישראלים. גאון הוא מבעליו של **בנק צפון-אמריקה**.

בנק זה, תחילתו במוסד פינאנסי ירושלמי שנקרא על-שם מקימו: **אלכסנדר אליאש ושותפיו, בנקאים בע"מ**. הבנק שירת את הפקידים הבכירים של ממשלת המנדט הבריטי, וקצת עשירים מאצולת ירושלים של תקופת היישוב. בשנת 1965 נירכש הבנק על-ידי קבוצת משקיעים ישראלים ואמריקאים, ושמו הוסב **לאוצר וחיסכון**.

חוג לקוחותיו של הבנק גדל והתרחב, כשעיקר פעולתו נעשית בקרב בני הציבור החרדי, תוך שיתוף פעולה עם **בנק הפועלים**. מוסדות תורניים, ישיבות, כוללים וקרנות צדקה שונות החזיקו את חשבונותיהם בבנק הזה דווקא, אחרי שהלך לעולמו הבנק שניתן למפלגה הדתית של **אגודת-ישראל**, כפרס על תמיכתה בבן-גוריון שביקש להמשיך בקיום המימשל הצבאי.

בשנת 1977 חל שינוי נוסף בבעלות על הבנק, וגם בשמו. היה זה המיליונר היהודי-אמריקאי אירה גילדן שצירף קבוצת משקיעים שהשתלטה על שני שלישים ממניותיו של **אוצר וחיסכון**, והסבה את שמו **לבנק צפון-אמריקה**.

גילדן עסק במרוצת הקריירה העסקת המגוונת שלו בסרטי קולנע, בבנקאות, בתעשייה ובספנות. בתחום זה, הוא היה אחד מממניו של הפוליטיקאי ואיש-

העסקים הישראלי בעל-הרעיונות יעקב מרידור. הוא אירגן כמה קבוצות של משקיעים אמריקאים, וצירף גם את נסים גאון לעסקה המבטיחה, שלה שותפה גם משפחת נקש הידועה, של הישראלים-היורדים בעלי תעשיית הג׳ינס בארצות-הברית.

הבנק במתכונתו החדשה המשיך לפעול בקרב הציבור החרדי, אך הרחיב את עסקיו לציבורי אוכלוסיה נוספים: בשנת 1982 פתח הבנק את הסניף הרביעי שלו בעיר העולים אשדוד, המאוכלסת בישראלים רבים ממוצא צפון-אפריקאי. בטכס הפתיחה החגיגי השתתף כמובן, גם נסים גאון שהוא יו״ר המועצה הבינלאומית המייעצת של הבנק. באותה שנה, גם התחיל הבנק להרחיב את פעילותו בחו״ל, והוא נטל את חלקו, כמיסתבר ברווחים הגדולים של הבנקים. הרווח הנקי של **בנק צפון-אמריקה** בשנת הכספים ב-1981, כך הסתבר מן המאזן שלו, גדל ב-200 אחוזים, שבהתחשב באינפלציה פירושם גידול ריאלי של 48% ברווחי הבנק.

הבנק אינו העסק היחיד של גאון בישראל. מצוי בידו, כך אומרים, מיכתב מיוחד מממשלת בגין, המסמיך אותו לקשור קשרים מסחריים עם מדינה שישראל אינה יכולה למכור לה את תוצרתה. גאון משווק בארצות אפריקאיות חומרי הדברה ודשנים מתוצרת ישראל, ויש לו גם עסקי נפט שישראל קשורה בהם.

ברון לכל עת

״...כל הצרות שלי,״ מספר הר״ר טיבור רוזנבאום בווידוי אישי מדהים* ״התחילו מרוטשילד. לא, חס וחלילה מהרוטשילדים האנגלים או האחרים הצרפתיים, האמיתיים מן המשפחה — גי ואלן. אני מתכוון לאדמונד. ״...בשנת 1966 חתמתי הסכם עם יעקב רוטשילד האנגלי, להקים בשווייץ חברה משותפת לייעוץ ולהשקעות. אתה יודע מי המליץ עלי לפניו? דוד בן-גוריון. הנה, תראה (מראה מיכתב של דוד בן-גוריון אל יעקב רוטשילד ובו כתוב כי הוא מנצל את העובדה שחברו, טיבור רוזנבאום המוכר לו היטב, נוסע ללונדון על-מנת לבקשו בקשה מסויימת.)

״...אתה מבין; הוא לא כתב שאני מומלץ על-ידיו — מספיק שכתב כי אני חברו וזה היה בשנת 1966, כאשר עוד היה בקו הבריאות המלאה. אלי שלח בן-גוריון עוד מכתב אישי. הנה הוא. (מראה מיכתב של בן-גוריון אל רוזנבאום, ובו כתוב כי לפי בקשת שמעון הוא מעביר במצורף את המיכתב אל יעקב דה-רוטשילד.)

* **העולם הזה**, 11.6.75

״...אתה יודע מי זה שמעון? זה שמעון פרס. אנו חברים עד היום... אז לקחנו כבר משרדים לחברה המשותפת, בה היה רוב לרוטשילד האנגלי ומיעוט לבנק שלי. ויומיים לפני טקס פתיחת החברה הופיע **הלייף** עם המאמר שהבנק שלי קשור במאפייה האמריקאית.

״...הברון אדמונד רץ מיד אל יעקב (דה-רוטשילד) ללונדון עם המאמר, ואמר: ׳תראו עם מי אתם עושים עסקים! עם הבנקאי של המאפיה!׳ את זאת סיפר לי יעקב הרצוע המנוח (אחיו של חיים הרצוג). למה אדמונד עשה זאת?

״...יש הסכם בין אדמונד לבין שאר אחיו, שהוא לא יעסוק בבנקאות בצרפת ובאנגליה, אבל בשווייץ יש לו בנק, **בנק פריווה**. והוא נעלב מאוד שרוטשילד האנגלי עושה בשווייץ עסק לא איתו, אלא עם ההונגרי הפרענק הזה, שגדל במחנות ולא קיבל חינוך כמוהו. זו היתה ממש סטירת לחי לאדמונד מצד משפחתו שעשו עסק בנקאי לא איתו אלא אם אחרים בשווייץ. זה היה מראה לכולם כי המשפחה רואה בו נטע זר ויותר לא אוסיף בנושא זה.

״...אבל נחזור לאדמונד רוטשילד. בשנת 1968, כאשר התכנסה הוועידה הכלכלית רצו פינחס ספיר ויעקב הרצוג שאהיה בנשיאות הוועידה באירופה ואדמונד רוטשילד התנגד. גם סיר זיגמונד ורבורג (מיליונר יהודי-אנגלי) התנגד, בגלל שחתנו, דוב ביגון, הכניס אותו להשקעה בקרקעות ברומא (יוזמת ברני קורנפלד) בה הפסדנו כולנו כסף רב. הפרשה הביאה להתמוטטות **אי-או-אס** (חברת ההשקעות המפוקפקת של ברני קורנפלד), ואתה יודע – אני שידכתי בין בתו של ורבורג לבין ביגון.

״...ביגון היה ראש מגבית ההסתדרות באמריקה וגם הכיר אחר כך ביני ובין הבלומפילדים (האחים בלומפילד, מיליונרים יהודים קנדיים, שעל-שמם קרוי האיצטדיון ביפו), שהחלו להשקיע ברומא באמצעותי. ד״ר ישעיהו פורדר המנוח (מי שהיה מנכ״ל **בל״ל**) הוא שנתן לי את הרעיון לשדך בין ביגון לוורבורג, וזה נגמר בחתונה.

״...אחר-כך רוטשילד לא רצה שאהיה בהנהלת **החברה-לישראל**. עמוס מנור (מי שהיה ראש **השין-בית** ואחר-כך נציגו של רוזנבאום בישראל) הלך אליו, אך הברון לא רצה להסביר מדוע הוא מתנגד. אבל הוא הסכים שאשב בהנהלה מטעם הקבוצה הגרמנית. כאשר הברון אירח בביתו שבפאריס לארוחות-צהריים את הנהלות ה**חברה-לישראל**, הוא היה מעליב אותי במיוחד.

״...אני שגריר של ליבריה, ובדרך-כלל כאשר אני מוזמן לצהריים שואלים אותי קודם מה אני אוכל, כי ידוע שאני אוכל רק כשר. הברון היה מגיש בכוונה אוכל לא כשר ונותן לי לשבת בלי לאכול, ולא שולח אלי את המלצר להציע לי אוכל כשר. אתה יודע, אומרים שהערבים נועצים סכינים בגב. אבל כשהם מזמינים אותך לביתם, אתה האורח שלהם עם כל הכבוד.

״...אדמונד נעץ בי סכינים בביתו, לפני כולם! ובאותן ארוחות תמיד ראיתי

שהברון וצור (מיכאל, מי שהיה מנכ״ל **החברה-לישראל** ונדון לעונש מאסר בגין מעילה בכספיה) היו ידידים בלב-ונפש. צור קרא לברון בשמו הפרטי, אדמונד, ולאשתו נאדין, והברון התייחס אליו כאל גאון. לי אין כל ספק כי הברון ידע על כל פעולותיו של צור שעליהן הואשם בהונאת החברה והיו״ר שלה, הברון רוטשילד.״

הבנקאי השווייצי טיבור רוזנבאום היה זה שהתמוטטות הבנק שבבעלותו – **קרדיט-בנק** של ז׳נבה, הביאה להתפוצצות אחת השערוריות הכלכליות והפוליטיות הגדולות בתולדות מדינת ישראל, פרשת **החברה-לישראל**, שהברון אדמונד דה-רוטשילד היה יו״ר מועצת המנהלים שלה והצליח לצאת ללא-פגע מהפרשה כולה.

תחילתה של פרשת **החברה-לישראל** היא בניצחון הישראלי האדיר שהושג במלחמת 1967. הניצחון הזה סיחרר ראשים רבים. פוליטיקאים ואלופי-צבא סבורים היו שישראל הפכה מעצמה אדירה, בקנה-מידה בינלאומי. גם שר האוצר פינחס ספיר התחיל לשגות בהזיות. באביב של שנת 1968 הוא כינס במדינת ישראל ועידה כלכלית בינלאומית, שבה השתתפו מיליונרים יהודיים שבאו מחמש יבשות. ספיר סבור היה כי למדינת ישראל יש תשתית כלכלית קטנה מדי ביחס למעצמה מסוגה, והוא החליט להתאים את עוצמת הכלכלה לעוצמה הפוליטית והצבאית שיוחסה למדינת ישראל על-ידי ראשיה וידידיה, כמו גם על-ידי אויביה. מטרת הוועידה הכלכלית היתה לגייס בקרב היהודים בחו״ל סכומי כסף גדולים, שיוזרמו למשק הישראלי ויעצימוהו עשרות מונים.

המכשיר שעליו חשב ספיר היתה חברה, שכשמה כן היא: **החברה-לישראל**. חברה זו תגייס את ההון היהודי ותביא אותו לישראל. כדי להקל על ההון הזה את העליה לישראל, יובטחו למשקיעים הטבות מפליגות מבחינת המסים. כבר בפתיחת הוועידה הכלכלית נאם ספיר בלהט רב, ואמר כי על החברה שתוקם יהיה לגייס לא פחות מ-500 מיליוני דולרים בתוך חמש שנים. זה היה סכום אדיר. המיליונרים הרגיעו קצת את ספיר, ובנאום האחרון שנשא בוועידה הוא דיבר על 100 מיליוני דולרים בלבד.

כך נולדה **החברה-לישראל**. ספיר לא התקשה לגייס את התמיכה פוליטית לחזון הכלכלי שלו.* לא היתה, כמובן, שום אופוזיציה כאשר אישרה הכנסת בחוק מיוחד כל הנחה וכל הטבה שבאפשר למשקיעים ב**החברה-לישראל**:

* פנחס ספיר ידע, על פי שיטתו הנודעת, להעביר על מידותיהם גם את האנשים החסודים ביותר. חברת-הכנסת שולמית אלוני מספרת כך: ״...הייתי משוכנעת כי אנשי סיעת **הליברלים-העצמאיים** (סיעה שהצטיינה בצדקנותה בענייני טוהר המידות) יתנגדו לחוק, שנגד את השקפת עולמם. להפתעתי הצביעו **הליברלים-העצמאיים** עם הממשלה. התברר לי כי שר האוצר פינחס ספיר נתן לעורך-דין שהוא גם אחד מראשי **הליברלים-העצמאיים** את הג׳וב של רשם החברה והוא בוודאי הרוויח סכום לא-מבוטל מפעילות זאת...״ (**הארץ**, 29.12.82)

פטור ל-15 שנה ממס הכנסה על דיווידנדים מהכנסות החברה.

פטור מוחלט מכל מס על דיווידנדים מריווחי ההון של החברה.

פטור מוחלט מכל מס על מכירת מניות של החברה.

פטור מוחלט ממס עיזבון על מניות המצויות ברשותו של תושב-חוץ — גם אם אותו בעל מניות היה תושב חוץ רק בשעה שקנה את המניות, וכאשר נפטר כבר היה תושב ישראל.

פטור ממס בולים על תזכיר החברה ועל מיסמכיה השונים ועל הנפקות של איגרות-חוב ושיטרי-נאמנות.

הנחה גדולה במס חברות: **החברה-לישראל** ובעליה ישלמו רק 28% מס במקום 38% מס לחברות המוחזקות על-ידי אזרחים סתם של מדינת ישראל.

רשות לכל תושב חוץ המשקיע בחברה להמיר מטבע ישראלי במטבע חוץ כדי להוציא את רווחיו מתחומיה הצרים של מדינת ישראל.

בועת הסבון הכלכלית התנפצה במהירות רבה. בשנתיים הראשונות לקיומה הצליחה **החברה-לישראל** לגייס רק שיבעה מיליוני דולרים. זה היה השלב שבו התחיל סעיף מסויים בחוק **החברה לישראל** לאיים על המשקיעים המעטים — אך רבי הזכויות. על-פי סעיף זה, צריכה היתה החברה לאסוף השקעות בסך 30 מיליוני דולרים בתוך שלוש שנים מיום הקמתה, ולא — יבוטלו למפרע ההטבות שניתנו למשקיעים על-פי החוק, ויהיה עליהם להחזיר לאוצר המדינה מיליוני לירות.

אך זה לא היה הכל. על-פי החוק שהתקבל בכנסת, היה צורך שלא פחות מ-80% מהון המניות של החברה יהיה בידי תושבי-חוץ. כלומר: אי אפשר היה להשלים את החסר בהשקעותיהם של ישראלים, ושל חברות ישראליות.

ספיר, כצר לו, פנה אל הברון אדמונד דה-רוטשילד. נראה היה לו, לשר האוצר, כי רק האיש הזה, בעזרת שמו הידוע וקשריו הפינאנסיים, יוכל להציל את **החברה-לישראל**.

הברון הסכים, אך העמיד תנאים. תמורת רכישת 11 אחוזים ממניות החברה, הוא תבע, וגם קיבל, את מישרת יו״ר מועצת המנהלים, וכן זכות למנות מנכ״ל חדש להברה.

המנכ״ל משה זנבר, שלימים היה נגיד בנק ישראל, הוחלף באיש של הברון, יועצו-בשכר מיכאל צור. זה האחרון היטיב להכיר את טיבור רוזנבאום, עוד מאותה תקופה שצור היה גזבר תנועת המזרחי של המפד״ל.

צור ידע שעליו לפעול במהירות רבה, כדי להציל את ריווחיהם של המשקיעים החשובים ב**החברה-לישראל** — הבנקים הישראלים הגדולים, והמיליונרים מחו״ל, הברון עצמו, שאול אייזנברג, משפחות ברונפמן ובלומפילד הקנדיות, משפחות קלור וורבורג הבריטיות, משפחת רוטברג האמריקאית, ורבים-רבים אחרים.

הוא יצר מגע עם קבוצת משקיעים גרמנית שדבר וחצי דבר לא היה לה עם הציונות, עם ישראל, או עם חזון הפיתוח של פינחס ספיר. קבוצת המשקיעים הגרמנית, שבראשה עמד הר״ר ריגר, ביקשה לנצל הטבות שהעניק החוק הגרמני לאזרחי גרמניה שהשקיעו מחוץ לארצם.

לגרמנים לא היתה בעייה בגיוסם של 18 מיליוני הדולרים שנועדו לרכישת המניות שלהם ב**החברה-לישראל**, כך שתושלם המיכסה בסך 30 מיליוני דולר בהון מניות בתוך שלוש שנים. לעומת זאת שיבש המהפך הפוליטי בגרמניה את התוכניות לגיוס הממון הדרוש לרכישת איגרות-החוב. הקבוצה הגרמנית היתה זקוקה לערבות של **בנק האיגודים המקצועיים** בגרמניה, על ההלוואות שנטלה כדי להשקיע באיגרות-החוב של **החברה-לישראל**. הקנצלר החדש, וילי בראנדט, סירב להתיר לבנק הזה להעניק את הערבות הדרושה – והעסקה כולה עמדה להתפוצץ.

הגאונות הפינאנסית של מיכאל צור עמדה למשקיעים המבוהלים של **החברה-לישראל** בפעם נוספת. מיכאל צור פנה אל ידידו, הד״ר טיבור רוזנבאום, בעל **בנק קרדיט** בשווייץ. **החברה-לישראל**, חברות הבת שלה ושותפיה, הפקידו בבנק השווייצרי של רוזנבאום 24 מיליוני דולרים. עתה, כשהשלישו הגרמנים את חלקם בהון המניות, כבר היה סכום זה מצוי בידי החברה. רוזנבאום, מצידו, הילווה כסף זה לקבוצה הגרמנית, כדי שהיא תוכל לרכוש בו איגרות-חוב של **החברה-לישראל**, כפי שהתחייבה. הכספים הללו, שהגרמנים שבו והשקיעו, הוחזרו למקומות שמהם נילקחו: חברת **צים**, אשר ל**החברה-לישראל** היה חלק בבעלות עליה, ול**בתי־הזיקוק** בחיפה, שם **החברה-לישראל** היתה שותפה חשובה עם הממשלה.

כך בא הכל על מקומו בשלום: הון המניות של **החברה-לישראל** עמד על 30 מיליוני דולרים, ויותר מ-80% מהון זה הושקע על-ידי תושבי-חוץ. שליטי החברה שמרו בידיהם את כוחם במועצת המנהלים, וכולם יכלו להמשיך וליהנות מן ההטבות המפליגות שהעניק להם החוק הישראלי – ולחלקם גם החוק הגרמני. אלא שתוך כדי ביצועו של התרגיל המבריק הזה עקפו הבנקים הישראלים ואורחיה היקרים של ישראל את חוקיהן של שלוש מדינות: ישראל, גרמניה ושווייץ.

התרגיל המבריק הזה בוצע בידיעתם ובהסכמתם של כל חברי מועצת המנהלים של **החברה-לישראל**, וביניהם שמות ידועים היטב בכלכלה הישראלית: אברהם אגמון, שהיה אז מנכ״ל משרד-האוצר, ומאוחר יותר מנכ״ל חברת **דלק**; משה-בנו ניטר, מהחשובים שבבעלי **בנק דיסקונט** ו**החברה להשקעות** שלו, ומנהלו הראשון של קונצרן **כלל**; האלוף במילואים מרדכי (מוקה) לימון, מייצגו של הברון אדמונד דה-רוטשילד; ברוך יקותיאלי שיצג את **בנק לאומי לישראל**; יעקב ברין שיצג משקיעים קנדיים; הד״ר טיבור רוזנבאום בעליו של **בנק-קרדיט**;

אשר ידלין שהיה אז מנכ״ל **קופת-חולים** ההסתדרותית ויצג במועצת המנהלים את **חברת-העובדים** של ההסתדרות; והמיליונר האמריקאי סם רוטברג, מקבוצת **משקיעי-ישראל**.

הפרשה כולה נחשפה רק אחרי מלחמת יום-הכיפורים, בשלהי שנת 1974, כאשר החלו קשייו של **בנק-קרדיט**, אחרי עסקת הקרקעות הכושלת ברומא. רוזנבאום ונציגו הישראלי, ראש **השין-בית** לשעבר עמוס מנור, תבעו מפינחס ספיר להציל את הבנק. היה להם אמצעי-לחץ אדיר: אם יפול הבנק, הם הסבירו לספיר, ירדו לטימיון סכומי כסף גדולים שהופקדו בו על-ידי חברות ישראליות.

עד מהרה התברר לספיר המופתע באילו חברות ישראליות המדובר. רוזנבאום גילה שמיכאל צור הפקיד בבנק של רוזנבאום 11 מיליוני דולרים של חברת **צים**, 3 מיליוני דולרים של **בתי-הזיקוק**, 8.5 מיליוני דולרים של **החברה-לישראל** עצמה, ועוד 6 מיליוני דולרים של חברה שווייצרית שישראלים היו שותפים בה. ואם לא די בכך – גם מנכ״ל **סולל-בונה**, צבי רכטר, הפקיד שטר-חוב על-סך שני מיליוני דולרים ב**בנק-קרדיט**.

שר האוצר לא ידע כיצד לפעול. גם בקרב מועצת המנהלים של **החברה-לישראל** – שכולה היתה אחראית למעשיו של צור – היו הדיעות חלוקות. שאול אייזנברג סבור היה שאפשר וצריך להציל את הבנק של רוזנבאום ידידו. גם יעקב לווינסון איש **בנק הפועלים** ביקש להציל את הבנק. אך מול כולם ניצב הברון אדמונד דה-רוטשילד. בעקשנות בלתי-מתפשרת תבע הברון למצות את הדין עם רוזנבאום, ועם צור שהיה איש אמונו, ומי שהתמנה מטעמו של הברון לעמוד בראש **החברה-לישראל**.

וכך היה. רצונו של הברון נעשה. מיכאל צור נעצר כחשוד בגניבה, בנטילת שוחד ובמעילה באמון. הוא הורשע ונדון ל-15 שנות מאסר.

החברה-לישראל ניצלה בעור-שיניה, אך המאבקים בתוכה לא תמו. עסקי החברה לא היו מזהירים. היא המשיכה להחזיק במחצית ממניות חברת הספנות **צים**, וברבע מן השליטה ב**בתי-הזיקוק**, וכן בכמה נכסים בעלי חשיבות משנית. ואף על פי כן היתה **החברה-לישראל** נתח הראוי להתכבד בו, בעיקר על שום ההטבות המפליגות שניתנו למשקיעים בה. שוב-ושוב ניסו השותפים השונים בחברה לקנות לעצמם נתח גדול יותר מן השליטה בה, ולסלק מרום-מעמדו את הברון דה-רוטשילד. המאבק התחזק מאוד בסוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים, כאשר העמידו השותפים הגרמנים למכירה את מניותיהם ב**החברה-לישראל**, מניות אשר היקנו למחזיקים בהן רבע מן השליטה במועצת המנהלים. לווייתנים וכרישים אדירי-מלתעות הסתערו על המניות הללו, כשהם מנהלים קרב-איתנים.

על המניות נאבקו חברת-ההשקעות הדרום-אמריקאית **פנאמניאן** בעלת **המיפעלים הפטרופכימיים בישראל**, שנציגה במאבק היה מנכ״ל המיפעלים האלו, יואל אוסטרוביץ; חברת ההשקעות **דנות**, המשותפת למשקיעים ישראלים וזרים, שמאחוריה ניצב **בנק לאומי לישראל**; המיליארדר שאול אייזנברג; חבר-הכנסת משה שחל שהגיש הצעה לרכישת המניות בשם משקיעים שהוא לא היה מוכן לגלות את זהותם; **בנק המזרחי המאוחד** ניסה גם הוא לזכות בנתח וכמובן גם הברון עצמו.

נוסף על הגרמנים הציעו את מניותיהם למכירה גם ממשלת ישראל, והקבלן אהרון רובינשטיין שביקש להשתלט על **החברה-לישראל ב׳**. הזוכים, בסופו של דבר, היו **בנק המזרחי המאוחד** והברון דה-רוטשילד, שהמשיך לשמור לעצמו מעמד בכורה בחברה. הוא הצליח להכפיל את חלקו בחברה, מ-11.8 אחוזים, ליותר מ-22 אחוזים, כאשר שיעור דומה של מניות מוחזק בידי **בנק המזרחי**. וכך, באמצעות **החברה-לישראל**, קנה לעצמו הברון הצרפתי מידה של שליטה בנכסיה: חברת **צים**, חברת **בתי הזיקוק**, החברה ל**כבלים וחוטים חשמליים**, חברת הבניה **אלרם**, ובתי-מלון בטבריה ובירושלים.

אך אלה אינם נכסיו היחידים של הברון אדמונד דה-רוטשליד בישראל. באמצעות חברת האחזקות שלו, **ישרופ**, הוא שולט בכמה נכסים נוספים.

בחברה זו, הרשומה בלוכסמבורג, יש לברון שותפים חשובים: 42% ממניותיה של **ישרופ** מוחזקות על-ידי **אי-די-בי פיתוח**, של **בנק דיסקונט** ומשפחת רקנאטי. חברה זו, **ישרופ**, היא הבעלים של **בנק-כללי**, שידע שפל גדול בעסקיו בתחילת שנות השמונים. **בנק-כללי** אינו נמנה על השורה הראשונה של הבנקים בישראל, אך גם כך הוא מכניס לבעליו רווחים נאים. הכנסותיו של הבנק בשנת 1981 הגיעו ל-460 מיליוני שקלים, ואילו הרווח הנקי, אחרי מסים, הגיע ל-8.6 מיליוני שקלים.

בבעלותו של הברון דה-רוטשילד מצוייה גם **הקרן לפיתוח קיסריה**, שהוקמה בשנת 1958. ברשותה של הקרן הזאת יש שיטחי אדמה רחבים ליד קיסריה, לא פחות מ-30 אלפי דונאמים. **הקרן לפיתוח קיסריה** עשתה במשך השנים עסקות דלא-ניידי בעשרות מיליוני שקלים, ובקיץ של שנת 1982. התחוללה שערוריה-זוטא, כאשר החליטו שלטונות המס לתבוע מן הקרן לשלם מסים על עסקיה. הברון דה-רוטשילד. שמעודו לא העלה על דעתו להתיר למישהו לנשלו מזכויות-היתר שלו, הודיע כי אין בדעתו לשלם לפי שיש ברשותו הסכם משנת 1968. אז הבטיח לו ראש הממשלה לוי אשכול, שהוא ישוחרר ממסים על נכסי הקרן ועסקיה, משום שרווחיו מן הקרן נתרמים למטרות צדקה וחינוך. ״...במהלך השנים האחרונות״ נאמר בידיעה העיתונאית ״...נעשו מיספר ניסיונות מצד אנשי המס לחייב את הקרן בתשלום מס, אך כל הניסיונות נכשלו. אחרי כל ניסיון מסוג זה הופעלו על אנשי האוצר לחצים כבדים להימנע מטיפול בעניין

שכן זה עלול להרגיז את הברון, הטוען לפטור ממס."

הנטיה להתרגז בקלות, כך נראה, היא מתכונותיו הבולטות של הברון אדמונד דה-רוטשילד. הוא התרגז גם בפרשת צינור הנפט אילת-אשקלון (**קצאא**). הברון דה-רוטשילד היה בעל שליטה ב-18 אחוזים ממניות צינור הנפט הקטן, בעל קוטר של 16 אינץ', שהוביל נפט בין אילת ובין **בתי-הזיקוק** בחיפה. בעלי הצינור הזה עשו רווחים נאים במרוצת השנים, שבהן חלק ניכבד מן הנפט שהגיע למדינת ישראל מן המיפרץ הפרסי עבר דרכו.

והנה, כאשר החליטה ממשלת ישראל להניח בשנת 1967 להניח את צינור הנפט הגדול, בקוטר 42 אינץ' בין אילת לאשקלון, לא שותף רוטשילד בעסקה. אנשי משרד האוצר טענו כי רוטשילד לא שותף בצינור החדש משום שהטיל ספק בכדאיותו. לברון דה-רוטשילד היתה גירסה אחרת, נירגזת מאוד: "...לא הוכנסתי בסוד תיכנון הצינור הגדול. עמדתי בפני עובדה מוגמרת כאשר הממשלה הפעילה את הסעיף המאפשר לה לרכוש את הזיכיון. לעולם לא אסלח לספיר ולדינשטיין (צבי) על שסילקו אותי ואת השותפים האחרים מהצינור הגדול."

יתכן ש-27 מיליוני הדולרים שקיבלו הברון ושותפיו כפיצויים על הזיכיון שהיה ברשותם להובלת הנפט, שיככו מעט את זעמו הגדול של דה-רוטשילד.

שותפותו של הברון דה-רוטשילד עם **בנק המזרחי המאוחד** בעסקת **החברה-לישראל**, הביאה לשיתוף פעולה נוסף. **בנק המזרחי**, ביחד עם הבנק השווייצי של הברון, **בנק פריווה דה-פינאנס**, חנכו בשנת 1982 בנק משותף משלהם במונטווידיאו שבאורוגוואי. החנוכה נערכה ברוב טכס והדר, בנוכחות נשיא אורוגוואי ונשיא הבנק המרכזי של המדינה, שגריר ישראל נתנאל מטלון, נצר למשפחת מטלון עתירת הנכסים, וכן עודד מסר המפקח על הבנקים בישראל ורבים אחרים.

בשנת 1981 נודע על הקמת חברה חדשה על-ידי הברון, שמתפקידה לעסוק בפרוייקטים כלכליים במזרח התיכון. בראש החברה הועמד מי שהיה נגיד **בנק ישראל**, ארנון גפני, והיא כבר הודיעה על מבוקשה להקים קרן לשיתוף כלכלי ישראלי-מיצרי ועל נכונותה להשתתף בתכניות הכלכליות לשיקום לבנון, אחרי המלחמה שבה נהרסו חלקים נכבדים מאותה מדינה.

ככל הרוטשילדים, אדמונד דה-רוטשילד הוא נצר למייסד הידוע של השושלת, הוא מאיר-אמשל רוטשילד מן המאה ה-18 שהיה סוחר הגון וחלפן ישר, יחסית, בקהילת פרנקפורט שבגרמניה. היתה זו ירידתה של אמסטרדם שבהולנד, אשר בישרה את עלייתה של פרנקפורט. בסוף המאה ה-18 היו בעיר הגרמנית הזאת שלגדות הנהר מיין 40 אלף תושבים — ו-100 בנקים.

מאיר-אמשל רוטשילד התחיל לעלות לגדולה של ממש בתקופת מלחמותיו של נפוליון בונאפרטה. הקיסרים, המלכים, ואפילו הנסיכים נזקקו למימון רב

מכל מקור אפשרי כדי לאפשר את מרחצי הדמים הססגוניים ורבי-הטכס בשדות הקרב של יינה, אוסטרליץ או ווטרלו.

פטרונו של רוטשילד, ויליאם התשיעי, גלה מארצו אחרי קרב יינה בשנת 1806, והוא יפה את כוחו של רוטשילד לקנות בהונו הרב איגרות-חוב שהפיץ הוד-מעלתו הלורד שומר-החותם של בריטניה הגדולה כדי לממן את מלחמתה בצרפתים. נתן רוטשילד, בנו של מאיר-אמשל, שהתיישב בבריטניה כמה שנים קודם לכן, ערך תימרונים חשאיים ומסובכים בכספו של הנסיך. ויליאם אולי לא הפסיד, אך הרוטשילדים יצאו ברווח גדול, וכשתמו המלחמות כבר נודע שמם בכל חוגי הפינאנסיירים של אירופה **כחמשת הפרנקפורטרים** – האב מאיר-אמשל וארבעת בניו כבר פרשו את רשתם על-פני כל מערבה של היבשת.

האח נתן, כאמור, היה בבריטניה. תחילה הוא היה בעיר המטוויות מנצ׳סטר, ואחר-כך הוא עבר למרכז הפינאנסי בלונדון. בתום המלחמות הנפוליוניות התיישב האח ג׳יימס בבירה הצרפתית פאריס, ואילו האח סלומון התיישב בווינה, בירתה התוססת של הקיסרות הרומית הקדושה, הידועה גם כאוסטרו-הונגריה.

אחרי מלחמותיו של נפוליון עשו הרוטשילדים הון מגביית פיצויי המלחמה, ואחר-כך הם היו חלוציה של בנקאות מסוג חדש: בנקאות יוזמת. המנוף הגדול שלהם היו מסילות הברזל. היה זה האח הבריטי, נתן רוטשילד, שעקב בשבע עיניים אחרי מסעותיה של הרכבת החדשה בקו הארוך שבין מנצ׳סטר ובין לונדון, שנחנך בשנת 1830. הוא מיהר לבשר על החידוש לאחיו שביבשת, והם נרתמו במלוא מירצם והונם למבצע הגדול.

ההמצאה החדשה התקבלה באירופה בספקנות רבה. הקיסר האוסטרי נבהל כאשר הודיעו הרופאים של וינה כי גופו של האדם אינו בנוי למהירויות כה גבוהות, כמו זו של נסיעה ברכבת. פרידריך וילהלם השלישי, מלכה של פרוסיה שישב בברלין לא הבין ״...איזו הנאה יכולה לנבוע מהאפשרות להגיע לעיר פוטסדאם כמה שעות מוקדם יותר...״ שר העבודות הציבוריות בצרפת, טיאר, דווקא הסכים להעניק זיכיון לפתיחת קו קצר ״...כדי שלפאריסאים יהיה שעשוע.״

המלכים, אם כן, ועימם האצילים למינהם, בעלי ההון הגדולים, העיתונות ודעת הקהל היו נגד. אך הרוטשילדים לא נכנעו. הם חילקו מניות לבעלי-ההשפעה, הם השתדלו בחצרות וקנו את העיתונות, ובסופו של דבר כוסתה אירופה ברשת של מסילות ברזל, שלבני רוטשילד היה בה נתח חשוב.

הרוטשילדים נודעו גם במימון מיבצעים גדולים אחרים, והידוע שבהם – בנייתה של תעלת סואץ המצרית. היו להם עסקי מיכרות ולא חלף זמן רב עד שהם אספו תוארי אצולה כאסוף ביצים עזובות בכל ארץ שישבו בה, ואף שלחו

ידם בפוליטיקה. לג׳יימס, מייסד הענף הצרפתי של המשפחה, שבסופו של דבר היה אחד משני הענפים החשובים שלה, היו ארבעה בנים: אלפונס, גוסטב, סלומון-ג׳יימס, ואדמונד, בן-זקוניו. על-פי נוהגי המשפחה, היה זה הבן הבכור שניהל את העסקים החשובים באמת. הבנים האחרים עסקו בעניינים שוליים, או באיסוף חפצי אמנות ובפילנטרופיה. משום כך היה אדמונד דה-רוטשילד – ״הנדיב הידוע״ – פנוי לעיסוק בציונות. אדמונד דה רוטשילד הראשון קנה לא פחות מ-400 אלפי דונמים בתחומי ארץ-ישראל, ועוד 100 אלף דונם בחורן הסורי. הוא העניק הלוואות-ביסוס לאלפים ממקימי המושבות ביהודה ובגליל, ובאמצעות פקידיו גבה את המילוות, לעיתים ביד קשה עד-כדי-כך שבכמה מן המושבות התעוררו האיכרים ומרדו נגד קשיחותם של הברון ופקידיו. הברון אדמונד דה-רוטשילד הקים את המיפעלים התעשייתיים הראשונים בתולדות היישוב – היקבים של זיכרון-יעקב וראשון-לציון, ובית-החרושת לבקבוקים בטנטורה (דור), שבראשו עמד המהנדס מאיר דיזנגוף שלימים היה ראש העיר בתל-אביב. דה-רוטשילד השקיע מהונו בבית-החרושת **נשר** ליד חיפה, בחברת המלח בעתלית, **בחברת-החשמל**, ובסלילת מסילת הברזל לפתח-תיקווה.

נכדו של אותו אדמונד דה-רוטשילד, ״הנדיב הידוע״, הוא אדמונד הרתחן של פרשת **החברה-לישראל**.

הפרשה העגומה של הברון אדמונד דה-רוטשילד **והחברה-לישראל** מאפיינת במידה רבה מאוד את יחסיה של הכלכלה הישראלית עם אורחיה היקרים מחו״ל.

המיליונרים מחו״ל שוחררו ממסים כהנה וכהנה, ניתנו להם תנאי אשראי מאין כמותם. וכאשר מדי פעם ניסו שלטונות המס – רק ניסו – לנהוג באורחים היקרים כבאחד האדם – עלה קול זעקתם השמיימה. סיר אייזיק, הברון אדמונד, או האזרח אייזנברג לא היו מוכנים מעולם להחשב אזרחים ישראלים לכל דבר. זכויותיהם היו מאז ומעולם זכויות-יתר, והחובות – הס מלהזכיר.

זה לא היה רק דינם של הגדולים והחשובים מבין המשקיעים הזרים. עוד כמה עשרות מיליונרים יהודיים שמצאו מסילות לליבם של אדוני הכלכלה הישראלית – מן המפלגות או מן הבנקים – ידעו לגבות את מה שסבורים היו – ולא נמצא מי שימחה – כי הוא מגיע להם.

אפשר להזכיר את האחים לבית בלומפילד מקנדה. האחים ברנרד ולואיס, ששמם ידוע היטב בישראל בגלל האיצטדיון הנושא את שמם בעיר תל-אביב, היו שותפיו של הר״ר טיבור רוזנבאום **בבנק-קרדיט** השווייצרי. האח הבכור, ברנארד, הוא אביר מיסדר סט׳ ג׳והן המלכותי, נשיא מיפעל ההסתדרות הציונית בקנדה למען מוסדות חינוך בישראל, וכן גם היה נשיא אגודת שוחרי הטכניון של

חיפה בקנדה. אחד מן האחים הללו היה פרקליטה של יהודיה קנדית עשיר מאוד ושמה ליידי דייוויס, שכאשר נפטרה והיא בת 90 שנה, היא הורישה את הונה – כמה עשרות מיליוני דולרים, לקרן למען מוסדות חינוך ובריאות בישראל. האחים בלומיפלד מונו כנאמנים, אך היו ספקות כבדים מאוד באשר לפעולת הקרן, אשר העבירה לישראל, כך טענו רבים, הרבה פחות ממה שהניבה. ואם לא די בכך, גם השתמשו האחים בלומפילד בכספיה לצורך השקעות שירדו לסימיון, על פי טענותיו של מי שהיה שר האוצר של מדינת ישראל, פינחס ספיר.

שמם של האחים-הנדבנים שורבב גם למשפטו של איש **נתיבי-הנפט** מוטי פרידמן שנדון למאסר. הוא אמר: "...הם דאגו לעצמם יותר מאשר למדינת ישראל". האחים ביקשו לטהר את שמם, אך רק ההסתדרות העניקה להם טיהור חלקי, שעליו אמר גיזבר ההסתדרות דאז, ישראל קיסר: "...לא היתה לנו ברירה, אחרת לא היינו מקבלים אגורה נוספת."

עוד שתי משפחות קנדיות שיד-ורגל להן במשק הישראלי, הלוא הן משפחת ברונפמן ומשפחת רייכמן. הראשונים עשו את הונם בעסקי הברחת המשקאות החריפים מקנדה לארצות-הברית בתקופת-היובש הידועה. שותפיהם לעסקים של הגנגסטרים ושל בעלי המבשלות והמיזקקות זכו לכבוד. הכבוד בא עם השנים, ולא פחות חשוב מזה – עם הכסף, ובראשית שנות השמונים הגיע גם תורם לעמוד בראש **הקונגרס היהודי**, אחרי בעלי-הון יהודיים אחרים שמילאו את התפקיד לפני הברונפמנים.

עד היום נמצאת בבעלותה של משפחת ברונפמן חברת המשקאות החריפים **סיגראם***, מן הגדולות בעולם, זכר לימים ההם. אולם זה מכבר הם הרחיבו את עסקיהם, ופלשו גם לעסקי הנפט ולעסקים אחרים. שגריר ישראל לשעבר בארצות-הברית, אפרים עברון הפך יועצם-בשכר. בארץ נחשבים האחים ברונפמן תורמים חשובים, אך הם דואגים גם לכיסוי ההוצאות של התרומות הללו: חברת **סיגראם** שבבעלותם שולטת בחברת **יצרנים-בינלאומיים** המייצרת את ליקר-היצוא הישראלי **סאברה**, ומרוויחה יפה. הם גם בעלי מניות בחברת **שופרסל** בעלת רשת המרכולים. אכן, בניו של סם ברונפמן, הלוא הם אדגר וצ׳ארלס, יודעים להפיק זהב מן החריף-החריף ומן השחור-השחור.

גם לאחים לבית רייכמן יש יד ורגל בכלכלת ישראל. האחים, כולם חרדים ויראי שמיים, מחצרו של אחד האדמו"רים, התחילו להתעניין במשק הישראלי לקראת סוף שנות השבעים, וביקשו להתחיל מן העיקר: לקנות בנק. היה זה **בנק טפחות** הממשלתי, בנק למשכנתאות, שהועמד למכירה על-ידי ממשלת **הליכוד**,

*ערך נכסיה של החברה מסתכם בארבעה מיליארד דולרים. ההכנסה השנתית שני מיליארדי דולרים. בקנדה בלבד מועסקים בחברה 16 אלפי אנשים.

שמעולם לא הצליחה להבין מדוע צריכה המדינה להרווית במקום שיכולים להרוויח חבריהם של חברי-הכנסת והשרים מן הקואליציה. אכזבתם של האחים רייכמן היתה כבדה כאשר נמכר לבסוף **בנק טפחות** לענף אחר של עולם העסקים הדתי – **בנק המזרחי המאוחד**.

גם האתים רייכמן, שמאז ומעולם היו בעסקי דלא-ניידי, התחילו לגלות עניין בעסקי הנפט, בדיוק כמו האחים ברונפמן. את השקעותיהם בעולם הנפט והגאז הם עושים באמצעות חברת **אולימפיה ויורק-השקעות**, הפעילה גם במדינת ישראל. כאן היא עוסקה בהקמת רשת מוטלים, מתעניינת בהקמת מלון ענק באילת ורוכשת קרקעות.

מיליונר אחר בעל דרכון קנדי הוא ג׳ו ליבו הנודע. ליבו הוא יליד גרמניה, שהיגר לקנדה עוד לפני מלחמת-העולם השניה. בשנות החמישים הוא נאסר בעוון הברחת סחורות לקנדה. מאוחר יותר הוא קשר לו קשרים פוליטיים בישראל, והיה בין מממניה של מפלגת העבודה הישראלית. בבחירות לכנסת העשירית הוא תרם בעין יפה לחבורת **אל״ף** שתמכה בשימעון פרס, ביחד עם אל שווימר, מי שהיה מנכ״ל התעשייה האווירית ואחר-כך נעשה סוחר נשק ותרופות.

עד להתחלת שנת 1983 היה ג׳ו ליבו יו״ר מועצת המנהלים של מונופול הצמיגים הישראלי **אליאנס**, רבע ממניותיו של בית-החרושת הזה היו בבעלותו, עד שהן ניקנו על-ידי שותפיו בבית-החרושת. היתה זו חברת-בת של קונצרן כור ההסתדרותי ששילמה 9.5 מיליוני דולרים לליבו תמורת המניות האלו.

ליבו סייע **לאליאנס** למכור את תוצרתה ברחבי העולם, כאשר חברות שבבעלותו שיווקו את הצמיגים הישראליים תחת שמות שונים ומשונים. על רקע זה הסתבך פעם ליבו בשנות השישים. ארצות-הברית אסרה אז על הסחר עם קובה אך חברותיו של ליבו המשיכו בשיווק הצמיגים. כאשר הוא עצמו ביקר פעם בקובה, אסרו אותו שוטריו של נשיא קובה, קסטרו, באשמת ריגול. שלטונות ישראל התערבו, ויש שמועות כי שולמו לקובנים לא פחות משיבעה מיליוני דולרים תמורת שיחרורו של ליבו.

אחרי שמכר את מניותיו **באליאנס**, התמכר ליבו למנעמי החיים. הוא הרבה לשוטט ברחבי העולם, ובכמה ממסעותיו ארחה לו לחברה מי שהתפרסמה בפרשת השר הבריטי פרופיומו, היא מנדי רייס-דייוויס-שאולי. לפי דבריה של האדונית הזאת, כמעט שנוסף לרשימה שאחרי שמה הפרטי גם שמו של ליבו.

ביל לוויט הוא סיפור הצלחה אחר שמקורו באזורים הדרומיים יותר שביבשת הצפון אמריקאית. הקבלן האמריקאי העשיר התפרסם במדינת ישראל בגין שני עניינים.

האחד: תביעת פיצויים בסך מיליארדים שהגיש נגד המדינה, בגין זיכיונות הנפט שהוענקו לו בבארות הנפט המצריים באבו-רודס. היה זה השלום

הישראלי-מצרי ששיבש לקבלן האמריקאי את תוכניותיו ואת עסקיו, ובגלל הסדרים מדיניים מסויימים שבמיסגרתם התחייבה מדינת ישראל להחזיר למצרים את אשר לה, וכך איבד ביל לוויט את בארות הנפט שניתנו לו.

העניין האחר שבגינו התפרסם ביל לוויט: מפעל המנועים **סיוואר**ו. את המיפעל קנה לוויט מקבוצת נחום-זאב ויליאמס, המוזכרת בפרק אחר. המיפעל היה אמור לייצר מנועי ואנקל אך לא עשה זאת מעולם. לעומת זאת קיבלו בעליו של המיפעל הלוואות נאות ממדינת ישראל. באמצעות **הבנק לפיתוח התעשייה** הם קיבלו 82 מיליוני לירות* בין השנים 1976 ו-1978, סכום נאה מאוד באותן השנים. עוד הם קיבלו הלוואה של 7 מיליוני לירות לעידוד העסקת עולים. הממשלה גם נתנה ערבויות לשני בנקים מסחריים שהואילו להלוות כספים למר לוויט: ערבות אחת בסך 48 מיליוני לירות, וערבות נוספת בסך 33 מיליוני לירות. אך לא רק בהלוואות ובערבויות התמחה אוצר המדינה. ביל לוויט וקודמיו קיבלו גם מוענקים למחקר ולפיתוח בסך 12 מיליוני לירות בין השנים 1970 ו-1978.

לעשרות מיליוני הלירות הללו לא היו שום עדויות במיפעל עצמו, שדומה כי מעולם לא ייצר מנוע אחד של ממש. בסופו של דבר מונה לו כונס נכסים, והוא נמכר ל**בנק המזרחי**, שבסוף שנות השבעים הפך חביבה של הקואליציה החדשה, מיסודם של **הליכוד** ו**המפד״ל**. מכיוון של**ליכוד** אין בנק משלו, זוכה הבנק של המפד״ל מל ההפקר.

ואפשר להזכיר גם את ז׳אן פרידמן מצרפת, ידידו הטוב של מנהיג מפלגת העבודה, והשותף העיקרי בחברת **שרותי פירסומת בשידור**, שהיא בעלת המונופול האדיר על כל תשדירי הפירסום בערוצים השונים של הרדיו הישראלי. שותפיו של פרידמן בחברה זו הם רשות השידור, איגוד המפרסמים, הצהרונים **ידיעות-אחרונות** ו**מעריב**, ויומון **הארץ**. לחברה זו, שיש לה אופציה גם למונופול על שידורי הפירסומת בטלוויזיה, עוד נכונו גדולות ונצורות.

את שמעון פרס פגש פרידמן, בן למהגרים יהודיים ממזרח אירופה, כבר בשנת 1956 בצרפת, פגישה שהתבררה כמניבת פירות עסיסיים מאוד לשני הצדדים המעורבים. הפגישה עם פרס הביאה לפגישה עם טדי קולק, היום ראש עירית ירושלים, ואז, כמו פרס, אחד מנערי בן-גוריון. קולק היה אז מנכ״ל משרד ראש הממשלה, ובתור שכזה ממונה גם על רשות השידור. טדי קולק, נאמר בלשונו הנקייה של העיתון, ״הציע״ לפרידמן ליטול על עצמו את שידורי הפירסומת, ואילו פרידמן מצידו, נאמר בלשונו הנקיה של אותו עיתון, ״קיבל״ את ההצעה האדיבה, שהכניסה לו עד היום מאות רבות של מיליונים. הוא רכש יחד עם שותפו לדרך, תיאו קליין, לא פחות מ-49% ממניות **החברה לשירותי פירסומת**

* 8 מיליוני דולרים.

בשידור. אין צורך לומר שהעיתון המשתמש בביטויים כמו "הציע" וגם "קיבל" לתיאורה של עסקה ממין זה, הוא אחד השותפים החשובים של פרידמן באותה אווזה המטילה ביצי זהב.

אך גם פרס לא התאכזב. בווילה שלו בקיסריה הססגונית, שנבנתה על אדמות שניקנו מהברק דה-רוטשילד, טוען פרידמן כי תרומתו הנדיבה למסעי הבחירות של שימעון פרס, לא הכבידה על כיסו: "...במושגים שלכם זה הרבה. בשבילי זה לא הרבה, באמת", הוא אמר בסלחנות לעיתונאי שביקש לברר כמה. בשביל פרידמן, כנראה, זה באמת לא היה הרבה. נוסף על עסקיו בישראל, הוא אחד מבעליה החשובים של תחנת השידור **אירופה**, ושל השבועון רב-התפוצה **פארי-מאטץ'** העממי.

אורח יקר וחשוב, שאף הוא כמו אייזנברג, מרבה לעסוק בסחר הנשק, הוא מרכוס כץ, ישראלי לשעבר שהפך מכסיקאי. כץ מקורב לצעירי **המפד"ל** וגם לאנשים אחרים בעלי השפעה במערכת הפוליטית של ישראל, והוא שותף חשוב **בבנק למימון ולסחר**, הנמצא בשליטת **בנק המזרחי המאוחד**.

כץ עזב את ישראל בשנת 1948, כדי ללמד את השפה העברית לילדי מכסיקו. הוא לא הסתפק במלאכת ההוראה, ושלח ידו בעסקים שונים, וגם התעשר.

אחד העסקים הללו היה עסק הנשק. כץ הפך ברבות השנים למייצגן של 17 חברות ישראליות, שאחת מהן היא **התעשייה-האווירית** של ישראל — מיפעל הנשק הגדול ביותר במדינה. למרכוס כץ יש ידידים רבים בצמרת הישראלית. אחד מהם הוא שר הביטחון לשעבר, אריאל שרון. כץ תרם ביד רחבה למען אחד המיבצעים הפוליטיים של שרון, שכונה "אנחנו על המפה". מיבצע זה נערך לפני הבחירות לכנסת העשירית, וכץ מימן את הסעתם של אלפי ישראלים לטיולים מאורגנים בגדה המערבית. לא מעט פרשנים פוליטיים סבורים כי הטיולים האלה היו גורם חשוב בהחלטה למנות את אריאל שרון למישרתו הרמה. כץ הוא גם תורם חשוב **לגוש אמונים** הלאומני-קיצוני. פרקליטו בישראל הוא הפרופסור יעקב נאמן, מי שהיה מנכ"ל משרד האוצר בתקופת שרותו של יגאל הורביץ במשרד האוצר.

כאשר השיא מרכוס כץ את בתו במכסיקו סיטי, הוא זכה בכבוד מיוחד במינו. הרב הראשי לישראל, שלמה גורן, הוא שערך את הטכס המרגש. מטוס מיוחד הביא אז את הבריו של כץ בצמרת השלטון הישראלי, והם שוכנו בשתי קומות של בית מלון מפואר בבירה המכסיקאית.

העמלות שמקבל מרכוס כץ מן **התעשייה-האווירית** ומן המיפעלים האחרים הן נדיבות במיוחד. הוא מתמחה באספקת נשק לדיקטטורות של דרום-אמריקה ומרכזה, ובכמה ממדינות אלה לא היו מרוצים מהעסקים עם כץ. באחת המדינות הוא הפך אישיות בלתי-רצויה. הגילויים אודותיו אילצו את הנהלת **התעשייה-**

האווירית להצהיר כי היא תנתק את הקשר עימו, אך ההצהרה נשארה מרחפת בחלל העולם. מרכוס כץ ממשיך בעסקיו. אורח כה יקר, שיש לו חברים חשובים כל-כך, אינו מוותר על טרפו בקלות.

פרק חמישי

מה שבטוח ביטוח

מדי פעם הם יוצרים קרטל של מחירים כדי לחנוק את "נישמת-אפה של הכלכלה החופשית" – היא התחרות. וכמעט תמיד הם מרמים את עצמם ומורידים מחירים מתחת לשולחן. כרי להרווית בכל זאת, הם משתמשים לצורך חישוב הפרמיה בביטוח החיים בטבלות-תמותה שכוחן היה יפה לאנגליה של שנות ה-40, כי מה שבטוח – ביטוח.

וכך תיאר עיתונאי אחיד את המאורע:*

"...**בבית אליהו**, על 15 קומותיו, הודלקו אורות ציבעוניים. הבניין נצץ בשלל צבעי הקשת. בפתיחה החגיגית, למחרת, נערך קוקטייל על המירפסת. האורחים הנכבדים, כוסות בידיהם, הסתובבו בבית אליהו המפואר. כפתור צבעוני מוביל את המעלית לקומה העליונה, למשרדו של המנהל הראשי, שלמה אליהו.

"...חדר ענק, דו-מיפלסי, אסריקן-סטייל, שטיח מקיר אל קיר, הרבה עץ אשוח, כורסאות זמש ומנורות קריסטל.

"...בשיא הקוקטייל, לאחר הנאומים והברכות כבה האור. ובמקביל לשיר 'הללויה' הודלקו אורות ציבעוניים בכל הבניין. השיר התנגן והאורות הציבעוניים רקדו בהתאם.

"...הקרואים עמדו על המירפסת, נטויי-גרון ומשתאים. וולגריות נובו-רישית במיטבה. אבל זה היה כאין-וכאפס לעומת מה שחיכה לנו בהמשך הערב בהיכל התרבות. כן, בהיכל התרבות.

"...בקוקטייל שפתח את יום אליהו השתתפה הצמרת הפינאנסית והממשלתית, ההסתדרותית והפרטית. עורכי-דין ידועים ורואי-חשבון, וגם חבריו של אליהו לכנסת הקודמת, בעיקר מהלובי של הח"כים המתנדנדים. בערב, בהיכל התרבות, התכנסה כל אצולת הביטוח, הרבה מאוד בני משפחה והרבה כאלה שכבר הגיעו ושאולי עוד יגיעו.

* **מעריב**, 25.3.1981

״...התיפאורה על הבמה כללה דגם מואר של הבניין החדש בצד אחד, וסמל המלוכה בצד השני. האות א׳ מסולסלת בתוך האות האנגלית E, סימנה המלכותי של חברת הביטוח **אליהו בע״מ**.

׳...גבירותי ורבותי׳ פתח המנחה מושיק טימור ׳...נציגי חברות הביטוח, סוכני מישנה׳.

״...הערב אמור היה להערך בחברת שר האוצר. הנ״ל התעכב בחו״ל והוחלף, לכן, על-ידי שר הכלכלה, יעקב מרידור. אני קורא לכם, אמר מרידור, לקחת יוזמות. רק על-ידי יוזמה נבנה את המדינה. תראו אותי. היוזמה שלי יצרה אימפריה. אומנם לא גדולה כמו של אליהו. המדינה הזאת תיבנה רק על-ידי יוזמות ומוחות. אני ממליץ לקחת גם סיכונים.

״...ראש העיר צ׳יץ׳, בנאום יפה (ובוודאי גם יקר) שיבח את בניית הפאר של **בית אליהו**. רק כך, אמר צ׳יץ׳, על-ידי בניה מפוארת, נמשוך לכאן עולים.

״...בתום הנאומים, הברכות והנשיקות שהיוו כעין יומן לסרט, הוקרן סרט. אליהו – האדם והחברה. הקרנת בכורה. אני, פארסה כזו כבר מזמן לא ראיתי. שלמה אליהו עושה רושם של יהודי ביישן וחביב, הזמין סרט על עצמו. ׳עמוד האש׳ של שלמה אליהו. סרט פסאודו-דרמאטי המלווה את אליהו מעלייתו ארצה ועד עלייתו לקומה ה-15 של משרדו. איך הוא עבד כנער שליח, כיצד נפלה עליו מיטה (כמו שנופלת עליך מיטה, ככה אתה ישן עליה), כיצד ויתר על קריירה של אמרגן לטובת הביטוח, וכן הלאה.

״...כל תחנות חייו על-רקע ההיסטוריה הישראלית של שנות המדינה.

הקריינות הדרמאטית הדגישה את האיש בעל החזון והאמונה היוקדת, שהקדיש את כל חייו למען שליחות עליונה – ביטוח. אני מקווה רק שהסרט לא יפול לידי היסטוריון. הוא עלול לחשוד שכדור הארץ הסתובב מסביב לשלמה אליהו.

״...סגן שר האוצר חיים קופמן אמר שהוא רואה באליהו את התגשמות החלום האמריקאי. הקהל מחא כפיים בעוצמה. אולי בעצם זו כל התורה כולה על רגל אחת. להיוולד בעיראק ולעלות לישראל כדי להגשים את החלום האמריקאי.

״...בתום הסרט הופיעו האמנים. להקת המחול **ישראל 81**, טוביה צפיר, יהורם גאון. גם הופעות האמנים עמדו בסימן שלמה אליהו. כך, למשל, שרו את השיר אף אחד לא קם:

מי שיושב כאן ואינו מבוטח אצל אליהו – שיקום!

מי שעשה ביטוח ושקרא גם את האותיות הקטנות – שיקום!

בשבוע שעבר אמר שלמה אליהו בראיון עיתונאי: אני יציר החברה הישראלית. נכון מאוד. כי זהו החזון הציוני העדכני. עוד פוליסה ועוד פרמיה...״

עד כאן התיאור העיתונאי.

היום, כשהוא יושב לו במרומי הקומה ה-15 של החברה הישראלית, שלמה אליהו הוא סלחן יותר לגבי תופעות רבות שניתקל בהן במהלך הטיפוס המייגע אל רום מעמדו. הסביבה מקילה זאת עליו. 200 מטרים רבועים של משרד מפואר. צפוי-עץ אשוה שיובא מאיטליה לכל אולם המשרד כולו. פינת ישיבה עשוייה שילוב יקר בין כורסאות עור ושיש איטלקי. על הריצפה כולה – שטיחים פרסיים ושטיחים סתם. שולחן ישיבות גדול לתריסר אנשים, ועל השולחן סידרת מאפרות יקרות ומצתי-כסף. מתוך אולם המשרד הזה עולות מדרגות ומוליכות אל קומת הבינים של המשרד, שם יש לשלמה אליהו חדר מנוחה, מכשירי טלוויזיה, טלפון-אלחוט ושרותים לרווחתו. מקומת הביניים ממשיכות המדרגות ומטפסות אל קומת הגג, שם יש לבעליה של חברת הבטוח הגדולה חדר אוכל פרטי, מיטבח קטן ומזווה, וכמובן - יציאה נוחה אל הגג המרוצף קרמיקה איטלקית לבנה. במרכזו של הגג ניצבת במה קטנה, שעליה אפשר לנאום, ועל המעקה, סביב-סביב, יש פינות ישיבה. כל זה מוקף עציצים ופרחים מלבלבים בשלל צבעים ונודפים שלל ריחות.

אף לא אחד מן הצבעים או הריחות הללו, מן הסתם, אינו מזכיר לשלמה אליהו את ימיו הראשונים במדינת ישראל קולטת העליה של שנות החמישים.

הוא נולד בבגדאד שבעיראק בשנת 1936. משפחתו היתה משפחת סוחרים עשירה. אביו היה צורף, ועסק בסחר-הזהב, שבמזרח התיכון של אותם ימים היווה ביטוח-מלחמות מקובל. שמה של המשפחה, קודם לעליה, היה אליה. לפקיד העליה הזכיר השם אליה מוצא אחר, כנראה, לאו-דווקא עיראקי. הוא הוסיף וו אחת, ושלמה אליה הפך שלמה אליהו. זה היה בשנת 1950.

האב אליה-אליהו, ועימו אשתו ההרה ושמונה ילדיהם הובאו אל שער העליה שליד חיפה, ומשם נדדו אל מעברת בית-ליד שבסמוך לנתניה. לבסוף הם תקעו יתד במיבנה נטוש בפרדס ערבי-לשעבר בקרית שלום, שכונה תל-אביבית הסמוכה לשכונת התיקווה.

מצורף הפך אביו של שלמה אליהו פועל ניקיון בעירית תל-אביב. השכר לא היה רב, ובוודאי לא הספיק גם לכלכלתם וגם לחינוכם של הילדים הרבים. עובדה היא ששלמה אליהו, אז נער בן 14, ואחיו בן ה-16 נאלצו להפסיק את לימודיהם, וללכת לעבוד לפרנסתם ולפרנסת המשפחה כולה. העבודה הפיסית היתה קשה על שלמה אליהו: מילדותו הוא משותק ביד ימין. למרות זאת, הוא עבד כשוליה במסגריה שיצרה מיטות ברזל למען המזמין – **הסוכנות היהודית**. לבסוף נפלה מיטת ברזל אחת על רגלו. הקריירה הקצרה שלו כפועל מתכת נקטעה באיבה.

בינתיים הוא הספיק לחסוך מעט כסף, וקנה אופנים משומשים. אלה שימשו אותו בהמשך דרכו. הוא מצא עבודה כנער שליח בחברת הביטוח **מיגדל**. תפקידו החשוב ביותר באותה תקופה היה להביא עיתון בוקר אל שולחנו רחב הידיים של

הר״ר ארהארד, שניהל אז את חברת הביטוח. היהודי-הגרמני המכובד מן הסתם היה מתקשה להאמין, אילו היה נאמר לו כי ביום מן הימים ישב מולו אותו נער צנום כשותף בכיר באותה חברת-ביטוח.

כעבור זמן קצר עבר שלמה אליהו לחברת ביטוח אחרת, **בניין**, שלימים הפכה חברת-בת של **מיגדל**, ושמה היום **מעוז**. באותה תקופה, בשנת 1955, והוא בן 18 חלה התפנית בחייו של שלמה אליהו. הוא התאקלם בארץ החדשה.

כלומר: הוא חדל להאמין בהבלים. הוא התחיל להבין איזו חשיבות צריך ליחס בן-מהגרים כמוהו לערכיו המוצהרים של השלטון: צדק, שיוויון, קליטת עליה. הדרך היחידה עבורו להפוך בן-בית בארץ החדשה היתה – לעשות כסף.

באמצע שנות החמישים – זו התקופה שבה החליט שלמה אליהו לעשות כסף – התחילה תנופת תיעוש במשק הישראלי. תקופת **הצנע** נגמרה. הפיצויים האישיים מגרמניה ניפחו את היקף המזומנים שזרמו בעורקי הכלכלה, וחברות הביטוח הגדולות התחילו להתחרות על כיסיהם של עולי אשכנז שעלו שלב אחד בסולם החברתי.

אליהו ישלם

שלמה אליהו מצא את עצמו עם השאריות. הוא הלך אל הפרולטרים ואל המהגרים שזה מקרוב באו, כמעט כולם היהודים המזרחיים. את ״המשרד״ הראשון שלו פתח בשכונת שפירא, באיזור המוסכים. הוא שכר לעצמו חלקת-חדר בחנות לחלקי-חילוף למכוניות. שם, על שולחן-עץ ישן ומט-ליפול, הוא החתים את הקונים על פוליסות של ביטוח-רכב, ועשה חיל במיוחד אצל בעלי האופנועים והאופניים. הוא לא דבק בשולחנו. שלמה אליהו התחיל להסתובב בשכונות שבדרום תל-אביב, מקום שחברות הביטוח הגדולות לא מיהרו לשלוח אליו את סוכניהן, ומכר פוליסות. שלמה אליהו הפך שם נרדף לביטוח בשכונות הללו. האימרה שנפוצה בין לקוחותיו שהתרבו והלכו היתה: ״אליהו ישלם״.

ההיכרות הקרובה עם השכונות הבהירה לשלמה אליהו שאפשר למכור שם בהצלחה רבה מיצרך נוסף. זו היתה התקופה שלפני-הטלוויזיה, ומה שהאחרים כינו ״תרבות״ איחר מאוד להגיע למקומות הללו.

המילה אמרגן לא היתה קיימת אז עדיין. המציא אותה אורי אבנרי עורך **העולם הזה** אחרי שנים אחדות. אך המילה הזאת, שהיא שילוב של המילים מארגן-אמנות, מגדירה בדיוק מה שעשה שם שלמה אליהו. הוא אירגן אמנות. הוא הפיק מצעדי אמנים וסיפק להקות זמר וחקיינים בפרוטה. וכך היה יוצא בבוקר על אופניו למכור פוליסות ביטוח להמונים קשי-היום, ובערב היה

משעשע אותם. הממון זרם מכיסיהם לכיסיו שהלכו ותפחו, אך חלפו לא פחות מ-11 שנים עד שסוכן-הביטוח משכונת שפירא עשה את הדרך בת הקילומטרים הספורים עד לפסג׳ אלנבי. היתה זאת שנת 1965, כאשר הקים שלמה אליהו את משרדו במרכז הסיטי של תל-אביב, מעוזם של הבנקים, הברוקרים וחברות הביטוח. מתחריו, אין צורך לומר, לא התלהבו מן המהלך החדש. הם אפילו התחילו לחשוש כאשר ביקש שלמה אליהו באותה שנה, 1965, רישיון להנפיק פוליסות רכב משלו, ולמען החברה שלו. החברות הקימו קול צעקה, אך הד״ר יוסף פיקר שהיה הממונה על הביטוח במשרד האוצר באותם הימים, אטם את אוזניו. ״אליהו ישלם,״ הוא אמר לחברות הביטוח.

התקופה היתה קשה. המיתון הכלכלי החריף של אמצע שנות הששים נתן אותות גם בעולם הביטוח. על זה נוספו קשייה של חברה חדשה, כזו הצריכה לבנות לעצמה שוק משלה, ולהבטיח למבוטחים כי מאחוריה ניצב עורף פינאנסי איתן. דווקא בסמוך לתקופה שבה הפך אליהו מתחרה עצמאי על נתח מן השוק, הוא כמעט שעמד בפני פשיטת רגל, כאשר מבוטחים רבים נטשו אותו מחוסר-אמון.

הוא נהג אז על פי הכלל — במלחמה — כמו במלחמה. הוא שבר את השוק, ועורר עליו מחדש את חמתן של חברות הביטוח. הללו היו מאוגדות ביניהן בשורה של הסכמי קרטל, שקבעו מחירי מינימום כדי להגביל את התחרות, ולהביא לכך שהיא לא תגרום לירידה ברווחים. אליהו חרג מן הכללים של הקרטל. הוא הוריד תעריפים, העניק הנחות והפיץ פוליסות זולות להפליא. סוכניו קיבלו תנאים מועדפים, והוא צימצם בהוצאות החברה. רווחיו אמנם קטנו, אבל הוא הוכיח שהוא מסוגל לעמוד על רגליו.

הוא הוכיח דבר-מה נוסף: שהתעריפים של חברות הביטוח היו מוגזמים לאין שיעור, שלתעריפי הפוליסות שהם גבו לא היה קשר רב אל כמות הסיכונים שהן נטלו על עצמן, ושהביטוח יכול להיות זול יותר.

בתחילת שנות השבעים נכנס אליהו גם לענף ביטוח החיים, הוא הענף הריווחי ביותר של חברות הביטוח וסוכניהן.

בסוף שנות השבעים, אולי בגלל תחרותם המחריפה והולכת של הבנקים, מיתן אליהו את פעולתו בענף ביטוח החיים. הוא גם נעשה בררן יותר בעסקי הביטוח הכללי, ולעומת זאת העמיק את חדירתו לענף שבו התחיל את דרכו, ביטוח הרכב. צעדיו הוכיחו את עצמם. בשנת 1980 שנחשבה שנת משבר בענף הביטוח, הציגה חברת אליהו מאזן שממנו משתמע כי ריווחי החברה גדלו פי שלושה. מתחריו בענף הביטוח חרקו שיניים, וניסו להסביר לעצמם ולבעלי המניות שלהם מדוע וכיצד מצליח שלמה אליהו במקום שהם נכשלים. ״...לדעת מנהלי חברות ביטוח,״ נאמר באחד העיתונים בתקופה שבה פורסם המאזן, ״...יש לראות בדו״ח של **חברת אליהו** ביטוי לפעילותו הפוליטית של שלמה

אליהו, שביקש להצביע על כישוריו הפינאנסיים ערב הבחירות הפוליטיות..."

אליהו גם פרץ לשטחים נוספים – המסחר במניות ועסקי הדלא-ניידי. הוא הפך קבלן של עצמו. בתוך זמן קצר, בתחילת שנות השמונים, צמחו וטיפסו שני בניינים של משרדים גבוהים, אחד בחיפה ואחד בתל-אביב. אליהו הודיע שאין בכוונתו למכור את שיטחי המשרדים, אלא להשכירם בלבד. מתחריו בשני הענפים – הביטוח והבניה – היו בטוחים שפה תהיה מפלתו. היה אז מיתון בענף הבניה, השגת האשראי היתה קשה. אך לאליהו, כך הסתבר, היה אורך-נשימה. הוא דרש מחיר גבוה מאוד ביחס למחירי השוק: בין 16 ו-23 דולים למטר-רבוע, ובנוסף על-כך תשלום עבור החניון שבמרתף, ותשלום דמי אחזקה שמנים לחברת **אליהו נכסים** החדשה. בתוך חמישה חודשים, למרות כל הידיעות שהגיעו למערכות העיתונים על הקשיים הנוראים שאליהו נתקל בהם, הוא הצליח להשכיר את כל **בית אליהו** בתל-אביב, אותו בניין גבוה שבקצה הדרומי של רחוב אבן-גבירול, ועמד לסיים את השכרת הבניין שלו בחיפה. ההכנסה השנתית הצפויה מהשכרת **בית אליהו**, שארבע מקומותיו מוחזקות על ידי חברותיו של בעל-הבית, היא 770 אלפי דולרים.

באותה עת היה עסוק אליהו בפרוייקט ענק נוסף בעסקי הנדל"ן, הוא **פרוייקט גן-החיות**. במקום שבו נמצא גן החיות של העיר תל-אביב, בסמוך לבית העיריה, על אחד מנתחי הקרקע העסיסיים ביותר של תל-אביב, עומדים אליהו וכמה משותפיו להקים תשלובת מגורים ומשרדים ענקית.

ניסיון פוליטי חשוב

כשלונו הגדול של שלמה אליהו היה בתחום הפוליטי, כישלון שתחילתו בהצלחה מזהירה דווקא.

עד לשנות השבעים נזהר שלמה אליהו מפני הזדהות מוחלטת עם אחד הגושים הפוליטיים, זה של המרכז או זה של הימין. אין פירוש הדבר שלא היו לו דיעות פוליטיות. הוא היה תומכה של תנועת **החרות**.

באמצע שנות השבעים סבור היה אליהו שהוא יכול כבר לחשוף את נטיותיו. בחודש דצמבר של שנת 1976, חצי שנה לפני המהפך הפוליטי, קיים אליהו פגישה עם מנהיג תנועת **החרות** דאז, מנחם בגין. הפגישה התקיימה בביתו של בגין ברחוב רוזנבאום שבתל-אביב. אליהו ביקש להציג בפני בגין את נכסיו האלקטוראליים, שהרי הוא נחשב "מלך העיראקים" ואיש שיש לו מהלכים רבים בשכונות הדרום של תל-אביב.

אך בגין לא התרגש. אולי סבור היה שיש לו כבר די והותר מנהיגים "עדתיים" משלו, והוא לא רצה באדם שלא יהיה קשור בטבורו למנגנון המפלגתי ותלוי כל-כולו ברצונו הטוב של המנהיג הכל-יכול. ואולי באמת ובתמים לא היה בגין

סבור שלפניו עומד מנהיג פוליטי – ובכך, ככל הנראה, לא טעה. אליהו, שהיה אז גבר בן 40, הוא בינוני-קומה, בעל פנים חייכניות קצת, שעל לחייו עדיין ניכרים אותותיה של מחלת האבעבועות שעברה עליו בילדותו. שערו מקריח, קולו נמוך, והוא אינו מן האנשים העשויים להרשים בפגישה ראשונה. לא בכך כוחו.

בגין לא נתן לאליהו דבר, אך לעומת זאת הוכיח לאיל-הביטוח שגם הוא מבין משהו בפינאנסים. בתוך דקות מעטות הוא חלב משלמה אליהו תרומה נכבדה – 50,000 לירות – לכיסוי חובותיה של **קרן תל-חי** הידועה, שתנועת **החרות** היתה מסובכת בהן מעל לראשה. באותם הימים היה זה סכום נכבד למדי, בסך כמה אלפי דולרים.

אליהו לא התייאש מן הפוליטיקה, אלא רק מתנועת **החרות**. הוא התחיל לעקוב בעניין אחרי צמיחתה של תנועת פוליטית חדש, **התנועה הדימוקרטית לשינוי**, הידועה גם **כד"ש**.

המולת הדימוקרטיה שאיפיינה את המפלגה הזאת לא בילבלה את איש העסקים החריף כשם שלא הטעה אותו הערב-רב של פרופסורים, עובדות סוציאליות ובעלי רצון טוב למינהם שהתרוצצו כאחוזי-תזזית במרכזה של התנועה ובחוגי הבית הרבים שהיא אירגנה לקראת הבחירות לכנסת התשיעית, בשנת 1977. לא נעלמו מעיניו החדות של אליהו גם המיליונרים, הבנקאים, סוחרי הנשק, המשקיעים-הזרים וסוכניהם הגנרלים-לשעבר והשוטרים הבכירים בדימוס.

הרעיונות הפוליטים של **ד"ש** לא עניינו במיוחד את שלמה אליהו, שהרי ממילא הם היו חסרי חשיבות. התיאורטיקנים-בפרוטה של המפלגה הזאת סבורים היו ברובם כי הסכסוך הישראלי-ערבי אינו רלוונטי כלל למערכת הפוליטית הפנימית של ישראל, שכן ענייני מלחמה או שלום אינם תלויים ברצונו של העם היושב בציון. הם טענו שהבעיה העיקרית של ישראל היא היעדרם של "מנגנונים דימוקרטיים", ומאידך סובלת המדינה הצעירה מעודף "ביורוקרטיזציה" כלכלית ו"כפילויות במשרדי הממשלה." שני פרופסורים מאנשי **ד"ש** – אמנון רובינשטיין ויונתן שפירא, אף טרחו וכתבו ספרים מלומדים מאוד, שבהם הם ניסו להוכיח שההיסטוריה הציונית השתבשה באורח מצער משום שהנהיגו את העם "סוציאליסטים", משמע – "בולשביקים", וכך נפגמה צמיחתם הטבעית של המנגנונים הכלכליים והפוליטיים שסבלו מ"התאבנות" וגם מ"חוסר תחרות."

ומניוון שהבעיות היו טכניות בעיקרן, ברי שגם התיקונים שהציעו מלומדי **ד"ש** היו טכניים בעיקרם. צריך רק להבטיח כי מנגנון "השוק החופשי" יפעל "במערכת הכלכלית" ואילו "במערכת הפוליטית" יונהגו "בחירות חופשיות", כלומר – אזוריות. אם גם יבוטלו מיספר משרדי ממשלה, סבורים היו אנשי **ד"ש**,

תבוא הגאולה.

לא הרעיונות של **ד״ש** משכו את שלמה אליהו, אלא אחת הסיסמאות, והיא: ״כולם-בוחרים-בכולם,״ במין בחירות שיהיו ״ללא-מגע-יד-אדם.״

פרופסור אחד לדימוקרטיה

הסיסמאות לא היטעו את אליהו. הוא ידע היטב שבדיוק כשם שמאחורי ״כוחות השוק״ מיסתתרים אנשים ממולחים המבקשים לעשות רווחים, כך גם מיסתתרים מאחורי ״רצונו האמיתי של הבוחר״ קבוצות של אנשים בעלי אינטרסים ותאוות נמרצות, בדיוק כמו באותן מפלגות שבהן יש מנגנונים ובוסים.

אליהו לא ביזבז את זמנו על נאומים ועל ויכוחים. כמה ימים אחרי שהוא הצטרף כחבר מן המניין **לד״ש**, בסמוך למועד סגירת רשימת המועמדים, הוא שיגר אחת מפקידותיו, אקטוארית במיקצועה, כדי ללמוד את פרטיה המדוייקים של שיטת הבחירות החדשה הזאת, שעל-פיה ״כולם-בוחרים-בכולם״.

האקטוארית למדה היטב, ובתום תקופת ההתמחות היא התייצבה בפני שלמה אליהו ומסרה את מסקנותיה ואת המלצותיה.

וזה היה דברה: אין צורך בבוחרים רבים. יש רק צורך שכל אותם בוחרים ידעו בדיוק כיצד להצביע. עליהם להציב את שלמה אליהו במיספר שנים ברשימה הנראית להם כרצוייה. כך יווצר ריכוז גדול של בוחרים, שעל-פי שיטת ״הרצון-של-הבוחר״ יגרמו לכך ששלמה אליהו יתברג לו במקום השמיני עד השניים-עשר ברשימת **ד״ש** לכנסת – מקום ריאלי ומכובד לכל הדיעות. מועמדים אחרים, שאין לרשותם אקטוארית חרוצה ובוחרים ממושמעים, יזכו בדירוג מפוזר ולא-אחיד, וידחקו לאחור.

עד מהרה התחילו שליחים יוצאים ובאים במשרדי חברת **אליהו** כשבתיקיהם טפסים צהובים – טופסי הצטרפות **לד״ש**. פעילותם התרכזה בשכונות הדרומיות של תל-אביב ובעיר רמת-גן, במקום שבו התגוררו יוצאי-עיראק רבים.

הבריתות של מגייסי הקולות היו אז באופנה **בד״ש**, ולא עבר זמן רב עד שאחת הקבוצות פנתה אל שלמה אליהו בהצעה שלא כדאי לסרב לה. בראש הפונים היה אחד, אייל שביט. הוא היה אחד השותפים **בחברה הישראלית לעיבוד נתונים**, שבמיקרה או שלא במיקרה ניבחרה לארגן את כרטסת החברים של **ד״ש**. במיקרה או שלא במיקרה היה אייל שביט חבר גם בוועדת הבחירות של **ד״ש**, ובמיקרה או שלא במיקרה הוא נמנה על אנשי ״שינוי״ שבראשם עמד הפרופסור-דאז אמנון רובינשטיין.

בבירכתו של הפרופסור לדימוקרטיה נערכה פגישה בין שביט לחבריו ובין שלמה אליהו במיסעדה הידועה **אולימפוס** שהיתה חביבה על אנשי "**שינוי**". שביט וחבריו הציעו לאליהו עסקת חליפין: אליהו יבקש מתומכיו לדרג כמה מאנשי **שינוי** בינהם אמנון רובינשטיין, במקומות שבמעלה הרשימה, ותמורת זאת הוא יזכה לחזות בפרי-האסור שלאנשי רובינשטיין היה מונופול עליו – רשימות המחשב הסודיות של חברי **ד"ש** בעלי זכות הבחירה.

בנימוס ובשלווה האופיינים לו, הסביר שלמה אליהו לנערים הנלהבים שהוא אינו זקוק להם במיוחד. יש לו רשימות מחשב משלו, שהוכנו במשרדו, ושבהן מופיעים תומכיו על-פי אזור מגוריהם, כשליד כל שם מצויין גם שמו של גייס-הקולות. לנערי רובינשטיין, בעלי הגישה אל רשימות המחשב, היה אומנם יתרון (שאפשר לסחור בו) על-פני הקבוצות האחרות, אך לאליהו היה יתרון על פניהם. רשימותיהם שלהם היו כוללות, אך השמות היו חסרי משמעות, כאשר זהותם המדוייקת של האנשים ונטיית ליבם אינם ידועים. רשימתו של אליהו היתה חלקית – אך הוא ידע כיצד יצביעו אלה המופיעים בה. אליהו לא מיהר להסכים לעסקה. "...זה ביזנס," הוא הסביר לצעירים שסבורים היו שהם מתוחכמים, "...אינני יכול להבטיח לכם מקום מסויים ברשימה. עלי להציב גם מועמדים אחרים. הנה, למשל, נפגשתי היום עם אסף יגורי שפנה אלי וביקש את עזרתי. אמרתי לו שאתמוך בו אם הוא יתמוך בי..."

לבסוף, בלי שהתחייב לדבר מוגדר, השאיל אליהו משרד לתומכי רובינשטיין תמורת הבטחתם לתמוך בו.

לבסוף נערכו הבחירות על פי השיטה הפלאית החדשה. התוצאות היכו בתדהמה את מקימי **ד"ש**, וממציא השיטה, אחד הפרופסורים, אף הציע לטעון במחשב תוכנית רטרואקטיבית חדשה, כדי לגרום לשינוי התוצאות, כך שיתאימו באמת-ובתמים ל"רצון האמיתי של הבוחר", דהיינו, לנטיית-ליבם של ממציאי התוכנית שהשתבשה.

גם שלמה אליהו לא זכה בניצחון אמיתי. משום מה, הוא או בוחריו לא נהגו על-פי המלצתה של האקטוארית. תחת להציבו במקום השני, הם הציבוהו במקום הראשון. אולי סבור היה אליהו "שמה שבטוח בטוח", ואולי סבורים היו הבוחרים כי הבקשה להציבו במקום השני בלבד אינה נובעת אלא מצניעות מיותרת. התוצאות הורו, על-כל-פנים, "שהרצון האמיתי של הבוחר" גורס ששלמה אליהו יימצא במקום ה-16 ברשימת המועמדים – וכמעט בכנסת.

אך לא חלף זמן רב עד שהוא נעשה ח"כ. שמונה חודשים אחרי הבחירות נכנס אליהו ותפס את כסאו בספסלים האחוריים, כממלא מקומו של מאיר זורע שהתפטר. שישה חודשים אחר-כך נתחם במשרדו של אליהו ההסכם לפירוק **ד"ש**. התנועה הטהורה והזכה התפצלה לשלוש סיעות יריבות, תוך בחישות, תככים והשמצות שלא היו מביישות שום מפלגה מן הטיפוס הישן והמקובל.

לאליהו כל זה לא הפריע במיוחד. מלכתחילה הוא הועיד את עצמו לשחיה במיים הקואליציוניים שם אפשר היה לדוג רווחים. ואכן, ככל שחישבה הקואליציה של **הליכוד** להישבר, כך עלה יותר מעמדו של שלמה אליהו, והוא הפך נער-טיפוחיו של **הליכוד**, שבעבר דחתה את שירותיו הפוליטיים. ביוני של שנת 1980 הוא פרש **מד"ש** המתפוררת והקים ביחד עם הח"כ שפיק אסעד, עוד אחד מיצירי שיטת הבחירות המופלאה של **ד"ש**, את סיעת **אחווה**, שכל מטרתה היתה לסחוט טובות הנאה תמורת הבטחת תמיכה בלתי-מסויימת בקואליציה המתרופפת.*

וכך, תוך שימוש נכון בקלפים העלובים, הפך שלמה אליהו חבר בוועדת הכספים החשובה של הכנסת, והיה יו"ר ועדת המישנה שטיפלה בשוק ההון. התחילו להשמע רמזים כי אליהו מתאים להיות שר האוצר במקום יגאל הורביץ שכסאו התנדנד, ואליהו אף בישר לעיתונות: "...אני יכול להיות שר אוצר לא פחות טוב מהורביץ," אלא שהצהרה זאת מעולם לא נבדקה.

אליהו השתהה יותר מדי, ולא חיפש לעצמו בית פוליטי חדש לקראת הבחירות לכנסת העשירית. הבחירות הללו הוקדמו, ושלמה אליהו לא הצליח להתברג במקום הגון ברשימתו החדשה של אהרון אבו-חצירא, ופרש מן החיים הפוליטיים. בחזרה אל עסקיו ואל משפחתו, אשתו חיה, שני בניו ושתי בנותיו, המתגוררים בכיכר המדינה בתל-אביב.

התחלה קשה בירושלים

אחד ממתחריו של אליהו על כהונת שר האוצר בשילהי שנות ה-70 היה בן למשפחת מבטחים ותיקה ומיוחסת, ישראל סחרוב, מבעליה של חברת הביטוח **סהר**.

אביו היה יצחק-מרדכי סחרוב שהיגר לירושלים מרוסיה הלבנה בשנת 1902 והתיישב בירושלים. יצחק-מרדכי היה בנו של יחזקאל סחרוב, שעסק במסחר זעיר במזרח אירופה, תיווך בסחר העצים, ושלח ידו גם ב"עסקי ציבור", וכן גם "עסק בתורה והעמיד תלמידי חכמים רבים." היתה זו תחילתו של הקפיטליזם התעשייתי שהגיע בסוף המאה הקודמת אל מזרח אירופה, ושהרס את מעמדם של יהודים רבים, ביחד עם הלאומנות המתעוררת, שהיתה מלווה באנטישמיות חריפה. רבים היגרו למערב-אירופה, ובמיוחד לארצות-הברית. מעטים יותר היגרו אל איזור נידח למדי באימפריה העותומנית, ארץ-ישראל-פלסטינה.

משפחת סחרוב הגיעה, אם-כן, לנמלה של יפו. הבן הצעיר, יצחק-מרדכי הוכיח

* כמעט כל הפרטים של פרשת **ד"ש** לקוחים מספרם של אוריאלי וברזילי **עלייתה ונפילתה של ד"ש**.

את כישרונותיו המסחריים עוד בדרך, על סיפונה של האנייה, "...ועד שהגיעו ליפו הרוויה בקניותיו."

בשעה שאביו, יחזקאל, התקרב לחוגים הדתיים האנטי-ציוניים שבירושלים, התקרב יצחק-מרדכי אל "חובבי ציון". כבר בשנת עלייתו הוא נשא לאשה את ריבקה, בתו הבכירה של העסקן הציוני אייזיק בן-טובים. עסקן ציוני אחר המליץ על הצעיר, ויצחק-מרדכי סחרוב התקבל לעבודה כפקיד בבית המסחר **כלבו** של עסקן ציוני שלישי, מרדכי אלדמן. הוא סייע לבעל-הבית בחומר וברוח: במסחר העצים וחומרי הבניין, ובעסקנות הציבורית. לפחות באחד התחומים לא היתה עזרתו של סחרוב מספיקה, ואחרי שלוש שנים פשט אלדמן רגל. יצחק-מרדכי החליט לנסות כוחו כסוחר עצמאי. הוא יצג בירושלים יבואנים יהודיים וערביים מאנשי יפו, בעיקר כאלו שעסקו בסחר העצים. סחרוב גם עסק בעצמו ביבוא עצים מרוסיה.

כאשר פרצה מלחמת-העולם הראשונה, תמך יצחק-מרדכי, כמו מרבית העסקנים הציוניים, בציר הגרמני-תורכי. הוא קיבל על עצמו את הנתינות העותומנית, ואף נמנה על חבריה של משלחה המכובדים שהמתינה למושל התורכי ג'מיל פחה צמא-הדם כאשר הגיע לירושלים.

אלא שהשלטון התורכי לא התרשם במיוחד משיתוף הפעולה היהודי.

למרות שסחרוב פדה את עצמו בממון כמה וכמה פעמים, הוא גוייס לבסוף לצבא העותומני, אך לא נשלח לקרבות. הוא עסק רק בניסור עצים בבית-לחם יהודה, הסמוכה לירושלים. הקירבה לא הועילה הרבה כאשר פשטו חיילים תורכיים על חנותו הקטנה של סחרוב בירושלים ובזזו אותה.

אולי גם בשל כך, לא הצטער הרבה יצחק-מרדכי סחרוב כאשר נכנס הגנראל אלנבי בשעריה של ירושלים, בראש הצבא הבריטי המנצח. סחרוב כבר הבחין כי מרכז העסקים הארץ-ישראלי עובר לתל-אביב, וכאשר התחילו שלטונות המנדט הבריטי בעבודות הפיתוח הגדולות, עבר גם יצחק-מרדכי סחרוב אל מישור החוף.

באותה עת כבר היו לו ארבעה בנים: יחזקאל הבכור, שנקרא על שם סבו, ונולד בשנת 1910, ישראל שנולד בשנת 1915, אליהו שנולד בשנת 1914, ואהרון, יליד שנת 1916. כל הארבעה ירשו ממנו את תווי הפנים האופייניים של המשפחה: עצמות לחיים בולטות, פנים מאורכות וסנטר חד ובולט, שפתיים קפוצות ומבט קר ונוקשה. גם באופיים הם דמו לאביהם, וירשו את מיזגו הקודר ואת אופיו המסוגר והחשדני.

בירושלים גדלו האחים במחסור שאיפיין את שנות המלחמה. ברבות השנים ניסו, אולי, האחים לבית סחרוב לפצות את עצמם על שנות ילדותם הקשות, והם היו ידועים בהידור לבושם.

בתל-אביב המשיך יצחק-מרדכי סחרוב במיקצוע שהכיר. הוא עסק בסחר

עצים, בעסקי בניה ובמקרקעין. היה לו אז שותף, שמואל אשכנזי שמו. השותפות התחילה בשנת 1924, ושני השותפים שקדו על טיפוח יחסים טובים עם הקבלנים הפרטיים אך גם עם **סולל-בונה** ההסתדרותית, שכבר אז היתה הקבלן הגדול ביותר. ומעל לכל, סחרוב השתדל להיות יקירם של פרנסי העיר תל-אביב מן "הסקטור האזרחי" ששלטו בתל-אביב ובנותיה.

כל זה כמעט שלא הועיל לו, לסחרוב, כאשר הגיעה עת-משבר לקראת סוף שנות העשרים. **סולל-בונה** פשטה רגל, ובשנת 1929 עמד יצחק-מרדכי סחרוב ללכת בעקבותיה.

משפחות טובות

מי שהציל את העסק המשפחתי, ועשה אותו מפירמה מסחרית קטנה לקונצרן משפחתי גדול היה הבן ישראל סחרוב, שמגיל צעיר ניכנס לעבודה בעסקי אביו. כאשר פרץ המשבר, ירד ישראל סחרוב מצרימה לשבור שבר. מאוחר יותר נמצא מי שסיפר כי סחרוב "השתלם במצרים בסחר עצים בינלאומי",* אך האמת מרה יותר ופרוזאית יותר. ללימודים לא היה קשר לירידה הזאת.

מכל מקום, בתום שלוש שנות "השתלמות" כבר השיג ישראל סחרוב באמצעות מעבידו, סוחר מצרי עשיר, סוכנות של חברה רומנית גדולה שעסקה בסחר עצים. זו היתה נקודת הפריצה, שממנה ואילך היתה הדרך סלולה. לא חלף זמן רב, והעסק הקטן הפך עסק בינוני לסחר בעצים ובחומרי בניין שונים, עד שבחלוף עשר שנים, בשנת 1941, כבר נרשם העסק לראשונה כחברת מניות משפחתית ושמה **סחרוב בע"מ**, שבה היו שותפים האב ושלושה מבניו. הבן הבכור, יחזקאל, לא נחשב במשפחה כאיש עסקים של ממש.

אך כל האחים, והבכור בכללם, המשיכו בכל זאת בדרכו של האב מבחינה אחת: במרץ בלתי-נלאה הם חיפשו את הדרך אל קירבתם של בעלי השררה ובעלי הממון. בני סחרוב היו מקורבים לשלטונות הבריטיים ולאנשי **ההגנה**, לראשי ההסתדרות וגם לראשי **הציונים-הכלליים** של 'הסקטור האזרחי', ובתקופות שונות שירתו האחים לבית סחרוב בעת ובעונה אחת גורמים שונים ואף עוינים זה לזה.

גם שתי האחיות, בנותיו של יצחק-מרדכי, מילאו את חלקן בהתפשטות העסקית של המשפחה. הבת הגדולה, זהובית, נישאה למאיר שלוש, בן לאחת המשפחות הספרדיות העשירות של ישראל, שעשו את הונן בסחר הקרקעות. בידי משפחת שלוש, קרוביה ומקורביה, כגון בני משפחות מויאל, מהודר ואמזלג

* ככתוב בביוגראפיה של ישראל סחרוב, כפי שהתפרסמה אצל תדהר.

היו שיטחי קרקע גדולים בתל-אביב, בירושלים ובחיפה. גם הבת האחרת, מרים, התחתנה עם בן עשירים מאצולת הממון הספרדית, הוא אליהו פשוטי. אשתו של האח ישראל, היא אחותו של אריה (לובה) אליאב, מי שהיה סגן-שר ומזכיר מפלגת **העבודה**.

האח הבכור, יחזקאל, זה שלא נמצא לו מקום בעסקי המשפחה, פנה לעסוק בפוליטיקה. הוא היה למזכירו של חיים וייצמן, מנהיגם של **הציונים-הכלליים**. מאוחר יותר הפך לקצין קשר בין **הסוכנות היהודית** שבראשה עמד אז בן-גוריון, ובין שלטונות המנדט הבריטי.

באותן שנים לא הסתפקו גם האחים האחרים בעסקים בלבד. ישראל סחרוב היה עסקן בכמה מהאירגונים שהיו קשורים במפלגת **הציונים-הכלליים**, כגון **מכבי** ו**לישכת המסחר**. בשנות המרד הערבי, באמצע שנות השלושים, הוא עמד בראש הכוחות שהגנו על צפון תל-אביב מטעם **ההגנה**. שלוש שנים אחרי שפרצה מלחמת-העולם השניה, בשנת 1942, התגייס ישראל סחרוב לצבא הבריטי, ושימש כקצין אספקה.

האח השלישי במיספר, אליהו, נתפס באחד הימים כשהוא מנסה לגנוב נשק ממחסני הצבא הבריטי למען אירגון **ההגנה**. במשפט הסנסציוני שנערך לו הופיעה בין השאר גולדה מאיר, מי שאחר-כך היתה ראש ממשלה בישראל, כעדת הגנה. אליהו סחרוב נדון לשבע שנות מאסר.

גם צעיר האחים, אהרון סחרוב, היה פעיל במוסדות הלאומיים. הוא היה אחראי על ביטוח התעשיות שנמצאו ברשות **הסוכנות היהודית**. את התפקיד הוא קיבל, מן הסתם, בגלל הניסיון שהוא רכש בעולם הביטוח. אהרון סחרוב היה מנהלה הנימרץ של סוכנות הביטוח **מבטח**, שהוקמה כעסק צדדי במיקצת של משפחת סחרוב. **מבטח** הוקמה בשנת 1945 בהון רשום של 9000 לירות שטרלינג. על פי ההגדה הרישמית לבית סחרוב, היתה זו פגישה מקרית בין ישראל סחרוב ובין יהודי-מצרי, נציגו של בנק גדול בקאהיר, שהולידה את עסק הביטוח הזה.

נראה שאהרון סחרוב, מנהלה של **מבטח**, לא סמך על מתחריו בחברת הביטוח. הוא בחר לבטח את המיפעלים התעשייתיים של **הסוכנות היהודית** דווקא בעסק המשפחתי הקטן שלו, ולא טרח לשאול את דעת המוסדות הנוגעים בדבר.

רק כאשר הוגש החשבון השמן לפרעון, התחילו להתעורר השאלות. אהרון סחרוב, מנהל חברת הביטוח, תבע מאהרון סחרוב, האחראי מטעם **הסוכנות** על ביטוח מיפעליה, סך עצום של עשרים אלפי לירות ארץ-ישראליות. אך מכיוון שהחשבון הגיע אל גיזבר הסוכנות, החליטו פרנסיה לברר היטב את הסוגיה. הוקמה ועדה שהשתתפו בה לוי אשכול שאז היה מנהל **מקורות**, וברוך רבינוב, חבר קיבוץ **בית-אלפא** שהיה אז גיזבר אירגון **ההגנה**. הוועדה קבעה כי נערכו

ביטוחים מיותרים, והחליטה שהמוסדות הסוכנותיים אינם חייבים לפרוע את החשבון המפולפל שהגיש להם אהרון סהרוב.

היה זה אליהו גולומב, ממנהיגי **מפא"י** **וההגנה** שהתערב למען האחים לבית סחרוב. על-פי הגירסה הרשמית, סבור היה גולומב כי יש למוסדות הלאומיים מחוייבות מוסרית כלפי המשפחה, שאחד מבניה נדון לתקופת מאסר ארוכה.

הביטוח הפך והיה לענף חשוב בעסקי משפחת סחרוב כאשר הסתיים שלטון המנדט הבריטי. היה חשש כבד שביחד עם הצנחנים הבריטיים ואנשי הבולשת, יעזבו גם חברות הביטוח הבריטיות, והמשק הישראלי יזדקק באופן דחוף למבטחים, ויותר מזה למבטחי-מישנה. ואכן, ישראל סחרוב היה בין מקימי **הקרן הארץ-ישראלית ההדדית** לביטוח ניזקי חירום.

לימים התגלגלה סוכנות הביטוח **מבטח**, והיתה לחברת הביטוח **סהר**. החברה הוקמה בשנת 1950, על-ידי ארבעת האחים כולם, בשותפות עם חברה פינאנסית מן הסיטי של לונדון, **איגל סטאר** שמה.

נותנים לחיות בארץ הזאת

אך את עושרם הגדול לא עשו הסחרובים בביטוח דווקא, באותה תקופה קשה שלאחר קום המדינה, היא תקופת **הצנע**. למאות-אלפי אנשים היתה זו תקופה קשה מנשוא, של עוני מדהים, מזון בקיצוב, מחלות ומחסור. אך מה שהיה מקור סבל לרבים, היה גם מקור עושר למעטים, והסחרובים נמנו על המעטים המאושרים. ככל שגבהו והלכו חומות הביורוקרטיה, ככל שהחריף המחסור ברישיונות ליבוא חומרי בניין, כך שיגשגו והלכו עסקיה של חברת **י'-מ' סחרוב ובניו בע"מ**, עד שהיא הפכה ליבואנית המובילה בענף העצים וחומרי הבניין.

האחים סחרוב הקדימו אפילו פרוטקציונרים אחרים, כגון השותפים המכובדים ב**החברה המרכזית**. נראה כי הקשרים המסועפים של בני סחרוב, עם אנשי **מפא"י** מחד ו**הציונים-הכלליים** מאידך, היו להם לתועלת רבה. וכך, בסוף תקופת **הצנע**, היתה חברה ושמה **סהר-סול** (שותפות שבין האחים סחרוב וחברת **סולל-בונה** ההסתדרותית) שולטת ללא-מצרים ביבוא העצים ובסחר העצים במדינת ישראל הצעירה.

כבר בשנת 1950, הקימו האחים את בית-החרושת **תע"ל** ללבידים, בכך הם נעשו שותפים לקיבוץ מישמרות ולמיליונר איש ניו-יורק ג'ו בוקסנבאום. איש זה היה עוזרו של פינחס ספיר בעסקי רכש באירופה. כאשר עזב ספיר את משרד הביטחון והניח את מישרת המנכ"ל ליורשו שמעון פרס, עזב בוקסנבאום עימו, והתפנה לעסקים פרטיים. מאוחר יותר סייע ספיר לבוקסנבאום להכנס בשותפות גם ב**תעשיות רכב נצרת**.

ואכן, **תעל** התפתחה יפה. בית-החרושת נהנה מתנאי אשראי מעולים. אחרי שלוש שנות שותפות, הקימו הסחרובים, אנשי מישמרות ובוקסנבאום את קרטל **לבידי-ישראל בע״מ**, שמטרתו המוגדרת היתה ״...לדרוש, לטפח ולהשיג פקודות, חוקים, צווים ורישיונות מאת השלטונות...״ ובמילים אחרות – לדאוג לכך שמחירי הלבידים (דיקט) ימשיכו להיות גבוהים כשהיו. התנאים היו כשרים לכך מבחינת הסחרובים. בבחירות לכנסת השניה, בשנת 1951, הגדילו **הציונים-הכלליים** את כוחם מ-7 ל-23 מנדטים. הסיסמה שהביאה להם את העוצמה הפוליטית החדשה היתה ״תנו לחיות בארץ הזאת״, שפירושה המעשי היה: הביורוקרטיה לטובת העשירים והמתעשרים.

מפא״י, שנשארה עדיין, המפלגה שבשלטון, הבינה את הרמז. היא שיתפה את **הציונים-הכלליים** בקואליציה ובממשלה, והעניקה הטבות מפליגות לבעליה העשירים של המפלגה. כך, למשל, זכו הסחרובים לקבל מילווה ממשלתי של רבע מיליון לירות – שאז היו שוות למיליון דולרים, וזאת כאשר גם הדולר עדיין היה דולר. בני סחרוב התחייבו להחזיר את המילווה בריבית צנועה של שיבעה אחוזים וחצי, בשעה שהריבית בשוק השחור עמדה על 36%. לבני סחרוב – כדי שיוכלו ״לחיות בארץ הזאת״ – גם הוקצו בנדיבות רבה מאתיים אלף מניות בנות לירה אחת **בחברת הנפט הממשלתית**, מניות שעוד קודם שהסתיימה הנפקתן אפשר היה למכרן במחיר של חמש לירות המנייה.

בעסקים המפולפלים הללו השתתפו תחילה האחים ישראל ואהרון. אליהו, אחרי ששוחרר מן הכלא הבריטי, המשיך בעסקי רכש ועשה בשליחותו של ספיר במשרד הביטחון. כשפרש ספיר, מן המשרד הזה, ב-1950, הצטרף גם אליהו לעסקי המשפחה.

האח הבכור, יחזקאל, התמנה למפכ״ל הראשון של מישטרת ישראל החדשה, והתפקיד החדש חייב אותו לשנות את שם משפחתו לסהר, על-פי דרישתו של דוד בן-גוריון (גרין).

יחזקאל סהר-סחרוב נודע בעיקר בשל תאוותו לכובעי-שרד משונים, ועניין זה שימש מקור להתבדחויות אין ספור. אחת מהן עניינה בנשיא הראשון של מדינת ישראל, חיים וייצמן. פעם אחת, כשירד וייצמן מן המטוס בנמל התעופה של לוד, היה סהר בין מקבלי פניו. וייצמן התבונן במפכ״ל המישטרה במבט בוחן, ולבסוף לא יכול היה להסתיר את תדהמתו.

״מה הכובע הזה?״ הוא שאל בתמיהה, והצביע על כובע המצחייה המשונה למראה שהרכיב יחזקאל סהר על ראשו.

״זה הכובע של המפקח הכללי של המישטרה,״ הסביר סחרוב-סהר ברוב חשיבות.

״האם לכובע כזה,״ שאל וייצמן, ״לא דרוש גם ראש?״

יחזקאל סהר כמפכ״ל המישטרה היה איש נוח עד-מאוד מבחינתם של בן-

גוריון וחבורת "הצעירים" שהקיפה אותו. ענייני המישטרה האפורים לא הטרידו אותו יתר על המידה. הוא הקדיש מחשבה עמוקה לקביעת סוגי הכפתורים של מדי השוטרים, למידה המדוייקת של מגבעות הקצינים ולאופן החלוקה של מיספרי המכוניות. לא פחות מחשבה הוא הקדיש, כפי שהוזכר כבר, לכובע שלו עצמו. הוא עיצב אותו שוב-ושוב בשקדנות מרובה, שיצאו לה מוניטין. אפילו בן-גוריון, שבדרך-כלל היה איש רציני עד-אימה, לא יכול היה להתאפק, ובכל פעם שהגיע המפכ"ל לבקרו הוא מצא דרך להחביא מעין-רואים את הכובע המעוטר עלים, סרטים ושנצים לרוב "...עד שסוף-סוף," טוען אחד הביוגראפים של בן-גוריון, "...הבין סהר את הרמז והשיג כובע צנוע יותר."

השוטר מס' 1

יחזקאל סהר ידע כיצד ליהנות מכל מנעמי החיים של מדינת ישראל הצעירה. משפחתו העשירה סיפקה את הממון, ומישרתו סיפקה את הכבוד ואת השררה. סהר לגם גביעי שמפניה רבים בכל מסיבת קוקטייל דיפלומטית, ולצידו היה חברו הקרוב ביותר, שגם מונה, ברבות הימים, לסגנו במישטרה. זה היה בנו-בכורו של ראש ממשלת ישראל, הוא עמוס בן-גוריון. גם עמוס בן-גוריון, ככל הנראה, היה חובב בילויים ליליים ונהג לערוך מסעי-לגימה במיטב הבארים של תל-אביב התוססת.

הידידות האמיצה הזאת שבין סהר ובין בן-גוריון הצעיר, סופה שסיבכה את סהר בעניין לא-נעים, שאף כרוך היה בעונש מאסר על-תנאי שהושת עליו על-ידי בית-משפט ישראלי.

הידידות שבינו ובין אדירי-ההון מחד, והחיכוך המתמיד עם הצמרת הפוליטית מאידך, חייבו את סהר לסוג מסויים מאוד של עבודת-מישטרה. שומרי החוק שבפיקודו הפעילו במרץ בלתי-נלאה את אלותיהם הכבדות כאשר הם דיכאו את "מרד הימאים". המישטרה שבפיקודו של סהר גם עסקה, בתקופת **הצנע**, בהחרמות מזון בנמל חיפה. המזון הוחרם אצל אזרחים ותיירים, שביקשו להקל על עצמם ועל קרוביהם את מצוקת המזון הכבדה — אך הסקלטיבית — ששררה אז בישראל. לבסוף היה על דוד בן-גוריון בכבודו ובעצמו להתערב, ולבקש מסהר שיצנן קצת את להטם של השוטרים-המחרימים.

אך המישטרה — ממש אותה מישטרה עצמה — היתה נוחה ונעימה לחבריו של סהר מן הצמרת הכלכלית ומן הצמרת הפוליטית. הדברים נחשפו במלוא כיעורם במשפט הדיבה המפורסם שהגיש עמוס בן-גוריון כנגד **שורת המתנדבים** באמצע שנות החמישים.

למשל: לקציני המישטרה היו חשדות כבדים, כי מי שהיה סגן-שר הסעד, איש המפד"ל שלמה רוזנברג (בן-מאיר, אביו של ח"כ המפד"ל יהודה בן-מאיר) ניסה

להכניס לישראל בעיצומה של תקופת הצנע הקשה 144 אלפי קופסאות שימורים, בלי שיהיה בידו רישיון יבוא כחוק. למישטרה גם היו מיסמכים בעניין זה, והצהרון **ידיעות אחרונות** פירסם את הפרשה. אך ראה-זה פלא: שום כתב אשמה לא הוגש נגד רוזנברג. במשפטו של בן-גוריון נגד שורת המתנדבים אף העיד סהר ואמר כי המיסמכים האלה שברשות המישטרה הועברו אל פרקליטו של רוזנברג, כדי שזה יכין תביעת דיבה נגד **ידיעות אחרונות**. אך שום תביעת-דיבה כזאת לא הוגשה.

המישטרה גם גילתה הבנה כלפי איש **מפד"ל** אחר יצחק רפאל, שהיה בראשית שנות החמישים ראש מחלקת העליה של **הסוכנות היהודית**. לרגל תפקידו הרבה רפאל לנסוע לחו"ל, ולנאום נאומים פטריוטיים לעילא על חשיבותה של הציונות. לפתע התפרסם בעיתונות בישראל כי המישטרה הצרפתית טרחה לערוך חיפוש בכיסיו של העסקן נשוא-הפנים, ומצאה שם יהלומים מלוא-החופן שרפאל ביקש להבריחם. עוד התפרסם בעיתון כי רפאל טילפן אל בן-גוריון האב, שדאג לשחררו מידי הצרפתים הקפדניים. במשפט **שורת המתנדבים** אמר סהר כי לא הגיעה למישטרת ישראל כל בקשה לבדוק את עניינו של רפאל. עם זאת, הוא הודה שרפאל היה מן האנשים שהמישטרה ערכה בכליהם חיפושים באופן קבוע, עד שהתקבלה הוראה ממשרד האוצר שלא לבדוק בכליהם של אנשים חשובים.

איש חשוב אחר שנהנה מחסדיהם של השוטרים היה המיליונר שלום ליגום, מבעליה של חברת **אירס"ו**. נגד אותה חברה היו חשדות שונים וקשים, אך החקירה בעניין הופסקה, אחרי שהתקבלה הוראה מגבוה. בערך באותה תקופה, העניק שלום ליגום לידידו עמוס בן-גוריון מתנה מיוחדת-במינה: רשות להתגורר בחווילתו המפוארת של המיליונר במשך שנתיים. במשפט של **שורת המתנדבים** הוסרה האחריות לכך מכתפי עמוס בן-גוריון, בנו של ראש הממשלה, והוטלה על כתפיו השחות של יחזקאל סהר.

גם קציני מישטרה לא טמנו ידם בצלחת. מפקד מחוז ירושלים של המישטרה, לוי אברהמי, השתכן לו בחווילה מרווחת במושבה הגרמנית בירושלים, ששופצה על-ידי שוטרים. סהר הסביר במשפט כי אי-אפשר היה לשאת את בעיות הדיור הקשות של אברהמי, ולפיכך הוחלט להעניק לו, לצורך מגוריו, את תחנת המישטרה במושבה הגרמנית, שקודם שהוסבה לתפקיד זה היתה חווילה נאה של משפחה ערבית.

קצין מישטרה אחר, יקותיאל קרן, יבא מגרמניה שתי מחרטות יקרות ומשוכללות. בעיתונות התפרסם שקרן יבא את המחרטות האלה גם כדי להתקין, בעזרתן, ריהוט נאה לחווילה החדשה שבנה לעצמו יחזקאל סהר בהרצליה, ליד חווילותיהם של אחיו. במשפט טען סהר שהותר לקרן ליבא את המחרטות משום שהיה ידוע כ"נגר חובב". סהר גם אמר שקרן קיבל רישיון-יבוא, אך הודה שהרישיון ניתן לו רק אחרי שפורסמה הפרשה כולה בעיתונות.

קצין המישטרה הבכיר עמוס בן-גוריון, היה שותף בחברה לכריית זיפזיף. חברה זאת קיבלה לפתע זיכיון לכריה במקום קואופרטיב אחד, שהמישטרה הפליאה את מכותיה בחבריו. במשפט הוסרה האחריות לעניין זה מבן-גוריון, והוטלה על סהר.

גם לבני משפחתו של סהר דאגה המישטרה. כפי שאפשר ללמוד מן העיתונות באותה תקופה, נתפס על-ידי המישטרה משלוח גדול של עץ לבוד בדרכו אל השוק השחור. מקורו של אותו משלוח היה בבית-החרושת **תעל**, שהיה משותף לבני משפחת סחרוב ולקיבוץ מישמרות. באורח-פלא לא הוגשה שום תלונה נגד בעלי בית-החרושת, ואילו הקצינים שחקרו בפרשה, ומצאו שאינה ראוייה לתשומת-לב מיותרת, הועלו בדרגה. זה היה בשנת 1952. בדיוק באותה שנה גם קיבל יחזקאל סהר חבילת מביות נאה – 14 אלף היה מיספר המניות שקיבל – מחברת **י'מ' סחרוב ובניו**.

כל הפרשיות המוזרות האלה ורבות אחרות נחשפר על-ידי העיתונות, והגדיל-עשות מכולם **העולם הזה**. **שורת-המתנדבים** – חבורת אידיאליסטים תמימה שסברה כי מקור הצרות הוא בכך שראשי המישטר אינם מודעים למתרחש תחת חוטמם, יצאה בהאשמות כתובות. עמוס בן-גוריון הגיש תביעת דיבה נגד **שורת המתנדבים**, ומשפט זה המיט על סהר את אסונו.

בית המשפט אמנם הרשיע את **שורת המתנדבים**, אך טיבה של הרשעה זאת היה ברור: רבות מהטענות אושרו למעשה. לגבי עדותו של סהר במשפט קבעו השופטים במפורש: ״סהר שיקר!״

סהר, שבאותה תקופה כבר לא שירת במישטרה, ושימש בתפקיד ציבורי נכבד אחר, כשגריר ישראל באוסטריה, גילה רגש של אזרחות טובה, חזר לישראל, ותבע להעמידו לדין בעוון עדות-שקר. נערך משפט, וסהר יצא חייב בדינו. הוא נקנס, ונפסקו לו גם תשעה חודשי מאסר על-תנאי. זה היה סופה של הקריירה הציבורית שלו.*

סהר פנה, איפוא, לעסקים פרטיים. בעסקי המשפחה לא הניחו לו אחיו הזהירים לעסוק יתר-על-המידה. עמוס בן-גוריון נאלץ להתפטר מן המישטרה בעיקבות כל הפרשיות האלה. במשך שנים רבות הוא היה מנהלו הכללי של בית-החרושת **אתא**. בית-חרושת זה היה ברשותו של הד״ר טיבור רוזנבאום, ידיד המפד״ל, בן-טיפוחיו של פנחס ספיר, ומגיבורי הפרשה של **החברה-לישראל**. בסופו של דבר נפל בית-החרושת **אתא** בידי המיליארדר שאול אייזנברג, שלא נזהר בכבודו של עמוס בן-גוריון, וסילק אותה ללא טכסים ממישרתו הנוחה.

* **העולם הזה** 19.1.56; 10.10.56; 20.2.57; 24.7.57; 7.5.58; 7.9.60

יחזקאל סהר נאלץ אם כן, להסתפק בשיירים שהותירו לו אחיו הצעירים, וכאשר ניסה את כוחו בעסקים משלו, לא צלחה המלאכה בידו. אחרי שנכבשה הגדה המערבית במלחמת ששת-הימים, לטש יחזקאל סהר את עיניו אל סחר הקרקעות שם. מכיוון שעל-פי החוק הבינלאומי אסור היה למדינת ישראל עצמה לסחור באדמות שאינן בתחום ריבונותה, היה צורך במתווכים פרטיים. יחזקאל סהר סבור היה כי הוא מצוייד היטב למשימה פטריוטית זאת. וכי אין הוא מכיר את כל צמרת השלטון? וכי אין הוא מכיר את הערבים תושבי הארץ? וכי אין לו מקורות מימון מספקים?

עסקי הקרקעות בגדה המערבית, היו עסקים שהשתיקה יפה להם באותה תקופה, ימי שלוט **המערך**. אך שמץ ממה שאפשר היה להרווית התגלה בכל זאת. הנה, בשנת 1973 קנה יחזקאל סהר 200 דונמים של אדמה בנבי סמואל, ליד ירושלים אחרי שקיבל אישור לכך מהממשלה. הוא שילם תמורת הקרקעות הללו מיליון לירות וחצי.* חלפה רק שנה – ויחזקאל סהר מכר את הקרקעות הללו **למינהל מקרקעי-ישראל** תמורת לא פחות מחמישה מיליוני לירות.** בהתחשב בעובדה שמדד יוקר המחייה עלה במרוצת השנה ההיא ב-40% בלבד, הרי שיחזקאל סהר עשה רווח נאה של יותר מ-100%

ביטוח מעורב מאוד

כאשר עלה הליכוד לשלטון בשנת 1977, הוא העדיף את הספסרים המקורבים אליו, וגם ריווחיהם היו נאים. יחזקאל סהר טען בתוקף כי הוא מקופח על-ידי הספסרים החדשים ועל ידי מנהליו החדשים של **מינהל מקרקעי-ישראל**, ובשנת 1979 אף הגיש תביעה נגד המינהל, ודרש לשלם לו לא פחות מ-30 אלפי דולרים, משום שהמינהל מסרב לרכוש קרקעות באמצעותו למרות יגיעותיו הרבות אצל בעלי הקרקעות הערבים.

בינתיים שלחו אחיו הצעירים של יחזקאל סהר את ידם הארוכה כמעט בכל דבר. בסוף שנות ה-50׳ ובתחילת שנות ה-60׳ השקיע. השר פינחס ספיר מאמצים מרובים בפיתוח ענף הטכסטיל בישראל, והאחים לבית סחרוב קיבלו את חלקם. הם אומנם לא נלהבו כל-כך מסוג-עסקים זה, שאינו קשור במישרין בענייני פינאנסים, אך כאן נמצאו המענקים הגדולים והמילוות ״המאושרים״. לפיכך שיתפו האחים סחרוב פעולה עם קבוצת וכט ועם גרשון רוזוב, ובאמצעות חברת האחזקות שלהם, **סהר השקעות**, הם נטלו חבילות של מניות **בכיתן-דימונה**, **בסברינה** ו**בחוטון**.

גם בעסקי המזון שלחו בני סחרוב את ידם, והריהם מחזיקים באותה תקופה

* 330 אלף דולר.
** 830 אלף דולר.

במניות חברת **בר-רב** ששלטה במיפעל **גד** לייצור טחינה ביפו, וגם בכמה-וכמה טחנות קמח.

בעסקי הנדל"ן עסקו האחים סחרוב בהקמת מיבנים מסחריים. הם הקימו, בין השאר, את **בית סהר** הנמצא בצומת הרחובות בן-יהודה והירקון בתל-אביב, את **בית יואל** בירושלים ואת **מרכז העצמאות** בבאר-שבע.

מתחילת שנות השישים ניכנסו האחים סחרוב במישנה מרץ לעסקי הביטוח, ובמיוחד ביטוח החיים. היתה זו התקופה שבה איבדו קרנות הגמל ההסתדרותיות את תנופתן, **והמוסד לביטוח-לאומי** דרך במקום. המחזות של אנשים קשישים ופנסיונרים המתקשים להתפרנס מקיצבות הגמל שלהם ומקיצבת הביטוח הלאומי היו שכיחים יותר ויותר. התקופה היתה נוחה מאוד לחברות הביטוח הפרטיות. חברת **סהר** רכשה, איפוא, את חברת הביטוח **בוחן** וגם מחצית מן המניות של חברת הביטוח **ירדניה**, שהיתה מסוכנויות הביטוח הראשונות בארץ-ישראל-פלסטינה, ועסקי ביטוח החיים פרחו.

ככל חברות הביטוח האחרות בישראל, מכרו גם האחים סחרוב ביטוח חיים המכונה "ביטוח מעורב", משום שהוא אמור לשלב בתוכו מרכיב של ביטוח "ריסק" ומרכיב של חיסכון. מרכיב ה"ריסק" בביטוח הזה הוא יקר ביותר. החישוב נעשה על-פי לוחות תמותה שהיו נהוגים באנגליה בשנות ה-40', בשעה שפער של שנים רבות מפריד בין תוחלת חייו של הישראלי בשנות ה-60', ה-70' וה-80' ובין תוחלת חייהם של האנגלים הללו. העמלות המשולמות לסוכנים הן גבוהות מאוד, וגם הסדרי התשלום – כולם לטובת חברת הביטוח. מרכיב החיסכון בתוכניות האלו, גם הוא חמסני. בשנות ה-60' נמכרו תוכניות ביטוח שאינן צמודות למדד או לדולר, ואלה היו בחזקת גזל-ממש. אך גם כאשר התחילו חברות הביטוח להצמיד את מרכיב החיסכון למדד, היו התשואות שהן הבטיחו ללקוחות נחותות בהרבה לעומת התשואות של קופות הגמל ושל תוכניות החיסכון הבנקאיות.

חברת הביטוח **סהר** היתה חברת הביטוח הראשונה שהנפיקה מניות בבורסה התל-אביבית, כבר בשנות ה-60'. הפצת המניות נעשתה באמצעות **בנק פויכטוונגר**, שאהרון סחרוב היה. שותף בו ביחד עם המלונאי יקותיאל פדרמן, אחרי שבני משפחת הבנקאים היהודית-גרמנית שהקימה את הבנק פרשו מעסקי הבנקאות בישראל.

חלק מן הכספים שגייסו בני סחרוב נועדו למימון עסקיהם בחוץ לארץ. בני סחרוב הבינו אז מה שהבינו רבים אחרים לפניהם ואחריהם: שמדינת ישראל היא בעלת משק מצומצם למדי, וכמויות גדולות של הון יכולות למצוא להן מוצא רק בחו"ל.

הסחרובים התעניינו, איפוא, ברכישת בנק הולנדי. איש משרד האוצר, שלפניו היו מנוחות תריסר בקשות דומות מסוגים שונים סירב, משום שלדבריו "...המשק

הישראלי אינו יכול להרשות לעצמו להשקיע בחו"ל, אלא למטרות חיוניות," אך על-אף התנגדות זאת, אישר משרד האוצר לסחרובים בירח אוגוסט של שנת 1964, בעיצומו של המיתון בישראל, לרכוש את **בנק ואן-אמדן** בהאג. בני סחרוב שילמו תמורת הבנק 255 אלפי לירות שטרלינג, והפקידו את ניהולו של הבנק בידי חנן סידור, שהיה לפני כן שגרירה של מדינת ישראל בהולנד. עיקר עניינו של הבנק ההולנדי היה בסחר בניירות-ערך. לצורך רכישת הבנק הקציב משרד האוצר לא פחות ממיליון דולרים מן הרזרבות שלו לאחים סחרוב.

אהרון סחרוב הרחיב את עסקי המשפחה בחו"ל. שנה אחרי רכישת הבנק ההולנדי פתחה חברת הביטוח **סהר** סניף בלונדון שפעל בכל מערב-אירופה. בסופו של דבר לא עלו העסקות האירופאיות יפה. הבנק בהולנד נמכר בהפסד גדול זמן קצר אחרי שנרכש, וב-1978 נאלצו בני סחרוב לסגור גם את הסניף שלהם בלונדון.

גם העסקים בישראל לא היו מוצלחים ביותר. בעור שיניהם הצליחו בני סחרוב להימלט מבנק **פויכטוונגר** לפני פשיטת הרגל שלו ב-1967, וחברות הביטוח **בוחן** ו**ירדניה** נמכרו לשמואל לבנון, מי שהיה בעליה של חברת הביטוח **מנורה**. ראשונה נמכרה **ירדניה** ב-200 אלפי דולרים, ואחרי כמה שנים, בתחילת שנות ה-70' נמכרה גם **בוחן**, ששמואל לבנון הסב את שמה ל**לבנון** והפך אותה חברת-בת של **ירדניה**. ברבות השנים הפכה החברה המשולבת הזאת לאחת הגדולות בענף ביטוח החיים, ובעסקות בחו"ל.

החתול שומר על השמנת

האח השני במשפחה, ישראל סחרוב, היה איש מפלגת **הציונים-הכלליים**, ואחר-כך **הליברלים**. הוא אחד העסקנים הבכירים במפלגה הזאת. במשך שנים רבות היה ישראל סחרוב אחראי על אגף הכספים במפלגה, והוא ניהל את ענייניה ביד קפוצה, וללא שערוריות מיותרות, בניגוד מוחלט ליוסף קרמרמן המנוח, מתחרה ושותף של בני סחרוב בעסקי סחר העצים, שהיה גיזבר **חרות**.

כאשר עלה **הליכוד** לשלטון בעת 'המהפך' המפורסם של 1977, באה לישראל סחרוב הקשיש עדנה. הוא פרש כבר בשנת 1976 מעסקיו הפרטיים "...והתמסר לפעילות ציבורית ללא שכר," ככתוב בדפי הביוגראפיות שלו, אך עליית **הליכוד** לשלטון, היא שהעניקה מימד חדש לפעילות הציבורית החדשה הזאת.

יגאל הורביץ, ידידו של סחרוב, מונה כשר התעשייה והמסחר בממשלתו הראשונה של מנחם בגין, וכמעט מיד הוא נטל לעצמו את ישראל סחרוב כדי שישמש לו יועץ "לעניינים מיוחדים."

טיבם של "העניינים המיוחדים" האלה התברר עד-מהרה.

עלייתו של **הליכוד** לשלטון על כתפי בוחריו מבני עדות-המזרח, היוותה זכיה גדולה להמון בעלי-ההון הגדולים שריפדו מפלגה זו. עד למהפך הפוליטי הזה, היה עליהם לזכות בנתחי-העוגה שלהם על-ידי השתדלות אצל שרי הכלכלה של **המערך**, שאמנם לא קפצו את ידם. אך מעתה ואילך – היה השלטון בידיהם ממש, והיה בדעתם ליהנות ממנו עד-תום.

אחד הנתחים היותר-עסיסיים שעגלי-הזהב לטשו אליו את עיניהם, היו החברות הממשלתיות, שבינהן היו כמה מן החברות הגדולות במדינה, עתירות-נכסים ועתירות-רווחים. בעלי-ההון לא יכלו לשאת את המחשבה שרווחים אדירים כאלה זורמים ישירות לקופת המדינה, בלי שמשהו מכל השפע הזה יגיע גם לכיסיהם שלהם.

ישראל סחרוב, האיש שפרש מעסקיו הפרטיים, הופקד על המטמון הזה. הוא הועמד בראש ועדה מיוחדת ליד רשות החברות הממשלתיות, שתפקידה היה לבדוק אילו מן החברות הממשלתיות אפשר למכור לגורמים פרטיים. אותם גורמים פרטיים שדובר בהם, היו מטבע הדברים מקורבים ל**ליכוד**, כמובן.

באופן שיטתי ויסודי התחיל ישראל סחרוב להתמנות לדירקטוריונים של חברות ממשלתיות, או חברות שלממשלה יש בהן חלקים נכבדים. הוא גם התחיל לתת יעוץ באותם "עניינים מיוחדים" לשרים שהיו מופקדים על חברות ממשלתיות בתוקף מישרותיהם. הוא היה יועץ לשר התעשייה והמסחר שבא אחרי הורביץ, הוא גדעון פת, והוא היה גם יועץ לשרים יצחק מודעי ויצחק ברמן שגילגלו בינהם את משרד התשתית והאנרגיה בסוף שנות ה-70' ותחילת שנות ה-80'.

כבר בחודש יולי של שנת 1977, חודשיים-ימים אחרי שעלה **הליכוד** לשלטון, מונה ישראל סחרוב כיו"ר מועצת המנהלים של המיפעל הגדול ביותר בישראל, הוא **התעשייה-האווירית**. "...תפקידו הראשון," אמר עזר וייצמן, שר הביטחון החדש ואיש קרוב לבעלי ההון הגדולים, "...יהיה להפיח רוח חיים בדירקטוריון."

אחרי שהצליח, אולי, בתפקיד הראשון שהטיל עליו וייצמן, הוא עבר לתפקיד השני, מכירת מיפעלים של **התעשייה-האווירית** לידים פרטיות. כבר בשנת 1978 הוא מכר את חלקה של התעשייה האווירית ב**טורבו-כרום**, מיפעל לשיפוץ להבי טורבינות ומדחפים. חלקה של **התעשייה-האווירית** נמכר לשותפים האמריקאיים.

אך גולת הכותרת של פועלו של סחרוב ב**תעשייה-האווירית**, היתה מכירת המיפעל המצליח **אורלייט**. מחצית ממניותיו של המיפעל הזה, העוסק ביצור מוצרים מסיבי זכוכית ומחומר פלסטי, נרכשו על-ידי **התעשייה-האווירית** כבר בשנת 1964. המחצית השניה של המניות נקנתה בספטמבר של 1977, זמן קצר

אחרי שמונה סחרוב לתפקידו. "...אחד הנימוקים לרכישת המחצית השניה," נאמר בדו"ח מבקר המדינה משנת 1981 "...היה שתחום הפעילות של **אורלייט** מהווה מרכיב אינטגרלי בקווי הייצור של המיפעלים העיקריים של **התעשייה-האווירית**."

והנה, חלפה רק שנה, ובדצטבר של שנת 1978 מינה סחרוב ועדה מיוחדת מבין חברי הדירקטוריון שלו, שתבדוק אם אומנם המיפעל חיוני כל-כך ל**תעשייה-האווירית**. ואלה היו מסקנות הוועדה: אפשר למכור את המיפעל שרק שנה קום לכן היה "אינטגראלי", בתנאי שהמחיר יהיה הוגן. באשר למחיר, קבעה הוועדה כי הוא נע בין שלושה מיליוני דולרים לבין שיבעה מיליוני דולרים, מירווח הגון למדי.

בחודש ספטמבר 1979 פנה סחרוב אל הסמנכ"ל לענייני כספים של **התעשייה-האווירית**, וביקש ממנו להיות דייקן יותר באשר לשוויו של המיפעל. הסמנכ"ל קבע, איפוא, כי שווי המיפעל מגיע לארבעה מיליוני דולר, ואפשר למכרו בחמישה עד שישה מיליוני דולרים, בהתחשב ברווחים הצפויים וברווחים שבעין.

הערכה זאת לא מצאה חן בעיני סחרוב, והוא תבע מן הסמנכ"ל הערכה נוספת. הסמנכ"ל הכנוע התעכב קצת, מתוך חוסר-נוחות, וקבע במארס 1980 כי "...למרות שהערכתו הקודמת היא אינדיקציה נאותה לשווי של **אורלייט** כעסק חי, בהנחה שניתן לשמור על ריווחיותה (של החברה) בעתיד," — הרי — וכאן באה הפצצה — "...ניתן לראות גם בתמורה של 2.5 מיליון דולר ומעלה פיצוי נאות ל**תעשייה-האווירית** עבור ויתור על בעלותה ב**אורלייט**..."

מבקר המדינה מציין בזעף כי "...אין הנמקות לביסוס ההערכה החדשה," שעל פיה הפסיד המיפעל כמעט מחצית מערכו בתוך חצי שנה...

אך זה עדיין לא היה הסוף. גם הערכתו החדשה של הסמנכ"ל שלא הבין את הרמז, לא מצאה חן בעיני היו"ר החרוץ של הדירקטוריון, שעיקר תפקידו החדש היה להמעיט ככל האפשר בשוויים של נכסי החברות שהוא הופקד עליהן. אחד הקונים הפוטנציאליים — חמישה גורמים התעניינו בקניית **אורלייט** — פנה לחברת ייעוץ פרטית, שהגיש הערכה שתאמה את צרכי הקונים. על-פי הערכה זאת, היה שוויה של אורלייט 1.6 מיליון דולר בלבד...

בסופו של דבר נמכר מיפעל אורלייט בסכום של 2.03 מיליוני דולרים — שליש מערכו הריאלי של המיפעל, על פי הערכת הסמנכ"ל. הדירקטוריון, בראשותו של סחרוב, אישר לקונים המאושרים תנאים נוחים במיוחד בחפץ לב, בכל מה שנגע להסדרי התשלום ולחלוקת הרווחים של החברה לשנת 1980, שבה היא נוהלה עדיין על-ידי **התעשייה-האווירית**. מדו"ח מבקר המדינה המוסר את כל הפרטים הללו מתברר גם שהפרקליט הפרטי שייצג בעסקה המפוקפקת הזאת את **התעשייה-האווירית** נשכר באופן אישי על-ידי ישראל סחרוב, שגם הבטיח לו כי

יקבל אחוז ורבע מסכום העסקה בשכר טירחתו. בסופו של דבר אושר לפרקליט לקבל רק מחצית מסכום זה.

מבקר המדינה לא היה מאושר, אם כן, מצורת הניהול של ישראל סחרוב, החתול שהתמנה לשמור על השמנת. אך לא כך השרים הממונים עליו, ובעלי-ההון בני-מעמדו. שהרי על-פי תפיסתם, כמיוחד לכך שימש סחרוב בתפקיד שהוטל עליו – כדי למכור בניל-הזול את נכסי האומה למיליונרים שלה. מובן, אם כך, שישראל סחרוב לא נדרש "להסיק מסקנות" מפרשת **אורלייט**; אלא, אדרבא, המשיך במעשים דומים במישנה מרץ גם בתחומים האחרים שהיו באחריותו.

כך, למשל, ניסה סחרוב לגמול טובה תחת טובה לשר שמינה אותו, יגאל הורביץ, כשהועמדה חברת התעופה הממשלתית **ארקיע** למכירה. אלא שבסופו של דבר משכו את ידם בני משפחת הורביץ מהעסקה, ו**ארקיע** נמכרה בזיל-הזול למיליונר אחר ממקורבי ל**ליכוד**, לאלפרד אקירוב ולשותפיו.

שערוריה נוספת התעוררה סביב פרשת מכירתו של הבנק הממשלתי למשכנתאות **טפחות**. תחילה דובר על משקיעים מקנדה, מקורבי סיעת **אגודת-ישראל** הקואליציונית, הלא-הם האחים רייכמן, שבישראל ייצג אותם שר-שלום שירן, מי שהיה הממונה על התקציבים במשרד האוצר בתקופת שלטונו של **המערך**. בסופו של דבר הועדף שותף אחר, חובש-כיפה, מן הקואליציה הממשלתית, והבנק הממשלתי נמכר ל**בנק המזרחי המאוחד**, המסונף ל**מפד"ל**. סיעת **המערך** הודיעה שכאשר היא תחזור לשלטון, היא לא תכיר בעסקה הזאת...

ישראל סחרוב דאג גם למכירת בנק ממשלתי אחר, הוא **בנק הספנות**, למיליארדר שאול אייזנברג שגם הוא, כסחרוב, מחזיק בידיו סיעה חשובה במפלגה **הליברלית**. רק אחרי שנמכר הבנק לאייזנברג התגלה "לפתע" כי נכסיו הקרקעיים של הבנק המכור שווים פי מאה מן השווי שצויין במאזן הבנק, ושעל פיו נקבע מחיר המכירה...

מלחמת הסיעות במפלגה **הליברלית**, שיבשה עסקה אחרת שאייזנברג וסחרוב היו במרכזה, היא עסקת המכירה של **פז** (ראה הפרק: אורחים יקרים), ומקורביו של אייזנברג אמרו בגלוי כי סחרוב הוא זה שטירפד את העסקה.

נוסף על תפקידו הרם בראש **התעשייה-האווירית**, נטל לעצמו ישראל סחרוב גם את ראשות הדירקטוריון של הקונצרן הגדול **כימיקלים-לישראל**, וכאן הוא עשה ניפלאות בשיטה אחרת: הוא הוציא את אחד המיפעלים המצליחים של הקונצרן לבורסה, והניח לחבריו בעלי-ההון הזדמנות להשתלט על נתחים של המיפעל הממשלתי על-ידי רכישת מניותיו בבורסה התל-אביב ההומה. זה היה מיפעל **כבלי ציון**. יש לציין שמיפעל זה מצליח ורווחי הרבה יותר ממתחרהו **חוטים וכבלי-חשמל**, הנמצא בבעלות **חברת ההשקעות של בנק דיסקונט**

והחברה-לישראל. וזאת למרות שמדובר במיפעל ממשלתי שיש בו שכר גבוה יחסית, וגם ועד עובדים "חזק" – כל המירשמים לכישלת על-פי התיאוריות הידועות של היוזמה הפרטית.

פרישה למבצר הסחרובים

האח הרביעי, אליהו, הטריח עצמו בעיקר בעסקי העץ הלבוד של משפחת סחרוב, שתחילתם, כזכור, בתקופת **הצנע**. הרווחים של מיפעל **תעל**, המשותף למשפחת סחרוב ולקיבוץ מישמרות לא ירדו, בעיקר משום שנוסד הקרטל של **לבידי-ישראל**, שמכר את כל תוצרתו לשתי קבוצות: **המשביר-המרכזי** של ההסתדרות, וקבוצת וכט-נחמיאס-סחרוב-קרמרמן, שעסקה בשוק הפרטי.

ב-1967 הקים אליהו סחרוב ביחד עם קבוצת משקיעים מיפעל ליצור פורמאייקה, **תבור** שמו. מלכתחילה לא היה ברור כלל ועיקר כי המיפעל החדש יהיה ריווחי, שכן עיקר השוק כבר היה בידי המיפעלים **ספן** **ועץ-לבוד**.

אך אליהו סחרוב התעקש, ועד-מהרה גם התבררה הסיבה האמיתית לכך. איש העסקים המפולפל טען כי המיפעל שהוא מקים, להבדיל ממתחריו, מייעד את עיקר תוצרתו ליצוא. הצהרה זו לבדה, זיכתה אותו במענק ובמילוות ממשלתיות נוחות, בסך 32 מיליוני לירות. בהתחשב בכך שבהקמת המיפעל כולו הושקעו בסך הכל 50 מיליוני לירות, ברור על מה נסמכה האופטימיות של אליהו סחרוב. מובן מאליו שההצהרה הזאת גם הביא למיפעל **תבור** מעמד של מיפעל מאושר.

אך דבר לא הועיל. בענף הרהיטים האירופאי היה משבר, **תבור** זכתה בחלק קטן מדי מן השוק הישראלי, וכל ריווחיו של המיפעל נבלעו על-ידי הוצאות המימון היקרות. בסופו של דבר קפצה גם ועדת הכספים של הכנסת את ידה, והמילוות הנדיבים שאליהו סחרוב התרגל אליהן פסקו. בהתפרצות נדירה של רוגז, האשים אליהו סחרוב את ממשלת **הליכוד** על כך שבמדיניותה היא הרסה את המשק היצרני, על-ידי כך שהיא העמיסה עליו את הבנקים המוצצים את דמו. אליהו סחרוב פרש מהמיפעל ומהעסקים כשהוא כועס ונרגז, והוא מתבצר בחווילה שלו שבמיבצר הסחרובים.

טייבר גואל קרקעות

משפחת מבטחים חשובה אף יותר ממשפחת סחרוב – בכל מה שכרוך בעולם הביטוח – היא משפחת טייבר, בעלת חברת הביטוח הגדולה **ציון**. מי שעומד בראש החברה זאת הוא אברהם-רמי טייבר.

דודו של רמי טייבר, הוא ישראל טייבר, נולד בשנת 1894 בעיירה פודוליה

שבתחום המושב, "...בבית יהודי חם, ספוג מסורת ואהבת ציון," כפי שנאמר על קיברו. הוא היגר לפלסטינה הרחוקה בשנה 1921. מכיוון שישראל טייבר לא היה מבעלי-ההון, לא היתה ברירה בידו, הוא נתל טוריה בידו "...והשתתף בעבודות כיבוש עבודה שונות. הוא עבד בכביש, בפרדס ובשדה." היה זה באתרים האלו, הכביש, הפרדס והשדה, היכן שקשר ישראל טייבר את קשריו הראשונים – והחשובים – עם חלוצי העלייה השלישית, שבמשך הזמן הפכו קברניטי המשק ההסתדרותי, ולימים גם קנו להם שליטה במשק המדינה.

בדיוק כמו כמה מבני סחרוב, הקפיד ישראל טייבר כבר משנותיו הראשונות להתקשר קשר אמיץ אל **ההגנה**, "...ופעולתו הראשונה אחרי העלאת חמשת אחיו ארצה, היתה להכניסם לשורות ההגנה..."

בשנות העשרים הרחוקות, היה איפוא ישראל טייבר 'חלוץ'. הוא עבד ב'קבוצות העבודה' שהיו שייכות ל**משרד-הקבלני**. זה היה ממלא-המקום ההסתדרותי של חברת **סולל-בונה** שפשטה את הרגל בשנת 1927. אך לא לזמן רב היה ישראל טייבר פועל סתם. באמצע שנות השלושים הוא התחיל לקחת על עצמו, ביחד עם אחיו, עבודות בקבלנות, ולשם כך בדיוק הוקמה על-ידי האחים טייבר חברת הבנייה **צור**.

כאשר התחילה תקופת הצמיחה הגדולה של ענף הבניין, לקראת סוף שנות השלושים, חזר ישראל טייבר למסורת-אביו שבתחום המושב, ושלח ידו במסחר. הפרק החלוצי בחייו הסתיים איפוא. בדיוק כמו בני סחרוב הוא עסק ביבוא ובסחר של חומרי-בניין למינהם – עצים, מלט וברזלים. הוא גם עסק בסחר הקרקעות שבאותה תקופה היה מכונה "גאולת הקרקע", ולימים נודעה משפחת טייבר בעושר הרב של נכסי הדלא-ניידי שלה.

את עושרם הגדול חבים האחים טייבר – כמו רבים-רבים מעשיריה של ישראל, למלחמת-העולם השנייה, ולשיגשוג הכלכלי שהביאה בעיקבותיה לארץ-ישראל פלסטינה. אך קודם לפריצה הגדולה קדימה היו כמה שנות משבר כלכלי, לקראת פרוץ המלחמה ובתחילתה. בגלל המלחמה פסקו כמעט כל עסקי המסחר הבינלאומי. יצוא ההדרים, שהיה מקור חשוב להון מיובא חדל כמעט לחלוטין. הגירת היהודים מאירופה והמון ההון שהביאו עימם פסקו גם הם. כספי המגביות למינהם הוקפאו, והבריטים הכריזו על מישטר **צנע** אדמיניסטרטיבי ופיקוח על מחירים ושכר. הם גם הפקיעו חלק גדול מתוצרו של המשק לצורכי המאמץ המלחמתי. היתה זו מעין מהדורה ראשונה של מישטר **הצנע**, ששרר בשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל.

בדיוק כמו בתקופת **הצנע**, היו כאלה שהרוויחו היטב דווקא ממישטר ההגבלות החמור. היבוא המועט רוכז, במיצוות השלטונות, בידיים מעטות, ידיהם של כמה סוחרים גדולים ויבואנים בעלי-זכויות ובעלי זיכיונות.

כדי למנוע בינם-לבין-עצמם תחרות שתביא להורדה מיותרת, מבחינתם, של

המחירים, וגם כדי לחלק ביניהם את היבוא, התארגנו נציגי החברות הגדולות בענפי חומרי-הבניה והעץ כדי לקבל את הזיכיון מידי שלטונות המנדט הבריטי. ההתארגנות הזאת לבשה צורת הברה לכל דבר, ששמה היה **החברה המרכזית לאספקה ולמסחר**, שלימים נודעה בשם **החברה המרכזית למסחר והשקעות**, והיתה לאחת החברות הגדולות בישראל.

בין עשרת המייסדים של **החברה המרכזית** היו האחים ישראל וחיים טייבר. שותפיהם היו נפתלי פקר, שבנו יסד את **פקר פלדה**. הנרי צימרמן, שהיום הוא אחד מבעלי חברות ההשקעה **אלרן ואלגר**. גרשון גורביץ, שלפני שפנה לעסקים פרטיים הוא היה פקיד הסתדרותי ועסקן של **מפא"י**. ועוד היו שם בעלי-הון, קבלנים וסוחרים כאליעזר פרלמן, לייב גליקמן, יעקב בוטקובסקי, האחים סבירסקי ואהרון נתנאל.

לכמה מאנשי **החברה המרכזית** היו קשרים טובים עם ראשי החברות הכלכליות של ההסתדרות, אך דומה שאיש לא יכול היה להתחרות בתחום זה עם ישראל טייבר. קשרים טובים אלה שלו, הם שהביאו לרכישה הגדולה הראשונה של **החברה המרכזית**, שהתחילה לחרוג במהירות מעסקי היבוא והמסחר. ביחד עם **סולל-בונה** של ההסתדרות רכשה **החברה המרכזית** את מיפעל המלט **נשר** מידי מייסדו ובעליו, מיכאל פולק. השושבין העיקרי לעסקה היה ישראל טייבר, ששיכנע את חבריו המהססים, וגם את מיכאל פולק שלא היה שלם עד-תום עם מכירת העסק שלו. לבסוף חתמו פרקליטי הצדדים על העסקה בשעה טובה ומוצלחת. היתה זאת העסקה הגדולה ביותר בתולדות המשק הארץ-ישראלי של אותם הימים: מיליון לירות שטרלינג טבין-ותקילין הועבדו מידי הקונים לידיו של פולק – וגם פרקליטי שלושת הצדדים המעורבים גבו את חלקם. אלה היו יעקב שימשון שפירא, שלימים היה עסקן חשוב של **מפא"י** ושר משפטים חשוב בישראל, יוסף סרלין, עסקן מרכזי של **הציונים-הכלליים** שהיה לימים חבר כנסת ושר, ויעקב סלומון, בעל משרד עורכי-דין שהוא מהגדולים בישראל.

כשנודעו פירטי העסקה הענקית הזאת, פרצה שערורייה בקרב עסקני תנועות הפועלים. הם טענו שלא די בכך שאנשי **סולל-בונה** מתחברים עם האוייב המעמדי – בעלי ההון – אלא גם שהעסקה עצמה תביא להפסדים.

הגיונה של העסקה לא היה נהיר לעסקנים. **סולל-בונה** ביקשה להוזיל את עלויות הבניה, בבנייניה שלה, וכך להשתלט על שוק הבניה הארץ-ישראלי, שכבר אז היה לה חלק ניכבד בו. אנשי **החברה המרכזית**, מצידם, הסתפקו בכך שתהיה להם שליטה על שוק המלט הפרטי, ויוכלו להכתיב את מחיריו.

על כך מספר הלל דן, מראשי **סולל-בונה**: "...שתקנו כי לא רצינו לגלות למבקרים שבדעתנו להפיק מן המיפעל רווחים אשר בתקופה קצרה יחזירו לנו את ההשקעות עשרות מונים..."

על-פי תכניתם, הותירו טייבר וחבריו **בהחברה המרכזית** את הנהלת בית-החרושת ותיפעולו השוטף בידי **סולל-בונה**. הם לא התעניינו בתהליך התעשייתי המייגע, אלא בתוצר האפור, הוא המלט. **החברה המרכזית**, כפי שנאמר כבר, זכתה במה שרצתה: בלעדיות מוחלטת על שיווק המלט, מלבד הכמויות שנטל **סולל-בונה** לצרכיו שלו.

ואכן, בדיוק על-פי נבואתו של הלל דן, הוכיחה ההשקעה העצומה את עצמה, ובמהירות רבה מאוד. הרכישה נעשתה בתום מלחמת-העולם השניה. אחרי המלחמה תמה תקופת **הצנע** בבנייה, חודש המסחר הבינלאומי, וכמויות הכסף הגדולות והולכות הזרימו דם חדש בעורקי המשק. ההשקעה בבית-החרושת **נשר** היתה מוצלחת ביותר, הרווחים היו עצומים, ותוך שנה אחת הוחזרו הקרן והריבית ששולמו תמורת המיפעל.

השתלטותה המוחלטת של **החברה המרכזית** על שוק המלט הישראלי באה שנים ארוכות אחר-כך, בשנת 1959, כאשר קיבלה החברה הזאת בילעדיות גם על שיווק תפוקת המלט של בית-החרושת **שמשון** בבית-שמש.

הברז של השילומים

אחרי מותו של ישראל טייבר בשנת 1950, התחיל להתבלט בן-אחיו הצעיר, אברהם-רמי טייבר. הוא נולד בתל-אביב בשנת 1927. כבני העשירים האחרים, הוא למד בגימנסיה **הרצליה**. כמו כמה מחבריו העשירים הוא התגייס **לפלמ"ח** בשנת 1944, אך לא בילה זמן רב בפלוגות המגוייסות. שנתיים היו תקופת זמן מספקת בהחלט. רמי טייבר חזר אל המסלול שעשו רוב חבריו, ויצא ללמוד בחוץ-לארץ. הוא למד משפטים וכלכלה באוניברסיטה של ז'נבה שבשווייץ. שם הוא פגש את צבי דינשטיין, שהיה לימים בעלה של איה רופין, ואיש אחת המשפחות הגדולות והחשובות בישראל.

באותה תקופה ניהל פינחס קוזלובסקי — הוא ספיר — את הרכש של ארגון ההגנה באירופה. הוא גייס לשירותו שני הצעירים בני-הטובים. כאשר פרצה מלחמת העצמאות, עדיין עשה טייבר בענייני הרכש. הוא גוייס בדרגת סרן לחיל האוויר החדש והמשיך בעסקי סחר-הנשק הממלכתי. בשנת 1951 השתחרר רמי טייבר מן הצבא, וחזר לשווייץ כדי להשלים את לימודיו. כאשר שב לאחר מכן לישראל, הוא התחיל לעבור במינהל הפיתוח, שבראשו עמדו פינחס ספיר ולוי אשכול. בשנת 1952 המשיך רמי טייבר הצעיר במסעותיו. הוא החליף בפאריס את חברו צבי דינשטיין, במשלחת הקניות של משרד הביטחון. צבי דינשטיין, לעומת זאת, תפס את מקומו של טייבר במינהל הפיתוח.

באמצע שנות החמישים שב רמי טייבר לישראל. הוא ביקש להשתלב בעסקי

המשפחה, כמנהל **בחברה המרכזית**. אך ספיר הצליח לשכנע אותו להישאר בשירות הממשלה. היתה זו התקופה שבה התחילו להגיע כספי השילומים מגרמניה. על הכספים האלה נאבקו בחירוף נפש קבוצות ההון הגדולות במשק, ש**החברה המרכזית** היתה אחת מהן. ל**חברה המרכזית** כבר היה נציג אחד במשלחת השילומים. היה זה יוסי פקר הצעיר. רמי טייבר התייצב, איפוא, בצידו האחר של צינור המזומנים. הוא היה למנהל חטיבת התעשייה במשרד המסחר והתעשיה, תחת פינחס ספיר. טייבר ידע בכל רגע מהן העדפותיו של ספיר בתחום פיתוח התעשיה, והשתתף בקביעת העדיפויות הללו. פירוש הדבר היה, שאותן חברות אשר יעסקו בענפי התעשיה שספיר מבקש לקדמם, יזכו בנתח גדול יותר מעוגת השילומים.

אין זה מפתיע, אם כך, שגם **החברה המרכזית** חרגה אל מעבר לתחום המלט. **החברה המרכזית** נכנסה לתחום הצמיגים, ואחר-כך גם לתחום הפלדה, כשרכשה את בית-החרושת **אורדן**. על פי מיצוותו המפורשת של לוי אשכול, מספר הלל דן, הועדפה **החברה המרכזית** בהקצבה של חומרי הגלם שנקנו בכספי קרן השילומים.

בשנת 1958, ממש לפני תום שירותו לאומה, עוד הספיק רמי טייבר לפעול למען רכישת תנור נוסף למען בית-החרושת **נשר**.

רמי עוזר לספיר, ספיר עוזר לרמי

שערוריות של ממש לא היו בתקופה שבה שירת רמי טייבר במשרד המסחר והתעשייה, חוץ מאחת: ההחלטה המשותפת של טייבר וספיר להשקיע ארבעה מיליוני דולרים במיפעל הטכסטיל של ההרפתקן הידוע ג׳ימי לוי בנצרת. המיפעל התמוטט בתוך זמן קצר. טייבר הצדיק את ההחלטה כך: "...אין בודקים את מקורות כספי המשקיעים המקומיים השונים..." .הוא גם אמר שהוא בדק היטב והתעניין במצבן של שלוש החברות שעמדו מאחורי ג׳ימי לוי, ומצא שהן חברות "מכובדות ורציניות."

כמה שנים אחר-כך אמר רמי טייבר על אותה פרשה: "...בסופו של דבר הפך המיפעל ריווחי כאשר עבר לבעלות אחרת." אותה "בעלות אחרת", היתה של קונצרן **כלל** הגדול, שבו יש לרמי טייבר מניות רבות. **כלל** רכש את **החברה המרכזית** ושילב אותה ואת בעליה בתוכו בשנות השבעים.

רמי טייבר הצעיר פרש, איפוא, ממשרד המסחר והתעשייה בדיוק בתקופה שבה כבר דלל זרם השילומים מגרמניה. הוא ניסה להשתלב בעמדת ניהול בכירה **בחברה המרכזית**, כסגנו של מנכ״ל החברה, אברהם פרידמן. קודם לכן היה פרידמן שותפו של אפריים אילין במיפעל המכוניות שלו, **קייזר-פרייזר**, עד שנאלץ לפרוש מן השותפות בשנת 1953.

התוצאה היתה שרמי טייבר חזר לשירות המדינה. הדבר היה בשנת 1961. האוריינטציה הפוליטית, ובעיקבותיה גם האוריינטציה הכלכלית של מדינת ישראל עברו אז תהליך של שינוי. מרכז הכובד עבר ממערב-אירופה אל ארצות-הברית של אמריקה. רמי טייבר מונה, איפוא, כמנהל רשות ההשקעות הישראלית בניו-יורק. טייבר עשה שם בשליחותו של ספיר, מתרוצץ ותר אחרי משקיעים אמריקאים שיואילו להביא את הדולרים שלהם למדינת ישראל. הוא התגאה בכך שהוא היחיד שחזר לישראל אחרי שירותו ברשות ההשקעות "...מבלי להפוך למנהל עסקיו של איזה משקיע אמריקאי."

היה לדברים האלה על מה לסמוך, ומי כטייבר ידע זאת. קודמו לתפקיד, ומי שהיה יועצו הכלכלי של לוי אשכול, הוא שמעון הורן, נכנס להנהלת **החברה המרכזית** כנציגו של המיליונר האמריקאי סם רוטברג. ברוך ברק, ששימש בתפקיד אחריו, ניכנס גם הוא להנהלת **החברה המרכזית** כנציגו של מיליונר אמריקאי אחר — ויקטור קרטר. קודם לכן היה ברק עוזרו של סגן-שר האוצר הר"ר צבי דינשטיין.

השנה היתה שנת 1964 כשחזר רמי טייבר מארצות-הברית, והצטרף להנהלת חברת הביטוח **ציון**. חברה זו, כמו חברת הביטוח **יהודה**, היתה בבעלות המשפחה עוד מתקופת שנות המנדט הבריטי. רמי טייבר, איש שמנמן קצת, בעל פנים עגלגלים, שפתיים בשרניות וממושקף, גילה התעניינות מיוחדת בעולם הביטוח.

שנה אחרי הצטרפותו להנהלת חברת הביטוח **ציון**, כבר עמד רמי טייבר בראשה. אך הוא היה עסוק באותן שנים גם בכיבוי שריפות שפרצו בחלקות שונות של **החברה המרכזית**. באותן שנות מיתון, נפגעו בצורה קשה עסקיה של החברה הזאת. שני הבנקים הזרים שהחברה הסתבכה בקנייתם — **סוויס-ישראל** בז'נבה ו**בנק צנטרייד** בבלגיה — התחילו להתנודד. גם לבנקים המקומיים שהחברה היתה שותפה בהם נגרמו קשיים. אלה היו **בנק מימון לישראל**, שקודם לכן היה קרוי **בנק ארצי**, והיה בבעלותו של המיליונר וסוחר-הנשק שלום ליגום; וכן **בנק לסחר-חוץ** ו**בנק ערבי-ישראלי**, שפעל בעיקר בחיפה. רק הסיוע הנדיב במיוחד של ספיר סייע ל**החברה המרכזית** לעמוד על רגליה, ולהחלץ מן ההרפתקאות שלה בחו"ל. אך ההפסדים היו כבדים למרות הכל, ו**החברה המרכזית** נאלצה למכור כמה מנכסיה העיקריים. כך היא מכרה את מיפעל הצמיגים **שמשון** לחברת **אליאנס** של **כור** ההסתדרותית. בית-החרושת לרכב שהרכיב את מכוניות חברת **ליילנד** הבריטית נמכר ל**אוטוקרס**, שגם הוא הסתבך מאוחר יותר. תהליך שקיעתה של **החברה המרכזית** הגיע לסיומו המאושר דווקא, כאשר בשנת 1973 היא שולבה, כפי שכבר סופר, בקונצרן **כלל**, המנוהל על-ידי נערי ספיר וגנרלים-לשעבר.

מאז ואילך יכול היה רמי טייבר להתמסר בשקט לפיתוחו של ענף הביטוח

שבבעלות משפחתו, והוא אכן עשה גדולות בתחום זה. חברות הביטוח של המשפחה, **ציון ויהודה**, הן מן הגדולות בתחום הביטוח.

נתיבי חייו של יהודה טוקטלי

אחת מחברות הביטוח המיצטיינות בפעילית שקטה יחסית, היא חברת הביטוח **אריה**, שגם היא נמנית על הגדולות שבחברות הביטוח הפרטיות. חברה זו שייכת למשפחת טוקטלי, אחת המשפחות העשירות ביותר במדינת ישראל.

האיש שייסד את חברת הביטוח ועמד בראשה במשך שנים רבות היה יהודה-מצב טוקטלי, איש מלא הכרת-ערך-עצמו, שאף טרח וכתב ספר שבו פירט בהרחבה הראוייה את תולדות חייו. שם הספר, אשר יצא לאור בשנת 1963 הוא: "**נתיבי חיי, זיכרונות, מעשים ואירועים.**" כל המעיין בספר הזה נדהם מגודל חלקו של יהודה טוקטלי בתולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל.

רשימת האגודות הציבוריות שיסד יהודה טוקטלי, או האגודות והאירגונים שהוא עמד בראשם או היה שותף להנהלתם וחבר בהם, משתרעת על-פני ארבעה עמודים שלמים בספרו. לא פחות מ-70 אירגונים ומוסדות כאלה נמנים שם אחד-לאחד. נוסף על אלה, היה יהודה טוקטלי חבר ומנהל בעשרות רבות של אירגונים כלכליים וחברות שונות. הוא גם היה עסוק במשך תקופות ארוכות בפעילות דיפלומטית ענפה לטובת האומה, וגם עשה בפעילות מדינית חשאית.

את כל הדברים הללו עשה יהודה טוקטלי לתפארת העם והמדינה, כפי שאומר הוא עצמו: "...סעדי במרומים, כי במשך 30 השנים של פעילותי הציבורית והסוציאלית בתקופת המנדט ומדינת ישראל לא הרהרתי רגע אחד אם וכיצד יגמלני הציבור חרף מה שעשיתי ברוב עמל ויגיעה." אם כי, צריך לומר, לא נמלטה נימה קטנה של איגואיזם גם כאן, כפי שמציין טוקטלי בכנות הראוייה לשבח: "...למען האמת עלי להוסיף כי עשיתי את אשר עשיתי ונשאתי בכל הטורח הזה, לא להנאתי, אלא משום שעז רצוני כי יעמדו (המעשים) לאות ומזכרת לבני ולבני-בני עד דור אחרון!"

יהודה טוקטלי נולד בירושלים בשנת 1904. אביו היה שרגא פייבל, ואמו – טובה בר. וכך מתאר יהודה טוקטלי את אביו: "...בנו של רב שנתפרסם בארץ מולדתו ליטא, כלמדן גדול וכאדם בעל מידות תרומיות."

אותו סב, מסתבר, יצא שימעו בכל המזרח כולו והוא הוזמן לבוא מליטא הרחוקה, ולתפוס את "...כס הרבנות של עדת האשכנזים בעיר פיאודוסיה שבקרים." כאשר היה אביו של יהודה טוקטלי בן שנתיים, נפטר הרב החכם, והתינוק אומץ על-ידי הרב יהודה טוקטלי, שמוצאו, ככל הנראה, מהעיר טוקט

שבתורכיה. האב-המאמץ, הוא שהעניק את שם משפחתו לשרגא-פייבל הקטן.שניהם באו לארץ-ישראל פלסטינה בשנת 1885, וחמש שנים אחר כך נפטר הזקן, והותיר את שרגא-פייבל לבדו.

עד כאן גירסתו של יהודה-מצב טוקטלי לעניין סבוך זה, של שם משפחתו. ליצחק רוקח, אחיו של מי שהיה ראש העיר תל-אביב, והכיר היטב את המשפחות הוותיקות, יש גירסה שונה במיקצת. טענתו שלו היא, שאבי המשפחה שבא מרוסיה לירושלים היה ״אשכנזי טהור״ ואף היה לו שם ״אשכנזי טיפוסי״ אך הוא קיבל מישרה אצל סוחר יהודי ממוצא ספרדי שנשא את השם טוקטלי, והתקשר בעבותות של חיבה אל משפחת מעבידו, שהעניקה לו את שמה מתוך חיבה.

ואולי יותר מסתם חיבה היה כאן. יתכן ששרגא-פייבל הרוסי זקוק היה לשמו של פטרונו נגד עינה הרעה של הסולטנות התורכית ששלטה אז בארץ, ולא ראתה בעין יפה את היהודים הרוסים, שבאו מן האימפריה המאיימת שבצפון

ובכלל, כל אותו עניין של יחוס עדתי שמתגאות בו ומתנאות בו המשפחות הוותיקות מן הסמך-טיתים (הספרדים הטהורים) לא פעם הוא מפוקפק למדי. קרוב לוודאי שבאמצע המאה ה-19 ולקראת סופה, קשה היה להבחין בין ספרדים ובין אשכנזים בתוך עדרי הקבצנים, הרוכלים והסוחרים הקטנים שהציפו את ירושלים. ההבחנה בין העדות השונות היתה חשובה רק לצורך כספי ״החלוקה״, וגם כאן לא נשמרו התחומים בקפדנות מרובה.

אחת הדוגמאות לטישטוש התחומים הזה, היא משפחת אלישר הידועה היום כספרדית-טהורה. אמנם לפי עדותו של אבי המשפחה, מנשה אלישר, עלתה המשפחה לארץ-ישראל בדיוק שבע שנים לפני גירוש ספרד, בשנת 1485, מהעיר סרגוסה; אך יצחק רוקח טוען כי יש המרננים שהאב המייסד של המשפחה הגיע מרוסיה דווקא, בתקופה מאוחרת יותר, ושמו היה ישר. שם המשפחה בא, על-פי גירסה זאת, מן הערבים שעימם עסק ישר בסחר, והם קראו לו אל-ישר, כלומר: ה-ישר. חיזוק לגירסה זו דווקא, אפשר למצוא בעובדה שהרב יעקב-שאול אלישר היה נוהג לנסוע לוילנה, היא ״ירושלים-דליטא״ כדי להשיג ״הקצבות״ לקהילת היהודים בחברון, וכדי לקבל גם מכספי החלוקה האשכנזית, הוא היה חותם בשם יעקב אלישר וילנאי. הוא גם היה נשוי לבתו של רב מקהילת וילנה.

כך גם יוסף נבון ביי. דודו של אליהו אלישר נשא לאשה את אחותו של ישראל פרומקין, בעל עיתון **החבצלת**, אשכנזיה למהדרין. כמו רבים מעשירי הזמן הזה מבין המשפחות הידועות כספרדיות טהורות, עשה יוסף נבון ביי את עושרו מן הזיכיונות שקיבל מן השלטונות התורכיים. החשוב שבהם היה הזיכיון על קו הרכבת ירושלים-יפו, שפגע פגיעה קשה בפרנסתם של העגלונים כולם — ספרדים

ואשכנזים גם יחד, טהורים ולא-טהורים. מי שכתב את הדברים הללו, אותו יצחק רוקח, קיבל בעצמו מן התורכים זיכיון אחר: הוא גבה למענם מס-דרכים מן ההולכים בדרך שמירושלים ליפו, וגם בחזרה. העגלונים והנוסעים יכולים היו לבחור, איפוא, בין תרומה לקופתה של משפחת נבון, ובין תרומה לקופתה של משפחת רוקח. ועוד יכולים היו לתרום לשודדי הדרכים הערביים.

הזיכיונות הללו למינהם שחילק השלטון התורכי המושחת, הם שהיו מקור עושרן של המשפחות הספרדיות האחרות, משפחות ילין, בורלא, מאני, שלוש, מויאל, מטלון, אמזלג, תורג׳מן ודומיהן. חילופי השלטון בארץ-ישראל לא שינו הרבה. הבריטים כיבדו את הזיכיונות שחילקו התורכים וגם הוסיפו עליהם.

התלבטות זאת בין העדות לא פסחה גם על יהודה טוקטלי, וכך כותב הוא עצמו על אביו שרגא-פייבל: ״...שואל הייתי את עצמי מי הוא האיש טוקטלי. האם הוא משלנו, כלומר, מעדות המזרח, או שמא אשכנזי הוא שהרי מדבר הוא בלשונם כאחד משלהם,״ וזאת התשובה שהוא נותן: ״...שהרי עם כל העדות היתה לו לשון משותפת ובביתם של כל בני ירושלים הרגיש עצמו כבביתו.״

בין שהיה אשכנזי ובין שהיה ספרדי, מכל מקום לא היה שרגא פייבל תלמיד-חכם, וגם עשיר לא היה. כשהגיע לפירקו הוא נשא לאשה את טובה לבית בר שמשפחתה הגיעה מחצי-האי קרים. הוא התחיל לשלוח ידו במסחר, אבל לא הצליח ביותר. בירושלים ששררו בה מישטר הקפיטולציות (זיכיונות) ומישטר החלוקה, נותרו רק קצת עצמות יבשות למי שלא היה בידו דבר-מה של ממש כמו נייר מטעם השלטונות.

כאשר פרצה מלחמת-העולם הראשונה, גוייסו לצבא העותומני גם היהודים שהיתה להם נתינות של האימפריה השוקעת, אלא אם כן השלישו כופר-נפש. טוקטלי היה אביון מכדי לשלם, והוא לא נמלט מעבודת הצבא. תחילה הוא השתדל לרצות את מפקדיו, אך לא הצליח כאן הרבה, ובסופו של דבר נעשתה לו תקופת החיילות שלו קשה מנשוא. הוא פנה לעזרת קצין טטרי אחד, שסייע לו ולמשפחתו להימלט לעיר עמאן, היא רבת-עמון, שאז היתה עיירה מידברית קטנה ובה כמה מאות משפחות.

כאן היתה ראשית הצלחתו של טוקטלי האב. הוא התחיל להבריח מזון מעבר-הירדן אל ירושלים המורעבת. פטרונו, הקצין הטטרי, התערב למענו פעם כשנשדדה מרכולתו, והציל אותו ואת הסחורה מידי השודדים.

אחרי שנכנס הגנראל הבריטי אלנבי בשעריה של ירושלים והביא קץ על השלטון העותומני, חזרה המשפחה אל עיר-הקודש. הבן יהודה-מצב טוקטלי נשלח ללמוד בבית-הספר **תחכמוני**, אך כאשר נודע לאב כי בבית הספר **אליאנס** שניהל מורה-האדון אלברט ענתבי מקבלים התלמידים מרק חינם מדי יום, מיהר

לשגר את בנו לשם.

באליאנס למד יהודה-מצב טוקטלי במשך שנתיים קרוא-וכתוב בשפה הצרפתית, וכשהיה בן 16 פנה אל עולם העסקים, במישרה מלאה; שכן עוד לפני תום לימודיו, בשעות הערב, ניהל הנער טוקטלי מסחר ערני במזון עם הטבח הבריטי שבמחנה שנלר בירושלים. התנועה המסחרית הזאת פסקה כשגילה מפקד המחנה את טבחו שיכור כלוט.

בשנת 1921 סבור היה יהודה טוקטלי כי העתיד שייך לתיירות, ונרשם לקורס הראשון למורי-דרך, שאירגן **הוועד הלאומי** למען צעירי ירושלים המובטלים. על הקורס הזה דיבר לימים טוקטלי במילים חמות: "...כך נוצר הגרעין של מורי-הדרך היהודיים אשר היוו, בתקופת המנדט, את חיל-המחץ של הישוב העברי במלחמתו הקשה והממושכת בממשלה, בכנסיות הנוצריות ובתיירות הבינלאומית, נגד קיפוח זכויותיו החומריות, ההיסטוריות והלאומיות – בשטח התיירות."

אך טוקטלי עצמו לא השתתף באותו מאבק נועז של "חיל המחץ". הוא נואש במהירות מן התיירות, בגלותו ענף מסחרי בעל סיכויים מרתקים, הוא ענף הביטוח, ענף שבו נחשב טוקלטלי בין החלוצים האמיתיים. על כך הוא מספר: "...היות ועיסוק הביטוח מצא כבר אז חן בעיני, כי ראיתי שנשקף לו עתיד מזהיר בארץ, קמתי לאחר תקופה קצרה של ניסיון והתמחות ונסעתי ללונדון להשתלם במיקצוע זה וגם בשפות."

כשחזר, התחיל יהודה טוקטלי לעבוד בחברת **פלסטיין-אקספרס**, שהיתה חברת בת של **בנק אנגלו-פלסטיין**. הוא עבד במחלקת הביטוח של החברה לא פחות מתשע שנים. אך כבר כעבור שלוש שנים היה מעמדו רם דיו, כדי שיוכל לתת עינו בבתיה לבית כהן, כדי לשאתה לאשה. היא היתה, כדבריו, "...חוליה בשלשלת יוחסין גדולה וחשובה בישראל," שכן נמנתה על צאצאיהם של תלמידי הגר"א בכבודו ובעצמו, וככזאת, טוען טוקטלי, "הורתה ולידתה בקדושה..."

אביה של בתיה כהן, שעלה מהונגריה והתיישב בבתי אונגארין, עסק בסחר המזון, ואף היתה לו טחנת קמח קטנה ליד רחוב מאה שערים. סבה של בתיה כהן מצד אמה היה רבי זלמן בסאן שנחשב כ"...חלוץ חרשי הברזל שזכה להכין מפתח אמנותי לקבל רחל אימנו." ונוסף על כך גם היה "...המכונן הראשון בארץ ישראל," היה "...פעיל ונועז בעבודת הבניין של בית הכנסת חורבת יהודה החסיד." היה זה רבי זלמן שקשר סולם חבלים מיוחד לצורך בנייתו של בית הכנסת. סולם זה נראה כה מסוכן, עד שהעובדים מיאנו לטפס אליו, והיה על המהנדס להסתכן בעצמו. כאשר טיפס, פרצו העובדים בקריאות בהלה, עד שכמעט נפל המהנדס מהסולם.

היה זה ייחום אבות מכובד מאוד, אם כן.

בשנת 1933, כשהתחילה הגאות הכלכלית הגדולה עם בואם של יהודי גרמניה, ניצל יהודה טוקטלי את קשריו הטובים ב**פלסטיין-אקספרס**, והשיג לעצמו את הזכות ליצג את חברת הביטוח הבריטית הגדולה **סאן**. לשם כך הוא הקים חברה שנשאה את שמו: **יהודה מ' טוקטלי**. החברה עשתה חיל, ובשנת 1935 כבר יצג טוקטלי גם את חברת הביטוח **אליאנס** שבבעלותן של משפחות רוטשילד ומונטיפיורי הבריטיות, ומאוחר יותר יצג .גם את חברת הביטוח **אוריון**.

העתיד המזהיר שניבא טוקטלי לענף הביטוח התחיל, אם כך, להיות להווה רב-רווחים. הרווחים האלו חיפשו להם מוצא, וטוקטלי התחיל לפרוש את עסקיו על-פני ענפי עסקים נוספים. הוא רכש את אמונם של בני רוטשילד, ואלה העבירו אליו סכומי כסף גדולים לצורך מתן הלוואות אפותיקאיות (למשכנתאות). גם חברות ביטוח אחרות שמרכזן היה בלונדון חיפשו מוצא לעודפי המזומנים שלהן בקולוניות הרחוקות, וטוקטלי, שהרבה לנסוע בקו לונדון-ירושלים, הצליח לעניין חמש חברות ביטוח גדולות בהשקעות בארץ-ישראל.

מאחר שארץ ישראל היתה שייכת לגוש הלירה שטרלינג, לא היתה בעיה של ממש בהעברות-הון כאלה, וטוקטלי הילווה למען חברות הביטוח את כספיהן בריבית של 6% לאנשים פרטיים, ובריבית של 4% למוסדות. הוא קשר אז קישרי עסקים בעיקר עם אנשי המחנה האזרחי, בנקים פרטיים ואגודות-אשראי שהשתייכו לפרדסנים ובעלי אחוזות, כמו **בנק בני-בנימין** של משפחות דנקנר ומכנס, **קופת מילווה-וחיסכון** ברחובות ו**קופות מילווה-חקלאות** בנתניה. טוקטלי טוען כי בין השנים 1935 ו-1939 הוא הביא לארץ-ישראל לא פחות מחמישה מיליוני לירות שטרלינג — סכום עתק באותם הימים.

בהשראת ידידו הטוב עובד בן-עמי השתתף טוקטלי גם בהקמת המרכז המסחרי בנתניה. כמו בדרך-כלל, לא מניעי הרווח היו לנגד עיניו, אלא מניעים לאומיים טהורים, לפני דבריו. נתניה, על-פי דעתו, הוזנחה, ויהודה-מצב טוקטלי השתתף בבניית המרכז המסחרי "...על מנת לשפר את מצב-רוחם של בני נתניה."

מאותה סיבה, ככל הנראה, הוא גם שיתף פעולה עם בני משפחת דנקנר בהקמת מיפעל גדול לליטוש יהלומים, **תעשיית יהלומי נתניה** שמו. כאשר תמה מלחמת-העולם השניה, מכר טוקטלי את חלקו במיפעל הזה משום שיהלומן מבלגיה גילה את אוזנו כי נתניה לא תוכל בשום אופן לעמוד בתחרות עם המרכזים העולמיים הוותיקים ליהלומים.

טוקטלי גם השקיע ביחד עם ישראל טייבר ועם משקיעים דרום-אפריקאיים מקבוצת **אפריקה-ישראל** במרחצאות המרפא בטבריה, אחרי שקבוצת אנשי העסקים השיגו משלטונות המנדט הבריטי זיכיון לניצול מי המעיינות החמים.

עד שקמו היזמים הזריזים, היו מי המעיינות האלו פנויים לשימושו של כל מבקש, חינם אין כסף. אך גם בעניין זה, כך נראה, אין לחשוד בטוקטלי שעשה מה שעשה למען רווחים. הוא טוען כי הוא השקיע במעיינות המרפא "...שלא על בסיס חישובי רווח, אלא ממניע שברגש," מניע שמקורו "...בטעמים שיסודם בזיכרונות נעימים של ילדותי הרחוקה."

רווחיו של יהודה מצב טוקטלי תפחו וגדלו. בשנת 1933 הסתכמו הכנסותיו ב-6,000 לירות שטרלינג כשהוא נעזר בפקיד אחד במשרדו, ואילו חמש שנים אחר-כך, ב-1938, כבר הועסקו במשרדיו 100 פקידים, סוכניו החרוצים היו פרושים על-פני כל הארץ, והכנסותיו הגיעו ל-60 אלפי לירות שטרלינג.

טוקטלי יורד לתל-אביב

בסוף אותה שנה, התתיל טוקטלי לחוש באי-נוחות, שהרי מרבה נכסים – מרבה דאגה. ובלשונו: "...ככל שרבו השקעותי הלכה וגברה החרדה בליבי לגורלן. מאתר ולא יכולתי לעקוב אישית אחר התפתחות העניינים במוקד העסקים בתל-אביב." הפיתרון היה – ירידה מירושלים לתל-אביב. משפחת טוקטלי ו-100 פקידיה עקרו אם כן לעיר העברית החדשה שבשפלת החוף. לטוקטלי האב כבר היו אז שני צאצאים – אבינועם שנולד בשנת 1929, ועוזיאל שנולד בשנת 1931. עשר שנים אחר-כך, בשנת 1941, נולדה בת זקוניו המפונקת, דליה שמה.

מיד כשיצאה השמועה שיהודה-מצב טוקטלי העשיר יורד לתל אביב, דאג המושל הבריטי של העיר, מק-פרסון, למנותו כחבר מועצת העיריה. ראש העיר, ישראל רוקח, לא שמח על המנוי. הוא חשש לעסקי משפחתו שלו, והציע למושל הבריטי מועמדים נוחים יותר. "...אלא שהמושל", מספר טוקטלי, "עמד בכל תוקף על דעתו!"

מי ששמח על מינויו של טוקטלי היה מאיר שלוש בעל הקרקעות. הוא סבור היה שבעזרת איש עסקים ממולח כטוקטלי, אפשר יהיה להגביר את המאמצים להפשיר לבנייה את הקרקעות שמסביב לתל-אביב הקטנה. ואכן, טוקטלי נירתם למשימות הללו של "גאולת הקרקע" בכל מירצו. כבר בעיצומה של מלחמת-העולם השניה צורפו לשטח המוניציפאלי של תל-אביב 23 אלפי דונמים בצפונה של העיר, והגדילו את שיטחה פי שלוש. גידול מרשים זה, מציין טוקטלי בענווה, נעשה "...הודות לקשרי המצויינים עם הפקידות הבריטית הבכירה..."

באותן השנים גילה יהודה-מצב טוקטלי עד-כמה יכולה העסקנות הציבורית לסייע לעסקים הפרטיים.

הוא נרתם איפוא, במרץ רב לעסקי הציבור. הנה רשימה חלקית בלבד של

אירגונים ומוסדות שטוקטלי היה חבר בהן באותן שנות הארבעים, וגם בשנים שלאחר מכן:

הוא היה חבר בהתאחדות הלאומית של בעלי הרכוש בלונדון, והוא היה יו״ר ועדת בניין ערים בתל-אביב. הוא היה גם יו״ר ועדת השיכון של עירית תל-אביב, ויו״ר הועדה לשיכון פליטים של אותה עיריה. הוא היה חבר בוועדת הבניה המרכזית, וגם בוועדת השיכון לחיילים משוחררים. הוא היה חבר בבית-הדין המיוחד לדירות שהוחרמו וחבר הוועדה הממשלתית לעידוד הבניה הפרטית. טוקטלי התפרסם גם כנשיא התאחדות בעלי הבתים והרכוש בארץ ישראל. כאשר הטילו הבריטים את חוק הגנת הדייר, עמד טוקטלי בראש קבוצת לחץ שניסתה להעלות את שכר הדירה. ברור שטוקטלי קיבל על עצמו תפקיד זה לא משום שהוא בעצמו היה בעלי נכסי דלא-ניידי מרובים, אלא משום שלדבריו ״...קשה היה לי להסתכל ולראות יום-יום את העוול שנעשה לציבור זה.״ הציבור שנעשה לו העוול, היה, כמובן, הציבור של בעלי הבתים, ולא של הדיירים.

אחד המבצעים שהנחילו לטוקטלי פירסום מרובה, יחסית, נגע לפעילויות ליליות שהתרחשו בשנות המלחמה ולאחר מכן בטיילת של תל-אביב. נפשו נקעה, הוא מספר, לנוכח ״...הסחי והמאוס אותו היו עיני רואות יום-יום ולילה-לילה.״ כוונתו היתה לפעילותן של הזונות שהתרועעו תמורת תשלום הגון עם חיילי בעלות-הברית, וגם עם אחרים, מבני-ברית. טוקטלי אף ערך סיורים מודרכים לחברי מועצת העיריה של תל-אביב ברחוב הירקון, ולתמהונו גילו החברים המכובדים של המועצה נכונות רבה לכתת רגליהם במקומות האלה, ולהזין את עינהם ב״סחי והמאוס״ הזה.

באותן שנות השלושים והארבעים הקפיד טוקטלי לשמור על יחסים טובים לא רק עם כל עדות בני-ישראל, אלא גם עם התושבים הערביים של הארץ. בתקופה מסויימת בשנות השלושים, הוא מספר, הוא קיים ״קשרי ידידות נאמנים״ עם המופתי הירושלמי הפרו-נאצי, חאג׳ אמין אל-חוסייני. כה רב היה האמון ביניהם, מספר טוקטלי, עד שמנהיג המוסלמים האדוק הזה התחפש פעם לנערה בלונדינית יפה — חטא נורא למוסלמי — כדי לנסוע ביחד עם טוקטלי ואשתו ולבלות בנשף פורים בתל-אביב. מאידך, שמר טוקטלי גם על יחסים מצויינים עם אויביו בנפש של חאג׳ אמין, הם בני משפחת נשאשיבי, שאחד מהם היה ראש עירית ירושלים, ולפיכך אדם שכדאי גם כדאי לחפש את קירבתו.

כאשר העביר טוקטלי את משפחתו ועסקיו לתל-אביב ההומה, הוא מספר, ״...לא רק שפיתחתי יחסי ידידות עם נכבדי הערבים ביפו, אלא שגם הצלחתי לעשות עימם עסקים גדולים.״ במיוחד התיידד טוקטלי עם סגן הקונסול המצרי ביפו, פאוזי, שלימים היה סגן נשיא מצרים. בכל אותה העת הוא לא הזניח את

ידידותו עם המנהיגים הציוניים, ואנשים כמו חיים וייצמן, יצחק בן-צבי, אליעזר קפלן ומשה שרתוק (שרת) היו ידידיו, וכפי שהוא מספר הם "...העבירו אלי כפעם בפעם בכתב ובעל-פה את הבעת הערכתם לפעולה הקונסטרוקטיבית שבוצעה באמצעותי."

מן העבר האחר, היה יהודה-מצב טוקטלי מקורב גם לחוגים החרדיים הקיצוניים. הוא תרם הרבה **לקרן המיפעלים** של **אגודת-ישראל**, ואפילו הציל מאשמת ריגול את העסקן של **אגודת-ישראל** הרב בלוי, כאשר זה האחרון "...נסע ללונדון לשם מילוי תפקיד מדיני יהודי חשוב שהממשלה והישוב העברי הטילו עליו." זאת יכול היה לעשות על-שום קשריו הטובים עם השלטונות הבריטיים בארץ ישראל. בדומה לידידו לעסקים עובד בן-עמי, הרבה טוקטלי לארח את הקצינים הבריטיים ופקידי המנדט, ועל-כך הוא מספר: "...רגיל הייתי בימים ההם לערוך מזמן לזמן מסיבות וארוחות חגיגיות, כשאני מזמן מפעם לפעם, ליד השולחנות הערוכים, או ליד כוסיות הקוניאק והוויסקי – את ראשי השלטון, בתוכם מושלי המחוזות ומפקדי הצבא – עם ראשי הישוב למפלגותיו, ראשי התנועות הציוניות ואנשי ציבור אחרים."

קירבה זו אל הבריטים, כמעט שהיתה מסוכנת. עם באי ביתו של יהודה טוקטלי נמנה גם קצין הבולשת הבריטי ג'ופרי מורטון, אשר הרג את מפקד הלח"י ומקימו, אברהם שטרן ("יאיר"). פעם אחת, מצא טוקטלי על ביתו כתובת חד משמעית בניסוחה: "מוות לטוקטלי!" וחיש-קל הופקדה עליו שמירה מטעם הבריטים. טוקטלי מספר שהוא לא התרגש במיוחד, שכן בכל אותה העת שמר גם על קשרים מצויינים עם המחתרות, ואיש הקשר שלו עם אירגון האצ"ל היה חיים לנדאו, שלימים היה שר בישראל.

אך כאשר נודע לו ליהודה טוקטלי שבניו שלו, עצמו ובשרו, אבינועם ועוזי, עוסקים בהחבא בהדבקת כרוזים למען המחתרת, הוא לא הבליג עוד, ומיהר לשלוח אותם ללימודים בפנימייה דתית בעיר הנופש ברייטון שלגדות תעלת למאנש. הבנים נשארו שם עד לשנת 1948.

מלחמת העצמאות ציערה את יהודה טוקטלי. אנרכיה השתררה בישוב, והעסקים הגיעו לשפל המדרגה ממש. ונוסף על הכל – אלמונים שהתחזו כקציני **פלמ"ח**, לדבריו, החרימו את מכוניתו המפוארת של טוקטלי. גם חברות הביטוח הבריטיות התקפלו, ועמן הסתלקו קציני המחוז ופקידי המנדט הבריטי. המסיבות העליזות, שופעות הוויסקי והקוניאק, לא יהיו עוד. הלירה הישראלית נותקה מגוש השטרלינג, ונכבדי הערבים ועשיריהם גלו או גורשו. כוחן של הרשויות המקומיות ניטל מהן, ויהודה טוקטלי נאלץ להסתפק בעסקנות של אנשי השורה השניה.

אך הסתגלותו של טוקטלי למצב החדש לא ארכה זמן רב. כבר בשנת 1949 הוא נשלח לאירופה ולצפון-אמריקה "...במטרה לגייס אמצעים למען מדינת

ישראל, ובעיקר משכנתאות.״ בעיקר היתה זאת ארצות-הברית שמשכה את תשומת ליבו, והוא אף הצליח להכיר את נשיאה של חברת הביטוח האמריקאית הגדול **הום**, וקיבל את הסוכנות הראשית של חברת **אפיא**, שפעלה בשם 22 חברות ביטוח אמריקאיות מחוץ לגבולות ארצות-הברית. עד היום ממשיכה חברת **אריה** ליצג במדינת ישראל את **אפיא**, שהיום היא מייצגת תריסר מחברות הביטוח הגדולות שבעולם. חברת אריה מייצגת את **אי-ג׳י-אף** הנחשבת לגדולה שבחברות הביטוח האירופאיות. גם קבלת הנציגויות האלה, טען טוקטלי, לא נעשתה לשם רווחים-גרידא. ״...קיוויתי,״ הוא מספר, ״שהחברות האמריקאיות ילכו בדרכי חברות הביטוח הבריטיות וישקיעו באמצעות כספים בארץ לשם מתן הלוואות.״

הקמת מדינת ישראל גם לא הפחיתה במלוא הנימה את להטו של יהודה טוקטלי לעסוק ב״גאולת הקרקע.״ אומנם לכאורה כבר היו כל הקרקעות בידי המדינה החדשה, אך טוקטלי המשיך בשלו. כך, למשל הפך טוקטלי כבר בשנת 1950 סגן יושב הראש של חברת **ברנע** ליצור סרטים. לא ידוע על סרטים רבים שיצרה חברה זאת, אך לעומת זאת עלה בידיה לקבל מן האפוטרופוס על נכסי הניפקדים לא פחות מ-4,000 דונם, וזאת ״...על-מנת להפעיל תוכניות פיתוח ובניה כדי להחיות את השממה וכן להבטיח תעסוקה לתושבי מיגדל אשקלון.״

כעבור שלוש שנים קיבל עסק זה של ״הפרחת השממה״ שהחליפה את ״גאולת הקרקע״ תפנית מעניינת. בעיתון נימסר כי ״...סגן היו״ר טוקטלי שפתח את הכביש החדש שמשון – מיגדל-אשקלון מסר לסופר **הארץ** שכבר הוכרז על פרסלציה של 400 הדונם הראשונים שבפיתוחם יעסקו תושבי העיר ובראש ובראשונה עולים חדשים. החלקות הראשונות מן הפרסלציה יופשרו קודם כל לבעלי המניות של החברה...״

בשנת 1960 פרש יהודה-מצב טוקטלי מניהולה של חברת הביטוח **אריה**. את מדיניות העסקים שלו הוא סיכם במשפט שלמד מאביו, לאמור: ״...כל עסק שאינך אומר לו יום-יום ׳בוקר טוב׳ לעולם לא יענה לך ׳בוקר טוב׳ ו׳שנה טובה׳.״ טוקטלי העדיף את העסקים הפשוטים של הביטוח והנדל״ן על-פני התעשיה והפינאנסים. רק בשנת 1963, כשהיו עיתותיו בידו, הוא ניסה את כוחו בעסקה פינאנסית של ממש, כאשר הוא השתתף ביחד עם **בנק לאומי** ועם **בנק איגור** בהקמת חברת **ניירות-ערך והשקעות**. חברה זו היתה רשומה בואדוז, ובעליה היו יחזקאל דגן, מי שהיה ראש משלחת הקניות של משרד הביטוחון בארצות-הברית, ואברהם קליר, מבעלי תישלובת **ארגמן**. אך לבסוף הניח טוקטלי לעסק הזה והוא פרש ממנו.

ניהולה של חברת הביטוח, ואחר-כך גם העסקים האחרים של המשפחה, עבר איפוא לידי בניו של יהודה-מצב טוקטלי.

הבנים היטיבו להינשא. בנו-בכורו של יהודה-מצב, הוא אבינועם טוקטלי,

נשא לאשה את עדנה פרידמן, בתו של אברהם פרידמן, סוחר עשיר שהיה המנכ״ל של **החברה המרכזית**, ומן החשובים שבאנשי מועצת המנהלים של קונצרן **כלל** הענק. לעדנה פרידמן היה גם יחוס נאה מצד אמה, דבורה, בת-אחיו של מי שהיה הרב הראשי, הרב קוק. גם הבן הצעיר, עוזי, לא איכזב. הוא נשא לאשה את ז׳נט יגלום, שלפי עדותו של אבי החתן הינה נצר למשפחה בעלת עבר מפואר בעסקי ציבור בקהילה היהודית של ליטא.

לעומת זאת לא מרבה יהודה-מצב טוקטלי להתעכב בסיפרו על מעלליה של בת זקוניו דליה. זו נישאה לארתור לאו, שהאב טוקטלי דאג לו היטב: רכש חבילת מניות בבית-החרושת **אלקטרה** כדי להכניס את חתנו למועצת המנהלים של החברה, ודאג לשבצו גם במועצות המנהלים של מיפעל **סייטקס**, שהוא חברת-בת של קונצרן **כלל** ושל **החברה להשקעות של בנק דיסקונט**. דליה, נראה, אינה מרבה להתעניין בעסקים, והיא מבלה זמן רב בגפה בחצי האי האיברי, שם היא משתלמת לה באמנות ריקוד הפלאמנקו החביבה עליה.

בניו של יהודה-מצב טוקטלי, לא המשיכו במדיניות השמרנית והזהירה של אביהם. עדות מצערת לכך ניתנה כבר תשע שנים אחרי שהוא פרש מניהול חברת הביטוח המשפחתית. האחים אבינועם ועוזיאל הובאו אחר-כבוד בפני בית המשפט המחוזי של העיר תל-אביב. הם הורשעו בעוון ניהול סיפרי חשבונות כוזבים של החברות **י׳-מ׳ טוקטלי ואריה**, ובהעלמת הכנסות בסך 250 אלפי לירות.* אבינועם הבכור נדון לשישה חודשי מאסר בפועל, ואילו אחיו הצעיר הסתפק בשני חודשי מאסר. נוסף על כך היה עליהם לשלם גם קנס בשיעור של 250 אלפי לירות – כגובה הכספים שהועלמו משלטונות המס.

שנה אחרי המאורע העגום הזה נפטר יהודה-מצב טוקטלי בשווייץ. האחים יצאו בינתיים מכתלי בית הסוהר, והמשיכו בעסקיהם. הם חיפשו דרכים אחרות, הפעם חוקיות, להימנע מחלוקת ריווחיהם עם משרד האוצר ושלטונות מס ההכנסה, והמוצא אשר מצאו היה בדוק וידוע: הבורסה התל-אביבית, שספסריה משוחררים מתשלום מס על ריווחי ההון שלהם.

חברת הביטוח **אריה** מרבה לגייס הון בבורסה התל-אביבית, אף שאבינועם טוקטלי מקפיד, בדרך-כלל, להנפיק מניות-בכורה בלבד. מניות אלה מזכות אומנם את רוכשיהן בדיווידנדים נאים, אך אינן מאפשרות להם שליטה של ממש בחברה, וכך יכולים בני טוקטלי להמשיך ולשמור על אופייה המשפחתי של חברת הביטוח שלהם.

זה אינו מפריע להם להתחלק בעסקי המניות שלהם עם אנשי **בנק דיסקונט**. בסופה של שנת 1982 החזיקה קרן **אילנות** של **החברה להשקעות של בנק דיסקונט** ב-40% ממניות הבכורה של חברת הביטוח **אריה**. נוסף על כך, אחזו

* 67,000 דולר

בידיהם האדונים יורם גיל ושותפו רונאלד קימחי כ-30% ממניות-הבכורה הללו באמצעות החברית **גיל הולדינגס** ו**רויאל מימון**. קניית המניות הזאת נעשתה כנראה ישירות, ולא באמצעות הבורסה. והנה גם מתברר שקבוצת **דיסקונט**, באמצעות חברת ההשקעות **פי-אי-סי**, היא שותפתה של **גיל-אלקטרוניקה**, אף זו חברה של גיל וקימחי, בחברת **גיל-פי-אי-סי**, ומכאן מסתבר ש**לבנק דיסקונט** ושותפיו יש חלק עצום ממניות-הבכורה של חברת הביטוח המשפחתית, מה שמקנה לו גם מידה מסויימת של שליטה בה.

וכך, במיסגרת מאמציהם להישאר בתחומי החוק, עושים האחים טוקטלי חיל. סך-פעילותה של חברת הביטוח **אריה** מגיע אמנם רק לשיעור של 5% מסך הפעילות של כל חברות הביטוח בישראל — שיעור מכובד אמנם — אך לעומת זאת מגיע שיעור הרווחים של החברה ל-15% מסך הכל הרווחים של ענף הביטוח בישראל. ועם זאת, מצליחים האחים טוקטלי שלא לשלם מיסים רבים מדי. כך, למשל, הראה מאזן החברה בשנת 1980 עלייה גבוהה בריווחי-הון הפטורים ממס, וב-1981, אף שניכר במאזן שיפור נוסף ברווח המדווח, הוגדל באורח ניכר סעיף ההפרשות לעתודות המיועדות ל"סיכונים יוצאים מן הכלל", מה שהבטיח ירידה בשיעורי המס המשולם.

האחים טוקטלי גם ממשיכים במדיניותו של אביהם, להשקיע בעסקי נדל"ן. תשלובת הבניינים **גן-העיר** שתירש את האריות המנהמים בגן-החיות העירוני של תל-אביב, ליד העיריה, היא שותפות בין שלמה אליהו והאחים טוקטלי, כשכל אחד מהשותפים מחזיק בידו שליש מהמניות, ועוד כמה קבלנים מתחלקים בשליש הנותר. האחים טוקטלי גם הוזכרו כשותפים אפשריים בעסקת **בית רסקו** לפני שהוא נמכר לקבוצת ריגר-פישמן ול**הקיבוץ-הארצי**, וגם היו בין הקונים האפשריים של חברת התעופה הלאומית **אל-על**.

שתי החברות הגדולות ביותר בענף הביטוח אינן חברת פרטיות. אלו הן חברת **הסנה** ההסתדרותית, וחברת **מיגדל** המסונפת ל**בנק לאומי לישראל**.

החברה השלישית בגודלה היא **הפניקס**. **לבנק דיסקונט** יש חלק ניכבד בחברה זו, הנישלטת על-ידי בני משפחת חכמי, שכבר הוזכרו קשריהם המשפחתיים עם בני משפחת קרסו.

מייסד השושלת היה יוסף חכמישווילי, שברבות הימים קיצר את שמו. הוא נולד בירושלים בשנת 1886 לאב שהיה סוחר בנכסי דלא-ניידי. כמנהג הספרדים העשירים של ירושלים, למד יוסף חכמי בבית הספר **אליאנס**, ואחר-כך נשלח ללמוד בחוץ לארץ, שם הוא למד "לימודי מסחר ובנקאות". כאשר חזר, הוא נשא לאשה את ונציה לבית בכר, שאחיה היה פקיד חשוב ב**הסוכנות היהודית**, וקיבל מישרה ב**בנק דויטשא-פלסטינה** בירושלים.

אחרי שנכבשה ירושלים במלחמת-העולם הראשונה, חוסל הבנק הגרמני, ויוסף חכמי היה לסגן המנהל של **הבנק האנגלו-מיצרי** בירושלים, שברבות הימים היה

לברקליס-בנק. מאוחר יותר עבר יוסף חכמי לתל-אביב, וניהל שם את **בנק-ברקליס**.

דוד חכמי היה בן-זקוניו, שכבר בהיותו בן עשרים, הועידו אביו לעסקי הביטוח. הוא למד משפטים, ובהיותו בן 21 הוא פתח את הסוכנות של חברת הביטוח הבריטית **הפניקס**. בשנת 1949 כבר נרשמה **הפניקס** כחברת ביטוח ישראלית, שבה היו **לפניקס** הבריטית 40%, ואילו **החברה להשקעות של בנק דיסקונט** ומשפחת חכמי התחלקו באחוזים הנותרים.

יוסף חכמי השני, המכונה יוסי, הוא בנם של דוד חכמי ובלה לבית קרסו. הוא נולד בשנת 1945 בתל-אביב, ונועד לגדולות מקטנותו. הוא עצמו נוהג לומר כי נולד "עם כפית זהב בפה." הוא קיבל כדמי כיס סכומי כסף עצומים מסביו, חכמי וקרסו, והצליח מאוד בלימודיו. בגיל צעיר מאוד השלים את התואר האקדמאי הראשון שלו במתמטיקה ובפיסיקה באוניברסיטת **קולומביה** שבניו-יורק, וכשהיה בן 19, הוא השלים את תוארו האקדמי השני במינהל עסקים, תוך כדי שירותו בצבא. אחר-כך הרחיק יוסי חכמי ללונדון, שם הוא נכנס לעולם הביטוח, אחרי שהתברר לו, לדבריו כי "החוטים" של מכשירי האלקטרוניקה לא נועדו לו. כששב יוסי חכמי מהשתלמותו בסניף של **הפניקס** בלונדון, הוא הועמד בראש חברת **הפניקס** בישראל, ובהתחלת שנות השמונים הוא החליף את מנכ"ל **הסנה**, איתן אבניאון, בראש איגוד חברות הביטוח.

כרבים אחרים מבני מעמדם, לא איחרו גם בני חכמי ושותפיהם ב**הפניקס** לגלות את סוד-קיסמה של הבורסה בתל-אביב, בימים הטובים.

בשנת 1969 היה הדבר, כאשר רכשה **הפניקס** את חברת הביטוח **הדר**. חברה זאת, שהיתה שייכת ל**התאחדות האיכרים**, התמחתה בביטוח פרדסים. לקראת סוף שנות ה-70 הועידו בני חכמי לחברת **הפניקס** תפקידים אחרים, בתחום חדש. זה היה תחום הרצת המניות בבורסה. **הדר** התחילה, לפתע, לרכוש בקדחתנות מניות של חברת-האם שלה, **הפניקס**, עד שאפילו הנהלתה הסלחנית של הבורסה נאלצה להתערב, ואסרה על **הדר** לרכוש את מניות **הפניקס**.

אך הנהלת הבורסה לא אסרה על בעלי **הפניקס** לרכוש את מניות **הדר**. וכך קרה בשנת 1983 שמניות אלה התחילו במירוץ-עיוועים כלפי מעלה בעיקבות טיפול מסור ביותר שקיבלו בקרנות הנאמנות של קבוצת **דיסקונט**.

למשפחת חכמי יש שליטה חלקית גם במניות של חברת **אפיק**, הנסחרות בבורסה. חברה זו אמורה היתה לעסוק בהשקעות במחקר-ופיתוח. לחברה היו הפסדים חרוצים בתחום עיסוקה, אולם לכך לא היתה שום השפעה על מחירי מניותיה בבורסה הגואה. בשיאה של הגיאות הזאת, באמצע שנת 1982, עלו מחירי המניות של **אפיק** ב-100% בתוך זמן קצר, כאשר הקבלן מבאר-שבע שאול רחמים קנה את המניות בסיטונות, ואילו בני חכמי ושותפיהם הואילו לספקן.

פרק שישי

לבנות ולהיבנות בה

הארץ כולה מספרת תהילתם. על כל גבעה ובמקום כל עץ רענן הם בנו את בתי הדירות ובתי המלון. הם בנו את הבניין הגבוה ביותר ואת המרתף העמוק ביותר. הם באו ארצה לבנות בה ולהיבנות בה.

שלוש נקודות בהירות חגו הרחק מעל למישור האפור, והותירו אחריהן סילוני עשן לבנים. עוד רגע חלף, ושלושת מטוסי **הסקייהוק** של חיל האוויר הישראלי נחתו לבטח על המסלול החדש. מאות של אנשים חשובים קידמו את פני הטייסים הנוחתים בתשואות-חן. היה זה טכס חנוכתו של שדה התעופה החדש של חיל האוויר בנבטים, היא תל-מלחתה, ליד באר-שבע.

אחד הטייסים יצא ממטוסו, ופנה אל המיקרופון שהוצב על במה קטנה. זה היה מפקד חיל האוויר דאז, דוד עברי. בדברי ברכתו הקצרים הוא אמר: "...באנו ליישב את הנגב, לא רק לטוס בו."

מאות האנשים החשובים היו מרוצים. קצת פחות מרוצים היו עשרות השייח'ים הבדואים שהוזמנו לקחת חלק בטכס, במיצוות השלטונות. באותו יום עצמו הוגשה על-ידי אחד השבטים עתירה לבית הדין הגבוה לצדק, בניסיון למנוע את גירושו של השבט מנחלתו על-ידי אנשי **הסיירת הירוקה**.

מי שבוודאי יכול היה לשבוע רוב נחת מן הטכס מרומם-הנפש, היו האחים מאיר, בעלי חברת **רדימקס**, שהיא החברה הגדולה ביותר בישראל ליצור בטון מוכן ושיווקו, זו החברה שבנתה את שדה התעופה בנבטים והרוויחה על כך כסף רב. לחברת **רדימקס** שייכים לא פחות מ-34 מיפעלים ליצור בטון, רשת של מחצבות, והיא מרבה ביצור של בתים מוכנים, במיוחד לצורך ההתנחלויות בגדה המערבית וברצועת עזה, כמו גם בקצרין שבגולן. כך, למשל, עסקו האחים מאיר בתחילת שנות השמונים בבניית 500 הווילות הראשונות בעיירה החדשה אלפי-מנשה, מיסודם של הרבי מלובאביץ' ושר הביטחון אריאל שרון.

מקורה של החברה רבת-הפעלים הזאת הוא בשלום מאיר. הוא נולד בסוף

המאה ה-19 באזור הגבול שבין גליציה האוסטרו-הונגרית ובין רומניה, ובשנת 1920 הוא בא לפלסטינה יחד עם שלושת בניו, בנימין, משה ומרדכי.

המשפחה היתה בעלת רכוש כבר ברומניה, ובתל-אביב ההולכת ונבנית עסקה המשפחה בעסקי בניה, עד שכל רכושה – ובכלל זה חומרי הבניה – אבדו בדליקה אחת. האב, שלום מאיר, עשה יד אחת עם קבלנים קטנים אחרים, שקנו במשותף אדמות מסביב לתל-אביב, ובנו עליהן דירות למגורים. שלום מאיר עמד בראש קבוצת הקבלנים שקנתה את אדמות רמת-גן והקימה שם בתים, ואף עמד כראש הוועד הראשון של העיירה הקטנה. הוא גם עמד בראש מייסדי רעננה.

את בניו – כיאה לשני העשירים של אותם הימים – שלח שלום מאיר ללמוד בגימנסיה הרצליה. אחרי שנים רבות עשו האחים מאיר שימוש קבלני בבית-האולפנא שלהם. במיוחד בלט אז הבן הצעיר מרדכי, שהיה מכונה מוטק׳ה, ושימש כראש קבוצת הכדורגל של הפועל תל-אביב, ומאוחר יותר אף הגיע למעלת קפטיין נבחרת הכדורגל העברית של ארץ-ישראל.

האב, שלום מאיר, עסק גם בענייני ציבור. הוא נמנה על ראשי הקהילה ואף יסד את בית הכנסת **יבנה**. שלום מאיר היה גם חבר במועצת העיריה של תל-אביב, וגיזבר ארגון **ההגנה**.

בסופן של שנות העשרים חל המשבר הכלכלי הידוע, ומשפחת מאיר ירדה מנכסיה. האב מת, והמשפחה מוכת-הגורל עקרה מתל-אביב למושבה פרדס-חנה, בדרך אל חדרה. שם, מספרות ההגדות לבית מאיר, התגוררה משפחה תקופת-מה ברפת של פרות, והבנים עבדו למחייתם כמפקחים בפרדסים של בעלי האחוזות בשרון.

אך לא לזמן רב עבדו האחים מאיר כשכירי-יום אצל אחרים. הם נולדו כאנשי עסקים, ולא עלה על דעתם להסתפק בפרוטות. עד-מהרה הם צברו די כסף להתחיל בעסקים – וגם התנאים הכלכליים בארץ ישראל השתפרו מאוד בתחילת שנות ה-30, כשהגיעו בעלי-הון ממרכז-אירופה. הם התחילו בעסקי הקבלנות המוכרים להם היטב, והקימו שכונה ליד פרדס-חנה, בכרכור. את 60 הבתים שבנו שם הם מכרו ליוצאי-גרמניה שחשקה נפשם בחקלאות. הם גם הקימו מיפעל ליצור מיצים מפרי ההדר שנמצא בשפע באזור.

כמו-כן הם עשו את צעדיהם הראשונים בתחום הבנקאות, כשהקימו אגודת אשראי שיתופית, וגם בנו בית מלון ראשון בפרדס-חנה.

נראה היה כאילו הם עולים על דרך המלך, כאשר פרצה מלחמת-העולם השניה ושיבשה את תוכניותיהם. הם התקשו במציאת מימון להשלמת השכונה החדשה שלהם, היה עליהם לסגור את מיפעל המיצים. בית המלון הופקע על-ידי שלטונות המנדט כדי שישמש לצורכי הצבא הבריטי.

האחים מאיר התייאשו, אם כן, מן החיים בכפר, וחזרו אחר-כבוד אל העיר הגדולה תל-אביב שם, בפרץ-בלתי-נלאה של מרץ, הם חזרו לעסקים. ההפסדים שהביאה להם המלחמה בתחילתה, כך הסתבר, לא ריפו את ידיהם.

כמו רבים מן העשירים של ישראל, עשו גם האחים מאיר את הונם הגדול בתקופת מלחמת-העולם השנייה, כאשר השכילו להשתלב במכונת המלחמה הבריטית, כדי לספק את צרכיה, ואת צרכיו של היישוב הנצור בארץ-ישראל.

הם נכנסו לענף הטכסטיל, בהקימם את בית-החרושת **פלמה** לחוטים ולצמר מנופץ, וכן הקימו ביחד עם שותפים ערביים כמה מיפעלים לייצור גפרורים, ברחבי המזרח-התיכון. בית-החרושת הראשון הוקם בביירות שבלבנון, ומיפעלים נוספים הוקמו בקאהיר, בבגדד, בניקוסייה ובירושלים.

בראש המיפעלים התעשייתיים הועמד האח הבכור, בנימין, העתיד להיות היצרן הראשון של חוטי הפלסטיק במדינת ישראל. כאשר חלפה ועברה מלחמת-העולם השנייה, ואחריה הגיחה ובאה מלחמת העצמאות, ניסגרו שערי הסחר עם הארצות השכנות. נושרו קשיים בהשגת יתרות מטבע-חוץ, וכך הוסט מרכז-הכובד של עסקי האחים מאיר.

הכדור עבר מן התעשיין בנימין אל איש הפינאנסים וכוכב-הכדורגל לשעבר, מרדכי מאיר. הוא ישב בז׳נבה שבשווייץ עוד קודם למלחמת העצמאות וריכז שם את פעילותם הפינאנסית של האחים באמצעות חברה ושמה **צנטרד-מאיר**. מוסד זה עסק בעיקר תיווך-עסקות, ״קלירינג״, בלשון החלפנים, תוך שיתוף פעולה הדוק עם ממשלת ישראל החדשה.

בעיקרו של דבר עסק המוסד של האחים מאיר, כמוהו כמוסדות אחרים שצצו באותה תקופה ולאותה מטרה, בעסקות חליפין סבוכות. היו אלה עסקות סיבוביות בעלות שלושה, ארבעה ואף חמישה מהלכים, שתכליתן היתה לאפשר יבוא מזון למדינת ישראל בלי להוציא מגבולותיה מטבע-חוץ.

העסקות האלו העשירו מאוד את האחים מאיר, כמו גם שורה ארוכה של יבואנים ואנשי כספים ממקורבי המישטר: יקותיאל פדרמן, יצחק שובינסקי, ויליאם רובינסון ואחרים.

חשובה לא פחות לאורך זמן, היא ההיכרות שקשרו האחים מאיר עם המיליונרים הבריטיים סיר אייזיק וולפסון וצ׳ארלס קלור.

כאשר רכש מרדכי מאיר בשנת 1955 את **בנק-הופנונג** בז׳נבה מידי המשפחה ששלטה בו, כבר הובאו וולפסון וקלור כשותפים לבנק. שמו של הבנק הוסב, והוא היה ל**בנק ליצוא**. באמצעותו התחילו האחים מאיר לממן עסקות והשקעות בענפי הכימיה, הפלסטיק והאלומיניום. בראש הבנק הזה עמד תחילה הכדורגלן-לשעבר מרדכי. אחר-כך תפס את מקומו האח משה, ואת שניהם ירש קרוב-המשפחה החדש של האחים מאיר, הוא זלמן שובל, שנישא לאחת מבנותיהם.

זלמן שובל, שותפו הפוליטי של יגאל הורביץ, היה ממקימי הרשימה הממלכתית של דוד בן-גוריון, ואחר-כך הוא היה ממעריציו הנלהבים של משה דיין.

עוד עסק בנקאי של האחים מאיר הוא **בנק ירושלים למשכנתאות**, המשרת את עסקי הקבלנות המסועפים של האחים. אחד מהם כבר ניפטר – זהו בנימין. השניים האחרים, משה ומרדכי, ממשיכים לנהל את העסקים. שניהם מצטיינים בתווי הפנים של המשפחה – קלסתר מאורך, שיער כהה ומקריח. בינתיים נפטר גם אחד השותפים הבריטיים, סיר צ׳ארלס קלור, והשותף האחר, סיר אייזיק וולפסון, הוא כבר קשיש, ולמעשה אינו מתערב עוד בניהול העסקים.

עיקר העסקים של האחים מאיר הוא בתחום הבניה. בידיהם המיפעל היחיד בישראל ליצור קרביד, המשמש ליצור מוצרי גבס החיוניים לתעשיית הבניה. בידיהם גם חברת **רדימקס** שהוזכרה כבר, ושהוקמה כבר בשנת 1961 בשותפות עם חברת **אר-אם-סי** הבריטית, הפירמה הגדולה בעולם ליצור מוצרי בטון מוכן. האחים מאיר הם שבנו את **מיגדלי וולפסון** בירושלים, על אם-הדרך שבין הקריה ובין שכונת רחביה. הם הקימו על המקום שבו נמצאה הגימנסיה שלהם את **מיגדל שלום**, הקרוי על-שם אביהם, והוא המיבנה הנישא ביותר בישראל, 30 קומות גובהו. האחים מאיר ושותפיהם שולטים גם בחברות **הדר דליה**, **בית הרכב**, חברת **כיכר הרצל**, והם שבנו את הבניין שבו שוכנת עירית תל-אביב, המשלמת לאחים שכר דירה.

האחים מאיר לא הגבילו את עסקיהם למדינת ישראל. הם היו מעורבים גם בעסקות בניה גדולות – ולעתים גם מלוות בשערוריות – באפריקה השחורה. ביחד עם שותפים אמריקאים בנו האחים מאיר את ארמון הנשיאות המפואר מאין-כמוהו של ליבריה; ושם, במונורוביה, בירת המדינה, הם בנו גם בנייני ממשלה, בנייני מוסדות ציבור ובתי מלון. האחים מאיר בנו גם בחוף-השנהב, ופיארו את בירתה אבידג׳אן בבית מלון מפואר הנושא את השם איבואר (שנהב בצרפתית).

איך להיות חלוץ בביזנס

אחד משותפיהם של האחים מאיר בבניית **מיגדל שלום**, הוא יקותיאל פדרמן, קבלן ומלונאי שתולדות התעשרותו דומים במידה מפתיעה לסיפור הצלחותיהם של האחים מאיר.

יקותיאל פדרמן נולד בשנת 1914 בעיר קמיניץ שהיום היא נכללת בגבולותיה של גרמניה המזרחית. למשפחתו היתה בעיר הזאת מאפיה ידועה, ואולי משום כך התחיל פדרמן את דרכו בארץ-ישראל בענף מסויים של עסקי המזון.

בעודו בגרמניה, בשנות העשרים ובשנות השלושים הסוערות, התחיל פדרמן הצעיר לעסוק בעסקי ציבור, והוא מספר שגם אחרי עליית הנאצים לשלטון, הוא הצליח לנוע באופן חופשי בגרמניה, בעזרת תעודת-מסע שצלב הקרס היה טבוע בה. כיצד הוא השיג תעודה זאת – על-כל אין הוא מרחיב את הדיבור. לבסוף הוא יצא את גרמניה, ותקופה מסויימת הוא שימש כנציג **עליית-הנוער** בבריטניה. הוא החליף בתפקיד זה את טדי קולק, לימים מזכירו של דוד בן-גוריון, ואחר-כך ראש עירית ירושלים.

כאשר בא לבסוף יקותיאל פדרמן לארץ-ישראל, הוא בא כ׳חלוץ׳. הוא היה חבר בגרעין שיישב את העיירה רעננה, שהקבלן שלום מאיר היה בין בוניה. אך העיסוק בטוריה, מספר פדרמן, לא מצא חן בעיניו הוא רצה להיות ׳חלוץ׳ בתחום אחר, ״חלוץ בביזנס״ כפי שהוא אומר.

לא ברור מדוע קרה הדבר, אך עובדה היא שיקותיאל פדרמן הצעיר הגיע לעיר הנמל חיפה, מקום מישכנם של עשירים לא מעטים, כדוד הכהן, בני משפחת וייצמן, ראובן הכט, אפרים אילין ואחרים.

חיפה של שנות השלושים היתה עיר קולוניאלית תוססת. היה בה קאזינו הומה, ספינות הקרב של חיל הים המלכותי עגנו בה תכופות, וקציני הצי הבריטי וחייליו הציפו את בתי הקפה היקיים שעל הר הכרמל, את המיסעדות הפולניות שבהדר הכרמל, ואת הבארים למינהם שחלק נכבד מהם עדיין היה מצוי בתחתית-העיר. יקותיאל פדרמן מצא את מקומו באמצע: הוא היה מלצר, במיסעדה **פולניה**, ואחר כך **בלבנון**. הוא עצמו מעדיף לשכוח פרק זה בתולדות-חייו, אף שאין ספק בחשיבותו. פדרמן הצעיר הבק כי לקוחותיו, הקצינים הבריטיים של הצי, אינם זקוקים רק למזון הדשן שהוא מגיש להם במיסעדות, ובעיר חיפה יודעים עד היום לספר על סוגי המיצרכים שהיה פדרמן דואג לספקם לקצינים ההוללים.

אחר-כך התחילה מלחמת-העולם, ויקותיאל פדרמן התחיל בעסקים של ממש עם הצי המלכותי וצבא הוד מלכותו המלך ג׳ורג׳ השישי. לא מעט חייב פדרמן את מעורבותו החדשה בעסקים לקשרים האמיצים שקשר עם קציני הצי והצבא. פדרמן הפך, איפה, לספק של הצבאות הבריטיים, והוא עצמו מספר: ״...מיולי 1942 ועדת האופנסיבה נגד הגרמנים, סיפקתי לאנגלים כל מה שהיו צריכים. הכל, חוץ מנשק...״*

מכיוון שהבריטים היו זקוקים, כנראה, למוצרי טכסטיל בשפע רב, נתן פדרמן את דעתו לספק את צרכיהם הגואים בתחום זה. הוא סיפק לצי ולצבא אוהלים, נעליים, מדים וכובעים. יהודים מפולין שנהגו לתפור שטריימלים, הוא מספר,

* **כספים**, 21.9.1981

תפרו למענו 100 אלפי כובעים, כאשר **בנק יפת** מממן בנדיבות את העסקות האלו. פדרמן, מספרים ותיקי חיפה, גם סיפק לבריטים בסיטונות סוגי בשר מגוונים.

פדרמן נזהר שלא להחזיק את כל ביציו בסל אחד. במקביל לקשריו הענפים עם הבריטים, הוא שמר גם על יחסים טובים עם אירגון **ההגנה**, והתקרב אל המשק ההסתדרותי. על-כך מספר מי שעמד בראש **סולל-בונה**, הלל דן: "...יום אחד אמר לי אבא חושי: 'נמצא בעיר צעיר מוכשר וזריז. יש לו קשרים מצויינים בצבא הבריטי'. הוא הפגישני עם האיש, והוא ניחן ללא ספק בכישרונות לא מבוטלים. יותר מכל התרשמתי מצמאונו של פדרמן לפעולה. הצעתי לו להצטרף אלינו..."

אך פדרמן העדיף לשמור על עצמאותו העסקית. הוא רצה ברווחים הגדולים. עם זאת, הוא הקפיד להיכנס מדי פעם בפעם בקישרי שותפויות עם ענקי ההסתדרות, בעיקר עם **סולל-בונה** ועם **כור**.

מסע ההתעשרות של פדרמן נמשך גם בעת מלחמת העצמאות. הוא פשוט החליף את הצבא הבריטי בצבא הישראלי החדש – והתחיל לספק את צרכיו שלו, במדים, במזון ובנשק.

כאשר קמה המדינה, התחיל פדרמן להרחיב את עסקיו. אמנם בתקופת **הצנע** הוא התעשר, כמו חבריו, מסחר המזון, אך כמעט מיד הוא פלש לתחום חדש, והוא תחום המלונאות. פדרמן היה בעל תפיסה מהירה, "זריז", כפי שכינה זאת אבא חושי. הוא הבין כי למדינה החדשה יבואו תיירים יהודיים רבים, שלא כולם בני המעמד העליון. באותה התקופה היו בארץ שני סוגי מלונות. היו בתי המלון היקרים והמפוארים, מסוגו של מלון **המלך דוד** בירושלים. מאידך, היו פנסיונים ובתי הארחה, או מלונות גרועים שבגרועים. פדרמן הוא שהקים בישראל מלונאות מסוג הדש, הנמצא בתווך, בין שני הסוגים. הוא התרכז בבניית בתי מלון לבני המעמד הבינוני, המבקשים מידה מסויימת של נוחיות, אך אין כיסם משיג לשלם מחירים מופקעים.

אפשר שפדרמן נטל את הרעיון מאנשי **קבוצת מיאמי**. הוא הכיר אותם כבר בשנת 1947. היו אלה כמה יהודים עשירים שמוצאם במיאמי שבפלורידה: סם פרידמן, מקס הורביץ, סם בלוך, דן רסקין ורביי לרמן. רובם עסקו בעסקי התיירות והשעשועים בעיר הקיט הדרומית ההיא שבארצות-הברית.

ואכן, נבר בשנת 1949 התחילה ההיכרות הזאת לשאת פירות. פדרמן ואנשי מיאמי השקיעו ביחד בהקמת **מלון דן** בתל-אביב. בניית המלון זכתה בהטבות רבות מטעם משרד האוצר ומשרד המסחר והתעשייה, וכבר בשנת 1953 הוא נחנך ונפתח לקהל המתיירים. לצורך אחזקת המלון רשמו פדרמן ושותפיו בפנמה את חברת **מלונות דן**.

חלפו שלוש שנים מאז פתיחתו של **דן**, ואנשי הקבוצה רכשו בסכום זעיר גם

את השליטה במלון **המלך דוד** בירושלים מידי האפוטרופוס על נכסי נפקדים. המלון הזה הוחזק קודם לכן באמצעות חברת **מלונות ארץ-ישראל** שהשליטה בה היתה בידי כמה יהודים-מצריים עשירים, ובינהם משפחת הבנקאים מוסרי, שבמצרים, שמלבד הבנק שברשותה, שלטה גם ברשת של מלונות פאר, **גראנד הוטל ד'אז'יפט** שמה.

חלפה רק שנה, והקבוצה של פדרמן קיבלה לידיה מלון ידוע נוסף. היה זה מלון **אכדיה** שבהרצליה. בעל המלון הזה היה היבואן והבנקאי בנו גיטר, איש קבוצת **בנק דיסקונט**. הוא הסתבך כהנה וכהנה במלון **אכדיה**, ופינחס ספיר מיהר לחלץ אותו משם. בסיועו של השר נמכר המלון לפדרמן וחבריו. בנו גיטר קיבל פיצוי הגון על כך, כפי שהוזכר כבר: רישיון לפתיחת בנק למשכנתאות, שהיה כרטיס הכניסה שלו לשותפות הפוריה עם בני רקנאטי.

באותה שנה, היא שנת 1957, גם הרחיבה הקבוצה את מלון **דן** שברחוב הירקון בתל-אביב, והגדילה את תפוסתו. בתחילת שנות ה-60' בנו פדרמן ושותפיו את מלון **דן-כרמל** המשקיף על-פני מיפרץ חיפה, ובאמצע שנות ה-60' רכשה הקבוצה מן הברון דה-רוטשילד את המלון שהוא בנה בקיסריה, והסבה את שמו ל**דן-קיסריה**. בד-בבד, עסק פדרמן גם ברכישת עסקים המשמשים בצד תעשיית התיירות. הוא הקים את חברות **אשכר** ו**מתנות-שבא** המוכרות מיני מזכרות לתיירים, והריהו גם שותף בכיר ברשת החנויות הפטורות ממכס בנמלי התעופה.

המיתון באמצע שנות הששים, וגם הזדקנותם של כמה מאנשי **קבוצת מיאמי**, גרמה להתפרקות הקבוצה, אך פדרמן לא ניזוק מכך. הוא קנה את חלקם של עשירי-מיאמי הפורשים, והגדיל את שליטתו בחברה, שהיא אחת מחברות-המלונות הגדולות בישראל.

עסקי המלונות לא היו התחום היחיד שבו עסק איש העסקים הנמרץ יקותיאל פדרמן. הוא עסק גם בחיפושי נפט. לזכותו צריך לומר שהוא הקדיש מחשבה ומאמצים לא רק להנפקות של חברות-הנפט שלו בבורסה, אלא גם לחפושים של ממש. הוא הביא מומחה משווייץ, הימר על קידוח עמוק בחוליקאת, היא חלץ, ואכן, שם פרצה כמות נפט שאפשר לכנותה מסחרית, בפעם הראשונה וגם בפעם האחרונה, בינתים, במדינת ישראל.

הקידוח הזה נעשה על-ידי חברת **לפידות**, שב היו שותפים פדרמן וחבריו ממיאמי, **סולל-בונה** ההסתדרותית, **הסוכנות היהודית**, הממשלה ועוד שותפים זרים. בשנת 1955, מיד אחרי גילוי הנפט, מיהר פדרמן למכור את מניותיו בחברת **לפידות**, מניות ששוויין הרגיע שחקים, ובעזרת הכסף שגייס הוא הקים את חברת **ישראל-אמריקה לנפט**. חברה זאת לא הרבתה לפעול בתחום חיפושי הנפט. פדרמן פנה לתחומים שיש בהם פחות סיכונים, ויותר רווחים מובטחים: יבוא הנפט, הובלתו וזיקוקו ביחד עם אנשי חברת ההשקעות של היהודים

האמריקאים, **פי-אי-סי**, הוא ייסד את **הטרי-קונטיננטל פייפליינס**, שהיתה חברת האחזקה של קו צינור הנפט אילת-חיפה. בשנות המיתון, יצאו פדרמן וכמה משותפיו מן ההברה הזאת.

פדרמן שב לשדות הנפט בשנת 1974, כשהתחילו מחירי הנפט בעולם לגאות. הפעם הוא עשה זאת באמצעות חברת **פדאוויל** הנודעת, שמניותיה קודחות רווחים מופלאים בבורסה התל-אביבית עמוסת השמועות. גם הפעם נכנס פדרמן להרפתקה בשותפות עם הברה הסתדרותית, הפעם **כור**.

חברת **פדאוויל** אינה קודחת בעצמה, אלא משתתפת באחוזים קטנים בקידוחיהן של חברות אחרות. עד היום טרם גילו הקידוחים האלו דבר מלבד "סימנים מעודדים", שהקפיצו לזמן קצר את שערי המניות בבורסה. מטיבעם של "סימנים מעודדים" כאלה, שהם מביאים ריווחי-ענק לאלה השומעים אותם תחילה.

אך הנפט אינו אלא הרפתקה צדדית. עסקי המלונאות והבניה הם עיקר עסקיו של יקותיאל פדרמן. כבר בשנת 1925, במקביל לעסקי המלונאות הפורחים, הקים יקותיאל פדרמן, ביחד עם קבוצת משקיעים אירופיים שמשום-מה מבקשים להישאר בעילום שם, את חברת **ישאסבסט**.

מתחרהו של פדרמן בתחום בניית האזבסטונים היה צבי עפרון, שגם הוא הקים מיפעל אזבסט בפתח-תיקווה. כאשר שככו גלי העליה, לא יכלה עוד הארץ לשאת שני מיפעלים כאלה, והם התמזגו במיסגרתה של חברה אחת, המקיימת עד המיום מונופול בתחום ייצור האזבסט בישראל.

עפרון הפך, איפוא, שותפו של פדרמן, והוא מחזיק ברבע ממניות **ישאסבסט**. עפרון הוא צאצא למשפחה ותיקה מראש-פינה. הוא היה נשוי לוירה ולירו, שהיתה בת למשפחת בנקאים ירושלמית ותיקה. משפחת עפרון, גם היא מן המשפחות שעשו את הונן באספקה לבריטים בעת מלחמת-העולם השניה. אחרי פטירתו של אביו ירש צבי עפרון שטחי קרקעות נרחבים ברמת-השרון, ובדיוק כמו יקותיאל פדרמן הוא עסק בעסקי בניה ומלונאות. הוא זה שיזם את הקמת מלון **לרום** באילת, והוא זה שבנה את **הדולפינריום** הידוע בתל-אביב, ביחד עם משקיעים מדרום-אפריקה.

כשתמה תקופת האזבסטונים, גיוונה קבוצת **ישאסבסט** את פעילותה. היום כולל הקונצרן שלושה מיפעלים: **תגיב** בפתח-תיקווה, המייצר קירות גבס, **אטמקו** בכרמיאל, המייצר אטמים ומוצרי גומי, **ופי-וי-סי**, גם הוא בכרמיאל, לייצור מיני דבק. כמו רבים מחבריו הבנאים, מיהר פדרמן להבין להיכן נושבת הרוח כשעלה **הליכוד** לשלטון, והוא הצטרף למחול-הבניה בגדה המערבית.

פדרמן פנה גם לענף נוסף בעל השלכות פטריוטיות, הוא ענף הנשק. פדרמן הוא בעל מניות בחברת **סייפן** המייצגת חברות גדולות בעולם הרחב, חברות המתמחות ביצור מכשירי אופטיקה. שותפיו בחברה הזאת הם **כור** ההסתדרותית

ודוד קוליץ, מי שהיה שותפו של עזר וייצמן. פדרמן שותף גם במיפעל הנשק **אל-אופ** ביחד עם **כור** ועם חברה אמריקאית גדולה, המיוצגת ב-**אל-אופ** על-ידי **תדיראן**.

אל-אופ מיצר מכשירים אופטיים שונים למען מערכת הביטחון, וזוכה לתמיכה נדיבה של משרד הביטחון ומשרד האוצר. כך למשל סבל המיפעל בשנת 1981 מהפסדים כבדים, בגלל חוסר בהזמנות חדשות. במרוצת שנת 1982 העניק משרד הביטחון הלוואות ללא ריבית וללא הצמדה, שפירושן כמעט מענק. גובה ההלוואות היה מיליון דולרים. משרד הביטחק גם הואיל "לתקן" את המחירים שנקבעו בחוזי ההתקשרות בינו ובין מיפעל **אל-אופ**, ובדרך זאת קיבלה החברה מענק שהסתכם ביותר משלושה מיליוני דולרים. מבקר המדינה סבור היה, משום מה, כי ההטבות הללו נתנו ליקותיאל פדרמן ושותפיו בדרך "לא חוקית".

יקותיאל פדרמן הנמרץ עוסק גם במקרקעין. כבר בשנת 1950 רכשו פדרמן ושותפיו מקבוצת **מיאמי** 300 דונמים של פרדסים בסמוך לרעננה. השטח הזה היה מכונה **מיאמי-מטעים**. פדרמן ושותפיו לא רצו להיות חקלאים. הם פשוט עשו הערכות נכונות, ואכן, 300 הדונמים שלהם קרובים היום מאוד לשטחים המיושבים של העיירה רעננה, ולא רחוק היום שהם יופשרו לבניה.

עד לעליית **הליכוד** לשלטון, עסק יקותיאל פדרמן בבניה בעיקר במדינות אפריקה המערבית. עוד בתחילת שנות ה-60׳ הוא יצא לשם צינורות ביוב וחומרי בנ-ין באצעות חברת **ישאסבסט**, ומאוחר יותר הוא פעל באפריקה באמצעות חברת **פדרמן אוברסיז**, במיוחד במדינות כניגריה, גאבון וחוף-השנהב, שם בונה פדרמן בעיקר בתי מלון ומוסדות ציבור.

חוקי המיסוי החדשים שהנהיג שלטון **הליכוד**, הקלו על פדרמן את החזרה לבנייה במדינת ישראל. הוא רכש מחברת **דיילון** הרשומה בארצות-הברית את חברת **אוניקו** להשקעות, ששלטה גם **בבנק אוניקו למשכנתאות**. כעבור זמן קצר מכר פדרמן את הבנק לקבוצת **בנק-לאומי לישראל** בסכום גבוה — 2.3 מיליוני דולרים, והותיר בידיו את חברת ההשקעות. את מרבית הכסף שקיבל ממכירת הבנק הוא העביר לטובת פרוייקט הבניה אדיר המימדים **יפה-נוף** בחיפה. פרוייקט זה בונה פדרמן בשותפות עם **סולל-בונה** ולדבריו הוא אמור "...להתחרות עם מרכז הקניות בדיזנגוף על קניותיהם של תושבי חיפה."

נוסף על כל אפיקי העסק האלו, במלונאות, בנפט ובבניה, נהג פדרמן, ממש כמו חבריו העשירים, להשתעשע גם בבורסה. הוא אמנם הצהיר הצהרות בכיוון ההפוך, אך אין זה מפריע, מסתבר, יותר מדי. כך, למשל, אמר יקותיאל פדרמן בלשונו הציורית: "...אני לא רוצה לקחת מגברת בת 78 מאה אלף שקל ולהחזיר לה למחרת תשעים אלף שקל... הבורסה בארץ היא תיאטרון. בעולם הכל יורד ובארץ זה עף לשמיים. זו בועת סבון. לי אין גרוש בבורסה, אני הבורסה

של עצמי.״*

הבורסה הישראלית, אולי היא תיאטרון, וליקותיאל פדרמן יש בתיאטרון הזה הרבה יותר מ״גרוש״. כמה חודשים אחרי שהוא אמר את הדברים המפורשים האלה, גייסה רשת המלונות **דן** מיליון דולר בערך בבורסה של תל-אביב, ומזה שנים ארוכות נסחרות בבורסה במרץ רב מניותיהן של **אוניקו** ושל **פדאוויל**, ויקותיאל פדרמן אינו תורם את הרווחים מן המסחר הזה לאירגוני צדקה.

יקותיאל פדרמן הוא איש ״שאינו אוהב ביזבוז״; לשון אחרת: הוא קמצן, וזו, ככל הנראה, תכונה משותפת לעשירים רבים שעשו את הונם ולא ירשו אותו. אל עובדיו הוא מתנהג בקשיחות רבה, ולא אחת מפוטרים מנהלים ועובדים שפדרמן גילה אצלם עיקבות חשודים של ״ביזבוז.״ הוא עצמו חוסך יפה, ומתגורר בדירה שליד בית המלון שלו, **דן כרמל** בחיפה. הוא מתגאה בכך שאינו מחזיק ״...לא ביאכטות ולא במטוסים.״

יקותיאל פדרמן הוא אדם נמרץ, המאמין בעצמו, בכוחו, בשיכלו החריף ובגאוניותו ללא גבול. הוא סבור כי הוא מיטיב לדעת בכל התחומים, והוא טורח להציף את מערכות העיתונים במיכתבים ומאמרים בלי-קץ, כדי לחלק את דעותיו עם קהל הקוראים. רק חלק קטן ממבול המילים הזה הודפס אי-פעם, אך יקותיאל פדרמן אינו מתייאש, והוא ממשיך להחזיק את כל כתביו, אלה שהתפרסמו ואלה שנגנזו, שמא תבוא שעתם היפה.

דיעותיו הפוליטיות אינן מגובשות עד-תום. הוא שיכן באחד ממלונותיו את מטה **אל״ף – אזרחים למען פרס** לפני אחת ממערכות הבחירות. כשהוא נשאל על דיעותיו הפוליטיות, הוא נושא נאום מבולבל קצת, שרק המסקנה שבסופו היא חד-משמעית: ״...אני לא יודע,״ אומר פדרמן, ״אני איש בן-גוריון, איש עבודה. הייתי פעיל **בליברלים-העצמאיים**. רציתי להיות חלוץ בביזנס והאמנתי בביזנס עם חלוציות. לי זה נתן פרי. היום אני ריאליסט...״**

שותף לכל עסקיו של יקותיאל פדרמן הוא גם אחיו, שמואל (סמו). בניהם של שני האחים, מיכאל שהוא בנו של יקותיאל ועמי שהוא בנו של סמו, כבר נכנסים לעמדות ניהול בעסקי משפחת פדרמן.

סיטונאי בן 17

אחד הידועים שבין בעלי ההון הוא חיים שיף, שצבירת ההון שלו היתה מלווה בשערוריות שרדפו זו-את-זו. בשורשן של רוב השערוריות האלו עמדה

* **כספים**, 8.9.1981

** שם.

חסכנותו המופלגת של חיים שיף. לעתים קשה להאמין שאדם כמוהו, החולש על תישעה בתי-מלון גדולים, שאלפיים אנשים עובדים בשרותו, ושהונו נאמד במאה מיליוני דולרים, יהיה מסוגל להתבזות כל-כך כדי לקבל הנחה קטנה במיסים עירוניים. אולי ילדותו הקשה ופרק הזמן שבילה בשוק הערבי בחיפה הקשיחו כך את אופיו ואת מרפקיו של האיש הזה, הקולני ועב-הכרס.

חיים שיף נולד בעיירה קטנה בגליציה בשנת 1924. אביו, דוב שיף, היגר לפלסטינה והותיר את המשפחה בפולין. הוא עבד בטחנת האורז של משפחת אלישר ושל **האגודה הארץ-ישראלית** במיפרץ חיפה, ושם הוא נרצח בתקופת המרד הערבי של אמצע שנות השלושים. רק שנה אחרי מותו, ב-1938, הגיעו לארץ גם האלמנה וארבעת ילדיה.

היתום בן ה-14 התחיל לעבוד כשומר-לילה בשוק הסיטונאי של חיפה. אחר-כך ריחם הד״ר הירש, מנהל טחנת האורז שבה נרצח האב, על הנער, וסיפק לו שקי אורז במחירים מוזלים. שיף שכר לו חנות ברחוב סירקין שליד שוק תלפיות בחיפה, התחיל בקריירה של סיטונאי-מכולת. ותיקי חיפה מספרים שכדי לחסוך תשלום לסבלים, היה שיף נושא את שקי האורז על גבו שלו. כשהיה בן 17 כבר היו ברשותו שלוש חנויות. אחת מהן היתה חנות של מעדנים ברחוב מרכזי בחיפה. שיף גם התחיל ליבא שימורים. בעלי העסקים נמנעו מלמכור לו סחורה בהקפה. כבר אז יצא שמו של חיים שיף כמי שאינו ממהר לפרוע את חובותיו.

הסוחר הקטן התחיל להיות פעיל **באירגון הצבאי הלאומי** אחרי שיום אחד ירד לנמל לרגל עסקיו, והיה עד לגירושם האכזרי של מעפילי האניה פטריה. עד מהרה הוא מצא את עצמו בקורס צבאי מזורז של **האצ״ל** ליד בנימינה, ואחר-כך התגייס, במיצוות **האצ״ל**, לדבריו, לצבא הבריטי. שם הוא שירת ביחידת הנדסה. תפקידו היה לרכז ביחידות השונות נשק הטעון תיקון, ולהעבירו לסדנאות בארץ-ישראל. שיף נהג לדווח על המשלוחים לחבריו **באצ״ל**, והם שדדו את קרונות הרכבת שבהם הועבר הנשק. הבריטים התחילו לחשוד, אך לא היו להם הוכחות נגד חיים שיף. הם הסתפקו בסילוקו מצבא הוד-מלכותו.

אחרי שיחרורו התגברו השדותיהם של הבריטים. בשנת 1947 נעצר חיים שיף והואשם בחברות באירגון טירוריסטי. על-פי תקנות לשעת חירום הנהוגות עד היום במדינת ישראל, הוא נכלא בלי שיערך לו משפט.

לא היה זה הביקור הראשון של שיף בבית הכלא. בשנת 1944 הוא הורשע בעוון שימוש בכלי רכב ללא רישיון, ונדון לחודש מאסר. אחר-כך הוא הואשם בהחזקת סחורה מוברחת.

במלחמת העצמאות לא נטל חיים שיף חלק פעיל ביותר, אולי בגלל הטרגדיות שפקדו את משפחתו. אחיו צבי נהרג בהגנת יד-מרדכי. אחיו יוסף, שמאוחר יותר

היגר לגרמניה, נפצע קשה, אחיו הצעיר דוד שהיגר לצרפת, נחשב זמן-מה כנעדר בתקופת המלחמה.

את עסקיו הטובים באמת עשה חיים שיף אחרי המלחמה, בתקופת **הצנע**. לא-מעט מעקרות הבית של העיר חיפה זוכרות אותו היטב מאותה תקופה. הוא היה ידוע כמי שנוטל מחירים גבוהים תמורת מזון בעל איכות ירודה.

תחילתה של הקריירה המלונאית שלו, שוושיה במלון **וינדזור** החיפאי. בעליו של המלת שהיה ערבי נוצרי, חיפש דרך להיפטר מן המלון על 50 חדריו הריקים, כדי לעזוב את מדינת ישראל החדשה. לבסוף נמכר המלון לשיף תמורת 22,500 לירות שטרלינג. שיף גם מחק את חובותיו של המלונאי במכולת שלו. המלון עמד אמנם ריק מאורחים, אך שיף לא התייאש. הוא הפך את אולם הכניסה הגדול במלון לאולם של חתונות ושמחות אחרות. בחצר המלון היתה בריכה, ובתוכה השיט שיף דגי קרפיון. החוגגים הוזמנו לדוג את הקרפיונים במו-ידיהם כדי למסרם לטבח שהיה מתקין דגים ממולאים, על-פי טעמם של יהודי אשכנז. חלפה רק שנה של חגיגות-דיג כאלה, עד שהצליח חיים שיף למכור את בית המלון להסתדרות תמורת 100 אלפי לירות שטרלינג, כשהוא גורף רווח נאה של 300 אחוזים בתוך שנה אחת.

שיף עולה לירושלים

כשבידו ההון הגדול הזה, החליט חיים שיף להרחיק לירושלים, שאחרי שעזבו אותה הפקידים והקצינים הבריטים הפכה לעיירה קודרת קצת. שיף רכש שני מיגרשים. באחד מהם הוא הקים בית מגורים, ובשני – בית מלון. את בית המלון בנה שיף ביחד עם יהודי בלגי, אברהם פייג שמו, וגם בעזרת ממשלת ישראל.

הישיבה בירושלים היקנתה לשיף יתרון גדול: הוא היה קרוב לחצר הפוליטית, ושם ידע לעשות לו מהלכים. היה זה לוי אשכול שהעניק לשיף רישיון יבוא לחומרי בניין במיליון דולר. כשהשותפים מצויידים ברישיון הזה, הם התחילו לגלגל עסקי יבוא מפותלים, כשמחצית מן הסחורה שבידם הם מוכרים "בשוק החופשי" שנהגו בו המחירים המופקעים של תקופת **הצנע**. הכסף שבידם איפשר להם לקנות גם את מלון **הנשיא** בירושלים.

אלא שעסקי התיירות בראשית שנות החמישים היו יגעים מאוד. לא חלף זמן רב עד התחילו שני השותפים הממולחים להתקוטט. לבסוף היה זה פייג שנכנע לשיף, והסתלק לו לאירופה. כעבור כמה שנים קנה ממנו שיף את חלקו במלון.

לא רק לוי אשכול חש לעזרתו של שיף. גם פינחס ספיר הואיל לעזור. הוא שיכן בבית המלון של שיף את ראש הממשלה בן-גוריון ואת שלישו הצבאי, כדי

למשוך אורחים אחרים שיבקשו להתחכך באנשי המעלה. אך גם זה לא הועיל. **חברת החשמל** איימה לנתק את הזרם, החובות והנושים זרמו מכל עבר. שיף טרח והשתדל אצל פקידי האוצר, עד שספיר הורה להלוות לו בתנאים נוחים 30 אלף לירות לצורך עריכת "סדר פסח".

התפנית חלה אחרי מלחמת סואץ בשנת 1956. לפתע התחילו התיירים לזרום לירושלים. שיף מצא עוד קבוצה של משקיעים זרים, יהודים אדוקים שביקשו להקים מלון כשר למהדרין בירושלים. לא חלף זמן רב עד ששיף נותר כבעליו היחיד של המלון הזה, **אורגיל** שמו, אחרי שהסתכסך עם שותפיו, בעניין נוהגי הכשרות במיטבחו של המלון. גם הפעם עמדה לשיף נדבנותו של ספיר, שבשם משלמי המיסים הילווה לשיף 200 אלפי לירות כדי שיוכל לרכוש את חלקם של המשקיעים הזרים **באורגיל**.

שיף לא הצטמצם בענף המלונאות. הוא בנה בריכת שחיה, למען ישתכשכו בה בני ירושלים. עבר זמן לא רב עד שהקימה הרבנות קול-זעקה, כשהתברר שבאותה בריכה טובלים גברים ונשים עירומים כמעט, כלומר, רק ביגדי רחצה לגופם. הרבנות איימה לשלול משיף את תעודת הכשרות שהעניקה לשני בתי המלון שלו. נטורי-קרתא ערכו הפגנות סוערות, הקואליציה הממשלתית חישבה להישבר, ולבסוף מכר שיף את חלקו בבריכה ברווח נאה.

לקראת סופן של שנות החמישים נכנס חיים שיף גם לעסקי הקולנוע המשגשגים. גם הפעם הוא לא השקיע משלו, אלא מכספי **קרן הביטוח של פועלי הבניין**. הקרן הזאת העניקה לשיף הלוואות נוחות, והוא בנה את **קולנוע חן** בירושלים, וקנה את קולנוע **אורגיל**. בשנת 1977 מכר שיף את **קולנוע חן** ל**בנק לאומי לישראל** תמורת 600 אלפי דולרים.

באותן שנים כבר נודע שיף כתגרן קולני, השש להתגרות בחוק ובשומריו, והוא הסתבך בתקיפת פקידי ציבור בזמן מילוי תפקידם. כך למשל התחיל שיף לבנות אגף חדש ונאה למלון **הנשיא** בלי לטרוח בענייני רישיונות בניה וכיוצא בהם עניינים ביורוקראטיים. השופט שגזר את דינו כתב: "...לא הייתי מהסס להטיל על הנאשם חיים שיף מאסר בפועל אך בהתחשב בעובדה שגם רשויות התיכנון בירושלים הביטו בשיוויון נפש על אי-קיום צו בית המשפט אני גוזר על חיים שיף קנס..."

בתחילת שנות השישים רכש חים שיף ביחד עם אחיו דוד את מלון **דולפין** שליד נהריה, ושוב התחוללה שערוריה. האחים התקוטטו, ובשנת 1968 התפרקה החבילה. חיים שיף סירב בתוקף רב להיפרד מחלקו במלון. הוא טען שאחיו לא היה שותף ממש, אלא "נער שליח". בית המשפט טרח למנות כונס נכסים שירוקן מדי ערב את קופות בתי הקולנוע של חיים שיף, כדי לעקל את הכנסותיו. אך לבסוף הסתלק האח דוד לפאריס אחרי שהסתבך בעסקי הברחות, ושיף נותר עם הרכוש.

מעשה שלא-יאמן ליווה את הקמתו של מלת **דיפלומט** בירושלים. היה זה פינחס ספיר שנטל עימו את חיים שיף לסיור ברמת-רחל. שם, באזור ארנונה שליד גבול שביתת הנשק, ניצבה אכסניה קואופרטיבית של חיילים משוחררים. העסק עמד בפני פשיטת-רגל, ושיף הסכים ברוב הדר לקנות את האכסניה בחצי-חינם. כהרגלו, הוא חרג תוך כדי הבניה של המלון החדש מן התיכנון המקורי. אלא שהפעם היתה זו חריגה בינלאומית, במלוא מובן המילה: שיף בנה חלק נכבד מבית המלון שלו בתוך ממלכת ירדן הסמוכה. ממשלת ירדן לא ראתה זאת בעין יפה, והגישה תלונה לוועדת שביתת הנשק. יצחק רבין, שהיה אז רמטכ"ל, דווקא עודד את רוחו של שיף, אך היתה זו שרת החוץ דאז, גולדה מאיר, שנזפה בו. לבסוף הוגשה תלונה, ושופט הוציא צו להפסקת העבודה בתוך שטח ירדן. שיף סירב לקבל את הצו, ונימוק של ממש היה בפיו: מכיוון שהבנייה החריגה נמצאת בשטח ירדן, אין לבית המשפט הישראלי סמכות לגביו!

שלוש שנים אחר-כך, ביוני 1967, נכבשה ירושלים הערבית על-ידי צה"ל, ולפתע פתאום היה המלון הגבולי של שיף ממוקם במרכזה של הבירה.

שערוריות רודפות שערוריות

גם הקמתו של מלון **דיפלומט** בתל-אביב היתה מלווה בעניינים משפטיים ובשערוריות קולניות. השטח, ברחוב הירקון בתל-אביב, היה שייך לעיריה המקומית שמכרה אותו בפרוטות למשקיעים זרים. אלה מכרו את השטח לדוד טייג, מי שהיה בעליו של מלון **הילטון** הירושלמי, ובשנת 1976 מכר טייג את השטח לשיף תמורת שני מיליוני לירות. אחרי מאבקים עיקשים הסכימה הוועדה לבניין ערים לאשר לחיים שיף רק 14 קומות, קצת פחות ממה שהוא רצה. שיף בנה, איפוא, 14 קומות כפי שרצו פקידי העיריה, ואחר כך הוסיף עוד שתי קומות, כרצונו שלו. לא חלף זמן רב עד שהוא קיבל, משום מה, אישור ריטרואקטיבי על הבנייה החריגה. עכשיו כבר הרגיש עצמי שיף כמו בבית, ועל 16 הקומות הוא הוסיף עוד קומה, שם הוא השתכן בעצמו ביחד עם חברתו לחיים, האדונית שושנה ויינר מפרנקפורט. פקידי העיריה נדהמו שוב, אך בסופו של דבר נפטר מהם שיף תמורת כופר בסך מיליון לירות.*

באותה שנה ליוותה את שיף שערוריה נוספת. הוא התגרש אז ברוב שאון מאשתו איילה, אם בנו היחיד דוב, המנהל את מלון **דיפלומט** בירושלים. במשפט הגירושין הופיע חיים שיף כשבידו מיסמך מעניין. היה זה תלוש המשכורת שהוא

* 120 אלף דולר

משלם לעצמו, בסך 2,395 לירות ישראליות. זאת היתה ההוכחה הניצחת שהוא אינו יכול להרבות בתשלום דמי מזונות לאשתו.

האשה העזה לטעון כי הכנסתו של שיף גבוהה יותר, והוסיפה עוד כמה פרטים פיקנטיים. שיף הפעיל את גרונו ונופף באגרופיו. הוא הורשע בתקיפת אשתו בבניין בית המשפט המחוזי בירושלים, ובאיום "לגמור את חייה", אבל נראה שהשופטים התחשבו במשכורתו הדלה, ופסקו לו קנס בסך 750 לירות.

בכך לא תמה הפרשה. היה זה באמצע שנת 1982 כאשר חיים שיף ושושנה ויינר הוזמנו לחקירה במישטרת תל-אביב. אשתו איילה, שתבעה בתוקף מחצית מרכושו של בעלה, התלוננה שהבעל וחברתו, שגם היא מכונה גברת שיף, מטרידים אותה בלילות ומאיימים עליה בטלפון. על-פי מימצאי המישטרה היה מקור השיחות במלון **דיפלומט** מתל-אביב, היכן שנמצאת הסוויטה של המלונאי וחברתו. אבל מישהו במישטרה שכח להקליט את השיחות, וחיים שיף יצא בשלום גם מן העניין הזה.

שושנה ויינר נכנסה לחייו של חיים שיף בשנת 1975. היא היתה אלמנתו של אחד מעשירי פרנקפורט, שכבר דובר בהם. היא אינה מרבה להתקוטט כבן-זוגה, אך יש אומרים כי מתחת לחזותה שופעת החמימות מסתתרת אשת-עסקים קשוחה למדי. בראיון לעיתון, שלווה בתמונה מתאימה, היא נראית מתרפקת ברוב-חן על המלונאי היושב מאושר בחיקה. וכך אמרה שושנה ויינר על חייה עם שיף: "...לא, אין זו שותפות עסקית. זוהי אהבה ממבט ראשון."

את הקריירה שלה בשטח המלונאים התחילה שושנה ויינר בשנת 1959. היא היתה אז יפייפיה נתנייתית ידועה בת 21, ואילו וולף ויינר היה מיליונר איש פרנקפורט. החתונה נערכה במלון **רמת-אביב**, ואחריו נסעה המשפחה לפרנקפורט והתגוררה שם במשך 15 שנים ארוכות, עד שנפטר הבעל. שושנה ויינר חזרה למדינת ישראל והפכה שותפתו של חיים שיף למלון **המרינה**. בהתחלת שנות השמונים הפכו השניים שותפים גם בתישלובת-בניינים חדשה ברמת-גן, **מגדלי-זאב** שמה, על שמו של מייסד בית"ר זאב ז'בוטינסקי.

שערורייה נוספת ליוותה את בניית מלון **אמנה** החדש בירושלים, בהתחלת שנות השמונים. כהרגלו, אחרי שנבנה שלד לבניין בן שש קומות, ביקש חיים שיף להוסיף שתי קומות נוספות: בריכת שחיה בקומה השביעית, וסוויטה מפוארת בקומת הגג. הדיירים ברחוב הרצל בירושלים הביעו התנגדות. הם טענו כי המלון מסתיר את אור השמש וגם את הנוף היפה שהם התרגלו אליו. שיף גידף את דיירי הסביבה וכינה אותם "יהודונים". לטענתו, צריך לחוקק חוקים מיוחדים נגד אנשים מסוג "היהודונים" האלה, הבאים לסחוט כסף מן היזם הנמרץ.

ועוד שערורייה: בניין **בית לייף** – שם חברת האחזקה שלו – הנבנה על-ידי חברת הבנייה **אג-קו** שבבעלותו. הבניין בן 18 הקומות, ששילדו הגמור-כמעט

מתנוסס מעל לבית השקם בתל-אביב במין שעטנז ארכיטקטוני מופלא, נועד במקורו להיות בית מלון שייבנה על-ידי קבוצה של יזמים זרים. היזמים מכרו את זכותם לשיף, משום שסבורים היו כי אין סיכוי רב לבית מלון שאינו נבנה על שפת ימה של תל-אביב, אלא במרכז של העיר הסואנת. שיף גילה יוזמה מפתיעה, והתחיל לבנות במרץ את בית המלון. ואז, לפתע, כשתמה בניית השלד, הוא הגיש בקשה לעירית תל-אביב, לשנות את יעודו המקורי של הבניין, כדי לעשותו בניין משרדים. עירית תל-אביב, כהרגלה, אישרה. רק בקשה צנועה היתה לה: תמורת שינוי היעד נדרש שיף לשלם לעיריה סכום של 400 אלפי דולרים, או לקנות למען העיריה מיגרש בסביבת בית המשרדים. באותו מיגרש ביקש ראש העיר הנמרץ שלמה להט, לשכן את הבית החדש של המפלגה **הליברלית שבליכוד**, שהוא נמנה על חבריה.

אלא שבינתיים אין מיגרש ואין בית חדש לליברלים, וגם גיזברות העיריה טרם חזתה, בתחילתה של שנת 1983, בהמחאה המבוקשת הנושאת את חתימתו של חיים שיף. העיריה הוציאה צווים להפסקת הבניה, ואילו חיים שיף מצידו הציף את משרדי העיריה במכתבי מחאה, תזכירים והבטחות בשפע.

ועוד שיף מתעסק בעירית תל-אביב, קם לו אוייב חדש: משרד הבריאות. הרופא המחוזי של ירושלים הורה לסגור את מלון **דיפלומט** שבירושלים, הגדול במלונותיו של חיים שיף. התברר שלא זו בלבד שמזה שנים מתנהל המלון בלי רישיון, אלא שלדעת אנשי משרד הבריאות מהווה מטבחו של המלון סכנה לבריאות הציבור האוכל במיסעדת המלון. בדיון המשפטי שהתנהל בעיקבות הגשת צו הסגירה השתולל חיים שיף, ולעדה מטעם משרד הבריאות הוא אמר: "...את עוד תבכי... עוד רבים יבכו במשרד הבריאות..."

לא חלף זמן רב, עד שנודעו פרטים מדוייקים על הסיבה להתעוררותו של משרד הבריאות. 29 אנשים מתוך 30 אנשי קבוצה חיפאית שהתארחה במלון **דיפלומט** לקו בזיהומי מיעיים. האדם שלא חלה היה זה שלא אכל את ארוחותיו בבית המלון. זה היה בתחילת שנת 1983. ואילו בסוף שנת 1982 לקו בשילשולים 100 מתוך 250 אנשים שסעדו בארוחת ערב חגיגית מאוד במלון **דיפלומט** בתל-אביב. לפתע התברר גם כי עוד שנה קודם לכן הוגשה תביעה משפטית נגד מלון **הנשיא** בירושלים. התביעה הזאת לא טופלה, משום שתיק התביעה הלך לאיבוד בתוך בית המשפט עצמו...

באחת הישיבות שנערכה באותה פרשה בבית המשפט טען חיים שיף בתוקף שהתברואן הראשי של משרד הבריאות ביקש לשחד את בנו, מנהל מלון **דיפלומט** בירושלים, דוב שיף. לדבריו, הצו לסגירת המלון אינו אלא מעשה נקמה על-כך שבנו בעל-העקרונות סירב להענות להצעת השוחד הנדיבה. משרד הבריאות מיהר להגיש תביעת דיבה נגד שיף, ועד מהרה הכחיש דוב שיף את הסיפור כולו.

המצבות של הרוב הדומם

ועוד מתנהל המשפט בירושלים, וכבר התרגשה על שיף שערורייה חדשה, שעניינה **מלון רויאל** בבת-ים. שיף רכש את המלון הזה מידי כונס הנכסים במעט יותר מארבעה מיליוני דולרים. רבים התפעלו, כיצד בתוך ארבעה ימים מאז עבר המלון לידיו, כבר הספיק שיף לתפעלו כמלון של ארבעה כוכבים לכל דבר בשם **מארינה-בת-ים**. עיריית בת-ים התפעלה קצת פחות, שכן חיים שיף סירב לשלם לה את סכומי המיסים המוגזמים, לדעתו, שהיא תבעה ממנו. עירית בת-ים הודיעה כי היא עומדת לעקל את הציוד במלון, ואילו שיף, מצידו, הציע לראש העיריה להתפטר. לבסוף הגיע ובא שר הפנים יוסף בורג, והשכין שלום בין שני הניצים, כשהוא מבטיח את השתתפותו הפעילה של משרד הפנים בתשלום חובותיו של המלונאי חיים שיף.

אין ספק שאם גברה התכיפות של השערוריות ששיף מעורב בהן, אין זה משום שעוז רוחו התעצם ככל שהוא מזרקן והולך. הסיבה היא אחרת, ונעוצה בשינוי הפוליטי שחל במדינת ישראל בשנת 1977. מאז עלה **הליכוד** לשלטון, כבר אין שרי הממשלה סתם חברים וידידים של המלונאי התקיף, אלא עצמו-ובשרו ממש, כמוהם-כמוהו אנשי **הליכוד** והימין. מעתה, שיף כבר אינו צריך להשתדל אצל רמי המעלה, אלא הוא עצמו אחד מהם, ממליך מלכים ומכתיר שרים. הנה, למשל, טוען שיף, מינויו של אברהם שריר כשר התיירות – הרי זו מלאכה שלו. שיף רצה במינויו של שריר לפי שהוא "...איש המכיר את העולם הגדול", ולפיכך טרח שיף ולהשתדל למען שריר אצל ראש תנועתו מנחם בגין, "...ויש להניח שעם אדם כמוני צריך היה להתחשב," מעלה שיף השערה זהירה.*

את עיקר תפקידו בתהום הפוליטי רואה חיים שיף בשטח התעמולה. הנה, כאשר התנקשו בחייו של השגריר הישראלי בלונדון בראשית יוני של שנת 1982, שהה חיים שיף בטוקיו דווקא. הוא מספר שמיד "הרים טלפון", ואמרו לו "שהמצב מתוח" לפיכך "לקח" שיף את המטוס הראשון לארץ. הוא אומנם לא ניהל, כנראה, את מלחמת הלבנון עצמה, אך בהחלט עשה מלאכה חשובה בעורף. עיקר המלאכה: פירסום מודעות גדולות בעיתונים מטעם גופים אנונימיים או אנונימיים למחצה.

הנה, למשל, מודעה לדוגמא: "...סכנה אורבת מבפנים. אי אפשר לסבול יותר. מיעוט הרסני קורע אותנו לגזרים. לדימוקרטיה הישראלית אין כוח להתגונן נגד כוחות ההרס התוקפים אותנו מבפנים. על-כן התארגנו אנו, קבוצת אזרחים, כדי לאסוף חצי מיליון פניות לראש הממשלה בלשון זו: מר בגין, אנו פונים אליך

* **כספים**, 31.8.1981

בבקשה להציע חוק זה: 'כל פירסום וכל התכנסות פומבית בשעת לחימה שיש בהם כדי לסייע לאוייב דינם מאסר חמש שנים'. בברכה, אזרחים לחיזוק ישראל."

מתחת לדברים האלה התנוסס מיספרה של תיבת דואר, המשמשת בית מלון של חיים שיף בתל-אביב. למתונים יותר הציע שיף נוסח סולידי בשם "קבוצת הרוב הדומם" המביעה הזדהות מוחלטת עם הממשלה. לדברי שיף, היתה ההתארגנות הזאת ספונטנית, אם כי נעשתה מתוך משרדיו של חיים שיף במלון **דיפלומט** בתל-אביב. אולי הספונטניות המופלגת הזאת גרמה לתאונה רעה. לפתע התברר כי שלושה תעשייני מצבות גדולים, האחים חליבה, הוחתמו אף הם על המודעה בשם "הרוב הדומם".

גניש מכיר אנשים חשובים

שלום גניש הוא בן-דמותו הצעיר, והרעשן הרבה פחות, של חיים שיף. גם גניש חייב הרבה מאוד לשלטון החדש של **הליכוד**, ולחבריו בצמרת של תנועת **החרות**. היא הפכה אותו מקבלן קטן ואלמוני כמעט, לקבלן גדול וחשוב, ששמו נישא בפי-כול כסמל של הצלחה מרעישה.

משפחתו של שלום — משום מה הוא מכונה גם אהרון — הגיעה מטריפולי שבלוב בשנת 1949. כמינהג אותם הימים, שוכנה המשפחה הגדולה במעברת בית-ליד שלייד נתניה. אחר-כך השתפרו מעט — לא בהרבה — תנאי הדיור של המשפחה, כאשר היא עקרה לשכונת נווה-עמל, ליד הרצליה.

שלום גניש, שנולד בשנת 1945, היה בן ארבע-עשרה שנים כאשר התחיל את חיי העמל שלו. ילדים בני-מעמדו, בשנות החמישים, לא המשיכו את לימודיהם בבית הספר התיכון. הוא עבד בעבודות בניין שונות, עד שגוייס לצה"ל. שירותו היה קצר מאוד, בן שלושה חודשים בלבד. לגניש היו קשיים בריאותיים שטיבם נסתר עד עצם היום הזה.

הוא לא המשיך זמן רב את עבודתו כשכיר-יום אצל הקבלנים קפוצי-הידיים של שנות השישים. שלוש גניש החליט לעשות כסף. הוא התחיל את דרכו כקבלן-מישנה, ואט אט התקדם במעלות המיקצוע, כשהוא בונה בדרך-כלל בתים קטנים וחווילות נאות. היקף עבודות הבנייה שלו בסוף שנות השבעים היה זעיר לעומת זה של הקבלנים הגדולים באמת. גניש השלים את בנייתן של מאה, או לכל היותר מאתיים דירות בשנה.

התפנית המרעישה והפיתאומית במעמדו שייכת כולה לקשריו הפוליטיים. הקשרים האלה לא נבנו ביום אחד. תחילה היה שלום גניש קשור עם סוג שונה במיקצת של בעלי-השפעה. חבריו-שותפיו היו אנשים כמו סוחר המכוניות הידוע מוניה שפירא, הקבלן שלום חוגי, סוחר הרהיטים דוד שולמן, העבריין טוביה

אושרי, והעבריין רחמים ("גומדי") אהרוני, והקבלן בצלאל מזרחי. לזכותו של גניש צריך לומר כי הוא אינו מתכחש לידידיו אלה גם כשהוא נמצא בצמרת. הוא יודע מה הוא חייב להם.

הפגישה הגורלית לקריירה העסקית של גניש ארעה בביתו של המלונאי בצלאל מזרחי. זה קרה בשנת 1979. האיש שבו פגש שלום גניש היה דוד אפל, עסקן בינוני של תנועת **החרות**, השולט בסניף צפון של המפלגה בעיר תל-אביב. אפל, שהוא עסקן בן-עסקן, הבין את האפשרויות הטמונות באיש נמוך הקומה והשמנמן, בעל בלורית השיער הסבוכה שכבר התחילה להאפיר. צריך לומר שגם גניש הבין מה האפשרויות הטמונות באפל, ודומה ששניהם לא הצטערו על ההיכרות הזאת.

לא חלף זמן רב, ואפל מונה למנהל בחברותיו של גניש. אפל השיב טובה תחת טובה. הוא ערך לגניש היכרויות חשובות, בתחומים החשובים לו. מכיוון שגניש עסק בבניה, הזרמן לו להכיר את האנשים העוסקים בכך מן הזווית הפוליטית. הוא הכיר את איש תנועת **החרות** יגאל גריפל, למשל. גריפל, עסקן תל-אביבי ותיק, היה ממלא מקומו של ראש עירית תל-אביב, ובאותה הזדמנות הוא גם שימש כראש אגף השיכון של העיריה הזאת, וכן גם יו"ר מועצות המנהלים של כמה חברות משכנות, כמו **חלמיש** ו**עזרא-ובצרון**. מה היה טיבה המדוייק של "ההיכרות" הזאת אין לדעת, אך תוצאותיה היו ניכרות.

חשובה יותר לגניש היתה "ההיכרות" עם מיכה רייסר הנימרץ. רייסר היה באותה תקופה מנהל **מרכז הבניה הישראלי** של משרד השיכון, והוא גם היה המוציא-והמביא של שניים מהפוליטיקאים החשובים של תנועת **החרות**: מי שנעשה מאוחר יותר שר האוצר, הוא יורם ארידור, ושר השיכון והבינוי דוד לוי.

אין צורך לומר שהיכרות עם דוד לוי היא עניין חשוב ביותר לקבלן בניין. גניש השקיע, איפוא, מאמצים ניכרים מצידו כדי להיטיב עם ידידיו החדשים. הוא הפך לפטרונן של שתי קבוצות כדורגל המסונפות לליכוד, והן בית"ר תל-אביב ומכבי הרצליה.

ואכן, אין זה מפליא כלל ששלשלת ההיכרויות הניבה פירות בשלים. היה זה בשנת 1980 כאשר הוענק לקבלן שלום גניש חוזה שמן מטעם משרד השיכון. היה זה חוזה לבניית 1948 דירות למען האנשים הידועים כ"זכאי משרד השיכון". בסך הכל קיבל גניש נתח של 8% מסך העבודות שמסר משרד השיכון באותה שנה.

מיכרז, כמובן, לא היה. קשה להניח שגניש היה יכול לזכות בעבודת-ענק מעין זו בשיטת המיכרז. מבקר המדינה ניסח במילים עדינות עד-מאוד את ביקורתו החריפה על עניין זה, כאשר הוא קבע כי לקבלן הקטן גניש, נמסרה עבודה השווה לזו שנמסרה לקבלנים הגדולים ממנו עשרות מונים.

משרד השיכון לא נתן שום הסברים סבירים לעובדה שלקבלן החביב על אנשי **חרות** בתל-אביב נמסרה עבודה בסדר-גודל אשר כזה. על-פי עדותו של גניש עצמו, הוא מרוויה מהפרוייקט שהוא מכין למען משרד השיכון וזכאיו לא פחות 80% על השקעתו.

היחסים האינטימיים שבין הקבלן שלום גניש ובין הצמרת הפוליטית התהדקו והלכו, למרות מה שהיה כבר ידוע על עברו של שלום גניש. פרשה אחת במיוחד מאותו עבר ראויה לעיון מדוקדק, שכן גם בה מעורב גוף גדול ומכובד מצמרת עולם העסקים, **בנק דיסקונט** שמו.

הכל התחיל כאשר סוחר רהיטים וקבלן לעת-מצוא, דוד שולמן שמו, רכש שטח אדמה לא גדול בדרומה של תל-אביב באמצע שנות השבעים. הוא הקים שם בית ששימש למסחר. אחר-כך מכר שולמן את המיבנה לקבלן בצלאל מזרחי. מזרחי לא הצליח לעמוד בתנאי התשלום, ופנה לעזרת ידידו, שלום גניש. לעסקה צורף ידיד שלישי: הקבלן ששון חוגי. לא חלף זמן רב עד שסולק חוגי מן השותפות. חלקו ניקנה על-ידי גניש.

קיימים חילוקי דיעות על גובה הסכום שבו ניקנה שליש זה של השותפות. יש גירסה אחת הטוענת כי המחיר ששולם לחוגי היה שני מיליון וחצי לירות, ואילו על פי גירסה אחרת הגיע הסכום לשמונה מיליוני לירות. באותה עת התנהל משא-ומתן בין גניש ובין **בנק דיסקונט**, שגילה, לפתע כי השטח שעליו היה מוקם **בית מרס** – כך נקראה חנות הרהיטים הזאת – חשוב לו מאוד, ממש חיוני. אחרת קשה להבין מדוע הסכים **בנק דיסקונט** לשלם תמורת חלקת האדמה זאת סכום של 220 מיליוני לירות, ולהותיר בידי גניש רווח נקי של 135 מיליוני לירות – ההפרש בין סכום המכירה ובין הסכום המוצהר של הקניה.

כל הפרשה אולי לא היתה נודעת ברבים, אלמלא נרצח לפתע דוד שולמן בפצצה שהוטמנה במכוניתו. חוקרי הרצח הזה היו סבורים ששולמן נרצח משום שהעסקה עם **בנק דיסקונט** לא מצאה חן בעיניו, והוא ניסה לטרפד אותה. לשולמן היה עדיין מה לומר, שכן הקרקע – בניגוד למיבנה – היתה שייכת לו.

הפרשיות רדפו את גניש. שלא כמו חיים שיף, שהירכה להסתבך עם הרשויות המקומיות ועם משרד הבריאות, התנגש גניש עם שלטונות המכס ועם שלטונות מס ההכנסה. בסופה של שנת 1981 הוא נעצר בחשד של הברחת מטבע חוץ, בסך מאות אלפי דולרים. הוא היה מעורב בעסקה מפותלת של קניית פיסלוני זהב מאיש עסקים מפולפל, מי שהיה חבר-הכנסת שמואל פלטו-שרון, ותמיד היו המעצרים שלו מלווים בשמועות על התערבויות מגבוה בחקירת המישטרה, ולחצים שהגיעו ממשרדי ממשלה אלה או אחרים למען שיחרורו של הקבלן החשוב.

גניש גמל למיטיביו. שלא כמו חיים שיף המסייע למפלגת השלטון באמצעות

פירסום מודעות גדולות בעיתונים, מבטא גניש את אהדתו לשלטון בדרך ישירה הרבה יותר. כמה ימים לפני הבחירות לכנסת העשירית, באביב הסוער של שנת 1981, יצא הקבלן שלום גניש ממכונית המרצדס המפוארת שלו וניגש אל מכונית אחרת שחנתה ליד הטיילת בחוף ימה של תל-אביב. גניש הבחין בתווית-תעמולה של **המערך** על אותה מכונית. הדבר לא מצא חן בעיני האוהד החדש והנלהב של **הליכוד**. הוא תלש בידיו את התווית. זה דווקא לא מצא חן בעיני בעל המכונית, אך גניש לא התרגש מהמחאות. הוא היכה בצעיר בעל המכונית בפניו והותיר אותו שותת-דם. צעירה שניסתה להתערב הוכתה גם היא. המישטרה לא פתחה בחקירה, למרות שהידיעה על התקרית האלימה פורסמה בעיתונים.

בקיץ של שנת 1982 הוגש נגד הקבלן המצליח כתב אישום ארוך ומפורט, שבו הואשם גניש בהשמטת הכנסות, הגשת דו״חות לא נכונים למס-הכנסה, וגניבה בהיותו מנהל תאגיד ומנהל חברה. לגניש, כך מתברר מכתב האישום הזה, היו חברות רבות מאוד, והוא תימרן בינהן כהנה וכהנה. על פי כתב האישום היתה הצהרת ההון שלו לשנת 1978 כוזבת, וכזאת גם היתה הצהרת ההון שבאה אחריה, בשנת 1979. בכתב האישום נאמר גם כי הוא גנב מחברה שבבעלותו מאות אלפי לירות שקיבלה החברה ממכירת כמה חווילות, וכי בשנת 1980 הפסיקו גניש וחברה שבבעלותו לנהל חשבונות, ובחברות אחרות הוגשו דיווחים לא-נכונים לשלטונות המס. כתב האישום משתרע על 18 עמודים צפופים, הכוללים עשרות סעיפים. המשפט, אין צורך לומר, מתנהל בעצלתיים וללא חיפזון מיותר, ובינתיים ממשיך משרד השיכון להזרים לקבלן רב-העלילות עבודות מזדמנות.

אחד הקבלנים החשובים והגדולים במדינת ישראל הוא אהרון רובינשטיין, הממושקף והחייכני אביו-מולידו של הפרופסור למשפטים וחבר-הכנסת אמנת רובינשטיין.

אהרון רובינשטיין נולד בעיר ורשה, בירתה של פולין, בשנת 1905. אביו היה בעל בית-חרושת לפקקים, אך נראה שעסקיו לא עלו יפה. הוא נסע, לפיכך, לארצות-הברית כדי לחפש בה את מולו, כשהוא מותיר את משפחתו מאחוריו. כאשר חזר האב כדי ליטול את משפחתו, פרצה מלחמת-העולם הראשונה, והאב גוייס לצבא הפולני. אחרי המלחמה נסע אביו של רובינשטיין לארץ-ישראל-פלסטינה, כשהוא מצוייד באלפי לירות שטרלינג. גם הפעם הוא הותיר את משפחתו בוורשה הרחוקה.

עסקיו של האב לא עלו יפה. הוא ניסה את כוחו בעסקי דלא-ניידי, ונכשל פעם אחרי פעם. כאשר הוא הביא את אשתו וילדיו — שניים מהם הפכו ברבות הימים לקבלנים מפורסמים — היה האב שותף בטחנת גריסים.

אהרון רובינשטיין נכנס לעסקי הבנייה. הוא היה קבלן של עבודות טפסנות ועבד בכל רחבי הארץ. סגירתה הזמנית של **סולל-בונה** ההסתדרותית באמצע שנות השלושים פינתה שטח גדול לקבלנים פרטיים רבים, ורובינשטיין היה אחד מהם. הוא התחיל לבצע עבודות גדלות והולכות, וכאשר התחילה מלחמת-העולם השניה, כבר היה אהרון רובינשטיין קבלן חשוב. הוא ניפרד במהלך המלחמה משותפו הוותיק, נטל כשותף את אחיו אברהם ועוד אדם, אליעזר וקסמן שמו, והרחיב את עסקיו מעבר לתחום הבניין. הוא רכש, למשל, בית-חרושת לגז ולכימיקלים.

אחרי המלחמה העולמית השניה הוא מכר את בית-החרושת הזה, והתחיל לצבור קרקעות באזורים רבים בארץ. הרכישות האלה הוכחו מאוחר יותר כמוצלחות ביותר, כאשר התחילו לבוא גלי ההגירה הגדולים של שנות החמישים.

כדי לעמוד במעמסה הגדולה הזאת, הקים אהרון רובינשטיין עם כמה מחברות הבניה הגדולות בארץ את **החברה המרכזית לשיכון ובניין** (להבדיל **מהחברה המרכזית** שמוזגה **בכלל**, ועסקה בסחר בחומרי בניין), שביקשה להתחרות **בסולל-בונה** ששב לתחייה, וקיבלה עבודות גדולות ממשרד השיכון שבשליטת הממשלה. **החברה המרכזית** כמעט פשטה רגל בסופו של דבר, ורובינשטיין מתפאר בכך שהיה צורך לקרוא לו מחו״ל — הוא הקים אז בית חולים בקפריסין — כדי להצילה.

אהרון רובינשטיין ניכנס לעסקי **החברה-לישראל ב'** שהוקמה בעיקבות ההצלחה המפוקפקת של **החברה-לישראל א'**. רובינשטיין ניסה להשתלט לחלוטין על החברה הזאת בסופה של שנת 1980. הוא רכש אז את מניותיהם של נסים גאון ושל המיליונר הגרמני-יהודי גוטס זינר, וביקש גם לקנות את מניותיהם של **משקיעי-ישראל** שהידוע שבהם הוא המיליונר האמריקאי סם רוטברג. לבסוף רכש רובינשטיין גם את מניות הממשלה, והשתלט על החברה. באותה הזדמנות מכר אהרון רובינשטיין את חלקו ב**החברה-לישראל א'**, בסך מיליון דולר בערך, והתפטר ממועצת המנהלים של החברה.

ברשות **החברה-לישראל ב'** היו מניות בבית-החרושת לשימורי-דגים **מן**, בית-החרושת לשימורים ולמיצים **עסיס** ובתי מלון. רשימת העסקים שרכש אהרון רובינשטיין במשך השנים, ולעתים גם מכר, היא ארוכה ומרשימה, וכוללת את הברת **רובינשטיין ושות'**, **יצלף** השולטת בקרקעות חקלאיות וחברות הבניה והמקרקעין **רוביקום**, **משעם**, **חולות-רבד**, **בן-עמי**, **חברה לפיתוח הבית** בחולון, **מעונות פתח-תיקווה**, **רמות**, **קודה**, **ומחסני אחסנה**. רובינשטיין הוא גם שותף חשוב בבית-החרושת לבנייה טרומית **טרום רז** שבראשון-לציון, ברשת המלונות **בזל**, ובחברת המלונאות **לנדקו**.

את חלקו בחברת **האחים רובינשטיין** מכר אהרון לאחיו אברהם רובינשטיין,

שבהתחלת שנת 1983 הסתבך במשפט לא נעים, כאשר נגד החברה שלו, הבונה בשכונת נאות-רחל שבחולון, הוגשו כתבי אישום חמורים על חריגות בניה.

שני האחים האחרים לבית רובינשטיין הם מאיר ארזי, שהיה מפקד חשוב **בהגנה**, ונחום ארזי, שהיה מייסדה של תנועת **הנוער-העובד** של **מפא"י**. שני האחים האלו גם הם היו שותפים תקופה קצרה בעסקי הבניין.

אהרון רובינשטיין אמנם היה חבר **ההגנה** בתקופה מסויימת, אבל חלפו רק כמה שנים והוא הצטרף אל בני-מעמדו שלו בימין. הוא אמנם לא הרחיק לכת עד-כדי חברות של ממש **באצ"ל**, אבל תמך באירגון הזה בכסף. אחר-כך נעשה רובינשטיין חבר מפלגת **הציונים-הכלליים** שרבים מהקבלנים הגדולים מצאו בה את מקומם, ולבסוף הוא הצטרף למפלגה **הליברלית**, יורשת **הציונים-הכלליים**. שם הוא בין הלוחצים העיקריים לכך ששרי המפלגה יפעלו בתוקף רב יותר לביטולו של חוק הגנת-הדייר. ביטול החוק הזה עשוי להכניס סכומי כסף ענקיים לכיסיו התפוחים של רובינשטיין, המחזיק בדירות וחנויות רבות המושכרות בדמי-מפתח.

לוקח ממס-הכנסה ונותן צדקה

הקבלן הפרטי שאומרים עליו שהוא הגדול במדינה, הוא מתיתיהו ליפשיץ. הוא איש חרדי, יליד שנות השלושים של המאה, בינוני קומה, מהדר בלבושו ובעל בלורית סבוכה. מתיתיהו ליפשיץ הוא קבלן-בן-קבלן. אביו הטבריני, אהרון, בנה בתים עוד בשנות העשרים. באמצע מלחמת-העולם השניה עברה משפחת ליפשיץ מביקעת הכינרת אל הרי ירושלים, כשהעביר אהרון ליפשיץ את עסקיו לבירה המנדאטורית.

לימודי התורה והתלמוד לא משכו את מתיתיהו ליפשיץ. בהיותו בן 15 הוא עזב את ישיבת חסידי קרלין, ובא לעבוד אצל אביו, בבניין. הוא התחתן, הוליד ילדים, ולמד לימודי כלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים.

המיפנה התחולל אחרי מלחמת ששת הימים. ירושלים הערבית נכבשה, ומדיניות הממשלה היתה, להפוך את סיפוחה לעובדה באמצעות בניה גדולה מסביב לבירה, בשטחיה של ממלכת ירדן. מתיתיהו ליפשיץ נפרד, איפוא, מאביו, ובסכום של עשרת אלפי דולרים הוא ייסד חברה קבלנית משל עצמו מתיתיהו ליפשיץ התמחה בשני תחומים: בבניית שיכונים המיוחדים לאנשים שומרי מיצוות, כאלו המצויידים בשני כיורים, ובקניית נכסי דלא-ניידי שאיש לא האמין כי ערכם יעלה. הוא הצליח יפה בשני התחומים הללו, והתעשרותו היתה מהירה ביותר. בסופה של שנת 1982 הוערך שווי נכסיו של הקבלן החרדי ב-1.35 מיליארדי לירות, או 42 מיליוני דולרים.

שמירת המיצוות הקפדניות של הקבלן הירושלמי אינה מפריעה לו לעשות תרגילי-מס מפולפלים כשהוא בא להתחשבן עם שלטונות המס. למשל: בשנת הכספים 1981-2 היו הכנסותיה של החברה שבבעלותו 225 מיליוני שקלים, אך הרווח לפני מס היה שיבעה מיליוני שקלים בלבד, שיעור רווח צנוע ביותר, לכאורה, של קצת יותר מ-3% מההכנסות. זהו שיעור רווח שכל בעל חנות מכולת היה בוש בו. ברור כי המיספר העלוב הזה, נועד לצורך מעשי אחד בלבד: ההתחשבנות עם שלטונות המס. כדי להגיע למיספר כה עלוב, מעסיק מתיתיהו ליפשיץ את אחד מרואי החשבון הטובים במדינת ישראל. בעיתון שבו נעשו החשבונות, נאמר כך: "...רווחי החברה אשתקד, מותאמים לאינפלציה, הגיעו ל-33.5 מיליוני שקלים — פי חמישה, לערך, מן הרווח הרשום בדו"ח רווח והפסד."*

וכאשר ההפרש בין הרווח המדווח ובין הרווח למעשה הוא כה גדול, אין זה פלא שלקבלן העשיר נשאר קצת כסף לצורך מעשי פילנטרופיה, ואכן, מתיתיהו ליפשיץ ידוע ברבים כמי "שנותן בסתר", והוא נחשב כאחד מנותני-הצדקה הגדולים של ירושלים.

בהתחלת שנת 1983 החליט ליפשיץ, המבין יפה ברווחים ובתרגילים פינאנסיים, כי הבורסה תהיה יאה לו, כשם שהוא יהיה נאה לה, והחליט לצאת בהנפקה לציבור הרחב. לקראת המאורע הזה, התפרסמו נתונים של רווחי החברה שלו במחצית אחת של שנת הכספים 1982/3, והשינוי לעומת השנה הקודמת היה מדהים ממש. למרות השפל העמוק בענף הבניה, הרוויחה החברה של מתיתיהו ליפשיץ בחצי שנה יותר מחמישים מיליוני שקלים — פי שבעה ויותר ממה שהרוויה בשנה שקדמה לכך!

וכל היתר

עוד צריך להזכיר את הקבלנים הגדולים, אברהם, משה ויגאל גינדי שהגדילו עשות בראשון-לציון ובעיירות הדרום האחרות. אפשר לציין את הקבלן החיפאי הגדול זכריה דרוקר שהיטיב להינשא, עם בתו של מפקד חשוב בהגנה ובצה"ל, וקשרים פוליטיים טובים העלוהו לגדולה. דרוקר הירבה לבנות, אך יותר ממה שהרוויח בבניה הרוויח בהתחלת שנות השמונים בבורסה התל-אביבית, עד שנקלע לקשיים ונאלץ למכור חלק גדול מל החברה שלו ל**סולל-בונה**.

עוד ראוי להיזכר הקבלן אריה פילץ, הידוע במיוחד בגלל בית הקפה היקר הנושא עדיין את שמו, על חוף ימה של תל-אביב; זה הקבלן שבנה את הפיל הלבן הגדול, התחנה המרכזית החדשה של תל-אביב שנראה כי יחלפו עוד שנים רבות עד שישעטו בה האוטובוסים.

* **הארץ**, 23.12.85

פרק שביעי

עשירים ושועים

רבים סבורים שהם אנשים חרוצים שעשו את כספם בכוח תבונתם וחריצותם, ואולי סתם מזל היה להם. רק מקרי הוא שכמעט כולם כבר נולדו להורים עשירים. רק מיקרי הוא שיש להם חברים כה טובים במיסדרונות השלטון. רק מיקרי הוא שהם נמצאים שם, בצמרת, ולא אחרים.

העשירים בישראל, בדור השני לקיומה של המדינה, הם כמעט כולם בני דור שני או שלישי לעושר גדול. הריהם כבר עשירים בעלי-מסורת, שהתרגלו למעמדם, והם מבוססים בכספם ובזכויות-היתר שלהם היטב-היטב. עשירים חדשים, כמו איש הביטוח שלמה אליהו או המלונאי חיים שיף, זוכים מצד העשירים הוותיקים ליחס של ביטול ובוז מהולים ביראה מפני מירצם המפעפע והמאיים. אליהו ושיף הם אנשים יחידים הניצבים נגד משפחות עשירות בעלות אילן של יוחסין, קשרים פוליטיים ענפים ולעתים גם קישרי-דם מועילים עם משפחות עשירות אחרות, או עם משפחות של פוליטיקאים שבצמרת.

ברובם הגדול באים אדירי-ההון של ישראל מן העלית של הישוב הוותיק. חלקם בא ממשפחות שהיו להן בתי-עסק פורחים כבר בראשית המאה בירושלים וביפו. אחרים, מוצאם בבעלי הקרקעות של ראשית המאה. רבים אחרים, מוצאם במשפחות שבאו לארץ-ישראל-פלסטינה בשנות השלושים של המאה, כשכבר אז היה מצוי הון רב בכיסיהם.

אלו הם בעלי הקרקעות הגדולים, משפחות קוקיה וחסידוף, ולירו ושלוש, מטלון ומוגרבי, דנקנר וקרסו, רג׳ואן, מכנס ומסרסו.

אלו הם הבנקאים החשובים, בני משפחות רקנאטי ופויכטוונגר, מגריזו ואלרן ויפת.

אלו הם החשובים שבין התעשיינים, בני משפחות פרומצ׳נקו ומושביץ, פרופר וברנשטיין, פקר וטולקובסקי, גהל ולאוטמן.

אלו הם ענקי ענף הביטוח, בני משפחות חכמי וטייבר, סחרוב וטוקטלי, לבנון, המבורגר ובמיר״ה.

אלו הם העשירים שידם בכל, בני יוחננוף ובני אילין, בני פדרמן ובני מוזס.

כל העשירים הללו כבר היו בעלי-הון כשקמה המדינה. מלחמת העצמאות מילאה למענם אותו תפקיד חשוב שמילאה המהפכה הצרפתית של 1789 למען הבורגנות הצרפתית. מעמד העשירים הישראלי מצא את עצמו במקום שבו הוא יכול לקנות לו מידה רבה של השפעה פוליטית ואף שליטה פוליטית. שוב לא היה שלטון זר שלנגד עיניו האינטרסים הכלכליים של האיים הבריטיים. מלחמת העצמאות העמידה בראש השלטון את בעלי-בריתם של העשירים ומיטיביהם, אנשי הימין של **מפא״י**. השותפים לשלטון היו **הציונים-הכלליים**, המפלגה המובהקת ביותר של ההון הפרטי הגדול. תקופת **הצנע** שבתחילת שנות המדינה, אותה תקופה שפירושה היה מחסור וסבל למאות אלפים, היתה תקופה טובה לעשירים. הם לא פשטו רגל ולא סבלו ממחסור. רבים מהם הכפילו אז והשלישו את הונם. כך גם העשירו אותם המלחמות שבאו בזו-אחר-זו בשנים שאחר-כך.

שלטונות המדינה העניקו להם כל מה שאפשר כדי להמשיך בצבירת העושר הגדול. הם זכו בהלוואות נוחות ובמענקים נדיבים מאוצר המדינה. הם זכו לזיכיונות בילעדיים על סוגי יבוא שונים או על הספקת מוצרי תעשייה שונים. הם זכו להטבות מפליגות במיסים ולבורסה נדיבה שמס על ריווחי-הון אינו נהוג בה.

השלטון הפוליטי היה בעל-בריתם הטוב והמיטיב עד ל-1977. אחר-כך נפל השלטון כפרי בשל לידיהם. סיסמתו של השר הצרפתי גיזו – ״התעשרו נא״ – היא גם סיסמתו של השלטון החדש של **הליכוד**, והעשירים לא היססו: הם חטפו מכל הבא ליד, והגדילו את עושרם העצום עוד ועוד.

מלבד העשירים הללו, בני המשפחות הוותיקות מן הישוב, קיימים גם ״המיליונרים של ספיר״. אלה היהודים העשירים שפגש שר הכלכלה הכל-יכול של מדינת ישראל במסעותיו בעולם, והצליח להביאם לכאן בעזרת הטבות ומענקים שאין דומה להם בשום מקום בעולם. אלו הם אייזנברג ופולק, וולפסון וגיטר, ורבים אחרים. אלה, להבדיל מן העשירים החדשים, המהגרים של שנות החמישים ובניהם, השתלבו היטב בחברת העשירים של ישראל. שכן גם הם היו עשירים בעלי-מסורת, גם הם לא היו זאבים בודדים, אלא בני משפחות של עושר גדול. הם ובני משפחותיהם כבר נטמעו בתוך בני-מעמדם הישראלים, אימצו את השקפת העולם של מעמדם, אורח-חייו ומינהגיו.

מה שמעניק למשפחות העשירות את עוצמתן הגדולה ואת ביטחונן העצמי, היא העובדה שהם מהווים חלק מן העלית השלטת בישראל. המשפחות העשירות שהוזכרו בספר זה, ועוד כמה מאות משפחות עשירות פחות ולעתים רק מפורסמות פחות, הן חלק מקבוצה של משפחות המספקת למדינת ישראל את שלטונה בכל התחומים. בדיוק כמו אדירי-ההון, בא גם החלק הארי של

הפוליטיקאים שבצמרת, הקצינים הבכירים, בעלי העיתונים, חשובי השופטים והאנשים העומדים בראש המערכת הבירוקרטית, מאותה קבוצת אוכלוסיה: האליטה של הישוב היהודי בארץ-ישראל-פלסטינה בשנות השלושים ובתחילת שנות הארבעים, כלומר – לפני קום המדינה.

ביטחונם העצמי הרב של העשירים, וידיעתם כי חילופי שילטון בין **המערך** **והליכוד** אינם יבולים להזיק להם, נובעים לא רק משותפות-האינטרסים המעמדית שמוצאה בעבר המשותף. הם נשענים גם על שותפות האינטרסים הכלכלית, החובקת את המשק כולו. בעלי-ההון הגדולים הם שותפים עסקיים לכלכלה הציבורית והממשלתית. בכמה מוקדי שיתוף כאלה – קונצרן **כלל** הגדול, **הבנק לפיתוח התעשייה**, התאחדויות של מעסיקים ובעלי-תעשיה, מגיעים בעלי ההון הפרטי הגדול ומנהלי הכלכלה הציבורית לכלל הגדרת אינטרס המשותף. בעלי-ההון הגדולים הם שותפים גם ברמה המיפעלית להון הממשלתי והציבורי. שותפות זאת נבנתה נדבך על-גבי נדבך משנות השלושים ואילך.

אפשר להזכיר שותפויות של חברת **סולל-בונה** ההסתדרותית עם אנשי **החברה המרכזית** ובעלי-הון פרטיים אחרים. אפשר להזכיר את מיפעל **תעל** של משפחת סחרוב וקיבוץ מישמרות. אפשר להזכיר את **החברה-לישראל** ואת חברת **צים** השייכת לה.

במדינת-ישראל על המשק "המעורב" שלה, הממשלתי, הציבורי והפרטי, לא עומדים שלושת המינזרים האלה זה-בצד-זה. הם משולבים בצורה עמוקה, חודרים זה אל תוך זה ומשרתים זה-את-זה. חילוקי הדעות, ניגודי האינטרסים והתחרות, עד כמה שהם מתקיימים, הם מתקיימים בשוליים. חילופי שילטון עשויים לשנות באחוזים ספורים או אף בשיברי-אחוזים את צורת החלוקה של העוגה הלאומית בין סוגי ההון השונים. חילופי שילטון אינם עשויים לפגוע בבסיס. בעלי-ההון של ישראל יכולים להיות בטוחים בכך שכל עוד לא יחול שינוי יסודי במערכת הפוליטית, לא תהיה שום סכנה נשקפת למעמדם הרם.

כל אלו הן קביעות הצריכות ביסוס. זה יהיה עניינו של הפרק הזה.

בשנת 1936 היו בארץ 315,000 יהודים עירוניים, 59,530 יהודים התגוררו במושבות, שחלקן כבר היו ישובים עירוניים-למחצה. במושבים ובמושבי עובדים נמצאו 15,740 יהודים, והיו עוד 11,840 חברי קיבוצים.

העלית הפוליטית של השמאל באה מתוך חברי הקיבוצים והמושבים, וכן גם מכמה מאות של משפחות עירוניות, רובן של יוצאי העליה השניה והשלישית. לכל היותר מנה הבסיס החברתי של העלית הזאת 20 אלפי אנשים. אלה סיפקו גם חלק נכבד מצמרת **ההגנה** ומפקדיה, ואת כל המנהלים של המשק הציבורי וההסתדרותי.

הצמרת הפוליטית של הימין – הישוב "האזרחי", מוצאה באלפים ספורים של

משפחות. אלה היו החשובים שבין האיכרים שהיו מאורגנים **בהתאחדות האיכרים**. על-פי מיספר החברים של התאחדות זאת בשנות השלושים, ועל-פי הישגיה של ההתאחדות בבחירות למוסדות של היישוב, היתה זאת אוכלוסיה של עשרת-אלפי נפש לכל היותר. בערים היה הישוב האזרחי מאורגן **בהתאחדות בעלי התעשייה**, **בהתאחדות בעלי הבתים** ו**בהתאחדות הסוחרים**. בכל אחד מן האירגונים הללו היו מאות ספורים של חברים. בסך הכל לא היו, ככל הנראה, יותר מ-10 אלפי עירוניים שמתוכם באה ההנהגה הפוליטית של הימין לסוגיו.

אותם 20 אלפי אנשים — האיכרים והעירוניים — הם שסיפקו לא רק את ההנהגה הפוליטית של הימין האזרחי, אלא גם את הצמרת הכלכלית. כל הגדולים והחשובים שבין בעלי-ההון נמנו עליהם.

משמעות המיספרים הללו היא זאת: כל העליתות של היישוב היהודי בארץ-ישראל-פלסטינה באמצע שנות השלושים, באו מתוך ארבעים אלפי אנשים. הישוב כולו מנה אז מעט יותר מ-400 אלפי יהודים.

אפשר עוד להזכיר את מנהיגי "הישוב הישן" שנמצא מחוץ ל'ישוב המאורגן'. בדרך כלל היו אלה היהודים החרדים, וגם המשפחיות הספרדיות הוותיקות. גם כאן שלטו כמה עשרות של משפחות — העשירות ביותר שבהן, והחזיקו בידן את העוצמה הפוליטית והכלכלית כאחד.

בסיס חברתי זה, של 40 אלפי אנשים, אפשר שהורחב בעיקבות תוספות מן החוץ, קישרי נישואין והתרבות טבעית, אך בשום אופן הוא לא עמד על יותר מ-60 אלפי אנשים כאשר פרצה מלחמת העצמאות.

אותם 60 אלפי אנשים, עשירית היהודים בישראל בשנת 1948 — הם-הם שמהווים את מקורה החברתי של העלית הישראלית דהיום. ארבע חמישיות מבין הפוליטיקאים שבצמרת, כמעט כל אדירי-ההון, רוב קציני הצבא הבכירים, הרוב הגדול של הפקידות הבכירה, של השופטים, העיתונאים והדיפלומטים של ישראל, מוצאם בשיכבה החברתית המצומצמת הזאת.

מבין 540 אלפי היהודים האחרים של הישוב, מבין מאות אלפי הערבים אזרחי ישראל ומבין מיליוני העולים החדשים, באה רק חמישית אחת של הצמרת הפוליטית, ושל חברי העליתות האחרות לסוגיהן. בין בעלי-ההון הגדולים, חלקם של מיליוני האנשים הללו פחות בהרבה מחמישית.

לשלטון של העלית הזאת יש גם גוון מיני וגוון עדתי מובהק, אך מכריע מכל הוא הוותק בארץ. כמעט כל האנשים שבצמרת הם גברים. כמעט כולם הם אשכנזים, כמעט כולם, הם או בניהם, הגיעו לכאן לפני שנת 1948.

כדי להבחין באופייה החברתי של העלית הישראלית, אפשר להתבונן בנתונים הנוגעים לחברי-הכנסת, לחברי הוועדה המרכזת של ההסתדרות, ולחברי המטה הכללי של צה"ל.

מחקר שהקיף את חברי שמונה הכנסות הראשונות קבע כי 24% מבין הח"כים

הם ילידי הארץ, ו-60% הגיעו לארץ-ישראל לפני שנת 1939, השנה שבה פרצה מלחמת-העולם השניה. המצב השתנה במיקצת בכנסת התשיעית ובכנסת העשירית. מיספרם של ילידי הארץ עלה, אך רבים מאלה הם צאצאי המתיישבים הוותיקים.

67% מבין חברי שמונה הכנסות הראשונות הם אשכנזים שהגיעו לישראל ממדינות אירופאיות, אמריקאיות, או מדרום-אפריקה. מחצית מחברי-הכנסת שהם ילידי הארץ, גם הם אשכנזים. בשתי הכנסות האחרונות השתנה קצת מצב זה, חלקם של היהודים יוצאי מדינות-ערב עלה במיקצת, אך לא באורח שישפיע באופן משמעותי על המספרים בכללם. בממשלות היה המצב קיצוני עוד יותר. 94% אחוזים מבין חברי כל ממשלות ישראל, עד לממשלה שהוקמה ב-1981 היו אשכנזים, וכמעט כולם הגיעו לכאן לפני שנת 1948. בממשלה שהוקמה ב-1981 יש לראשונה ארבעה שרים מיוצאי ארצות ערב, לעומת שני שרים או שר אחד בממשלות הקודמות. יותר מ-80% מבין חברי הוועדה המרכזת של ההסתדרות בכל שנות קיום המדינה היו אשכנזים, ורובם נמצאו בישראל לפני 1948.

על פי רשימות חברי המטה הכללי של צה״ל, כפי שהן מתפרסמות ברשומות הממשלה, לא היו כלל יהודים לא-אשכנזים במטה הזה עד לשנים האחרונות, וגם עתה מיספרם של היהודים יוצאי ארצות-ערב במטה הכללי הוא זעום ביותר.

בעלי-ההון הגדולים נמנים, איפוא, על קבוצה מוגדרת למדי באוכלוסיה הישראלית, קבוצה שיש לה מאפיינים ברורים מבחינת המוצא העדתי והוותק בארץ. אך יש לקבוצה זאת מאפיינים נוספים, חשובים לא פחות, הנוגעים לאורח חייה, למקום מגוריה, להשכלתה ולהשקפת עולמה.

העשירים של ישראל מתגוררים בדרך כלל בין בני-מעמדם, ויש להם שכונות רבות משלהם.

בירושלים חביבה על העשירים שכונת טלביה. שם, במורד הגבעות שבין שכונת רחביה ובין המושבה הגרמנית, מתנוססים בתי-אבן הדורים, בני שתי קומות ושלוש קומות, מוקפים בוסתנים מלבלבים. רבים מן העשירים של ירושלים גרים גם בשכונת רחביה הסמוכה. הבתים שם צפופים מעט יותר, אך גם שם רבה השלווה ורב הירק. עוד מתגוררים עשירי הבירה בשכונת חווילות צמרת הבירה. ויש מהם שהרחיקו מעט מן העיר אל מוצא-עלית, ואל גבעת המבתר.

רבים מעשיריה של חיפה גרים בשכונת אחוזת-שמואל שעל הר הכרמל. שם, ברחוב יפה-נוף המתפתל לארכך קו הרכס ומעט מתחתיו, הם יכולים לצפות מחלונות זכוכית גדולים על נופן הנאה של העיר והמפרץ, ולזהות בקלות את בתי-החרושת שלהם, או את אותן אוניות העוגנות בנמל, ופורקות או טוענות

מיטען ממיטעניהם. הם מתגוררים גם ברחובות כמו רחוב המרגלית, רחוב שימשון, רחוב איינשטיין או רחוב התישבי, באזור רב-ירק, המזכיר מאוד את שכונת רחביה שבירושלים. יש מעשירי העיר שהרחיקו מעט אל שכונת חווילות החדשה דניה, המצויה בדרך שבין שכונת אחוזה ובין האוניברסיטה.

חלק גדול מן העשירים של מדינת ישראל מתגוררים בגוש דן. כמה מן העשירים מתגוררים עדיין באזור שהיה מיוחד להם פעם, בסמוך לתיאטרון **הבימה** ו**להיכל התרבות**. בשדרות רוטשילד, בשדרות חן ובשדרות בן-ציון אפשר להבחין מדי פעם במכוניות הכבדות והמהודרות שלהם. אך ברובם, הם הצפינו לאזורים אחרים.

ככלל, נוטים העשירים של תל-אביב להתגורר באזור המצוי בצפון-מזרחה של העיר, בתחום שבין רחוב אבן-גבירול במערב, דרך חיפה במזרח, שדרות המלך דוד בדרום ונחל הירקון בצפון. אך אין הם מתגוררים באזור כולו. שדרות המלך דוד וכמה רחובות הסמוכים אליו, עד לרהוב בארי, חביבים מאוד על העשירים. שם גם נבנו במיוחד למענם ולמען בני מעמדם **מיגדלי דוד**, ובהם יכולים כמה מן העשירים לגור "כמו באמריקה", בבניין המצוייד בשוערים, בחדרי כניסה מפוארים ובבריכה משלו.

עוד חביבה על העשירים סביבתה של כיכר המדינה. הכיכר עצמה והרחובות, הסמוכים אליה מכילים רבים מן העשירים, ונראה כי אחד החביבים ביותר הוא דווקא רחוב הקרוי על שמו של מי שהיה שר החוץ וראש-ממשלה בישראל, הלוא הוא משה שרת.

אלה מן העשירים שביקשו להתרחק מעט מל העיר הסואנת, מצאו להם מקום בשכונת נווה-אביבים, שבה הם מתגוררים בבתי דירות גדולים. העדיף על האחרים, ככל הנראה, הוא רחוב אופנהיימר. מעברו השני של הכביש, כלפי מזרח, מצוייה שכונה אחרת שעשירים רבים מתגוררים בה, היא שכונת אפקה.

גם ברמת-גן יש איזור המיוחד לעשירים. במזרח העיר, לא הרחק מגבולה עם העיר השכנה בני-ברק, מצוי רחוב גלגל החובק בתוכו כמה רחובות קטנים כגון רחוב יתד, רחוב סולם ורחוב השורה. שם נבנו כמה וכמה בתי מידות בני שתיים, שלוש וגם ארבע קומות, שכל אחד מהם שייך למשפחה אחת, ומוקף גן נאה.

העשירים שביקשו להתרחק עוד יותר מתל-אביב עצמה, גרים בשכונת הוילות סביון, מעין שכונת פרבר כפרית בנוסח אמריקאי. הם גרים גם בכפר שמריהו, שבו הוקמו בשנים האחרונות כמה וכמה חווילות לשימושם של העשירים, שניכר כי הושקעה עבודה רבה בעיצובן ובתיכנונן, כך שיתייחדו במשהו מן החווילות הסמוכות אליהן. העשירים מתגוררים גם בשכונת הרצליה-פיתוח שעל חוף ימה

של העיר הרצליה, באזור המזכיר נווה-קיט יותר מאשר שכונת מגורים. היו מן העשירים שהרחיקו עד לרמת-השרון, ויש שביקשו לעצמם שלווה של ממש, ורכשו להם חלקת אדמה בשכונת החווילות המפוארת של קיסריה.

מעניין לבדוק כיצד מתפזרים עשירי גוש דן. ליד כיכר הבימה מתגוררים אבא פרומצ׳נקו (**עלית**) ואוייגן פרופר (**אוסם**), שניהם מבעלי חברת ההשקעות **דנות**, ושם גם גר גדול העבריינים הפינאנסיים יהושע בן-ציון (**בנק ארץ-ישראל בריטניה**) והקבלן אהרון רובינשטיין. בצפון-מזרחה של תל-אביב מתגוררים זלמן שובל (**האחים מאיר**), משה שניצר (יהלומים) שניהם ברחוב שרת. ברחוב אורי הסמוך לשדרות המלך דוד מתגוררים חיים פולק (**פולגת**) וגידעון המבורגר (ביטוח **הראל והמישמר**) אברהם פרידמן (**החברה המרכזית וכלל**) מתגורר במיגדלי דוד, ביחד עם כמה מהאורחים היקרים מגרמניה: בוביס, בוכמן ואחרים. עוד גרים באיזורים הללו שבצפון העיר משה בורנשטין (**טמפו**), רמי טייבר (**יהודה, ציון**), גרשון רוזוב (**סברינה**), דויד יגלום (**דיזנגוף, דנות**), יעקב מרירור (**רסקו, החברה הימית**), מרק מושביץ (**עלית**), שלמה מגריזו (**מרכנתיל, דיסקונט**), ובנו גיטר (**דיסקונט**). ברחוב שטריקר מתגוררים אברהם שפירא (**שטיחי כרמל**) ומרדכי (״מוקה״) לימון (**בנק כללי**).

בנווה אביבים מתגוררים דוב לאוטמן (**דלתא**) ואבי טוקטלי (**אריה**). באפקה מתגוררים אברהם (״בוסה״) שביט (**שביט** יבוא-תנורים), דן פרופר (**אוסם**), וגם בת-שבע רוטשילד, אחותו של הברון. בסביון מתגוררים שאול אייזנברג (קבוצת אייזנברג), שמעון קליר (**ארגמן**) ואחיו אברהם קליר. בצהלה מתגוררים יורם רדושיצקי (**העמק**, טכסטיל), ודן טולקובסקי (**דיסקונט**).

באזור היוקרתי של רמת-גן מתגוררים נוח מוזם (**ידיעות אחרונות**), פלק גדיש (**החברה המרכזית**) ופלג תמיר (**דלתא**). ברמת השרון מתגוררים גדעון ארהארד (**דיסקונט**), אליהו הורביץ (**טבע**), וגד פרופר (**אוסם**). ואילו בהרצליה-פיתוח מתגוררים דוד מושביץ (**עלית**), חיים רוזוב (**סברינה**), בן-ציון פוזיילוב ואחיו פינחס (**יהלומים**), וגם מרטין גהל (**דובק**) והפרקליט הידוע שמואל תמיר, בן משפחת כצנלסון.

בכל אזורי המגורים הללו, מתגוררים גם שותפיהם של העשירים למעמד, העיתונאים, המנהלים הבכירים, קציני הצבא לשעבר, והפוליטיקאים, ומשרתיהם הבכירים רואי החשבון והפרקליטים, יועצי המס והפרופסורים המכובדים.

כך למשל מתגורר איתן אבניאון, מי שהיה מנכ״ל חברת הביטוח הגדולה **הסנה**, בצפון תל-אביב, כמוהו כפוליטיקאים רבים של המרכז והשמאל.

בנווה-אביבים מתגוררים שמעץ פרס ויצחק רבין, מנהיגי מפלגת **העבודה**. בסביון מתגוררים דוד גולומב (**כור**) ויגאל נאמן שהיה מנכ״ל **תדיראן**. בהרצליה

פיתוח מתגוררים אבא אבן (**העבודה**) והפרופסור שלמה סימונסון. ברמת-השרון מתגוררים ישעיהו גביש (**כור**) ורחבעם זאבי, שניהם קצינים בכירים לשעבר. בצהלה מתגוררים צבי (צ׳רה) צור (**כלל**) ויובל נאמן, הפרופסר שר הממשלה, גם שניהם קצינים בכירים לשעבר. בסביון מתגורר גם מי שהיה שגריר ישראל בוושינגטון ואחר-כך נעשה שר הביטחון, משה ארנס. בשכונת אפקה מתגורר ראש העיר תל-אביב שלמה להט, וגם הפרקליט הידוע ושר-לשעבר בממשלות **המערך** חיים צדוק.

אזורי המגורים של עשירי ישראל וחבריהם למעמד אינם סובלים מן הטרדות הרגילות של שכונות רבות בישראל. הכבישים סלולים היטב, המידרכות נקיות תמיד, אין מחסור בטלפונים, והמישטרה משגיחה ומגוננת על העשירים מפני פורצים וגנבים. בתי הספר באזורים הללו הם תמיד משופרא-דשופרא, והשכונות היוקרתיות מצויידות במיתקני ספורט, בריכות שחיה ומרכזי קניות הדורים. זוהי ישראל של מעלה.

יש מן העשירים שמתגוררים בסמוך למיפעליהם, או במקומות היישוב שבהם התגוררו הוריהם. מיכאל שטראוס (**מחלבות שטראוס**) וסטף וורטהיימר (**ישקר**) מתגוררים בנהריה, ואילו יגאל הורביץ מתגורר בכפר ורבורג. יש גם עשירים רבים בעיקר מקרב הפרדסנים, בעלי הקרקעות, והקבלנים המתגוררים במקומות שהם פועלים בהם, במושבות הוותיקות שהפכו ערים, כמו חדרה, ראשון-לציון, נתניה או רחובות. אך לרבים מבינהם יש גם דירות בתל-אביב, כשם שלרבים מעשירי תל-אביב יש חווילות או דירות-נופש בקיסריה, בטבריה או בצפת.

רבים מאוד מעשירי ישראל מחזיקים בדירות משלהם בבירות העולם החשובות, בלונדון, ז׳נבה, פאריס וניו-יורק, מעטים מהם מחזיקים גם בתי-קיט באזורים ידועים, כמו הריביירה הצרפתית, איי יוון או פאלמה-דה-מיורקה הספרדית. שם הם עושים את חופשותיהם, ושם הם מתגוררים בהיותם, לרגל עסקיהם, בבירות הפינאנסיות של העולם הגדול.

רבים מאוד בין העשירים הישראליים מכירים יפה את רעיהם עוד מימי נערותם ובחרותם, בגימנסיות ובמיכללות. לעשירים ולבני מעמדם היו גימנסיות מיוחדות משלהם, בתי ספר של עלית, ששכר הלימוד ששולם בהם היה גבוה מכדי יכולתו של אחד-האדם, וזקוק היה אדם להוכחת מעמדו כדי שיתקבל בנו ללמוד בהם. כאלה היו גימנסיה **הרצליה** בתל-אביב, במקום שבו נמצא עתה **מיגדל שלום** שבנו האחים מאיר. בית הספר **הריאלי** בחיפה, שמרכזו היה בהדר הכרמל, עד שהתקרב יותר אל המקום שבו גרו העשירים, לכרמל; וגימנסיה **רחביה** בירושלים. בתקופת המנדט היו בין העשירים ששיגרו את בניהם ללמוד בבתי ספר חקלאיים, כמו בית הספר בפרדס חנה ובית הספר החקלאי המפורסם **מיקווה ישראל**.

ההיכרות נמשכה גם אחר-כך, באוניברסיטאות. בני העשירים למדו **באוניברסיטה העברית** בירושלים, אך רבים מאלו למדו במיכללות שמעבר לים. האוניברסיטאות האנגליות, כך נראה, הן החביבות ביותר על המושבה-לשעבר של האימפריה הבריטית. אחריהן בתור באות המיכללות האמריקאיות, במיוחד אחרי שארצות-הברית הפכה פטרוניתה של ישראל. עוד למדו בני העשירים בצרפת, וגם בז׳נבה השווייצרית.

בגימנסיה **הרצליה** למדו רמי טייבר (**ציון**), בנימין פלד (**אלביט**), נוח מוזס (**ידיעות אחרונות**), הארי ודני רקנטי (**דיסקונט**), לצידם של בני עשירים רבים אחרים, פוליטיקאים-בני-פוליטיקאים, ומי שהפכו ברבות הימים מנהלים בכירים, עיתונאים של צמרת ואנשי צבא בכירים. בבית הספר **הריאלי** שבחיפה למדו בין השאר מנשה אלישר (יבואן), יהודה וילסון (**כלל**) עזר וייצמן ואפרים עברון (מי שהיה שגריר, ועתה הוא מייצג את משפחת ברונפמן). בגימנסיה **רחביה** למד ארנסט יפת (**בל״ל**) אף כי לא סיים את לימודיו שם. דוב לאוטמן (**דלתא**) למד בפרדס-חנה, ואילו ברוך ברק, מי שהינו נציגו של המיליונר ויקטור קרטר למד **במיקווה ישראל**.

באוניברסיטאות של קיימברידג׳ למדו אברהם (׳בומה׳) שביט (תנורי **שביט**), מארק מושביץ (**עלית**), וחיים הרצוג, ח״כ ופרקליט מחותנו של נסים גאון, ונשיא המדינה. באוניברסיטאות של לונדון למדו דן טולקובסקי (**דיסקונט**), אמנון רובינשטיין, מילה ברנר ודוד הכהן (**החברה הימית**) וגרשום שוקן (**הארץ**).

במיכללת **קולומביה** האמריקאית למדו גדעון ארהרד (**דיסקונט**) ושלמה דרור ממנהלי תעשיית הבירה. **במכון הטכנולוגי של מסצ׳וסטס** למדו דוב לאוטמן (**דלתא**) ויוסי חכמי (**הפניקס**). **בהארוואורד** המפורסמת לא-פחות למדו מיכאל שטראוס (**מחלבות שטראוס**) ושלמה מגריזו (**מרכנתיל, דיסקונט**). גם יעקב רקנאטי (**דיסקונט**) למד בארצות-הברית. זלמן שובל (**האחים מאיר**) ורמי טייבר (**ציון**) למדו בז׳נבה, ואילו אברהם קליר (**ארגמן**) למד בצרפת.

כמו במקומות מגוריהם, כך גם בגימנסיות ובאוניברסיטאות, יכולים היו בני העשירים לפגוש את חבריהם, אלה שתפסו עמדות בצמרת, ברבות הימים, כשהם יורשים שם את הוריהם החשובים אף הם. השר יובל נאמן למד בגימנסיה **הרצליה**, ושר אחר, יוסף בורג, שימש שם מורה. בבית הספר **הריאלי** שבחיפה למדו האלופים ורבי האלופים מרדכי מקלף, חיים לסקוב, מאיר זורע, אלי זעירא ורבים אחרים. בגימנסיה **רחביה** למדו האלוף עוזי נרקיס והבנקאי חיים דובשני. השר יובל נאמן למד גם **באוניברסיטה של לונדון**, ואילו השר לשעבר אבא אבן למד **בקיימברידג׳**. באוניברסיטת **קולומביה** למד האלוף (מיל׳) מאיר עמית שעמד שנים רבות בראש הקונצרן ההסתדרותי **כור**, ובמכון **הטכנולוגי של מסצ׳וסטס**

למד משה ארנס, סוכן נשק, שגריר ושר. צבי (צ׳רה) צור (**כלל**) למד בצרפת, ובשווייץ למדו השגריר לשעבר אשר בן-נתן ואיש האוצר לשעבר צבי דינשטיין.

העשירים ובניהם, והנמנים על העליתות האחרות אינם נפגשים רק במקומות מגוריהם ובבתי-האולפנא, אלא גם בנסיבות חברתיות רבות מספור. רבים מהם חברים במועדונים חברתיים, כמו **הווראייטי**, **בני-ברית**, **הלישכה הצעירה**, **רוטארי והבונים החופשיים**. הם מרבים להיפגש בהתרמות פומביות לצורכי הכלל, כמו אלה הנערכות למען ילדים נכים, או למען הצבא. הם רואים אלה את אלה גם במסיבות המוניות כמו זו הנערכת מדי שנה ביום העצמאות בגן חווילתו של מאיר עמית, מי שהיה אלוף בצה״ל, מנכ״ל כור וחבר-כנסת מטעם **ד״ש**. הם נפגשים גם בחתונות ובטכסים משפחתיים אחרים, בפתיחות של תערוכות ומיסעדות חדשות. הם חברים במועדוני ספורט רבי-יוקרה של בתי-מלון מפוארים, וכמה מהם נוהגים לכלות את זמנם על מיגרשי הגולף של קיסריה.

רבים מן העשירים ובני העשירים פעילים מאוד במפלגות הפוליטיות של המרכז והימין. יגאל הורביץ (**יריב**) היה שר אוצר וחבר-כנסת, חיים קאופמן יבואן לשעבר (**לגו**) שימש כחבר-כנסת וסגן-שר. יעקב מרירור (**החברה הימית**) הוא שר, אמנון רובינשטיין, בנו של הקבלן הידוע הוא חבר-כנסת, וישראל סחרוב (**סהר**) הוא איש רב השפעה במפלגה **הליברלית**. שם גם פעיל מיכאל (מיקי) אלבין (**אייזנברג**). שלמה אליהו (**ביטוח אליהו**) היה חבר כנסת ונשא עיניו למישרת שר, ואברהם שפירא (**שטיחי כרמל**) הוא מנהיגה של מפלגה חשובה. הפרקליטים העשירים משה שחל וחיים צדוק הם עסקנים חשובים במפלגת **העבודה** וראובן הכט (**דגון**) היה יועץ בשכר של שקל לשנה לראש הממשלה מנחם בגין.

רצונם הטיבעי של עשירי-העשירים לשמור על העושר בתוך תחומי המשפחה ולא לפזרו, כמו גם השכנות במגורים, הלימודים בצוותא באותם בתי-אולפנא של צמרת והסביבה החברתית כולה, יצרו מערכת מסועפת ואמיצה של קישרי משפחה בין העשירים ובין עצמם, כמו גם בינם ובין בני-מעמדם מן העליתות האחרות, הצבאית, הפוליטית והמינהלית.

שמותיהם של איש-חיפה דוד הכהן ושל הד״ר ארתור רופין הוזכרו כבר. שני אלו ניצבים בבסיסה של הסתעפות רבת-ענפים, שצאצאיה נטועים בצמרות של העליתות השונות כולן.

דודו של דוד הכהן היה שמואל פבזנר הידוע ממייסדי שכונת הדר הכרמל בחיפה. פבזנר ואביו של דוד הכהן היו בעלי החברה הגדולה ביותר בשנות העשרים לייבוא חומרי בניין, מלט וברזל. אשתו של הדוד, שמואל פבזנר, היתה בתו של אשר גינצבורג, הידוע יותר כאחד-העם, מן ההוגים החשובים של הציונות.

דוד אחר של דוד הכהן הוא אביה של רוזה כהן, וכיוון שכך, גם סבו של יצחק רבין, מי שהיה רמטכ״ל של צה״ל וראש ממשלת ישראל. אחד מבני אחיו של דוד הכהן, הוא כרמל הכהן, סמנכ״ל בחברת הספנות **צים**.

אחותו של דוד הכהן נישאה לד״ר ארתור רופין, מי שיסד את **המשרד הארץ-ישראלי** של **ההסתדרות הציונית**. היו אלה נישואיו השניים של רופין. מנישואיו הראשונים נולדה לו בת שנישאה למי שהיה לימים מנהלו של מועדון **הקאונטרי-קלאב** ליד תל-אביב, המשמש מקום מפגש לשעשועיה של העליתות.

שלוש הבנות שנולדו לזיווג רופין-הכהן מצאו בעלים בתוככי העלית. האחת נישאה לד״ר צבי דינשטיין, מי שהיה סגן-שר האוצר, ראש המשלחת הכלכלית של ישראל בארצות-הברית, חבר-כנסת, ויו״ר מועצת המנהלים של **הבנק לפיתוח התעשייה**. בת אחרת נישאה לעוזי נרקיס, מי שהיה אלוף בצה״ל ומנהל מחלקת העליה של הסוכנות היהודית. הבת השלישית נישאה ליגאל ידין, מי שהיה רמטכ״ל בצה״ל, פרופסור מפורסם בארכיאולוגיה, מנהיג **ד״ש** וסגן ראש ממשלה.

בתו של דוד הכהן עצמו נישאה לאהרון ידלין, מי שהיה שר החינוך ומזכיר כללי של מפלגת **העבודה**. בן-דודו של אהרון ידלין, הוא אשר ידלין, נשא לאשה אחת מבנותיו של אליהו גולומב, מן המנהיגים הידועים של **ההגנה** ו**מפא״י**.

בן אחר של אליהו גולומב הוא דוד גולומב, מנהל בכיר בקונצרן **כור** ההסתדרותי, ומי שהיה ממקימי **ד״ש** וחבר-כנסת מטעמה, כמוהו כקרוב משפחתו יגאל ידין.

אביו של אליהו גולומב היה בעל טחנות, שדאג להשיא היטב את בתו, היא אחותו של אליהו גולומב. הבת נישאה לבנו של בעל מנסרה עשיר, שרתוק שמו. היה זה משה שרתוק, שלימים נודע כמשה שרת, והיה שר החוץ וראש הממשלה של ישראל. אליהו גולומב היה, אם כן, גיסו של משה שרת.

שני גיסים אחרים של משה שרת היו דוב הוז מהעסקנים החשובים של **מפא״י**, ושאול אביגור, מי שהיה ממפקדי אירגון **ההגנה**.

משפחת גדולה אחרת היא זו שמוצאה מעורך דין ירושלמי, שווארץ שמו, ומסוחר ירושלמי לבית אלישר.

שתי בנותיו של שווארץ היו רות וראומה. רות נישאה למשה דיין, בנם של חבר-הכנסת הראשונה שמואל דיין, ושל דבורה דיין, אחותו של יהושע זטלובסקי, מן המנהלים הבכירים של **סולל-בונה**, ואחר-כך של **תע״ש**. דודניו של משה דיין הם יגאל הורביץ, מי שהיה שר האוצר וחבר-כנסת, ועמוס הדר, שגם הוא היה חבר-כנסת, ואחר-כך מזכיר תנועת המושבים.

בת אחרת של הפרקליט הירושלמי, ראומה, נישאה לעזר וייצמן, בן לאחת המשפחות החשובות של היישוב העברי בארץ-ישראל.

דודו של עזר וייצמן הוא חיים וייצמן, מי שהיה מנהיג **הציונים-הכלליים** ואחר-כך נשיאה הראשון של מדינת שיראל.

בת-דודתו של עזר וייצמן היא אשתו של מילה ברנר, מי שהיה קברניט והפך שותפו לעסקים של איש החזון יעקב מרירור.

יחיאל וייצמן היה אביו של עזר. אחות אחת שלו, רות, היתה נשואה למשך זמן מה לאחד מאחיו של אליהו אלישר, הסוחר הירושלמי הידוע, ומן הנישואים האלה אף נולדה בת.

משפחת אלישר היא רבת ענפים, ומקיימת קשרים משפחתיים ענפים עם רבות מהמשפחות הספרדיות הוותיקות של ירושלים.

אביהם של אליהו ומנשה אלישר היה נציג והסוכן הבילעדי של **טחנות פיק״א** בירושלים, וכך עשה את עושרו. האח מנשה אלישר נשוי לרחל לבית קוקיה, נצר למשפחת בעל-האדמות ובעל הבתים הגדול של ירושלים.

משפחת אלישר קשורה בקישרי דם ובקישרי נישואים אל משפחת פרנקו ומשפחת קפילוטו, אל משפחת אמזלג הידועה, ואל משפחת ולירו, ואל משפחות מויאל ושמש, כל המשפחות האלה היו משפחות עשירות וידועות בירושלים.

שושלת אחרת, מקורה במשפחת אמבש המצרית. אחת מבנות המשפחה הזאת נישאה לאבא אבן מי שהיה שגריר ישראל באומות המאוחדות ושר החוץ של המדינה. בת אחרת נישאה לחיים הרצוג, מי שעמד בראש אגף המודיעין של צה״ל, ובדיוק כגיסו, הוא היה גם שגריר ישראל באומות המאוחדות ואחר-כך ח״כ ונשיא המדינה. אביו של חיים הרצוג היה רב ראשי בישראל, ואחיו היה דיפלומט ידוע. בתחילת שנות השמונים נערכו ברוב הדר נישואיהם של צאצאי משפחת הרצוג ומשפחת המיליארדר נסים גאון. הנישואין נערכו בז׳נבה שבשווייץ.

בצמרת העושר והכוח של ישראל יש זיווגים רבים עד בלי די. כך, למשל, אחותו של מי שהיה מזכיר מפלגת **העבודה** אריה אליאב, נשואה לאיש הביטוח וסוחר העצים ישראל סחרוב, שאחת מאחיותיו התחתנה במשפחת שלוש העשירה, ואחות אחרת התחתנה עם בן משפחת פשוטי העשירה. אבי פילוסוף היה בעלה של תמר פרומצ׳נקו, ובזכות כך נעשה מנהל בכיר בקונצרן **עלית**. בן-משפחתו דוד פילוסוף הוא בעלה של ויקי לבית יוחננוף. אבינועם טוקטלי ממשפחת המבטחים נשא לאשה את עדנה פרידמן, בתו של איש **החברה המרכזית**. ארנסט יפת מ**בנק לאומי** הוא קרוב למשפחת פויכטוונגר. שלמה מגריזו (**מרכנתיל**) נשא את מרגלית לבית מטרסו.

אחד ממוקדי העוצמה החשובים של הכלכלה הישראלית, קושר בעבותות של קישרי דם את משפחות רקנאטי (**דיסקונט**) קרסו (**בני משה קרסו**) וחכמי (**הפניקס**): דני רקנאטי הוא בעלה של מתילדה קרסו. שתי אחיותיה של מתילדה

הן מרים קרסו, אשתו של אפרים חכמי, ובלה קרסו, אשתו של דוד חכמי. שלוש המשפחות אוחזות בידיהן את שליטה **בבנק דיסקונט**, **בבנק ברקליס-דיסקונט** ובחברת **הפניקס**, ולמעשה בקבוצת **בנק דיסקונט** כולה.

העשירים אינם נפגשים רק בנסיבות חברתיות, במועדונים שלהם ובטכסים משפחתיים. הם מרבים לראות זה את זה בישיבות של מועצות המנהלים של חברות גדולות, בנקים וקבוצות עסקיות. בין אלו אפשר להזכיר את **הבנק לפיתוח התעשייה**, שמחזיקי המניות העיקריים שלו הם הבנקים הגדולים, את **החברה-לישראל** המפגישה את הבנקים הגדולים, הברון דה-רוטשילד, אנשי אייזנברג ומשקיעים זרים; את חברות הדלק הגדולות **פז** ו**דלק** את קונצרן **כלל** הענק. לא מעט מן העשירים מכהנים גם כדירקטורים בחברות ממשלתיות וממשלתיות למחצה.

הם גם ניפגשים בשורה של ועדות מייעצות והנהלות של איגודים. הם נפגשים בוועדה המייעצת שליד **בנק ישראל**, ו**באיגוד חברות הביטוח**, **באיגוד הבנקים** ו**באיגוד המעסיקים**, **בהתאחדות בעלי התעשיה**, ו**בלישכת המסחר**. תפקידם של כל המוסדות האלה הוא לשמש מסלקות של אינטרסים.

העשירים גם מחזיקים בידיהם האיתנות חלק נכבד מהשליטה באוניברסיטאות ובמכוני המחקר למינהם במדינת ישראל. הם חברים בועד הפועל של **הטכניון** ובחבר הנאמנים של כל אוניברסיטה ואוניברסיטה. הם מכהנים בקרנות למען אמנות וספרות, ובוועדים המנהלים של מוזיאונים גדולים לסוגיהם, בכל רחבי הארץ.

רמי טייבר איש הביטוח הוא גם חבר במועצת המנהלים של הברת הנפט **פז**, וגם במועצות המנהלים של **בנק לאומי לישראל** וחברת **כימיקלים לישראל** (**פרוטארום**), נוסף על תפקידיו הרמים בהתאחדות חברות הביטוח.

ליאון רקנאטי הוא בעל תפקידים בוועד-הפועל ובחבר הנאמנים של **אוניברסיטת תל-אביב**, **מוסיאון ישראל** ו**קרן תל-אביב לספרות ולאמנות**. דודנו אודי רקנאטי הוא הגיזבר של אגודת ידידי **אוניברסיטת בן-גוריון** בבאר שבע, ואיש חבר הנאמנים של **מוסיאון הארץ**. אהרון סחרוב חבר בועד המנהל של **הטכניון**, ואחיו ישראל סחרוב הוא יו״ר קרן **לב״י** לביטחון ישראל, יו״ר הועדה המייעצת שליד **רשות החברות הממשלתיות**, וחברת במועצות המנהלים של **בנק לאומי לישראל** ושל **כימיקלים לישראל**. ארנסט יפת הוא חבר במועצות המנהלים של **ממגורות דגון**, חברת הנפט **פז**, הוא יו״ר חבר המנהלים של **מכון פאלק** למחקר כלכלי, הוא חבר הוועד הפועל של **אוניברסיטת תל-אביב** ושל **הטכניון** בחיפה, וגם יו״ר הוועד הפועל של **מכון וייצמן** למדע ברחובות. יפת הוא גם חבר הועדה המייעצת שליד **בנק ישראל**, זו הוועדה שאיש עשיר אחר – חבר-הכנסת אברהם שפירא עומד בראשה.

זורח גהל הוא איש הבר המנהלים של **מכון התקנים**, של **האגודה למען החייל**

ושל **המרכז הישראלי לניהול**. הר״ר ראובן הבט, בעל **ממגורות דגון** הוא חבר בועד הפועל ובחבר הנאמנים של המוסדות הבאים: **אוניברסיטת חיפה, הטכניון, מכון וייצמן והאקדמיה לאמנות על-שם בצלאל**. הוא גם חבר המועצה הארכיאולוגית שליד משרד החנוך והתרבות. גדעון המבורגר איש הביטוח הוא גם חבר האגודה של ידיד **מכון וייצמן** למדע. עובד בן-עמי איש נתניה הוא חבר המועצות המנהלים של **האוניברסיטה העברית** ושל **מכון וייצמן**. אבא פרומצ׳נקו, בעליו של קונצרן **עלית** הוא חבר הדירקטוריונים של **מפעלי נייר אמריקאיים-ישראליים** בחדרה, **מולט והבנק הישראלי לתעשייה**. הוא גם חבר בחבר הנאמנים של **אוניברסיטת תל-אביב** והוועד המנהל של תיאטרון **הבימה**. יוסף חכמי איש הביטוח הוא חבר במועצות המנהלים של מונופול הסיגריות **דובק** ושל **איגוד חברות הביטוח**. הוא חבר בהבר הנאמנים של **מכון וייצמן** ושל **מוסיאון תל-אביב**. נוח מוזס הוא חבר בנשיאות של **המגבית היהודית המאוחדת** ובמועצת המנהלים של חברת **שירותי פירסום ברדיו**.

בכל המוסדות הללו פוגשים האנשים את חבריהם למעמד, בני העליתות האחרות. הם פוגשים שם את המנהלים הבכירים של המיפעלים והחברות הפרטיים והציבוריים, את פקידי הממשלה הבכירים, פוליטיקאים חשובים ופרקליטים חשובים, קצינים בכירים לשעבר ומיליונרים זרים.

כמה מאות אנשים, אם כך, מאיישים את מועצות המנהלים וחברי הנאמנים, המועצות המייעצות ואגודות הידידים, בין מאות האנשים האלה רב-מאוד, ולעתים גם מכריע, מישקלם של האנשים העשירים.

בכל סוגי המיפגשים האלו, במקום המגורים, במועדון החברתי, בטכס המשפחתי, במועצת המנהלים של חברה גדולה או בחבר הידידים של אוניברסיטה זו או אחרת, נרקמת מדי יום ביומו אחדותו של המעמד העליון. זה המעמד המכריע והמחליט בכל תחומי החיים של המדינה, וזה שבידו מצוייה השליטה במשאבים הכלכלים. האנשים העשירים מחליטים יחד עם חבריהם לצמרת מה יהיה שער הריבית כשם שהם מחליטים על מדיניות הפיתוח של אוניברסיטה זו או אחרת. בינהם לבין עצמם הם מחליטים מה יהיה שיעור הפרמייה של פוליסות הביטוח, ואיזו רכישה חשובה יבצע **מוסיאון תל-אביב**.

שותפות המחשבה שבין הענפים השונים של העלית, מקורה בשותפות המעשה. כבר בתקופת המנדט התהילה להיווצר הברית שבין מנהיגותה של **מפא״י** ובין **הציונים-הכלליים** בראשותו של הר״ר חיים וייצמן. ברית זאת היתה לא רק פוליטית. היא היתה גם כלכלית. יותר ויותר התהדקו והתרחבו השותפויות העסקיות בין המשק ההסתדרותי ובין המשק הפרטי. **סולל-בונה** ההסתדרותית שיתפה פעולה עם בעלי-חון פרטיים רבים, וזאת עשו גם חברות הסתדרותיות אחרות.

אחרי כינונה של המדינה הלך והתהדק שיתוף הפעולה הזה. אל שני המיגזרים של המשק – זה הפרטי וזה ההסתדרותי, נוסף מיגזר נוסף וחשוב, זה של המשק הממשלתי, בדמותן של החברות הממשלתיות. ברבות מהן ניתנה דריסת-רגל לאנשי המשק הפרטי וההסתדרותי, בין אם בצורת חלק מהמניות, ובין על-ידי מינויים למועצות המנהלים של החברות הללו. כבר בתחילת שנותיה של המדינה נקבעה גם צורת החלוקה של הון האומה ומשאביה בין שלושת המינזרים הללו. שלוש חמישיות היו בידי המשק הפרטי, חמישית אחת היתה בידי המשק הציבורי-הסתדרותי, וחמישית אחת – בידי המשק הממשלתי. מפתח הזהב הזה שימש בכל התחומים: בחלוקת האשראי על-ידי המערכת הבנקאית, בחלוקת כוח-האדם על-ידי לשכות העבודה, בחלוקת הקרקעות על-ידי **מינהל מקרקעי ישראל** ובחלוקת המענקים והמילוות על-ידי **הסוכנות היהודית**. ההסכמה על עיקרון זה של חלוקת משאבי האומה עמדה מעל ומעבר למחלוקות הפוליטיות.

אמת הדבר, שלתהליכים הפוליטיים היתה השפעת-מה על צורת החלוקה. כאשר עלה כוחן של מפלגות הימין, והמפלגות אשר יצגו את בעלי ההון הצטרפו לקואליציה הממשלתית, עלה במקצת – לא יותר משברי אחוז או אחוזים ספורים – חלקו של המיגור הפרטי. כאשר לא היתה **מפא"י** זקוקה **לציונים-הכלליים** לצורך הרכבת הממשלה – יכולה היתה להגדיל קצת את חלקו של המיגזר הציבורי או הלאומי בחלוקת העוגה הלאומית. כאשר עלה **הליכוד** לשלטון בעיקבות המהפך של סוף שנות השבעים – הוא פעל להגדלת חלקו של המיגזר הפרטי, בדרך-כלל על חשבון המשק הממשלתי, אך לא פגע יתר על המידה במיגור ההסתדרותי. **חברת העובדים** ההסתדרותית, המשק הקואופרטיבי והמשק הקיבוצי המשיכו לשגשג גם תחת שליטת הימין. בין העליתות על כל סוגיהן שוררת ההסכמה כי צורת "המשק המעורב" היא-היא המתאימה מאין כמוה למשק הישראלי, ואין לשנותה.

כך נתקלים בתופעות שלכאורה הן מוזרות, כאשר אירגוני המעסיקים מגיעים להסכמים עם אירגון העובדים ההסתדרותי בקלות יחסית, בכל הנוגע לשכר העובדים, לתוספות-יוקר וכיוצא באלו, ואז מתייצבים המיגזר הפרטי והמיגזר הציבורי שכם אחד למאבק שתוצאותיו נחרצו מראש נגד שר האוצר, איש **חרות** דוגמטי שאינו מבין כהלכה את האינטרסים העמוקים וארוכי-הטווח של בני מעמדו, ושואף "לשבור" את ההסתדרות למען רצות כמה מעסקני הדור הישן של מפלגתו. מוצאים כי גדולי ההון, האנשים העומדים בראש **התאחדות התעשיינים** או **התאחדות הסוחרים** מרעיפים מילות שבח חמות על מי שלכאורה הם אוייביהם המעמדיים, ראשי ההסתדרות. הללו זוכים לשבחים רבים על "האחריות", "הויתורים" וגם "ההבנה הכלכלית" שהם מגלים ואילו ראשי ההסתדרות מצידם מחזירים לראשי המשק הפרטי באותן מחמאות עצמן,

המנוסחות ממש באותן המילים.

בישראל של שנות השמונים כבר אין נשמעים הדברים הללו מוזרים לאיש. הם מעוגנים בעובדות שהן מוצקות ממלים וחשובות מהן. המעשה הוליד אידיאולוגיה הבאה לשמש לו צידוק.

לדוגמא: ספיר יסד את קונצרן **כלל** שאמור היה לשמש מכשיר לגיוס הון של יהודים דרום-אמריקאיים. קונצרן זה, בעליהן של מאות חברות, חדל כבר מזמן להיות מה שהיה עליו להיות. הוא נשלט על ידי ישראלים מן המסד, וכמעט עד הטפחות. שותפים בו הבנקים הגדולים, כאשר ל**בנק הפועלים** זכות הבכורה. בידי הבנק ההסתדרותי הזה יש קצת פחות ממחצית המניות של קונצרן **כלל**. ביתר המניות מתחלקים **בנק דיסקונט**, **בנק המזרחי**, **החברה המרכזית** והמשקיעים הזרים, או הזרים-לשעבר, שנציגם הבולט הוא בעליה של **פולגת**, ישראל פולק.

ועוד דוגמא: קיבוצי השומר הצעיר הם בני-ברית ושותפים לצמד אשפי הבורסה, יוסף ריגר ואליעזר פישמן. החבורה הנכבדה הזאת חברה לבעל **שטיחי כרמל**, איש **אגודת-ישראל** חבר-הכנסת אברהם שפירא, כדי להקים חברה חדשה שמניותיה יונפקו בבורסה של תל-אביב ויפיקו רווחי-ענק למנפיקיהם.

שיתוף הפעולה הזה הוא פורה במיוחד למען העשירים הגדולים, שמטבע המהלכים הכלכלים הם המפיקים את הרווחים הגדולים ביותר. שלא כמו המשק הממשלתי ולעתים גם המשק ההסתדרותי, הם אינם נוטלים כל סיכונים. השיקול של הרווח הגדול ביותר בזמן הקצר ביותר עומד בראש מענייניהם בכל עת.

שיתוף הפעולה הזה עם המשק ההסתדרותי והמשק הממשלתי גם גרם לתהליכים מסויימים בתוך מעמדם של העשירים. העושר הגדול הצטבר בידיים שהתמעטו והלכו. פחות ופחות משפחות גדולות ועשירות השתלטו על מיגזרים גדולים והולכים של המשק. מונופולי הקפה, הגפרורים, הסיגריות, מוצרי החלב, הדלק, האשראי והשיווק נוצרו בעיקבות שיתוף הפעולה הזה. הממשלה וההסתדרות נטו מלכתחילה לשתף פעולה עם עשירים גדולים. שיתוף פעולה זה הבטיח לעשירים הגדולים גב כלכלי איתן. בעיתות משבר נפלו וכרעו המתחרים הקטנים יותר, ומשפחות מעטות השתלטו על נתחים גדלים והולכים של הכלכלה הלאומית.

חלק גדול של הקביעות המופיעות בספר הזה ובמיוחד בפרק הזה עשויות להישמע מדהימות בחריפותן לרבים מן הקוראים. אך הן נשמעות כך לא משום שהן אינן מעוגנות בעובדות ידועות, אלא משום שבכל כוחם עמלו מעצבי דעת-הקהל באוניברסיטאות ובמכוני המחקר, בעיתונות ובהוצאות-לאור, להסתיר את הקשר שאינו ברור מעצמו בין העובדות ובין מה שנובע מהן.

בכל כוחם ביקשו פרופסורים חשובים באוניברסיטאות ועיתונאים של צמרת

שכתבו ספרים ומאמרים להחדיר את הרעיון שהחברה הישראלית חברה פתוחה היא. שלהבדיל מחברות אירופאיות מסורתיות אין בה הבדלי מעמדות של ממש. שיכול אדם לעבור ממעמד למעמד בקלות מרובה, אם רק יהיה ניחן בכישרונות המתאימים לכך שאין, בקיצור, עלית סגורה ומסוגרת של בעלי-הון גדולים, אלא דווקא עלית דינמית ומתחדשת ללא הרף, שכוחות חדשים חודרים לתוכה ומחדירים בה רוח נעורים חדשה בכל פעם.

צריך אדם לזכור מי עומד בראש חבר הנאמנים של כל האוניברסיטאות, בראש אגודות הידידים שלהן, בראש הוועד הפועל שלהן; צריך אדם לזכור מי הוא זה המממן את מכוני המחקר ומיהו זה המממן את פירסום המחקרים של ראשי המכונים וחוקריהם; צריך אדם לזכור גם בידי מי נתונה השליטה בעיתונים הגדולים וברוב הוצאות הספרים, כדי להבין כיצד אירע הדבר שרוב-רובם של הישראלים אינם יודעים כלל כיצד, בדיוק, מתחלק הונה של האומה וממילא אין איש סבור שיש לכך חשיבות כלשהי.

ביבליוגרפיה

אבנרי, א. **המפולת**, רביבים, 1977.

—. **ספיר**, פלג, 1976.

אהרוני, י. **מבנה והתנהגות במשק הישראלי**, צ'ריקובר, 1976.

אוריאלי, נ. ברזילי, א. **עלייתה ונפילתה של ד"ש**, רשפים, 1982.

אייזנשטדט, ש"נ, **החברה הישראלית**, מגנס, תשל"ג.

אילון, ע. **הישראלים**, שוקן, 1972.

אלישר, א. **לחיות עם יהודים**, מרכוס הצות', תשמ"א.

—. **לחיות עם פלשתינים**, ועד העדה הספרדית, 1975.

אלמוגי, א. **בעובי הקורה**, עידנים, 1980.

ארלוזורוב, ח. **כתבים**, שטיבל, תרצ"ד.

ביין, א. **תולדות ההתישבות הציונית**, מסדה, תש"ב.

בילצקי, א. **סולל-בונה 1924-1974**, עם עובד, 1974.

בנאי (מזל) י. **חיילים אלמונים**, חוג ידידים, תשי"ח.

בן-בנדיטר י. (עורך) **מי ומי בישראל**, ברונפמן-כהן, 1983.

בן-פורת, י. **כוח העבודה הערבי בישראל**, פאלק, 1966.

בנק ישראל, **דו"ח בנק ישראל**, שנים שונות.

בן-שחר, ח. ברונפלי, ש. צוקרמן, א. **שוק ההון בישראל**, שוקן, 1972.

בר-זוהר, מ. **בן-גוריון**, עם עובד, 1975.

ברסלבסקי, מ. **תנועת הפועלים בארץ-ישראל**, כרכים א-ד, הקיבוץ המאוחד תשי"ט-תשכ"ג.

ברקאי, ח. **הסקטור הציבורי, סקטור ההסתדרות והסקטור הפרטי במשק הישראלי**, פאלק, דו"ח מס. 6, 63-1961.

גולומב, א. **חביון עוז**, מפא"י, תש"י.

גורביץ, ד. גרץ א. **ההתישבות החקלאית העברית בארץ-ישראל**, הסוכנות היהודית, תרצ"ח.

גורני, י. **אחדות העבודה ההיסטורית**, הקבוץ המאוחד, 1973.

גלעדי, ד. **הישוב בתקופת העליה הרביעית 1924-1929**, עם עובד, 1973.

געתון, א. ל. "הבורסה לניירות-ערך והתפחתות המשק 1950 עד 1960", **רבעון לבנקאות**, מס. 2, 1961

גרוס, י. **דיני ניירות-ערך ובורסה**. אוניברסיטת תל-אביב, 1973.

דובשני, ח. "מכירות 'שורט'", **רבעון לבנקאות** מס. 18, ספטמבר, 1965.
הבר, א. שיף, ז. **לכסיקון לביטחון ישראל**, זמורה ביתן מודן, 1976.
הורביץ, ד. **האתמול שלי**, שוקן, 1970.
—. **הכלכלה הארץ-ישראלית בהתפתחותה**, ביאליק, תש"ד.
—. **חיים במוקד**, מסדה, 1975.
—. **כלכלת ישראל**, מסדה, תשי"ד.
הכהן, ד. **עת לספר**, עם עובד, 1981.
הלוי נ. קליבנוב-מלול, ר. **ההתפתחות הכלכלית של ישראל**, אקדמון, 1968.
חת, מ. **המוסדות הבנקאיים בישראל**, פאלק, 1963.
—. **זרמי הכספים במשק הישראלי 1959 עד 1966**, בנק ישראל, 1968.
טבת, ש. **קנאת דוד**, שוקן, 1980.
ידלין, א. **עדות**, עידנים, 1980.
ילין-מור, נ. **לוחמי חרות ישראל**, שיקמונה, 1974.
ליס, י. מאור, מ. **אנציקלופדיה של אישים בכלכלה**, המחברים, 1982.
לקוויר, ז. **תולדות הציונות**, שוקן, 1974.
מיכאלי, מ. **סהר חוץ ויבוא הון בישראל**, עם עובד 1963.
נאדל, ב. **דו"ח נאדל**, הוצאה מיוחדת, 1975.
נצר, ש. **רשימות מפינקסי**, עם עובד, 1980.
סלפטר, א. אליצור, י. **המימסד**, א. ל. אפשטיין, 1973.
פטנקין, ד. **המשק הישראלי בעשור הראשון**, פאלק 1965
פלאטו-שרון, ש. **יש עתיד**, ללא הוצאה, ללא תאריך, ללא עתיד.
פרס, ש. **השלב הבא**, עם הספר, 1965.
שמואלי, א. **הבורסה**, שוקן, תשל"ג.
הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטיסטי לישראל**, שנים שונות.
ממשלת ישראל, **שנתון הממשלה**, שנים שונות.
שרשבסקי, ר. **מבנה המשק היהודי בארץ ישראל ובישראל**, פאלק, 1968.
שרת, מ. **יומן אישי** (8 כרכים) מעריב, 1978.
—. **יומן מדיני**, עם עובד, 74-1968.
תדהר, ד. (עורך) **האינציקלופדיה של חלוצי הישוב ובוניו**, (19 כרכים) ספרית ראשונים, 71-1958.
Hollander, H. **My Life and What I Did With It**, Koren, 1979.

מפתח השמות